

Анвар Обиджон

**БАЛОГА ҚОЛГАН
ФУТБОЛЧИ**

(Ҳажвиялар, хангомалар)

Тошкент – 2010

Бугунги ҳажвчилигимизда етакчилардан бири сифатида эътироф этиб келинаётган Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджон асарлари оддий кишиларнинг турмушига, тилига яқинлиги, ҳангомалари ўта гурунғбоплиги, айнаи дамда, мазмуни теранлиги билан азалдан ажралиб туради.

Айниқса, «Эски замон кулгилари» туркумига жамланган ҳажвияларнинг аксариятида собиқ тузумдаги иллатларни, иш юритишидаги таги нуҷ ҳайбаракаллачиликларни, ижтимоий адолатсизликларни фош этиш кенг ўрин олгани эътиборга сазовордир. Булар янги авлод вакиллари учун ўша давр муҳити ҳақида ўзига хос бир сабоқ вазифасини ўтай олишлиги билан алоҳида қимматга эга, деб ўйлаймиз. Шунингдек, тилга тушган “Олтиариқ ҳангомалари”нинг айрим парчаларидан ҳам бахраманд бўласиз.

Ҳеч шубҳа йўқки, бу қувноқдан-қувноқ китоб барча тоифадаги ўқувчиларнинг яқин қадрдонига айланиб қолади.

ЯНГИ ЗАМОН КУЛГИЛАРИ

ПАТИЙДИН

Бундан бир неча йил олдин, аниқроғи, собиқ диктатор Пиночет Лондонда ҳибсга олинган куни бўкиб ўлган қашқа сигир, хитойи бодомгул чойнақдан чорак аср бирга чой ичиб келаётган эр-хотиннинг ўртасига бугун туйқус совуқчилик туширди. Нонушта маҳали тарғил говмушнинг сути камлигидан гап чиқиб, хотин ўша қашқани эслаб қолди:

– Ҳайт, эсизгина қашқа-я. Сути пақирдан тошиб кетарди. Манглайдаги оппоқ ой кўрган одамнинг ҳавасини келтирарди.

– Эслов апаратинг унча яхшимас, хотин, – қаймоққа нон ботираётиб, салмоқланди Бердимат. – Менимча, пешанасидаги қашқаси ойгамас, кўпроқ ўроққа ўхшарди-ёв.

– Вой, ҳар куни соғиб юриб, мен биламанми, сиз биласизми? Худди расмчи атайлаб чизгандек, тўрт кунлик ойнинг ўзгинасийди.

– Кариллама! Кўзойнақни деразадан ажратолмайсан-у, ойни ўроқдан фарқлармидинг!

Оддий ғиди-биди росмана жанжалга айланиб, охири Бердимат шартта ўрнидан турди-ю, бодомгул чойнақни кўтарган куйи сўриток остидаги супадан айвонга кўчди, хануз вағиллаётган хотинининг дамани кесиш мақсадида токчадаги транзисторни ишга солиб, товушини баландлатди. «Кечаю кундуз» деб аталувчи радиостанцияга бас келолмаслигини англаган хотин, ниҳоят, жағини тийди.

Транзистор бор овозда шанғиллар, энг бачкана журналист сифатида донг таратган Суробхўжа эса, студиядаги меҳмонлари билан гурунглашишда давом этарди:

– Зилзилахон! Мана, сиз ёшгина актриса бўптириб, бир саҳнадасиз, бир кинодасиз. Телеэкранларниям бўшатмайсиз. Рўзғорга қарашга вақт қоладими, деган савол туғиляпти-ку?

– Очиғини айтсам, рўзғоргаям, боламгаям, асосан, ойим қарайдилар. Чунки, мен шанба демасдан, бозор демасдан, эрталабдан кечгача...

Шу пайт студиядаги телефоннинг жиринглагани эшитилиб, Суробхўжа: «Узр, Зилзилахон, қани, вафодор мухлисларимиз нима демоқчийкин», дея меҳмонининг сўзини бўлди.

– Алёв! Алёв! – овоз келди телефондан.

– Гапираверинг, – деди Суробхўжа. – Сизни ҳозир эфирда минглаб шинавандаларимиз тинглашяпти.

– Мен Бешёғочдан кўнғироқ қиялман. Отим Патийдин. Ёшим эллик бирда... Айтмоқчи бўлган гапим шуки, суюкли артисимиз Зилзилахон рўзғоргаям, боламгаям ойим қарайдила-а-р, деворди. Фаҳмладимки, боши очиқ. Уёғини сўрасангиз, мана, каминаям уч ярим йилдан бери сип-силлик тулман. Агар Зилзилахон хўп десалар, Бешёғочдаги сомсахонада учрашиб...

– Патийдин ака! Патийдин ака!- ҳаяжонли овозда шоша-пиша суҳбатга суқулди Зилзилахон. – Мени кечиринг. Эримнинг ишиям доим тифизлигини айтиш эсимдан чиқибди.

Буни эшитиб, Бердимат мийиғида кулди: «Тагинг паст бўлмаса, ловуллаб турган артискани, келиб-келиб, сомсахонага бошлармидинг». Транзистордан кулоқ узмай, чойни майдахўплам қилиб ўтирган Бердиматнинг ҳали пиёласи бўшамасидан, студиядаги Суробхўжа иккинчи меҳмонни ҳам эзгилашга ўтди. Таниқли олима ўзининг кейинги изланишлари юзасидан ҳисоб бериб турганида, яна телефон жиринглади.

– Алёв! Алёв!

– Кулоғимиз сизда, азиз мухлис, – чинғиллади Суробхўжа. – Олдин, кимлигингизни билиб олсак...

– Ие! Овозимдан танимадингми? Патийдинман.

– Энди танидим. Демак, ёшингиз эллик бирда?

– Эсингда боракан-ку, ука... Айтмоқчиманки, эски китобларни элакдан ўтказиб турган опамиз, гапдан гап чиқиб, Барно деган фарзандим менинг йўлимдан боряпти-и, деворди. Аммо-лекин, бир масалада аниқлик киритилмади. Яъни, Барнохон уйли-жойли жувонми, ё бўлмаса, боши очикми? Шуни билволайлик.

– Ҳа-а-а, мухлисимиз ниҳо-о-ятда тиришқоқ чиқиб қолди, – сўзни олифталантирди Суробхўжа. – Жавобни олима опамиздан эшитамиз шекилли?

Олима босиқ жавоб қилди:

– Чамаси, Патийдинжон нотўғри англаганга ўхшайдилар. Барно бу – ўртанча ўғлим.

– Нима-а?! – транзисторнинг карнайини зириллатди Патийдин. – Ўғил болагаям шунақа от қўядими? Қанақа хотинсиз?

Бердимат бу гал бангинамо ҳиринглаганича, қўлидаги бўш пиёлани завқ билан дастурхонга ғилдиратди. Эшиттиришга бўлган қизиқиши ортиб, токчадаги транзисторни хонтахтага олди. Патийдин радиостанцияни ҳали-бери тинч қўймаслигини кўнгли яққол сезиб турарди. Суробхўжанинг навбатдаги суҳбатдоши эркаклигини билиб, Бердиматнинг эндигина ҳафсаласи совиётганда, студиядаги телефоннинг жиринглаши уни дарҳол ҳушёр торттирди.

– Алёв! Алёв!

– Яна нима гап, Патийдин ака? – «вафодор мухлиси»ни бу сафар бехато таниди Суробхўжа.

– Анашу режиссёр оғайнимиз оиладаги муҳит ижодкорга жуда муҳимлигини гапириб туриб, кейинги хотиним билан касбдош бўлганимиз учун у мени доим тўғри тушунади-и, деворди. Ажрашган хотини қаерда яшашини билсак бўлармикин?

– Бўлмайди! – Суробхўжа сўз беришини кутиб ўтирмай, жиззакиланди кинорежиссёр.

– Нимага бўлмасакан? – жириллади Патийдин. – Сабаб?

– Сабаби шуки, сен исқирт одамсан!

– Ўзинг исқиртсан! Хотинни қўйишга қўйвориб, энди рашк қиляпсанми, махов?

– Оғзингинг капотини ёп, итпашша!

– Ҳов! Зўр бўлсанг, Бешёғочдаги сомсахонанинг олдига ке. Биттага битта чиқиб...

Бердимат хохлашни бошлаган чоғда, студиядаги микрофон «шиқ» этиб ўчиб, табобат оламига доир реклама янгради. Буёқдан реклама тугади-ю, уёқдан телефон жириглади.

– Алёв! Алёв!

– Бўлди-да, Патийдин ака, – тажангланди Суробхўжа. – Тинч кўйинг бизни!

– Гапни кўпайтирма, – дўк урди Патийдин. – Мухлисни безитсанг, устингдан хўжайинингга ёзиб...

– Ҳа хўп... Нима демоқчисиз?

– Айтмоқчиманки, ҳозир берган рекламангга бир сексапатўлик чиқиб, фарзандга муҳтож одамларга бола кўришда ёрдам берама-а-н, деворди. Яхши тушунмадим, ука, бу сексапатўлигинг бола кўришни хоҳлайдиган сўққабосларга хотин топиб бераман демоқчимиз?

Хотингадо Патийдиннинг ашаддий ишқибозига айланиб улгурган Бердимат бошу елкасини копток-копток қилиб ирғишлатган асно, қийқириб кула кетди. Айвон ёнидаги йўлакдан томорқага ўтиб бораётган хотин, бирон жойи йиртилиб-нетмаганмикан деган хавотирда, кўйлагининг ён-верини пайпаслаб кўрди, сўнг эрига кеканглаб боқиб, сўради:

– Ҳа? Намунча оғзингинг иштонбоғи қочмаса?

– Йўқ сигирнинг қашқасини талашганимиз наша қияпти, – кулгисини тийишга қийналиб, ҳикичок тутган тарзда жавоб қайтарди Бердимат. – Аразни йиғиштир, хотин. Борингга шукур.

– Уришишгаям устасиз, ярашишгаям...

Бердимат хотинининг ортидан кўзини мушукникидек йилтиратганича мўйлов силаб тикиларкан, тиржайиб мутойиба қилди:

– Тезда ярашмас эдим-у, ипириски Патийдин шуниям эшитиб қолмасин дедим-да.

Бердиматнинг қорнини яна шайтон қитиқлаб, бўғзида кулги булоқланди.

2001 йил.

ҚОРА БОДРИНГ

– Их-х!

Тўсатдан яна ўша ички шарпа пайдо бўлиб, тирноқдор панжасида юракнинг нақ сўпписини чангаллади. Иликлангунча чайналган анжир Босволдининг томоғига чандирдек қадалгач, бор кучи билан ютиниб, талвасали қиёфада ўрнидан турди.

Азалдан шунақа – бирон кўнгилсизлик юз беришидан олдин танасининг ичида қандайдир шарпа ғимирлаб қолади. Бунинг илк бора болалик чоғида, шаҳарнинг айнан шу бозорида пистафурушлик қила бошлаган пайтларидаёқ сезган. Ўшанда эллик биринчи йилнинг кеч кузи эди, билдириксиз бир ички шарпа юракни тепадан ғижимлаб ғашлантираверди. Бунинг нима эканлигини сал кейинроқ, урушдан пешанаси ямоқ бўлиб қайтган Султон мелиса, пистани Сталиннинг сурати бор газетага ўраб сотгани учун уни бозордан судраб чиқиб,

кетига тегиб ҳайдаган лаҳзада англаб етди. Баттол шарпа бўлажак дилхираликнинг даракчиси эканлигига биқиниб-қисиниб атторлик қилишга тутинган, паттачиликка кўтарилган даврларида ҳам, бозорни шахсан бошқариш мартабасига эришганидан кейин ҳам, кўп марта амин бўлди.

Босволди дастурхоннинг учини қайириб, столдаги анжирли тақсимчанинг устини ёпгач, идорасидан ташқарига чиқиб, атрофга ҳадикли назар ташлади. Поғонадан тушиб, дўконлар тизими бўйлаб одимлаган куйи, мева-сабзавот савдоси қизиб турган қўшгумбазли тим томонга йўл олди. Беш-ўн кадам юриб-юрмай, атир-упа дўкончаси ёнида паканагина йигит ўзидан икки баравар бўйчан қизнинг елкаларига осулгудек бўлиб, бурнига бурнини ишқаётганини кўрди-ю, тепа сочи тиккаланиб, таққа тўхтади.

– Хў, лайча! – кўзлари чилимдаги ўтдек чўғланиб, вангиллади Босволди. – Исловатхонамас, бозор бу! Ҳе, симёғочга тирмашган мантўрга ўхшамай ўл...

Босволди бошини хўкиссузиш қилиб, ошиқ-мошиқлар сари юраётганида, Ниғмон паттачининг: «Осмонда бургут кўринди, ҳа-хов!» – деган товуши диққатини тортди, ўша ёққа ярқ этиб қаради. Ниғмон паттачи маънодор қиялаб, мўйловида тим тарафга ишора қилди. Босволди кескин зийракланди, қисик кўзлари тимнинг остини титкилаб-титкилаб, ниҳоят, бир нуктада тўхтади. Қайсидир «дўнглик»дан сурилиб, яқинда ҳокимиятга ишга ўтган Гўга Гадоевич гўдайганича раста кезаётгани, ора-сира деҳқонлар билан гап чўкилашиб кўяётганини кўрди. «Менга учрашмай, ўзича бозор кезиб юришида бир хосиятсизлик бор-ов», деган ўйдан юраги янада хижилланди. Ниғмон паттачига сирли сузилиб, иккала кўли билан ҳавони чирманда шаклида чизган тарзда сеҳрли топширикни берди, сўнгра ўзини харидорларнинг панасига олиб, Гўга Гадоевичга ўғринча яқинлаша борди.

Гўга Гадоевич таппак дўппили сотувчининг олдида тўхтаб, пештахтага терилган бақлажонлардан бирини кўлга олиб, уни бурун жийирган асно кўздан кечираркан: «Олтиариқликмисиз, ўртоқ деҳқон?» – дея жўғрофий савол ташлади. Сотувчи: «Янгийўлликман», деб жавоб қилгач, мийиғида тиржайди:

– Дарвоқе, Олтиариқнинг бодринглари кўк бўлгучи эди. Хўш, қора бодрингни қанчадан сотяпсиз?

– Бу бодрингмас, ака, – беихтиёр кулиб юборди сотувчи. – Бақлажон бу.

Гўга Гадоевичнинг бирдан ёноғи титради:

– Нима? Сизни деҳқон деб ўйласам, олиб сотар экансиз-да? Қаранг, нимани сотаётганингизниям билмаяпсиз.

– Худо хоҳласа, яқинда қирққа кираман, бизни жа ёш бола қилворманг. Ҳарқалай, бодрингни бақлажондан ажратармиз.

Шефнинг тугалай феъли айниши умумбозор миқёсидаги ишларга ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкинлигидан чўчиган Босволди шамсияли аёлнинг панасидан лип этиб чиқиб, сотувчини пўписага кўмиза бошлади:

– Э! Қанақа одамсан? Ўзингдан катта киши бодринг деб турибди-ю, сен нукул бақлажон, бақлажон, дейсан. Қани ахлоқ? Қани одоб?

Босволди тарбиявий пўписани тугатибоқ, туйқусдан мулойимланди, Гўга Гадоевичга таъзимланиб, қуюқ саломлашди. Шеф бозорқўм билан кўл учида кўришаётиб, норизо сиёқда чимрилди:

– Бозорингизда тартиб қолмабди-ку, оқсоқол. Мана, қора бодрингни бақлажон деб сотишяпти. Харидорларнинг ҳуқуқига ҳурмат шуми?

Босволди сотувчига такрор ўқрайиб: «Сен каллаварамга ким торози берди ўзи? Бозордан учирвораман-а, ҳов!»– деб дағдағадан болохона курди. Сабзифурушлар қаторига кириб олган Ниғмон паттачи сотувчига зимдан чақчайиб, жағ силади. Сотувчи уч овчининг ўртасида қолган қуёндек гарангсиб: «Нима, буларга бақлажон деб мен от қўйибманми?- дея ўзини оқлашга уринганини билади, бозорқўм кафтини унинг оғзига пешма-пеш ниқтаб: «Яна бақлажон дейди-я, яна бақлажон дейди-я! Ўчир!»– деб девдек давараланди.

– Шуни бодринг десам, қутуламанми?– йиғламсирагудек бўлиб шарттакиланди сотувчи. – Бўпти, ана, олинглар бодрингдан.

– Қора бодринг! – бармоғини осмонга бигизлаб, сотувчига танбеҳ берди Гўга Гадоевич. – Мана энди айтинг, қора бодрингни қанчадан сотяпсиз?

Сотувчи сўзга лаб жуфтлаб улгурмай, Босволди қайтадан орага сукулди:

– Каллангни ишлатиб, инсоф билан гапир. Балки, олдинда масъул вазифадаги одам тургандир. Балки, шунчаки нарх-навони ўрганиб юргандир...

Сотувчи Гўга Гадоевичга бу гал хушёр тортиб қаради. Муомаласи ҳам илиқлашди:

– Кўнгилдан чиққанини бераверинг, ака. Бизга деҳқончилик бу... қора бодринг.

– Боракансан-ку, азамат! – оғзининг таноби қочиб, сотувчини алқашга ўтди Босволди. – Ана, қора бодринг десаям бўларкан-ку.

Шу паллада, тўрсимон кепка кийган терсфеъл йигитча Босволди ва Гўга Гадоевичнинг орасидан музёрадек ўтиб келиб, сотувчига кўкимтир кўзойнакнинг устидан мўралади:

– Бақлажон неччи пул бўлди, амаки?

Сотувчи йигитчанинг икки ёнидан гезариб турган кушандаларга хижолатланиб қараб қўйгач: «Илтимос! Шу топда бақлажон демай тургин, укажон», дея илтижоланди.

– Ий! – тосрайиб термилди йигитча. – Нима дей бўлмаса?

– Манави амалдор акамиз буни қора бодринг деб турибди. Гапини тўғри демасам, бозордан ҳайдаладиганга ўхшайман.

– Буларнинг суяги эски идораларда қотган, ҳалиям айтганим айтган деб ўйлашади, – болаларча илжайиб, бепарво қўл силтади йигитча. – Ҳозир демократия замони. Энди ҳеч кўркмасдан бодрингни бодринг, бақлажонни бақлажон десак бўлаверади.

Аллақандай «хамак»нинг дашноми Гўга Гадоевичга оғир ботиб, аламдан бағбақаси пирпиради, шартта ортга бурилиб, тез-тез одимлаганича кўздан узоқлаша бошлади. Босволди бир муддат типирчиланиб турди, сўнг Гўга Гадоевичнинг кетидан чопишга шайланаркан, сотувчига кўз олайтириб ёжинди:

– Ҳаҳ, қишлоқи... Қараб тур ҳали!

Сотувчи бу сафар бозорқўмга ҳаволаниб боқди:

– Бунақа қашқирқараш қилманг! Сизга ўхшаганлардан кўрқадиган жинни йўқ! Манави тирмизак менга тўғри дакки берди...

Босволди ғойиб бўлгач, сотувчи: «Э, хайрият-е, бақлажонни бемалол бақлажон дейдиган кунам боракан-ку», дея эркин нафас олди. Дазмол кўрмаган яктагининг чўнтагидан носқовокни суғираркан, теваракка очиқ чехра билан юзланиб, баралла сайрашга тушди:

– Кепқолинг! Янги бақлажон, ширин бақлажон, арзон бақлажон! Э, демократияга офарин! Опқолинг бақлажондан! Ҳаҳе-е-й!!!

Бу хайқириклар керакли изни искалаб бораётган Босволдининг кулок пардаларида мазахли садоланиб, таъбини баттар хиралаштирди: «Охири барибир ишқал бўлди! Ўша ички шарпагаям, қора бодринггаям минг лаънат!»

2003 йил.

ШИЛИҚАБИЛИҚ

Икки қўлини боғкурси суянчиғига ярадор турнанинг канотларидек ёйиб олган домла Сўзпардозий қаршисидаги Улуғбек хайкалига туяланиб тикилганича миқ этмай ўтирар, даҳолик талашаётганга ўхшарди. Луғатхўжаев эса, кенг олачипор костюми ичида товукдек потраниб, хануз бидир-бидир қилишда давом этарди:

– Кейинги ойларда юз хил луғат титкилаб куним ўтди. Повулғон деган қишлоқнинг номи нимадан келиб чиққанини аниқлаш устида кўп бош қотирдим. Баъзи олимчаларимизнинг бу борадаги тахминлари мени қониқтирмайди.

Луғатхўжаев ўз бошвоқчиси домла Сўзпардозийнинг издошларини «олим», қолганларни «олимчалар» деб атар, бу иборалар устозга ёғдек сингаётгани ҳар сафар унинг юзидан ярқ-юрқ сезилиб турарди.

– Повулғон, Пунгон сингари жойларнинг номи мўғулчада соқчилар кўрғончаси маъносини англатади деган қарашларга мендаям шубҳа бор, – Улуғбекка уқтираётган кепатада сўз қотди домла Сўзпардозий. – Бахсли фикр бу. Ҳарқалай, бирон янгироқ талқин топдингми?

Луғатхўжаев айнан шу саволни кўпдан интизорланиб кутгандек, шоша-пиша бош қимирлатди:

– Топдим, устоз, топдим. Ишончим комил, бу қишлоқ Русия ҳукмдори бўлмиш Павел Биринчи, ёинки Павел Иккинчининг шарафига қурилган. Табиийки, номини ўзбекчалаштириб, Павелжон дейишган. Бора-бора, шевада Повулғон бўпкетган.

Бу гапни эшитиб, домла Сўзпардозий пуффа тутақиб кетди. Павеллар ҳукмдорлиги даврида Туркистон Россиянинг таъсирида бўлмаганини айтиб, шу оддийгина мантиқни назардан қочиргани учун шогирдини астойдил силтаб ташлади. Шогирдлари орасида мана шу Луғатхўжаев сал нўхтасизроқ шаклланди-да. Бухоронинг номи ўрисчадаги «бугорок» сўзидан келиб чиқмаганмикан, деб илгариям ҳаммага кулки бўлганиди. Мана, яна қовун туширишига оз қолди.

– Нима бўлгандаям, устозингман, – деб ўпкаланди домла Сўзпардозий. – Сенга урилган қамчининг учи мениям тимдалаб ўтади, гулпадар.

– Узр, устоз... Сиз доим ҳақсиз...

Жазирама бўлишига қарамай, бошига қашқартелпакни бостириб, эгнига узун камзул кийган қария вош-вошлаганича келиб, боғкурсининг четроғига

хамирланди. Қўлидаги белвоғда елпинаётиб: «Бай-бай-бай, шунақаям дим бўладими», дея ўзича шикоятланиб қўйди. Сўнг Луғатхўжаевга юзланиб сўради:

– Бир нарсани қидириб келувдим. Шилиқабилқ қаерда сотилишини билмайсизми, иним?

Луғатхўжаевнинг энсаси қотди:

– Нима?!

– Шилиқабилқ керак бўпқолувди.

– Бунақа нарсани эшитмаганман. Билмайман.

Луғатхўжаев қариядан зардали қиёфада юз буриб, оламшумул суҳбат қаерда бўлиниб қолганини эшлашга уринаётганида, устознинг: «Повулғондан бошқа жойларнинг устидаям ишлаб кўрдингми?»- деган саволи тилига бошқатдан жон бағишлади.

– Бўка масаласидаям қаттиқ уриндим, – ҳисоботни тахлашга тушди у. – Буям ниҳоятда катта муаммо туғдирди. Асотирларда битилишича, бу ўрам қадимда сон-саноксиз булоқлар чиқиб ётган ўта захкаш ерлар бўлган. «Бўка»га айнан ўхшайдиган «бокий» арабчада йиғи, булоқни билдирса, «биқоъ» ер бўлаклари деган маънони англатишини луғатдан аниқладим.

– Яна айниясан, Луғатхўжаев, яна айниясан, –дея унинг сўзини кесди домла Сўзпардозий. – Менимча, бу ном форсийдаги...

– Ие! Қанақа форсий? Қанақа арабий?– кутилмаганда эски ўнинчи калиш билан «донолар давраси»га бостириб кирди қария. – Сувга бўкиб ётган зах ерларни далачилар «бўкак» дейишади. Бўка худди шундан келиб чиққан. Ўзбекда «бўка» деган қабила ҳам бор.

Иккала олим бир зум сўррайиб қолишди. Қирпаликда тажрибаси анча ортиқ бўлган домла Сўзпардозий ўзини тезроқ ўнглаб олди. Қарияга кўтосқараш қилиб, лабининг четидан сўз учирди:

– Биз олим одамлармиз. Ишимизга аралашманг, гулпадар.

– Олим бўлсаларинг, ҳадеб бошқа тилдаги китобларни титмасдан, ўзбекчаниям ўрганинглари-да, – бўш келмади қария ҳам.

Луғатхўжаевнинг жиззакилиги қўзиди:

– Қизик экансиз-ку, отахон! Сизга ўхшаган омиларнинг тўпори шеvasига ёпишволсак, олимлигимиз қаёқда қолди? – сўнг устозига қараб тиржайди. – Буларга қўйиб берсак, Тўйтепаниям туркийча дейишдан тойишмайди.

– Ва! Ҳали Тўйтепаям ўзбекчамасми? – қариянинг дафъатан кўзлари олайди.

– Ўзбекчамас! – эътирозга ўрин йўқ дегандек тиззасига шап эткизиб урди Луғатхўжаев. – Очиғи, ўзимам буни ўзбекча деб юрардим. Лекин, яқинда испанча сўзлар луғатини варақлаётим...

– Луғатхўжаев! – ўшқиргудек бир тарзда мурожаат қилди домла Сўзпардозий. – Кимга уқтирясан? Нимани исботламоқчисан бу чолга? – кейин қарияга ўгирилиб тумтайди. – Хуллас, ўзларига нима керагиди?

– Айтдим-ку шилиқабилқ керак деб, – жавоб қилди қария. – Шундок шлўмбадан ўтиб сўрасангиз, ҳамма айтиб беради дейишганиди.

Луғатхўжаевнинг тағин энсаси қотиб: «Шлўмба нима?» –деб сўради. Қария «ху ана, турибди-ку», дея бармоғида темирйўл шлагбаумини кўрсатди.

Луғатхўжаев кинояли кулиб кўйгач: «У нарса шлўмбамас, шлагбаум. Немисча сўз», деб калласидаги хазинани такрор намойишлаган бўлди.

– Сенларда ё ҳамият етишмайди, ё асли зотинг бошқа зуваладан, – устоз ва шогирдининг башарасидан ўзбекликни синчиклаб кидирди қария. – Ўзбекнинг гапини бир арабга илинасан, бир немисга. Сен индамай тургин-чи, гирмониялик олимнинг зўр бўлса, ўзбекчадаги «шлўмба» немисчадаги «шалағваум»дан келиб чиққанини олдимда ўтириб, исботлаб берсин. Исботлаб бўпти! Масалан, биз эшикка тираб кўйиладиган таёқни тамба деймиз. Шундан кўриниб турибдики, эшикни тўсадиган таёқ – там-ба, темирўлни тўсадиган таёқ – шлўм-ба! Қаланғи-қасанғи китобларни пайпасламасдан, маҳалла-куйгаям аралашиб туринглар. Шилиқабилликнинг нималигини маҳалладаги ёш болаям билади-ю, олим бўптириб, икковинг елка қисасан холос.

Охирги сўз Луғатхўжаевнинг ичини чимчилаб, бирдан фиғони фалакка чиқди. Қариянинг кекиртагига рўмолча тикишдан ўзини зўрға тийиб: «Ўша лаънати шилиқабиллик нима ўзи? Кўриниши қанақа?» –деб уввос солди. Қария унинг жазавасига писандсиз боқиб, шилиқабиллик деган нарса дувол қилиб уриладиган каттакон, лекин енгилгина ғишт эканлигини тушунтиришга тиришди.

– Э-э, шлакоблок демайсизми, гулпадар, – қарияга бурнини замбараклади домла Сўзпардозий. – Анави узун бинони айланиб ўтиб, ўнгроққа қараб юрсангиз, шлакоблок чиқарадиган кичик корхона бор.

– Одамни чалғитиб, нукул шилиқабиллик дейсиз! – аразлаган боладек остки лабини буриштирди Луғатхўжаев.

– Шилиқабиллик-да! – ўрнидан тураркан, одатдагидек ўзиникини маъқуллади қария. – Шилиқ эткизиб дуволга боссанг, биллик этиб лойга ёпишади. Шуниям билмаганингдан кейин...

Қария, сатқайи олимлик сенларга, деган маънода қўл силтаб кўйиб, бешиктерватардек лакки-лукки одимлаб йўлга тушди.

– Шилиқабиллик, шилиқабиллик деявериб, калланиям шилиқабиллик кипкетди бу чол, –дея қорачиғи ёниб сайроқиланди Луғатхўжаев, қариянинг ортидан хўмраркан.

Домла Сўзпардозий эса, бу паллада чуқур ўйга чўмганди. «Гулпадар чолнинг Бўка хусусидаги гапларида жон бор, –дея ичида мулоҳаза юритаётганди у. – Бу топилмани матбуотда тезроқ эълон қилвормасам бўлмайди. Акс ҳолда, анави яламур оғзимдагини илиб кетади».

Домла Сўзпардозий шумшук шогирдининг кўзларига бир муддат синовчан тикилиб тургач, фармон оҳангида деди:

– Сен бола асосий мақсаддан чалғима, Повулғонни янаям тузукроқ мижиб кўр. Тушунарлими?!

– Тушундим устоз... Сиз доим ҳақсиз...

Луғатхўжаев тилида шундай деди-ю, дилида бошқа гап кечди. «Оббо, қари туллаг-ей, –деб ўйлади у. – Билсам-билмасам, мени эски ишга алаҳситиб кўйиб, Бўка ҳақидаги янгиликни ўзи каппа отмоқчи. Ҳозирок радиога чопганим бўлсин...»

1998 йил.

СУДХҰРНИНГ ЗИЁФАТИ

Хатто гўрковнинг кетмонида ҳам ширин орзу, гўзал мақсад бўлиши мумкин. Гузардаги хотинлар ҳаммомини хусусийлаштириб олишдек эзгу ниятини овозалаб қўйиш учун маҳалла оқсоқолининг ҳузурига отланиб турган Эсонхўжа, кўча эшикдан безрайиб кириб келаётган Қарноқни кўриб, энсаси қотди. Унинг тулкитиржайиш тарзида берган саломига алиқни исрофлаб ўтирмай, афтини тириштирганича жағидаги соқолни қашлади.

– Бевақт келдинг, шошиб турувдим,- дея Қарноққа арслонланиб қиялади у. – Қолавурса, қарзини узмай юрган номардлар билан гаплашадиган гапим йўқ. Эсингдами, Қарноқ сулла, етти сўм қилиб бераман деб, саксон тўққизинчи йилда олти сўм қарз олганидинг? Ўшанда етти сўмга иккита товук берарди. Қачон қўшқўлтиғингда товук билан келасан, кейин гапингни эшитаман.

Қарноқдаги тулкитиржайиш туйкус бўриўкрайишга айланди.

– Сизни одам деб, катта пул масаласида маслаҳатлашгани келсам... Э, ўргилдим!

Қарноқ зардаланиб ортга буриларкан, Эсонхўжа сергак тортди. «Тўхта! Қанақа пул?» – деди кўзи йилтираб.

Қарноқ дарҳол аразини йиғиштириб, ўтган куни носқовоғи синиб қолгач, ахлатхонадан кичикроқ носшиша қидириб юриб, сувқоғозга ўроғлик бир тутам доллар топиб олганини мароқ билан сўзлашга тушди. Нарирокда ҳовли супуриб турган беканинг супургиси кўлидан сирғаниб, ярқ этиб Қарноққа юзланди:

– Доллар? Ахлатхонада-я?!

Эсонхўжа ҳам наъра тортиб юборди:

– Бир тутам дедингми?

– Ҳа, энди, бир тутам бўлгандан кейин, бир тутам дейман-да, – талтангланиб жавоб қилди Қарноқ.

Эсонхўжанинг дафъатан чехраси ёришди. Қарноққа хушомадланиб кучоқ очди:

– Ие, ие, ие! Ассаломалайкум, Қарноқ бойвачча. Бир ачомлашиб қўйайлик. Соғ-саломатмилар? Бола-чақалар омонми? Қани, қани, сўрига юрсинлар... Мастопа! Битта аччиқ чой дамлагин...

Эсонхўжа Қарноқни сўрининг тўрироғига ўтирғизди, ишқомнинг айрисига илинган дастурхонни олиб, ўртага ёйди. Ҳаял ўтмай, Мастопа ҳам пайдо бўлди – чойнак-пиёла, нон, турли ноз-неъмат солинган катта баркашни кўтариб келиб, эрига узатди. Эсонхўжа баркашни олаётиб, қайноғи босилмаган шўрвадан меҳмонга бир коса қуйиб келишни хотинига тайинлай бошлаган эдики, Қарноқ тосрайиб гап қистирди:

– Илтимос, Мастопабону, иликли устихонни алоҳида бир товоқчага сопкелсангиз.

Шўрвадаги биттаю битта устихонни ўзи ғажиб, илигини ҳам қоқиб егани Эсонхўжанинг ёдига тушди ва хотинининг қулоғига шипшитди:

– Устихон итнинг олдига етиб бормаган бўлса, атрофига гўшт ёпиштир. Илиқнинг ўрнига думбаёғдан тиквор.

Қарноқ узатилган чойни олиб, «сал совуғим ошиб турувди», дея уни пиёладаги асалнинг устига қуйди, нон билан аталади, ҳузурдан лабини чапиллатиб-чапиллатиб хўплай кетди.

– Аини совуғингиз ошганда, бизнинг асалга дуч кептурганингизни қаранг, – деди Эсонхўжа гезариб. – Ҳм... Шундай қилиб, бир тутам доллар топволдим денг?

– Ҳа, роса бир тутам, – кавшаниб бош кимирилатди Қарноқ. – Мен сизга айтсам, илгари долларни бировларнинг қўлида ғира-шира кўриб юрардим. Тап этиб кафтимга қўнди-ю, ўзимни қайси кавакка сиғдиришни билмай қолдим.

– Хех-хех-хе... Жонингизни чакки қийнабсиз, Қарноқ бойвачча. Долларни топибоқ, тезда бизга ўхшаганлар билан кенгашволишингиз керагиди.

– Ҳалиям шунақа қилдим. Шодмон бизнесчи эсимга тушди-ю, тўғри ўшанинг олдига югурдим.

Эски душманининг номини эшитиб, Эсонхўжанинг тўсатдан феъли айниди.

– Нима-а? – деб бўқирди ғазаби қайнаб. – Уйимда ўтириб, Шодмоннинг отини аташга қандай ҳаддинг сиғди, Қарноқ сулла? Долларингни, келиб-келиб, ўша манкага пулладингми? Тур ўрнингдан! Жўна, қорангни ўчир!

Эсонхўжа Қарноқнинг ёқасидан тутамлаб, кўча сари судради.

– Э, ёқамни қўйворинг-е! – Қарноқ бир силтаниб, ўзини халос қилди. – Нима, долларимни Шодмонга бериб қўйибманми? Қаллоблиги эсимга тушиб, ярим йўлдан шартта орқага қайтвордим.

Эсонхўжанинг қиёфаси зумда ўзгарди, «бағо-о-ят маъкул иш кипсиз, Қарноқ бойвачча», дея илжайиб боқди. Қарноқни қуюқ мулозамат ила яна сўрининг тўрироғига ўтирғизди.

Мастона шўрва билан устихонни алоҳида идишларда келтириб, дастурхонга қўйиб кетди. Қарноқ ютинганича яктагининг енгини шимарди. Косадаги шўрвани тўрт-беш симиришда гумдон қилиб, йиртқичона важоҳат билан устихонга ёпишди.

– Қайнайвериб, эти суякдан ажраб кетибди-ку, – дея гўшти олиб, бутунича оғзига тикди-да, чайнаётиб гўлдиради. – Қизиқ! Суяги қўйники-ю, гўшти молники-я?

– Бу замондаги ҳайвонларгаям тушуниб бўлмай қолди, Қарноқ бойвачча, – бурни каби дўнғалак бошмалдоғида тасбех доналарини сураётиб, қироат билан сўзлади Эсонхўжа. – Тунов куни бир фермер ошнамникига борсам, эчкининг боласи чўққани эмиб турибди. Ана шу улоқ улғайса, қарабсизки, суяги эчкиники-ю, гўшти чўққаники бўптурибди-да.

Қарноқ аввал ҳам бир синаб кўрилган суякка қайта ишлов беришга уннаётганида, Эсонхўжа гапни тагин мақсадга бурди:

– Шодмон манка ниҳоятда имонсиз одам. Бундан буёғигаям биздек охиратини ўйлайдиганлар билан иш қилинг.

– Уйга қайтдим-у, жуда ғалати ишлар бўлди, Эсон ака...

Ўша куни ярим йўлдан қайтгач, Қарноқ долларларини қаерга яширишни билмай, кечгача уйда ивирсиб юрди. Охири, қоронғи тушириб, секин томорқага ўтди. Томорқа этагидаги қуриган ариқнинг ичида ётган эски тунука

чойнакни кўриб, миясига чарақлаган бир фикр келди. Долларли сувқоғозни чойнакнинг ичига тикиб, оғзини тепиб буклади, уни ариқнинг камарига жойлаб, устига хас-хашак ташлади.

Бу гапларни эшитиб, Эсонхўжа муғамбирона тиржайди:

– Жа пихини ёрган одамсиз-да. Ниҳоятда пухта иш қипсиз.

– Э, пухталигим қурсин, – кўлини сочиққа артаётиб, кекирди Қарноқ. – Палакатни кўрингки, кечаси бир ариқ сув келиб, чойнакни оқизиб кетибди. Камарни чуволчангдек титкиладим – йўқ!

Эсонхўжанинг кўзлари қинидан чиққудек бўлиб, тасбеҳни четга улоқтирди.

– Хумбош! Тўнка! Эшакмия! – дея яна Қарноқнинг бўғзидан олди у. – Қайси жинни пулни ариққа ташлаб қўяди, Қарноқ сулла? Тур! Тур деяпман, безот! Йўкол кўзимдан!

Қарноқ Эсонхўжанинг кўкрагидан итариб ташлаб, шанғиллади:

– Вей! Қанақа одамсиз? Гапни охиригача эшитинг-да. Ариқни икки чақирим титкилаб бордим. Топдим... чойнакни.

Бир лаҳзада иблислашган Эсонхўжа, бир лаҳзада фаришталанди.

– Ие-ие! – оғзининг таноби қочиб, мулойим эшилди у. – Пулни топганлари қутлуғ бўлсин, Қарноқ бойвачча. Худо бир қайтариб берибди-да, а? Қани, қани, тўрироққа чиқсинлар...

Мастона келиб, шўрванинг идишларини йиғиштиришга киришди.

– Сизга яна битта илтимосим бор, Мастонабону, – сурланиб гап филдиратди Қарноқ. – Мабодо, шавла-павлага уринсалар, икки дона кўк қалампирданам ташлаб қўйсинлар.

Мастона эрига қаради. «Бор, тезроқ шавлани ташкил қил», деган буйруқни олгач, кўлидаги бўш идишларни шиқирлатиб, ошхона томонга йўрғалади.

Эсонхўжа Қарноқнинг ҳолва ошалашини гезарганича кузатиб туриб, аста сўз қотди:

– Ҳартугур, билиб қўйганимиз тузук. Долларларни менга опкелишдан мақсад нима ўзи?

– Ўзимизнинг сўмга алмаштирсам дегандим. Бонкага борай десам, бирортаси «буни қаёқдан олдинг» деб қолса...

– Маъқул, Қарноқ бойвачча, жудаям маъқул. Қани, буёққа узатсинлар-чи бўлмаса.

Бодомли ликобни олдига яқинроқ сураётган Қарноқ белбоғининг қатидан сувқоғоз ўрамини суғуриб, димоғдорлик билан узатди.

Эсонхўжа ўрамни олиб, уни эҳтиёткорона очаркан, тавозе ила сўз бошлади:

– Энди-и... қиёмат қарз ёмон нарса, Қарноқ бойвачча. Яъни, саксон тўққизинчи йилдаги етти сўм қарзингизни айтаман-да. Олдин долларларни сўмга айлантирамиз. Кейин, иккита товукнинг пулини ҳозирги нархга чақиб, менга қайтардилар.

– Бўпти, бераман.

– Баракалла, Қарноқ бойвачча, барак-к...

Сувқоғозни очиб, бирдан Эсонхўжанинг ранги оқарди. «Хов! Бу нима?»
– деб Қарноққа чақчайди.

– Нима бало, долларни танисмай қолдингизми?

– Шуни доллар деб юрибсанми, Қарноқ сулла? – оғзидан туприк сачратди Эсонхўжа. – Болаларнинг «Бизнес-бизнес» деган ўйини бор. Булар ўша ўйинда ишлатиладиган ўйинчоқ доллар-ку.

– Калла борми? Пулниям ўйинчоғи бўларканми?!

– Э, тур-е! Тур деяпман сенга!

Эсонхўжа Қарноқни кўчага итхайдаш қилиб боргач, эшикни қаттиқ ёпиб, калласи калтираганича тутоқиб ғудранди:

– Ҳе таги паст! Ўзинг ким-у, тўрига чиқволиб, илик қоқиб ейишингга ўлайми!

Ошхонадан чиқиб келган Мастона уёқ-буёққа аланглаб олиб, эрига ҳайрон кўз қадади:

– Меҳмон қани, дадаси? Шавлани бошлаб кўювдим.

– Қанақа шавла? – томоғи йиртилгудек алфозда айюҳаннос солди Эсонхўжа. – Ўзи буёқда иш атала бўптирибди. Бор, ўтниям ўчир, овозингниям ўчир!

2001 йил.

СЕРКАХОНИМ

– Серка! Ва-эй, Серка!

Дўқи полвон шу кунлар учинчи болага бўғоз қайнисинглиси эрга текканида ундирган шойи кўйлагини душман байроғидек тутамлагинича томорқага ларзанглаб кириб келди. У гоҳ оғилхонага мўралар, гоҳ тандир томонга бўйланар, тинмай томоқ йиртиб, хотинини чорларди. Кўкракка уриб қолган жуваризор этагидан «шатир-шутур»лар эшитилгач, ўша ёққа йўл солди. Ўқариқ четидаги ўтларни ўраётган хотинини илғаб, тутоққан куйи яқинлаша бошлади.

– Вай-эй! Серка деяпман! Бир соатдан бери азон чақираман, ғинг демайсан. Даминг ичингга тиқилиб қолганми?

– Отам кўйган отим бор, тўғри чақиринг, – хотин ҳам ўз навбатида чойдишдек жиғиллади.

– Ий-яв! Мундоқ биқинимни тароқлаб, оғзимга узум ташлаб ўтирсанг экан, Эркахон деб отингни айтсам. Ўзинг чўчкафеълсан, кўлинг тизгинимда. Йўриғингга бурилмасам, еттита кўшни безовта. Серка бўлмай нимасан, ўжарвачча?

– Ўзиз-чи, ўзиз? Бижиган такадан баттарсиз!

– Ана-а, тўғри гапни энди гапирдинг. Манави кўйлакни қара, ёқаси яғир, нухаси чағир бўлиб ётибди. Биласан, айтганман, Тиркаш ўғлини уйлантиряпти. Шуни кийиб бораманми? Ўзингни ачиганинг етар, мениям гўнгтепа қилвормагин, серкадан тарқаган.

Хотин кўлидаги ўроқни жаҳл билан уватдаги дарахтга санчди. Ерга таппа оёқ чўзиб, икки кўлида тиззаларини шапатилашга тушди:

– Бу кунимдан серка бўлганим минг марта яхшийди. Авлиёни аразлатган бу касофати уйда қайси бир ишни қилай? Мол-қўй боқайми, кир

ювайми, пахта савайми, кўрпа кавийинми, ўрик қуритайми, сабзи ўтайми, токка дори сепайми...

Шу санада санайверди, саннайверди, қирқ боғ хашак ўришга етадиган вақт ўтса-да, рўйхат тугамади. Дўқи полвон оилага уч маҳал дастурхон ёзиш, уй-ҳовлини супириш, хамир қоришу нон ёпиш, сигир соғишу кувада қаймоқ олиш, идиш-товоқ аралаш болаларниям ювиб тозалашу экин суғориш кабилардан ташқари хотинининг зиммасида пашша ва суваракларни қириш, сичқонларни захарлаш, жуварихўр чумчуқларни кесакбўрон қилиш, иғвогар кўшнининг тили тийилгунча олишиш, бўш шишаларни пайпоққа айирбошлашда лўли билан икки соат тортишиш, жўжаларни сорлардан асраш, ёрилган чойнакни чегалатиш, занжирдаги олапарни йўлдан оздираётган қанжиқ лайчага қайноқ сув сепиш, Ҳамдам солиқчидан қутулиш учун ўзини чалажонга солиб ётиш, радиони гапиртириб беролмаётган Мирғоб монтерни кўчада тўсиб тузлаш, дарвозага ёзиб кетилган ноилмий-оммабоп сўзларни ўчириш, ҳарбийдаги ўғлига мўлжаллаб қўйган қизни мактабдан қайтаётган шилқим ўспиринлардан кўриқлаш сингари сон-саноксиз бошқа вазифалар ҳам борлигини умрида биринчи марта бугун эшитиб билди.

– Э худо, мени бунақа қийнаб хўрлагандан кўра, эчкига айлантириб қўяқолсанг бўлмасмиди? – гарданидаги юмушларни қисман санаб чиққач, яна нолишга ўтди бека. – Шу азоблардан қутулиб, тайёр хашакни чайна-а-б ётганим яхшимасмиди? Жон тангрижоним, айланай тангрижоним, бир марта оҳимга етгин!

Эри ташқига чиқиб кетганидан кейин ҳам хотиннинг жағи дарров тина қолмади. Деворнинг бузилган жойидаги човра ортидан «тинчликми, қоқиндик», дея кўшни отин кампир бўй кўрсатди. Келиннинг арз-додларини эшитиб: «Беш кунлик дунёда шуқурдан нарига ўтмайлик, қизим. Юринг, сутчой пиширувдим, менга шерик бўлинг», деб ёғоч тўсинчага тияб қўйилган ғўзапоялардан бир боғини четга сурди. Дардини тўқишга бекорчи тополмай турган Эркаҳон чеккан ситамларини дастурхонлаб борганича кўшни ҳовлига хатлади.

Хотинининг дийдиёси одатдагидан эртароқ тугагани Дўқи полвонни таажжубга солди. Нечукдир юраги безовталаниб, яна томорқага ўтди. Жимжит. Кўнглига шайтон оралаб, ўпкаси томоққа югурди. Шоша-пиша бояги жойга борди, дарахтга санчилган ўроқ ўшандай санчилганича турибди. Хотини йўқ.

– Хў, Сер... Ҳм... Хў, онаси, қаёқдасан? Буёққа қарагин, ҳов!

Дўқи полвон беихтиёр жуваризор оралаб юра бошлади. Оғилхона тарафдаги жуварилар бежо қимирлаганидан дили сал ёришиб, ўша ёққа талпинди. Пича юрибок, донг қотиб тўхтади. Бурама шохли оппоққина эчки зимдан кўз сузиб, унга зоғдек тикилиб турарди.

Дўқи полвон: «Ий-яв!» – дея бир сакраб тушди. Кўзи телвакезик пилдираб, эчкининг теварагида икки-уч айланди. Эчки даставвал гоҳ тисарилиб, гоҳ шох дўлайиб, уни хушёр кузатди. Беозор таъқиб тугаганидан сўнг, лабининг четида осилиб қолган жувари қолдиғини хотиржам чайнашда давом этди.

– Ҳов, ўзингмисан? – ўнг-чапга аланглаб олиб, аста гап сўқди Дўқи полвон. – Э тавба... Бу... қанақаси бўлди? Ўзингни нима қипқўйдинг, хотин?!

Пешанасига кафт босиб, бойбувасидан қолган жодининг қирига ўтирди. Эчкини бошдан-оёқ синчиклаб кузатаркан, унинг тинимсиз дум ликиллантишидан афти буришди.

– Туришингни қара энди. Ҳеч йўқ иштон-пиштон кийиб...

Бирдан бўғзи димланиб, киртайган кўзлари ёшўраб кетди.

– Ҳа, тилинг қурсин-а. Бурушта ёмон ният қилардинг, иблис ўргатганини гапирардинг. Анави отинча хола қайтиб-қайтиб айтарди-я: «Тош ёғса, ўт ёғмаганига шукур қил, қарғанишдан тийилиб, покиза тилакларингни гапир», деб. Боя, бир марта оҳимга ет, тангрижоним, деб осмонга ирғишлаганинда бирон ножўя иш бўлишини юрагим сезувди... Э, бирпас кавшанмай тур!

Енгида кўзини артиб, чукур нафас олди. Эчкининг руҳини кўтариш мақсадида ўзини тетиклантириб, амалий тадбирга кўчди:

– Хў-ў-ш... Молга терит қорадиган вақтинг ҳам бўп қолди. Етар, эчкиликни бас қилайлик. Қани, ҳушингни бир жамла-чи. Ҳа, баракалла. Энди осмонга тикил. Анқайма, ана, осмон тепада турибди. Аввал яхшилаб калима келтир. Тилдан қолганингни биламан, ичингда айтавер. Баракалла. Буёғига мен нима десам, шуни юракдан чиқариб, ўзингча қайтариб турасан энди. Эсингни йиғволдингми? Бошладик бўлмасам: «Э, қодир эгам, раҳмдил тангрижонгинам! Мен ўзи туғма аҳмоқман, кўпинча ўйламасдан гапирвораман. Гуноҳсиз болаларимнинг ҳурматидан бир марта айбимни кечириб...»

Ташқидан, онасини излаётган бўталоқникидек соғинчсас овоз таралди:

– Ҳа ҳов-в! Тўйга ўчоқ қурадиган азаматимиз қайси тоғнинг панасида ётибди?

– Ва-эй, буёқдаман, – томорқада туриб товуш қилди Дўқи полвон, сўнг эчкига юзланди. – Оббо, Тиркаш-ку бу. Андак тоқат қиптурадиган бўлдинг-да, хотин.

– Ба! Юрмайсанми, ошна, – гижинглаб яқинлаша бошлади Тиркаш. Ортидан маҳаллада яшовчи мол дўхтири ҳам қора кўрсатди. – Дошқозонни осмасак, тўй бошланганига ким ишонади, Дўқи полвон? Қани, кетдик. Мана, шерикликка Сўлимовниям чақирволдим.

Дўқи полвон уларни нохушгина қаршилаб, қўл учида сўрашди. Тиркаш эчкига писандсиз боқиб, шунча мол-қўй турганда нега бу зоти паст махлуқни сотиб олганини суриштирди.

– Ё ис-пис чиқармоқчимисан? – тахминланди у. – Этини бир чамалайлик-чи, шўрвадан ортиб, ошга етармикин?

Ярим тутам ўт олиб, «ма, жиги-жиги», дея эчкини чақирди. Кейин шохидан тутиб, биқинини ғижимлади.

– Ҳой, нима қияпсан? Қўйвор! – илкисдан рашки кўзиб дўранглади Дўқи полвон.

Бу орада Сўлимовнинг ҳам қўли қичиди. Бедана юриш билан бориб, эчкининг қорнини пайпаслади. Бўғоз эмаслигини башорат қилгач, «ҳали соғин шекилли», дея елинини сийпалаганини билади, Дўқи полвон:

«Кўлингги торт, суюқбашара!»— деб бўкирганича Сўлимовнинг орқа ёқасидан чангаллаб, қурчоқдек тепага ирғитди. Ерга кўниб-кўнмасидан, қаншарига тортди. Эчки житранглаганича ўзини жуваризорга урган чоғда, полвони қурмағур, дўхтирнинг елкасидан эзгилаб, бўйнига яна икки мушт туширишга улгурди.

Тиркаш ҳилвагина бўлса-да, бир маҳаллар чегарада хизмат қилгани боис, тўрт-беш соат чурқ этмасдан ўтириш-у, қўл қайиришга усталиги билан машҳур эди. Бир сакрашда Дўқи полвонга Сибир мушугидек тирмашиб, шартта билагини эшди.

– Бас қил! Жинни-пинни бўпқолдингми?

– Мен сенга нима қилдим, ҳаромзода? – бўйнини қийшайтириб сўради Сўлимов. – Маҳкамроқ ушла, Тиркаш. Бунинг кутурган. Кўзи сопол.

Тиркаш ўзиникини маъқуллади:

– Э, йў, жинни дедим-ку сизга. Ҳали кириб келаётганимдаям эчки билан гаплашиб тургандек бўлувди. Шуни бир психический кўриб қўйинг, ака.

– Куним хўкизларнинг фолчисига қолдими энди? – Тиркашнинг чангалидан ҳалос бўлишга тиришиб потирлади Дўқи полвон. – Биламан, бунинг қанақа кўришини.

Дўқи полвоннинг Сўлимов ҳақида билганларини қишлоқда бошқалар ҳам яхши билишарди. Қўшмат-бутунтиқар бўкиб қолганда, қулоғидан бураб туриб, пахта ёғини хомлигича оғзидан қуйган, ичи кетишни бошласаёк, ҳовлида тўхтатмасдан югуртиринглар, деб тайинлаган. Боливой шамоллашдан ўхчиб ётганда, иситма ўлчайдиган даражашишани қўлтиқнинг тагига эмас, молга ўхшатиб, кетига ўрнаштирмоқчи бўлган. Ҳамдам солиқчига «туғмас хотинингни сунъий қочириб кўрсакмикин», деб эшакдек калтак еган...

Эзгиланаётган елин кўз ўнгида қайталангани сайин Дўқи полвоннинг баттардан рашки ловуллаб, қайирилган қўлини бўшатишга уриниб ҳайқираётган, Сўлимов бақира-чақира янгидан-янги диагнозларни пеш қила бошлаган, Тиркаш дам бунисини бўралаб, дам унисини тинчлантириш чорасини кўраётган қийо-қий паллада жуваризор ичидан Эркахон чиқиб келди.

– Вой ўлақолай! Нима бўляпти ўзи?

Ҳозир Дўқивой хотинини ўз холига қайтгани билан муборакбод этадиган кайфиятда эмас эди.

– Ҳа-а! Битта кинна билан тезда тузалибдилар-да? Ё Сўлимов яна кинна силаб қўйсинми? – дея қайишни узишга талпинаётган бўрибосардек бир Сўлимовга, бир хотинига сапчий кетди. – Иккалангням тўшак кипқўяман! Ёриб ташлайман! Йўқол кўзимдан!

Хотин анграйган асно лип этиб ғойиб бўлди. Кейинги гаплардан янада кути ўчган Сўлимов Тиркашнинг кўзига илтижоли термилди:

– Қаттиқроқ ушла, ука. Мен ҳозир Чўян қиморвозникига кириб, мутахассисларга кўнғироқ қиламан.

– Овора бўлманг, – деди Тиркаш. – Чўян кеча Нор мискарга телефўнининг симлариниям ютқазворди.

– Хў, худо хайрингни бергурлар, – кутилмаганда пайлари бўшашиб, синикроқ овозда гапирди Дўқи полвон. – Тўғрисини айт иккаланг, шунча улфатчилик қилиб, бирор марта бирортангни хотинингга ола қараган жойим борми? Хў, Сўлимов, хотинингиз камсамўлбошилигида далада менга қўл узатиб кўришганиди. Шундаям кафтини қитиклаб қўйишдан ўзимни тийганман.

– Камбағалнинг диагнўзи борган сари чатоқлашяпти, қўлини қўйворма, – деб безанглади Сўлимов. – Эчкисига сал текканимга, итдек талади. Энди э йўк, бе йўк, гапни хотинимга буришини қара.

«Эчки» сўзи тилга олинди-ю, лаббай дегандек, жуваризордан махлукнинг ўзи ҳам ташриф буюрақолди. Уни кўриб, Дўқи полвон қайтадан сесканиб тушди. Танаси тугалай шалвиради.

– Яна шу кепатами, хотин? – овози титраб, лаби буришди. – Эр бўлиб, бир сўксам сўкибман-да. Қиттай нарасаям худони безовта қилаверасанми?

Сўлимов сўррайганича секин ортга чекинди. Тиркаш билакни қаттиқроқ эшди.

– Мунча пўкиллайсан иккаланг? Кўрқманглар, уруғимдан жинни чикмаган.

Дўқи повон иккала маҳалладошини гоҳ ҳанг-манглатиб, гоҳ тиржайтириб, бўлиб ўтган ишларни гапириб бера бошлади. Охирида киприклари лик-ликлаб, кўзига тагин ёш инди.

– Ишонмайман! – нидо қилди Сўлимов. – Фанга зид бу!

– Фангаям, олимларинггаям қўйдим, – қаҳрини ютиб дўриллади Дўқи полвон. – Фан ҳақ бўлса, унда хотиним қани? Хўш, эчки қаёқдан келди? Ҳамма биладикки, қишлоқда биттагина Сафо гадойда эчки бўларди, унияма қишда бўрилар мушкулкушодга ишлатворишди.

Тиркаш билакни қўйиб юбориб, йиғламсираганича дўстининг елкасидан кучди:

– Узр, ошна. Эчки олибсан деб ўйлаб, жуда хунук иш қипқўйдим. Қўлим хотинингни биқинига етмасдан ириб тушса бўлмасмиди. Бизни сўйвормадинг, сенга минг раҳмат, – сўнг кўксига панжа босиб, эчкига бўйин эгди. – Узр, келин. Милён марта узр!

Сўлимов олдинига иккиланиб турди. Эчки узр-маъзурни Тиркашнинг кўзига тикилганича тинглаётганини кўриб, талмовсираган қиёфада орага суқилди. Қоши бароқланиб, устма-уст томоқ кирди:

– Энди-и... гап мундоқ, келинпошшо. Биринчида-а-н, бу ишингиз фанга мутлақо зид. Иккинчидан, бу сиёқда юриш хавфли, ҳозир ҳайвонлар ўртасида беш хил юқумли касаллик тарқаган. Учтинчидан, шукур қилингни, эрингиз тупурган носининг ёнидан трактор айланиб ўтадиган пахлавон бир йигит, донғи кетган гектарчи. Тўйга ўчоқ қуришнияма, ўликка гўр қовлашнияма битта шунга ишонишади. Шунча нарсани уддалаган дев бир куни рўзғорнияма гуллатар. Андак сабр қилингни-да...

Човра шатирлаб, «кели-и-н, ҳу келинжон», деб чўзинганича, сурилган ёўзапоя орасидан томорқага отин кампир кириб келди.

– Келингни, отинча хола, – ўзини ўнглаб қарши олди Дўқи полвон.

– Човра очик қолган экан. Эчкимиз шу томонга ўтмабдими?

Уч эркак бир пайтнинг ўзида жўр бўлиб сўрашди:

– Қанақа эчки?!

– Қори тоғаларинг эрталаб бозордан опкелувди. Чол-кампирга шуни сутиям харна-да.

Яқинроқ келгач, эчкини кўриб, «буёқдамидинг, жонивор», дея олдига солиб хайдашга тушди. Айни дамда «чақирдингизми, отинча хола», деб у ёқдан Эркахон ҳам пайдо бўлди.

– Човрани беркитмабсиз-да, қоқиндиқ. Эчкимизни шу ёқдан топдим.

Дўки полвон дам эчкига, дам хотинига аланглаб, бир зум тарракланиб турди. Сўнг гурс этиб ерга ўтирди-ю, «веха... веха... вехахай, вехахай, вехахай» қилиб чапак чала-чала кулишга тутинди.

– Бошдаёқ фанга зид дегандим-а. Сен дарвинсизларга қўшилиб менам...

Сўлимов зарда билан кўл силтаб, пизиллаганича кўздан йўқолди. Тиркаш пича гарангсизиб турди. Дўппини пешанага суриб, бир-икки бор оғиз чўлпиллатди-да, «кийинволиб етиб борарсан», дея шумшайиб ташқи томонга юрди.

– Боядан бери нималар бўляпти бу ерда? – ўзлари қолишгач, тинмай кулаётган эрига лол-хайрон тикилиб сўради хотин.

– Э, бу ёққа келгин, жуда катта хангома бўлди. Вехахай, вехахай... Эшитсанг, сениям ичагинг чалкашиб кетади. Вехахай, вехахай, вехахай...

– Шу топда хангома эшитишга вақтим йўқ. Кўйлагингизни чайқаётувдим, сув совимасин.

– Ва-эй, Серка! Тўхтасанг-чи! – бурилиб кетиб бораётган хотинига кичқирди Дўки полвон. Кейин ёнгинасидаги бачки жуварини юлиб, ортидан узатган бўлди. – Тўхта деяпман сенга! Ма, жиги-жиги-жиги... Вехахай! Вехахай! Вахе-е-е-й...

1995 йил

ПИДБЎЛ

*Инглиз отлиг бир оролча тарқатибдур,
қаранг, пидбўл,
Ўйнар эрмиш энди қўрқмай Русиё-ла
Фаранг пидбўл.*

Гулмат

Буёқдан кўзойнагимнинг нуршишасини, уёқдан телевизўрнинг расмойнасини чинглаб артиб, ҳадемай Бразилия билан Шотландия термалари ўртасида бошланадиган ўйинни кўришга шайланиб турганимда, ташқи эшик тақиллаб қолди. Ўрнимдан кўзғалиб улгурмасимдан, Топиндиқ оғанинг ўзи эшикни ланг очиб, бошвоқсиз молдек хўшшайиб ичкарига кириб келди. Ғарчли ковушини маҳсидан холи қилгач, маҳсимчасига икки кўллаб кўришди. Ўтирдик. Ўлик-тирикка аталган фотиҳадан кейин, дастурхонда тап-

тайёр турган нон-чойни эрмак қилишга ўтиб, орада ҳол-аҳвол суриштиришган бўлди.

Уёқ-буёқдан пича гаплашиб ўтирганимиздан сўнг, бетоқат бўлаётганимни сезди шекилли, Топиндиқ оға ниҳоят мақсадга ўтди.

– Келганимнинг сабаби – сизга андаккина хизматимиз бор, – дея янада юмшаброқ сўзлади у. – Туман ҳокимлигига йиғламсираганроқ бир ариза ёзиб берсангиз. Биласиз, мактабнинг олдида болачоқларга у-бу сотиб, нопули киптурамиз. Солиқчилар шунгаям томоқ тақиллатишяпти-да. Идорамиздан патак олмасанг, жариманинг тагида қоласан дейди.

– Патенти унча қиммат бўлмаса керак?

– Гап патакдамас, бир ён берсам, кейин бошқа томондан суқилишади. Келинг, солиқчиларнинг ғилдирагигаям бир бигиз тикиб кўрайлик-чи.

Қарасам, барибир қўймайдиган. Ёзиб беришга рози бўлдим. Фақат, шу топда бандлигимни, арзномани эртага эрталаб ўзим уйига киритиб беришимни айтиб, узр сўрадим. Топиндиқ оға эътироз билдирмади.

Мен каллаварам гапни шу нуқтачада тугаллаб қўя қолсам, бунинг учун ҳеч ким устимдан қайноқ сув қуйиб ўтирмасди. «Ҳозир ёзиб берсам ҳам бўларди-ю, салдан кейин футбол бошланади», деган изоҳим бошимга бало ёғдирди. Эндигина фотиҳа тортишга тараддудланган Топиндиқ оға, бу сўзимдан кейин яхшироқ ўрнашиб олиб, футбол деган нарса ундан ҳам бегона эмаслигини исботлашга тушди.

– Пидбўл деса, кенжа ўғлим чимилдиқни ташлаб чиқадиган хилидан, – илжайиб мўйлов силади Топиндиқ оға. – Чет элдаги зўр камандалар ўйнапти деганига дил кетиб, ўғлимга уч-тўрт марта биқиндош бўлдим. Зап ўйин экан-да, бу пидбўл баччағар!

Шу бошланди – бошланди. Жумла жумлага уланиб кетаверди. «Патент»ни «патак» деганидек, жамоалар номини ҳам ўта ғалчалаштириб тилга олар, мен гап «Пари-сен-Жермен», «Болония», «Галатасарой», «Боруссия», «Локомотив» сингари машҳур клублар устида бораётганини зўрғалатдан англаб улгурардим.

– Паранглардаям қозоқ маҳалла боракан, –дея жиддий оҳангда сўз котди Топиндиқ оға. – Ўша маҳалланинг кўзи ўйнаган йигитлари «Пари, сени жермен», деб майдоннинг чапига ёйилишди. Италиёлик парилар «Балони е», деб ўнг тарафга ўтишди. Ўзлариям пари деса дегудек узунсоч баччалар экан. Бунақаларга пидбўлдан кўра кўпроқ тўптош ярашади...

Телевизўрда ўйин бошланди. Гоҳ Топиндиқ оғанинг оғзига, гоҳ расмойнага жаланглаб, аросатда «яшаш»га ўтдим. Топиндиқ оғанинг овози футбол шарҳловчисиникидан ўткирроқ эди:

– Жуда қаттиқ олишув бўлди. Булар «Пари, сени жермен», деб уларга ташланди, улар «Балони е», деб буларга ҳезланди. Охир-оқибатда, қозоқ маҳаллаликлар айтганини қилишиб, париларнинг бошини еб кетишди. Ўғлим, болалигига бориб, икки-ю нол бўлди, деди. Бир-у ноллигини билиб турган бўлсамам, кўнглига вало индамадим. Фаҳмлашимча, қозоқилар биринчи тўпни ўнг томондаги дарвозага уриб тўғри қилишди. Ўртада озгина чой ичиб чиқишганидан кейин чапдаги дарвозагаям тўп киргизишди. Ўзига ургани ҳисобга ўтмаса керак, а? Лаббай?

Мен гапни чўзиб ўтирмай, расмойнага жовдираганимча, телва-тезик бош қимирлатдим. Ночоргина илжайиб ҳам қўйдим.

– Эртаси куни ўрисларнинг «Лўкиллатув» деган пидбўлчилари ўйнашди, – дея «футболномасини» давом эттирди Топиндиқ оға. – Уларга душмон бўлиб, немисларнинг «Бор русиянгга» деган сўлакмонлари чикди. Биттаси Масковни оламан деса, биттаси ўзини нукул Бирлингга уради...

Кўзим мушуксоатдаги сингари икки ораликда тинсиз қатнаб, суҳбатни тинглаётгандек кўринишга тиришсам-да, Топиндиқ оғанинг алмов-жалмов гаплари тобора қулоғимга чалинмай бораётганди. Бразилияликлар рақиб дарвозасини астойдил қамалга олиб, бутун фикру зикрим ўйинга жамланган паллада, Топиндиқ оға елкамга туртиб, бўш пиёлани узатди.

– Сал гарангроқ кўриняпсиз? – кўзларимга зоғланиб боқди у. – Саломатлик жойидами? Ё бошга ташвиш тушдими?

Зардам қайнаб, унга ўқрайиб тикилдим.

– Соғлигим зўр! Ташвишимам йўқ!

Шу гапга чалғидим-у, телешарҳловчининг «Го-о-л!» деган ҳайқириғи янгради. Бразилияликлар қандай тўп киритганини кўролмайд қолдим.

– Ий! Чойни дастурхонга қуйдингиз... Айтдим-ку, сизга бир нарса бўлган. Балки, келинпошшо билан...

– Келинингиз билан жуда қалинмиз! Апоқ-чапоқмиз!

Ғашли юрагим баттардан сиқилди. Чойни пиёлага апил-тапил қуйиб, шошиб телевизўрга юзландим. Шотландлар бурчак тўпи тепишга ҳозирлик кўришаётганди.

– Булар тўпни шунчаки шинавандаликка тепади деб юрардим, – чойни хўриллатиб симираркан, мени яна пичоқсиз сўйишга тутинди Топиндиқ оға. – Кейин билсам, ойликни катта олишаркан. Шу тўғрими?

Сўррайганимча, одатдагидек ҳафсаласиз бош қимирлатдим.

– Айниқса, турклар пулга ёмон ўрганишибди, – афсуснамо гавда тебратди Топиндиқ оға. – Улардаги «Ғалатисолай» деган камандада лўланглаган бир қирмочбош бор. Шу бола ўйинда ортиқча очофатлик қилворди. Фалон сўмга тўп ураман деган бўлса керак, пулни вақтида беришмаганми, бирдан важоҳати бузилди-ю, ёнидан югуриб ўтаётган ўйинчининг илигига тепди. Ўртада уларни келиштириб юрадиган оқсоқол чўнтагидан қизил пул суғириб, ма захрингга деб унга кўрсатди. Қирмочбош бориға шукур қилмасдан, бунинг кам деб жириллашга тушди. Оқсоқолнинг дувонафеъли тутиб, пулни қайтариб чўнтагига солди-қўйди. Кейин, бор, кимга арз қилсанг қилавер, дегандек қўлини силтади. Қирмочбош десангиз, ўртоқлариниям юз-хатир қилмай, шартта ўйинни ташлаб кетворса бўладими...

Нихоят, сабр косам тўлди. Чақчайганимча боқиб, «пул билан қизил қоғозчанинг фарқиға бормаган одам футболга аралашиб нима қиласиз», дея захримни пуркадим.

– Қизил қоғозча? Бу нима дегани бўлди энди?

Дунёдаги катта урушлар кимдир харитани муштлаб, беихтиёр наъра тортворишидан бошланади. Топиндиқ оға билан ит-мушук бўлиб қолишимиз

мумкинлигини заррачаям хаёлга келтирмаган холда, унга бехос бақириб юбордим:

– Бу – майдондан чиқиб кет дегани! Жўна дегани! Кўзимдан йўқол дегани!

Телевизўрдаги ишқибозлар ҳайкириғига қоришиб янграган юзлаб ноғораларнинг «гумбира-гум»и бу қичқиримни кўмиб ташлади. Бразилияликлар яна хужумга ўтишди, чамаси.

1998 йил.

ҚЎ ЛАҚАБЛИ БОҒКУРСИ

Суянчиқли боғкурсилар бу хиёбонда сон-саноксиз. Лекин, улардан фақат биттасининг ўз исми, аниқроғи, ўз лақаби бор. Уни ҳамма Қў деб атади. Биров бу боғкурсига ялпайиб ўтираркан, шеригига мақтаб қолади: «Хиёбон бўйича шу Қўдан файзлироғи йўқ. Жуда салқин жойга ўрнашганда». Бошқаси сал наридаги таксофондан махбубасига қўнғироқ қилиб, дейди: «Тўғри хиёбонга келаверинг, жоним. Қўнинг олдида кутиб турибман».

Эҳҳе-е! Тўрт оёғи ерга қадалгандан буён қучоғида кимларни олиб ўтирмади бу боғкурси. Гоҳ манаман деган хурлиқолар билқиллаб тиззасига кўнади, гоҳ божаси тўнғиз майхўрлар шилқиллаб устига ағанайди. Дам иккита ашаддий душманнинг боши шу ерда қовушиб, учинчи бир ғанимнинг оёғига болта уриш режасини тузишса, дам киссавурлар шилдираб келишиб, отарчилардек висирлашганича пул бўлишади. Мижозлар орасида Қўга энг ёқадигани – севишганлар. Улар ўта самимий, буткул безарар. На бировнинг шаънига таппи чаплашади, на ўзгага қасд қилишади. Аксинча, гапларнинг ширали-ширалисини танлаб сўзлашади, бир-бирларини сутга тўйган кучуклардек искашиб, яйраб-яшнаб ҳингиллашади.

Барча боғкурсилар орасида ёлғиз Қўгина тайинли лақаб орттиришига ҳам ана шу ошиқлардан бирови сабабчи бўлганди. Ўша куни чўғизкўз йигит севгилисини жуда узоқ кутди. Кутавериб, салкам бир қути сегаретни булутга аъзо қилди. Охири чўнтагидан чалаузарини олиб, оташтафт кўксини суянчиққа босганича аллақандай битикларни муҳрлашга тушди. Пухта ишлади. Чуқур-чуқур ўйиб ёзди.

Эндигина «Қў...» деган нақш пайдо бўлган ҳам эдики, «узр, Қўшоқ ака, кўпроқ куттириб қўйдим», деб жононаси келиб қолди. Қўшоқвой, чамаси, ўз номини абадийлаштирмоқчи эди. Висол лаззатининг иси уни эзгу ниятдан чалғитди-ю, бошлаган улуғвор иши чаласича қолиб кетаверди. Шунақа, маиший эҳтиёжлар микроби ҳар қандай улкан мақсадни фалаж қилади.

Ўша куни Қўшоқвой узоқ кутганининг ўчини олмоқчидек, пешиндан то кош қорайгунча қиз билан айш суриб ўтирди. Кўчма дўкончасини чақалоқлар аравачасидек итарганича пиртаволлар бўйлаб тинсиз айланиб юрувчи оқ либосли хотинларнинг биридан гўмма олиб ейишса, бошқаси уларга музқаймоқ ялатиб ўтди. Яхшиямки, ҳозирча кўчма меҳмонхона йўқ. Бўлганда, шу ерда бирйўла тунаб қолишармиди...

Қиз Қўга жуда ёқиб тушди. Кийиниши одмигина. Кўққарға атлас кўйлагининг этагини тез-тез тиззага тортиб қўйиши унинг ниҳоятда уятчан эканини кўз-кўзлаб турар, белига шоввадек қуйилган майдаўрим сочлари

хатто ўткинчиларнинг туйғусини ҳам қитиклаётгандек туюлар, ёқимтой табассуми иссиқ истараси билан шоҳсупа талашаётгандек эди. Айниқса, Қўшоқвой пиртаволдан ойисига тирмашгудек бўлиб ўтаётган жумбалаксоч болакайни кўрсатиб, «бизниям шунақа ўғлимиз бўлади, отини Қўрғонбой кўямиз», деганида, қизнинг юзлари туйқус ловуллаб, шунақанги очилиб кетдики, оддий ҳаё кишига бу қадар латофат бағишлашга қодирлигидан Қў хайратга тушди...

– Туф-е!

Момақалди роқдек бехосдан янграган бу овоз Қўнинг хаёлини сочиб юборди. Ҳозиргина ёйма усулда тупурилган нос кумалоқлари пиртаволга дўлдек ёғилиб, четдаги майсалар сари тирқиради. Жигарранг костюм-шим устидан беастар кўк духоба чопон кийган биққигина қария оғзидаги нос кўйқумини тил учида марказлаштириб, тупрукни иккинчи бор ташқарига йўналтиргач, боғкурсининг қоқ белига келиб ўтирди.

Қўнинг қовурғалари ғирсиллаб кетди.

Қария, ҳансироғи босилгунча, юзи ва кўкракларини рўмолчада тердан тозалаш билан банд бўлди. Тафти пасайгандан кейин, рўмолчага амнистия бериб, соқол-мўйловини тароқда шихмола қилишга ўтди. У ўтган-кетганни бақадек гўлайиб кузатар, эркакларга апил-тапил кўз ташлаб, аёлларни ишқорланган нигоҳ билан қарши оларди. Ора-сира чўнтагидан пул чиқариб, қайта-қайта санашга берилар, ўткинчи аёлларга зимдан мушукқараш қилиб кўярди.

– Так... тук. Так... тук.

Қадам товуши таралаётган ёққа юзланди-ю, Ҳолливуддаги хонимлардек башанг ва ҳарир кийинган бўянчоқ навжувон битта-битта босганича ўзи сари яқинлашаётганини кўриб, қариянинг кўзлари пуфланган чўғ мисол бир ялинланиб олди. Сўнг, мўминтой қиёфага кириб, четга сокин нигоҳ қадади. Ёнидан яна пулларни чиқарди. Уларни навбатма-навбат куёш нурига тутиб, синчиклаб кўздан кечиришга киришди.

Навжувоннинг қадами баттардан секинлашди. Уёқ-буёққа киборланиб қараб олгач, секин келиб, қариянинг қаторига ўтирди. Қария гўё уни пайқамагандек, пулларни офтобга солишда давом этди.

– Нима, ясамага ўхшаяптими? – сўради навжувон мийиғида кулимсираб.

Қария унга эндигина эътибор бераётган сиёқда боқиб, мулойим жавоб қилди:

– Эҳтиётдан бир текшириб кўряпмиз-да, ойпошшо.

– Долларларингиз нуқул бешталиқ-ку. Йирикроғидан йўғакан-да?

Навжувоннинг пичинг ила сузилиб боқишига монанд қариянинг қиёфасида ҳам йиллар давомида пишириб-пухталанган тагдор суюқланиш ифодалари балқиганини зийрак Қў назардан кочирмади.

– Йириклари сандиқда туради, ойпошшо, – дея тамшаниб тиржайди қария.

Навжувон калта ва хўппак сочларини силкитиб: «Кампирингиз устида ухлайдиган сандиқдами», деб кулган эди, қариянинг бирдан қовоғи уйилди.

– Қанийди кампирим тирик бўлса, – деди у. – Бунақа қоғозларни бошидан ҳовучлаб сочмасмидим. Бир ярим йилдирки, ҳайҳотдек ҳовлида ўзим сўппайиб яшаяпман.

«Шунгайм қовоқ-тумшукми? – ўйлади Қў. – Мана биз яралганимиздан бери ёлғизмиз. Жала ёғадими, қортўфон турадими, шу жойимиз жой. Манавини ҳақиқий сўппайиш деса бўлади. Ваҳоланки, биз тўйма-тўй судраб юриладиган хашаки тахтаэшаклардан эмасмиз. Хўжайинларнинг алоҳида буйруғи билан ясашиб, хиёбонга тантанавор ўрнатиб қўйилганмиз».

Уёқда гап гапга уланиб бораверди. Қария ўғил кўрмаганини, биттаю битта қизи эса инсофи қўзиганда, ойига бир-икки марта келиб-кетишлигини, орттирган мол-дунёсиям бунақада кишига татимаслигини айтиб, банда орқали Худога арзланган бўлди. Навжувон бу оламда буткул бахтиёр одамнинг мавжудлигига шубҳаси борлигини билдириб, гапни эрининг ноқобиллиги-ю, қайнонасининг ялмоғизлигига, ўзининг ҳад-ҳисобсиз ташвишлари-ю, бугунги турмуш қийинчиликларига келтириб тақади.

– Манавини кўряпсизми? – навжувон қўйлагининг барини тиззасидан юқорироққа суриб, гулдор қора пайпоғининг йўрмаб чатилган жойини кўрсатди. – Ҳатто шуниям янгисини сотволишга бош қотиришим керак. Ўргилдим бунақа ҳаётдан.

Кўзига негадир иссиқроқ кўринаётган навжувоннинг бу сўзларини тинглаб, Қўнинг бир томондан унга раҳми келса, иккинчи томондан, пайпоқ кийиш ҳозирча боғкурсилар орасида русум бўлмай турганига шукур қилди.

– Шу кунларда бунақа пайпоқнинг пулига ярим пуд гуруч беради, – кўзи навжувоннинг оёқлари бўйлаб ўрмалар экан, оғзида сўлаги чилпиллаб сўз қотди қария.

– Топдингиз. Биларкансиз.

– Умримиз тижоратнинг қайновида ўтяпти, ойпошшо. Биз билмасак, ким билади? Ҳатто анави таши ялтироқ, ичи қалтироқ тўплингиз қанча туришиниям биламиз. Вих-х-х...

– Ҳа, кулинг! Пулингиз кўп-да!

Юзидаги бужурларни патак соқоли билан ниқоблаган бир ишкамбафеъл қариянинг ёмғирдан кейинги гултожихўроздек ёғдуланиб турган малакзодани писандалаб масхаралаши Қўга оғир ботди. Боғкурсилар бир-бирини эрмаклашни ҳам, камситишни ҳам билишмайди. Сабаби – улар ҳали пулдор ва ночор тоифаларга бўлиниб улгуришмаган.

– Дарров лунжингизни осилтирманг-да, ойпошшо, – титроқ кафтини навжувоннинг тиззасига пала-партиш уриб, унга таскин беришга интилди қария. – Кўнглингизни оғритган бўлсак, майли, гуноҳимизни ювамиз. Битта зўр тўпли биздан. Ўзиям италиёники. Кечагина бир тўпини уйимга ташлаб кетишувди.

Навжувоннинг узун киприклари қарияни нишонга олганича бир неча дақиқа тиккайиб турди. Сўнг юзида хиёл кулдиргич жилваланди.

– Унақасига кучимиз етмаса-чи?

– Энди-и битта тўпли биздан деганимиздан кейин, гап тамом-да, – қария навжувоннинг елкасидаги соч қазғоқларини сийпалаган тарзда қоқишга тушди. – Қолаверса, қозонимга қўлингиздан ширинлик юқтириб, битта ош

дамлаб берсангиз, узилиш бўпкетармиз, ойпош-ш... Ҳартугур, отингизни билволайлик.

Навжувон қарияга кўз қирида пирпира-пир боқиб гижинглади ва шеърий оҳангда тоблаб-тоблаб деди:

– Мени отим – Гулийзар!

Навжувоннинг жоноқи олмадек қип-қизил бўялган лабларидан шу сўз хаволанди-ю, Қўнинг чўян оёқлари бирдан зинғиллаб кетди, ёғоч танасининг аллақаери «жаз-з» этиб куйгандек бўлди. Икки ҳафтача илгари бир гўлаҳпадар безори сигаретини унинг баданига эзғилаб ўчирганида айни шу жизиллоқни туйган эди.

Қария ва навжувон ўринларидан кўзғалишаётиб, яна нималарнидир гаплашишди. Қў уларнинг оғзи қимирлаётганини кўриб турса-да, бу паллада бирон-бир гапни на тинглайдиган, на англайдиган аҳволда эди.

«Бу ўша! – вужуди изғириндан чирсиллаётгандек карахтланиб хаёлидан ўтказди Қў. – Уни энди танидим!»

– Гулийзар! – дея тортинчоқ қизнинг шоввасимон кокилларини шавқланган куйи силаб хитоб қилганди ўша куни Қўшоқвой. – Бундай яп-янги отни сизга ким топиб кўйган ўзи?!

Омаддан талтанглаган қария жонивор олифталанганича, чатаноқланиб-чатаноқланиб одимлар эди. Докасифат мовий кўйлак устидан кенг ва гажимдор оқ нимча кийган навжувон эса, ихлос ила ясалган бежирим қайикдек унинг ёнида текис сузиб борарди.

Бўйи етиб-етмаган оққушбўйин қиз майдаўрим сочларини ўпоғич шамоллардан қизғанаётгандек ҳовучида тутамлаб келиб, бўм-бўш боғкурси оғушига оҳистагина кўнди. Ҳануз ўша карахтлиқ домида бўлган Қў буни сезмади ҳам.

1998 йил.

ХОРИЖ РАДИОСИ ВА ... КАЛИШ

Пул алмаштирилаётган бонкани эслатувчи тикин бекатда «Фрунзенинг хайкалини-ку мажақлашди, лекин тагидаги отда нима айб?» – деган мулоҳазани каллада эзғилаб турувдимки, елкамга «шап» этиб тушган қўл хаёлимни бўлди. Оғзида пиванинг қолдиғи кўпираётган айвонпешана банда мени ўзига ўгириб, кўзимга шўнғишга интилди:

– Калишимни нима қипқўйдинг, ука?

Учоқларни, ҳарбий кемаларни ўмаришга ўтган замонамиз чаккибосарлари шаънига иснод бўлиб ёғилувчи бу хархашадан довдираб қолдим. «Қанақа калиш?» – дея анқайиб савол бердим.

– Таши қора, ичи қизил... Патаги гулдор шолчадан...

– Калла жойидами? Менга калишингизнинг нима кераги бор?

Айвонпешананинг кўзи гилосдан ситилаётган данакдек бўртиб чиқди:

– Ҳа керакмас-а! Керак бўлмаса, осонгина дўппи турганида, атай оёғимдагини илиб кетармидинг? Калишимни нима қипқўйдинг, ука?

Бекатда улов кутавериш диққати ошганларга эрмак ўз оёғи билан келди, «чўқи-чўқи»га итқитилган хўрозлардек жонли доиранинг ичида қамалдик-

колдик. Бировнинг кулфатидан томоша ясовчилар беъманиликдан маъни кидиришга уринишади.

– Ўлар жонга нимани талашяпти булар?

– Ким нимани шилибди ўзи?

– Анави манавининг калишини ёпиштирганга ўхшайди.

Айвонпешанани эса шу топда на атрофдагилар, на атрофдагиларнинг фикри кизиқтираётганди.

– Айбим анави супада сал кўзим илинганими? – дея хуружини давом эттирди у. – Кунинг менга қолганакан, пайпоқни уриб кетавермайсанми, жўлик. Ялангоёқдан кўра қўлантаёқ юрсам, элда бунчалик беобрў бўлмасидим. Ма, буниям ол энди!

Шундай деди-ю, қўлидаги сахтиён пайпоқни юзимга отди. Тўксон биринчи йилнинг ўн тўққизинчи августида бир пиёниста уйимга туйкус кириб келиб, ГКЧПнинг мазкур маҳалла бўйича фавкулодда вакили экани, унга олий маълумотлилар хонадонидаги арақларни мусодара қилиш топширилганини айтганида, бисотимда лоақал бирор қултум мусаллас йўқлигидан ўта ноқулай аҳволда қолган эдим. Шу чоғдаги хижолатпазлик ундан ҳам ўтиб тушди.

– Менга қаранг, ака... жон ака, – дедим, айвонпешанага ялинчоқланиб, – дўконни қўйиб турайлик, энг зўр калиш чайқовда қанча?

– Кавланма! – дея чўнтагимга суқилаётган қўлимни шапатилади у. – Сабзипўчоқ рўбилингни эчкингга сол. Бир ётиб тургунингча гугурт уч миллиён бўпқоладиган замонда юрибсан. Менга молимни бер... Калишимни нима қипқўйдинг, ука?

Қарасам бўлмайдиган. Рақибдан баланд келиш учун бақириб кўриш услубини танладим:

– Ҳов, мирзағофил, мени ким деб ўйлаяпсиз? Таниқли зотларданман! Каттакон бир симфоник оркестрда гўсноғорачиман! Нима, калишингизни олиб бориб, ошнамнинг гармонига ямақ қиламанми?

Томоша ясовчилар энди мен томондаги паллага ўтишди.

– Тўғри-да, шу одам калишга зорми?

– Оёғидаги патинкани қара, мингталигингни тепиб ўтаман деб турибди.

– Ҳў, пешанаси ишган, қўйвор ноғорачини!

Бекатдаги ғала-ғовур бозордан чиқаётганларнинг ҳам эътиборини тортиб, теграмиздаги «хўрозбоз»лар кўпайганидан кўпайиб бораётганиди. Юрагимни ғулғула қоплади. Бирорта оғзи маймоқ: «Туй иккаласиниям!» – деворса борми!

Хайрият, даврада шу ўрамнинг назоратчи миршаби пайдо бўлди. «Нима гап? Бизга қандай шикоятлар бор?» – дея чимирилди у. Мен то сўзга оғиз жуфтлагунича айвонпешана ташаббусни дангал қўлга олди:

– Пешанам курсин, ука, калишни урдирвордим. Гумоним манавиндан!

Миршаб даъвогарнинг арзини чала-пула эшитиб, қўлимдаги дипломатга алоҳида шубҳа билан боқди. Қутичани очиб кўрсак бўладими, дея қўл чўзган эди, бу нарса меники эмаслигини айтиб, тихирланганимча ортга чекиндим.

Дипломат ростданам меники эмасди. Ҳар гал ишхонамга ҳол сўраб кирганида, гоҳ шамсиясини, гоҳ шляпасини, баъзан, ҳатто, сигаретини унутиб қолдирувчи дўстим доктор Паришоний бугун дипломатини эсдан чиқариб жилворгани, бировнинг буюмини титиш эса одоб қоидаларига томоман хилофлигини тушунтиришга уринаётганимда, айвонпешана жон-жаҳди билан яна ёқамга ёпишди:

– Намунча гапни айлантирасан, вей? Калишимни нима қипқўйдинг, ука?

Томоша ясовчилар қайтадан нариги паллага оғишди.

– Дипломатни очмаяпти. Бир гап бор.

– Шу эплаштирган-да. Кампазитирдан ўғри чикмайди деган ҳадис йўқ, оғайнилар.

– Ҳў, мелиса, маҳкам ушла ноғорачини!

Оломондан оқ фотиҳа олган миршаб қатъий тарзда буюрди:

– Қутичани очинг деяпман! Очинг яхшилиқча!

Беодоблик қилишга мажбурлик одобсизликка кирмайди. Дипломатни очишга жазм этдим. Аммо, очолмадим. Қулфи рақамли ғилдиракчалар билан тилсимланган экан. Миршаб ҳам ғилдиракчаларни айлантириб, ҳар хил сонларни териб кўрди. Билими етмади.

– Қулфини қасдан чалкаштирворибсан-ку, кунжара еган, – деб пишқирди айвонпешана. – Калишимни нима қипқўйдинг, ука?

Бу орада томоша ясовчиларнинг сафи кенгая бориб, оломон катта кўчанинг ярмигача ёйилиб улгурган эди.

Шу пайт, сарғимтил ойнали башанг машина «вапап-вапап» қилганича орага ёриб кириб, бекат яқинида тўхтади. Ундан тушган қора кўзойнакли кимса миршабни ёнига тортди, ниманидир суриштирди. Миршаб унинг қулоғига бош тикқудек бўлиб, узоқ шивирлади. Тим қора кўзойнакнинг ортидаги нигоҳ дам мени, дам айвонпешанани диққат билан кузатаётганини аниқ сезиб турардим. Миршаб бор сепини ёйиб бўлгач, қора кўзойнакли кимса салобат билан келиб, айвонпешанага биқин тиради:

– Чиқинг машинага. Калишни ўзимиз ташкил қиламиз.

– Вей, гадоймасман мен, – жиззакиланди айвонпешана. – Зўр бўлсанг, анавинга осил, ука. Очсин сандиқчасини.

Томоша ясовчиларнинг жовур-жувири авжига минди.

– Ҳақ гап! Очсин дипломатини. Кўрайлик.

– Ҳамманг битта ялангоёққа ёпишволасанми?

– Кампазитир қутисини очсин. Гап томом!

Оломонни тарқатишга кучи етмаслигини сезган миршаб кўзи жовдираганича қора кўзойнакли кимсага тикилди. Қора кўзойнакли кимса доктор Паришонийнинг қаерда яшашини мендан сўраб билгач, шофёрни уни олиб келишга жўнатди.

– Калиш қутичадан чикмаса, ўзингиздан кўринг, – дея айвонпешанага ўдағайлади миршаб.

– Менга пўписа қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ! – миршабга бўйин чўзди айвонпешана. – Уруш ветирониман мен!

Туришидан Гирмон уруши учун ёшроқ, Афгон уруши учун кексароқ кўринувчи бу нуханинг сўнгги сўзлари бир мендагина гумон уйғотиб қолмаган экан. «Масалан, қайси жангларда иштирок этгансиз, акахон?» – деб савол берди қора кўзойнакли кимса.

– Кўча жангларида қатнашганман! Нимаиди?

– Сталинграддаги кўчадами, ёки...

Айвонпешананинг кўзлари саросимали ўйнаб: «Норозиман! Адолатсиз тергов бу!» – дея гап бошлаган эдики, оғзининг олдида сопи узун микрофон пайдо бўлганини кўриб, ҳалқумига чандир тикилгандек «ҳик» этиб тўхтаб қолди. Сўнг, одамлар ортидан бўйлаган куйи микрофон тутиб турган тиржайма йигитга чақчайиб деди:

– Хўш? Сабаб?

– Чет эл радиосиданман, – чийиллади тиржайма йигит. – Нимадан норозисиз? Бу намоишнинг сабаби нима?

– Намойиш?! – терисидан чиққудек бўлиб бўкирди айвонпешана. – Ким нимасини намоиш қипқўйибди? Ҳеббивой одамларни тўплаб, бирор нарсасини кўрсатяптими? Ё сенга арз қилганимминан давлатингдан искабтопар келиб, калишимни топиб берадими? Ол нарёққа! Ҳе, никрапўнингга Ҳайёмни рубойиси!

Яна ўша «вапап-вапап»лар янграб, башанг мошинада доктор Паришоний ҳам етиб келди. Машинадан тушаётиб мени кўрди-ю, негадир ранги бўзариб кетди. «Манави дипломат сизникими?» – деб сўради ундан қора кўзойнакли кимса. Паришоний тасдиқлагач, «очинг» деб фармон берди. Титроқ бармоқлар тилсимланган рақамларни теришга тутинди. Қулф шарақлаб чертилди. Миршаб дипломатни кўлига олиб, қопқоғини очди. Унинг ичида... не кўз билан кўрайки, шолча патакли бир жуфт эски калиш эгизак маймунчалардек ишшайиб турарди. Дамим ичимга тушиб, тарракланиб қолдим. Атрофдагилар тенгдан оҳ тортиб юборишди.

Доктор Паришонийнинг қораси кўрингандаёқ, бирдан қоши иланг-биланг бўлиб, ўзини миршабнинг панасига олишга уринган айвонпешана «ҳа эсим курсин-а», дея бошига шапатилаб мунғайди.

– Ие, ўзлари шўттамидилар? – айвонпешанага кўзи тушиб, доктор Паришонийнинг юзига қон югурди. – Ҳе, Ҳебби полвон бўлмай, ҳар нарса бўлинг. Молдек ичволиб, транспортни чойхонада қолдириб кетибсиз-ку. Тожи-самовор эланиб ётиб, калишингизни кўлимга тутқазувди. Қачонгача буюмларингизни ортингиздан йиғиб юраман, кўшни?

...Уйга келиб ҳам кайфиятим очилмади. Юрагимда кимдир ҳануз ҳамир қорар, бутун бошли рок-гуруҳ миямни тепалаб рақс тушаётгандек эди: «Қандай шармандалик! Мухлисларимдан баъзилари ўша бекатдаги аҳволимни кўрган бўлишса...»

Ҳовурымни босиш учун айвондаги пақирдан муздек сув симирдим. Уй ичидан «чув-в, чув-в» қилиб таралаётган товуш ҳам бошимни чўкилаётгандек туюлди. Нодон кенжатойим ҳақиқатни яна хориж радиосидан қидиряпти, чоғи.

Ён-веримдаги хонадонлар билан алоқани яхшилаш мақсадида кейинги пайтлар уйда машқ қилмай кўйганидим. Шу топда бирон-бир латиф куй

чалиб, ўзимни овутигим келди. Илҳом иситмасида ўрнимдан туриб, йигирма пудли хумни эслатувчи жонажон гўсноғорамга яқин бордим. Қайрағочдан ясалган урақни қозикдан олиб, сопидаги қайишни билакка илаётганимда, ичкаридаги радионинг чувиллашлари тиниб, ниҳоят, одамзотнинг овози янгради: «... бозор олдидаги бекат майдони одамга лик тўлиб кетган. Мухбиримизнинг фикрича, бу каттакон намойишга калиш етишмаслиги сабаб бўлган».

Сухандон «Собиқ Шўро империёсининг бошқа худудларида ҳам...» дея ахборотни давом эттираётганида, ўзимни сабрсиз оламнинг можаролари саҳнасида четроққа олиб қочишга тиришиб, гўсноғорамда зўр бериб «Алиқамбар»ни чала бошладим:

– Гум-гум! Гумбира-гум! Гум-гум! Гумбира-гум!..

1993 йил.

ПОХОЛДЎҚ

Дўкондан сут олиб келаётган Ҳожиқурбон уйига етай деб қолганида, кўшнисининг дарвозаси зарб билан очилиб, пирпираганича Мардивой чиқиб келди. Ортидан «Адидас» деган ёзувли чангқоқарни дўлайиб, хотини кўринди.

– Ҳу, яшшамагур! Илойим, тилиннга зиндалак чиқсин!

Бизнинг давримизда келинлар эрини кўсов ушлаб қуварди, замоннинг маданийлашиб кетганини қаранг, деб ўйлади Ҳожиқурбон. Сўнг салобатли ҳаракат қўллаб, орага кирди.

– Қанақа тўпалон бу? Айниқса, мендек одамнинг олдида-я!

– Э, кўрмайсизми, – дея шоша-пиша унинг панасига ўтди Мардивой, – ўзидан-ўзи жазаваланиб...

– Ўзидан-ўзимизиш... Кўпчиб ётманг деб уйғотгани кирсам, «О-о, Марфушахо-о-н», деб алаҳсираган ким?

– Бекорларни айтибсан. Ҳеч қанақа Марфушахон деган танишим йўқ. Тухматчалпак бу!

Келин қўлларини биқинига тираб, «ум-м, ҳали биз тухматчиём бўпқолдикми», дея галдаги чопонқокдига шайланганида, Ҳожиқурбон «э, бўлди-да энди», деб ўзидан яна дувол ясади.

– Бу писмиқни билмайсиз, – шанғиллади келин. – Худо урган шилқим бу. Шилқим бўлмаса, Дўмбиравотни Дўмбоқобод, Эскижувани Эскижувон дермиди?

– Боринг, уйга киринг, – бу сафар кескинроқ жеркиди Ҳожиқурбон. – Уят бўлади! Боринг!

Келин саннаганича кириб кетгач, «ўзларидаям анча-мунча айб борга ўхшайди», дея Мардивойга чимирилди. Мардивой, куйина-куйина, ўзини оқлашга тушди:

– Ўлай агар, ғирт бўхтон бу. Кеча янги чиққан тўплидан оламан деганида, кўнмаганидим. Ҳамма бало шундан. Ўзича баҳона тўкиб, мендан аламини оляпти.

– Ҳе, бўм-бўм! – унинг пешанасини тикиллатди Ҳожиқурбон. – Буёғини тушинибсан-у, похолдўқни ҳалиям ўрганмабсан-да?

– Похолдўк?

– Шуни билгинки, хумкалла, сен хоҳлайсанми, хоҳламайсанми, хотинлар ўзи ёқтирган нарсани барибир олмасдан қўймайди. Тинчгина рўзғор кураман десанг, хотининг нима олмоқчилигини билволиб, ўша нарсани олишга гўё ўзинг мажбур қилгандек бўл. Шунда эркакчиликни қўлдан чиқармай турасан.

Мардивойнинг хануз анқайиб туришидан гапнинг мағзини чақолмаганини англаган Ҳожиқурбон жаҳлга минди. «Юр, ҳозир тушунтириб қўяман», дея Мардивойни ортидан эргаштирди.

– Масалан, мен хотинимнинг баъзи шамаларидан сезиб юрибманки, туркча қўйлак билан тилло сирға олишга пул тўплайпти. Олмайсан десам, бийдалаб ташлайди. Бунақа пайтда похолдўкни ишлатиб, эркакдек бир яйраволаман. Дунёдаги ҳукуматларам халқ билан муомала қилишда менинг усулимдан фойдаланса, ёмон бўлмасиди.

Ҳожиқурбон Мардивойни етаклаганича ҳовлига кириб келиб, сутли идишни пешайвон супасига «так» этказиб қўйди. «Хў, хотин, қаёқдасан», деб димоғланганини билади, ичкаридан «Ҳа, нима», деган вағиллоқ овоз янграб, хонтахтадаги пашшаларни тўзғитиб юборди.

– Сутни опкелдим, – сир бой бермай дўранглади Ҳожиқурбон. – Ол, қайнат.

– Сизга сут қайнатиб беришдан бўлак ишим йўқми? – ошхонадан чиқиб, эрига тосрайиб боқди хотин.

– Гапни кўпайтирма. Кўряпсан-ку, ёнимда меҳмон бор.

– Нимма-а? Меҳмон? Шу пиёнистани меҳмон деяпсизми?

– Бу қанақа бетамизлик? – Ҳожиқурбон дуволга қўнган хўроздек кўкрак керди. – Кимга олифтачилик қияпсан, ипринди?

– Ким ипринди?

– Сен иприндасан! Устингдаги кийимни қара. Шуям қўйлакми? Бирорта импўртнийсидан олиб кийсанг, ўласанми? Гап шу, эртагаёқ янги қўйлак оласан. Агар гапимни қайтарсанг...

Ҳозиргина темирни ғажийман деб турган хотин бирдан бўйин қисиб боқди:

– Мен бир нарса деяпманми?

– Дебам кўр-чи! – муштини ўйнатиб, энди хотинига дадил яқинлашди Ҳожиқурбон. – Жуда индамаса, а? Арчиб қўяйми шу топда? Сенда орият бўлмаса, мана, бизда бор. Кўрганлар айтмайдими, Ҳожиқурбондек одамнинг хотини жулдирвоқи бўпкетибди, бор-йўғи йигирма беш хил қўйлаги бор экан деб?

Хотин баттардан шумшайди. Эрига зимдан бир қараб қўйиб, уч кунлик келинчақдек ийманиб деди:

– Ўзимам туркча қўйлакни орзулаб юрувдим-у... яна рўзғорни ўйлаб...

– Мен турганда, рўзғорни ўйлашни ким қўйибди сенга, – қариллай кетди Ҳожиқурбон. – Қўйлак ўз йўлига. Янаги ойдан қолдирмай, қулоққа тилло сирғаям оласан. Гапим ерда қоладиган бўлса, шопирма атала ичадиган кипқўяман. Аччиғимни биласан-а?

Хотини рўмолининг учини тишлаб «ҳа, биламан» дея аста бош тебратганидан рухланган Ҳожиқурбон «ё ўзим бозорга сочингдан судраб борайми», деб похолдўқни яна икки поғона юқори кўтарди. Сўнг, чивин хайдаётгандек, кафтини тескарилаб силтади:

– Бор энди, сутни қайнат!

– Хўп бўлади, дадаси, – хотин оёқ учида келиб, супадаги идишни олди. – Айтгандай, кечаги жигарниям қовурайми? Мардивой кўшнимиз бўлсаям, хартугул, меҳмон-да.

Хотиндаги ўзгаришни сонияма-сония кузатиб, ҳайратдан тобора хайкалга айланиб бораётган Мардивой, кейинги сўзни эшитгач, туш кўрмаётганига ишонч ҳосил қилиш учун сонини қаттиқ чимдиди.

Во-о! Дунёда манавинақа усуллар боракан-у!

Ҳожиқурбон мойдек эриб бўлган хотинининг кўзларига синчковлик билан тикилди:

– Қовурилган жигарни куруқ еб бўларканми? Худди бирор нарсанг бордек гапирасан-а.

– Жовонда ярим шишача вино бориди шекилли?

– Нима-а? – коплондек ириллади Ҳожиқурбон. – Кимсан, Ҳожиқурбон бўлсам-у, меҳмоннинг олдида астатка ичаманми?

– Бўпти, дадаси, бўпти. Ҳозир ўғлингизни дўконга юбораман. Бутунидан опкелади.

Хотин шундай дея, шипиллаганича ичкарига йўналди. Пиллапояда ғўдайиб турган Ҳожиқурбон димоғини шиширган сиёқда Мардивойга ўтирилди:

– Похолдўқнинг заптани кўрдингми? Сенам юрибсан-да эркакман деб. Ҳе тирраки!

1994 йил.

ЗИЁЛИЧА ОЛИШУВ

Ҳашарот учса, қаноти бўксиб йиқиладиган ғира-шира тонг эди. Жиғилдонига миҳ тикилган кўйдек уватда «хир-хир»лаб типирчилаётган Парриқ-минғи чўчиб уйғонди-ю, ёнгинасида ёнбошлаб ётган Мамашотининг бакрайма кўзидан баттар шайтонлаб, «Абва-а!» деб чинқирганича, найзага чап берган тўнғиздек четга сапчиди.

– Ие, ҳа? Тушингда болалар минан «кўрвоши – савет» ўйнаб, қориндан ўқ едингми?

– Уф-ф... уф-е! – Парриқ-минғи хиёл ўзига келиб, шеригига талвасали тикилди. – Жуда-а репўмиса-реп туш кўрдим-ку, ошна. Худди кўтосга ўхшаб кетадиган темир дувол орқамдан қувиб юриб, устимга ағдарилди.

Мамашотининг бакрайма кўзлари янада олайиб, ҳозиргина чеккан носини «чўлп» эттириб ариқчага ташлади.

– Вей, уйингда бирорта касал-пасал йўқмиди?

– Йў-ў...

– Бугундан қолдирмай Қурмон ромчига бор, – қатъий тайинлади Мамашоти. – Китоб кўриб, таъбирини айтиб беради. Таъбир ишқал чиқса, қайтарма дуо ўқиб, келадиган балони дап қилади.

Парриқ-минғи мазахлаб тиржайди:

– Қурмонинг ғирт қаллоб-ку. Одам қуриб кетгандек, ўшаниннга мурид бўламанми?

Мамашоти бир нарсани айтдим, шуни бошқаям маъқуллазмагунча қирқ кун оч-яланғоч олишишдан тоймайдиганлар хилидан эди. Ғўзалари кўсак туга бошлаган охирги беш гектарлик ерни пешингача суғориб бўлишгач, Парриқ-минғининг: «Овора бўлма, у хийлагарингга барибир ишонмайман», дея тихирланишига парво қилмай, ромчаникига судраб борди. Шериги кўрган туш ҳақида гапириб бўлиб, «шунинг таъбирини чиқариб беринг», деб, ромчининг кафтига ғижим пул қистирди. Сурбашара Парриқ-минғи «бе-е» дея четга бош бурганини назардан қочирмаган ромчи, бир мўйлов учуриб қўйди-да, китоб варақлашга тутинди. Дастлабки саҳифаларидан биридаёқ тўхтаб, борган сайин қовоғи осилаверди. Шипга термилиб, узоқ мулоҳазаланиб тургач, «ишнинг таги хўлроқ-ку, мулла Мамашоти», деб бурнини баландлатди. Кейин Парриқ-минғига юзланиб, салобатли овозда захрини сочди:

– Гап шу, ука. Сени... «МАЗ» мошинаси босиб кетадиган бўптурибди.

Аввалига Парриқ-минғининг ранги қув ўчди, сўнг ўзини тезда ўнглаб, писанда билан минғирлади:

– Билсак бўладими, ака почча, олдингиздаги китоб қачон ёзилганикин?

Бояги «бе-е» деган сўздан кейиноқ ўзаро хурматсизлик йўлига батамом ўтиб улгурган сиртки рақибларнинг ички ўчакишуви айни шу лаҳзадан эътиборан очик тус ола бошлади.

– Балки, минг йил олдин ёзилгандир, – нохуш хидни сезгандек бурнини жийирди ромчи. – Балки, унданам олдинроқдир. Бувомнинг бувоси ачангнинг ачасигаям шу китобдан таъбир айтган бўлса, ажабмас.

Парриқ-минғи гапни ўзига юқтирмай, тосрайиб кулди.

– Эшитдингми, Мамашоти? Минг йил олдинги китобга «МАЗ» мошинаси ёзиб қўйилганмиш-а. Шундан кейинам ўзимни гўлликка солиб тураверайми?

Қурмон ромчи ҳам, ўз навбатида Мамашотига қараб туриб, учинчи шахсга кесатди:

– Баъзи балчиқмияларга ўзлари тушунтирадилар-да энди, мулла Мамашоти. Биздаги китобларда аниқ нарсаниям шама билан ёзишади. Қўтос тўғрисидаги гапга келсак: «Рамзига таяниб, асосини қидиргил. Рамзидан эмас, асосидан кўрқ», дейилибди. Зиғирттак фаросати бўлган одам кўтоснинг рамзи дунё бўйича биттагина «МАЗ» мошинасида борлигини чаққон пайқаган бўларди. Қалласини ажириқ босганларга буни қандай тушунтирсак бўларкин?

– Оламда ўнта одамдан тўққизтаси аросат, тақсир, – пичинг юмалантирган бўлди Мамашоти ҳам. – Аросатлар десангиз, қачонки бўйнига болта тушади, болтанинг кескирлигига шунда ишонади. Кўп куйинмасдан, ишингизни қилаверинг.

– Бу гап бизга маъқул, – деди ромчи ва сезилар-сезилмас тиш ғижирлатиб, Парриқ-минғига писандсиз кўз қадади. – Хуллас, «МАЗ»

мошинаси эртами-кеч чалпагингни чиқаради, ука. Сендақаларнинг бориям, йўғиям менга бир пул. Жон ширин бўлса, чорасини ахтар.

Парриқ-минғи ўзини базўр дадил тутиб, митриғи мит этмай сўради:

– Қачон чалпак бўлишимизни билиб қўйсакмикин...

Қурмон ромчи ҳам ўша безлигида туриб, жавоб сачратди:

– Балки, ярим йўлда орқангдан етволар... балки, сени эзадиган ғилдирак машина завўтининг омборига ҳали келиб тушмагандир...

Э, тўхта-чи, қаердандир эшитувди-я, кимдир айтганди-я. Киборлар оиласида тарбияланган зиёлилар қаттиқ ўчакишиб қолишгандаям, меҳрибон оға-инилардек бир-бирига мулойим илжайганича, соатлаб ғиди-бидилашиб ўтиришавераркан. Ваҳоланки, бу мушкулотни уч-тўртта бадбўй сўкиниш-у, бир-икки жуфт телва тарсаки билан осонгина ҳал қилиш мумкинлигини энг аҳмоқ чапаниям болаликдан билади. Ҳа, майли, Қурмон ромчи зиёлича усулни танлаган экан, бизам бирпас зиёли бўлсак бўпмиз-да.

– Ҳа хўп, ғилдиракнинг тагида узиладиганларнинг рўйхатида туратурайлик, – зиёлиларча сиполанди Парриқ-минғи. – Аммо-лекин, балодан ҳазар деб, бугундан бошлаб уйдан чиқмай ётволсак-чи, ака?

– Рўзғорга ортиқча чиқим келтириш шартмикин? – энг безбет зиёли киёфасига кирди Қурмон ромчи. – Бирорта «МАЗ»нинг бошқаруви издан чиқиб, сени тинчителиш учун уйингни бузиб киришига тўғри кепқоляпти-ку.

Зиёлиликни бўйнига олган Парриқ-минғи ўзини илмга чуқурроқ уриб кўришга ҳаракат қилди:

– Масалан, ёпон олимларига ёлвориб, Қора денгизнинг тагига уй курдирволсам-чи?

– Нима қипти? – зиёлича «эрмак-эрмак»ни давом эттирди Қурмон ромчи. – Қибриз ё Табризга кетаётган бирорта юк кемаси довулга йўлиқади. Кемага юкланган «МАЗ»лардан биттаси денгизга ағдарилади-ю, сувнинг тагидаги уйни босиб тушиб, ичидаги махлуқиям қазибоп қипқўяди.

Парриқ-минғининг илмий иштаҳаси очилиб, энди фазовий фанга панжа уришга журъат этди:

– Ўзлари тилга олиб ўтган махлуқ фазо кемасига чиқволиб, ўлгунча осмонда учиб юраверса, «МАЗ» шўрлик додини кимга айтаркин?

– Афсуски, узоқ учолмайди, – кутилмаганда, сира иккиланмасдан эътироз билдиради ромчи. – Ўша туғма пандавакининг фазовий араваси қисматда белгилаб қўйилган кунга бориб, ишдан чиқади. Ерга қулайди. Парчалардан сочилган ҳаром кулни «МАЗ» деган машина, албатта, тепалаб ўтади.

– Бундан чиқдики, қутулишнинг иложи йўқ, – Мамашотига бир тиржайиб қўйиб, яна ромчига муғамбирона сузилди Парриқ-минғи. – Шунақа экан, қандайдир хашаки кимса жонимни сақлаб қолишидан умидвор бўлишим тўғримикин, ака почча?

Парриқ-минғи, фирибгар ромчини охири жигидан ушладим-ку, дегандек Мамашотига ғолибона назар ташлади. Сўнг, ромчига боқиб, унинг авзойи заррача ўзгармаганидан таажжубга тушди.

Қурмон ромчи киборликда ҳануз собит турар, бироқ айрим ибораларнинг тобора шалоклашиб бораётгани ҳали етарли даражада зиёли бўлолмаганидан далолат берарди.

– Мен ҳеч қайси сассиққўнғизнинг жонини сақлаб қололмайман, – ўша ўрта-миёна зиёли даражасида сокин сўзлади у. – Аммо, олди-қочди гўрсўхталарнинг жонини эгамдан тилаб олиш қўлимдан келади.

Шу ерда Парриқ-минғининг тили ғўлдираб, гап тополмай қолди. Зиёлича олишув давомида гоҳ у оғизга, гоҳ бу оғизга жовдираб, юраги хитланиб кетган Мамашоти ниҳоят енгил нафас олди. «Энди етиб бордими? Масала талашишни сенга ким қўювди, ювинди?» – дея шеригининг елкасидан туртди. Бу гапдан Парриқ-минғи баттар алангаланди, «э, бунингни», деб ромчига қўлини шоп қилди-ю, зиёлича усул яна эсига тушиб, тилини тишлади. Зиёлиликни қўлдан бермасликка чираниб, гердайган куйи эшик томонга юрди.

Барибир чидолмади. Бошқача тоифа бўлиб яшашга ортиқ қурби етмади. Остонада тўхтаб, ромчига кўзини лаган қилди:

– Эшитвол, сассиққўзан! Сенга ўхшаган тезакваччага ишонадиган тўнғак энди туғилади. Мард бўлсанг, тек қўйиб бер. Қани, ўша ҳезалак «МАЗ»инг менга қанақасига яқинлашаркин!

Мамашотининг капалиги учиб, шоша-пиша орага тушди:

– Бу тузи пастдан хафа бўлманг, тақсир. Бола-бақраларини ўйламасдан гапириб қўйди бу.

– Учраган эшакча билан тепишаверсам, товонга кун ора тақа қоқтиришим керак бўлади, мулла Мамашоти, – уйқи элитаётгандек кўзини ярим юмиб, мағрур сўз қотди Қурмон ромчи. – Майли, кўзини мўлтиратиб олдимга келганакан, бир томондан сизнинг юзингиз, бир томондан норасида болаларининг хурмати, уни «МАЗ» балосидан сақлаб қоламан. Бу оламда маразларгаям жой топилади, яратганнинг бағри кенг.

Қурмон ромчи сўзини тугатиб, Парриқ-минғига зимдан туллакона чимирилиб қўйди. Вужудини зилзила қоплаган Парриқ-минғи бор овозда «Ав-в!» деб бўкиргиси, олдидаги эшикни ваҳшийлашган зиёли сифатида пачоқ-пачоқ қилиб ташлагиси келди.

1995 йил.

ОЛИЙ ТАБАҚАЛИ МЕҲМОНЛАР

Бор-йўғи қалбаки соқолу ясама соч, тўшакнамо устки кийимлару уч-тўрт чаплам упа-бўёқлар Уруғалини қорбобога, Қуруғалини қорқизга айлантирдикўйди. Илгари униси устахона мудирини, буниси чирмандачилар тўғарагининг «ғилдиратувчи»си бўлиб ишлаганлиги хурмати мактаб қоровуллигидан ҳамон ҳайдалмай келаётган пиёниста амакиваччалар бугун совғасевар болаларнинг диққат марказида, ўқитувчиларнинг вақтинчалик эъзозидан бўлишди.

Арча байрами тугади. Улар уйга шу ясан-тусанда кириб бориш, орттириб қолган совғаларини бола-чақаларга қий-чув билан тарқатиш режасини тузиб, ташқарига чиқишди. Амакиваччалар яшайдиган кўпқаватли уй мактабнинг шундоққина биқинида эди.

Иккови, шунча меҳнатлари куйгани бадалига, лоақал ачиган мусалласга ҳам эримаган мактаб директорини зикналикда айблаганларича қорли йўлакдан имиллаб боришаркан, уй олдига келиб тўхтаган ҳайҳайбоп енгил машина уларнинг эътиборини тортди. Минбарга ярашиқли кийинган булдоглунж кимса гулдор қоғоз қутичанинг боғичидан тутамлаб машинадан тушгач, ҳайдовчига жавоб бериб юборишдан олдин, нималарнидир чакчайиб уқтирди. Сўнг, гердайган алфозда зинайўлак томонга юрди.

– Қовоқбоев мана шу одам, – дея маънодор қийшанглади, қорқиз кийимида истаралироқ кўринаётган Қуруғали. – Мачалка фабрикасида бошлиқ. Анави учинчи каватдаги Ҳаёхон деган беҳаёнинг олдига кептуради.

Қорбобо либосидаги Уруғали бирдан ҳушёр тортиб, Букротдек ўйланиб қолди.

– Ҳм... Демак, ўғринча кептураркан-да? Хў-ў-ш... Қани, каллани сал ишлатайлик-чи...

Қовоқбоев устки кийимларини ечиб, қўл чайиб келгач, қиёмига етказиб тузалган дастурхонга яқинлашиб улгурмай, эшикнинг қўнғироғи зириллади. Бир сесканиб тушиб, Ҳаёхонга савол назари билан қош қимирлатди. Ҳаёхон оёқ учида эшик сари юраркан, ҳайрон елка қисиб қўйди.

Эшик очилган ҳамоно, кутилмаганда, ичкарига Қорбобо билан Қорқиз бостириб киришди.

– Байрамлар муборак бўлсин, хоним, – тантанавор ғариллади Қорбобо. – Баъзи бир идораларнинг топшириғига кўра, ҳаммага совға тарқатиб юрибмиз. Манавини опқўйсинлар.

Қорбобо беканинг енгил-елпи раҳмати эвазига қўйнидаги совғалардан бирини олиб тутқазаркан, Қорқизнинг: «Ие, буёқда илғор мачалкачиларнинг бошлиғи Қовоқбоев ўтирибди-ку!» – деган хотинчалиш хитоби янгради. Қорбобо Қовоқбоевга эҳтиромли нигоҳ ҳады этганидан кейин: «Унақа бўлса, шундай машхур одамнинг шарафига қадаҳ сўзи айтмасдан кетиш уят бўлар-ов», дея дастурхон тарафга қиялади. Ўзининг доврुकдорлигидан талтайган Қовоқбоев сурбет меҳмонларга гезариб тикилаётган Ҳаёхоннинг янада ғашини келтириб, Қорбобони дастурхонга чорлади.

– Берироқ келсинлар. Хуллас... қанақасидан ичадилар, оқсоқол?

Қорбобо салмоқли овозда «мабодо, вино-пино топилса...» дея гап бошлаган эдики, Қорқиз унга зимдан ўқрайиб қўйиб, сўзни илаштириб кетди:

– Мабодо, вино-пино топилса, овора бўлиб очиб ўтирманглар, демоқчи бўляпти бобом. Нима, биз қаттаги қоровул-поровулмидикки, вино ичсак.

– Ҳа! – дарҳол эс-хушини йиғволиб, иягини кекиртакка қисди Қорбобо. – Биз тагли-зотли одамлардан ҳисобланамиз. Бизга каняк узатилсин!

Қовоқбоев «коняк бўлса, коняк-да», дея шишани очиб, митти рюмкачаларга томизиклагандек қуйиб чиқди. Тоқатсизланганича ҳануз гезариб турган Ҳаёхоннинг «илтимос, меҳмон, гапни калта қилиб, тезроқ тарқалайлик», деган қочириғи Қорбобого қўл келди:

– Эшитдингми, Қорқиз? Дугонанг тўғри айтяпти. Гапниям, ишниям майдалаб ўтирмайлик. Бошқарувни шаппа қўлга олиб, ишни тезлаштир. Йириклаштир.

Қорқиз каттакон фужердан иккитасига шишадаги конякни катра колдирмасдан тақсимлади-да, рюмкачадагиларни ҳам уларнинг устига ағдарди.

– Мана, йириклаштирдим. Гапираверинг, бобо.

Узатилган фужерни бақрайиб қўлга олган Қорбобо, бир ютиниб қўйгач, дабдабали оҳангда сўз бошлади:

– Бу даврага баланд охурдан ем еб юрган зотлар тўпланиб қолганаканмиз, эй, хонимлар ва жаноблар, байрамингиз қутлуғ бўлсин, дейишга мажбурман.

– Яшанг, Қорбобо, – жилпанглади Қорқиз. – Урдикми?

– Урдик!

Иккала фужер ҳам «ваҳоланки» сўзини айтишга сафланадиган муддат ичида яна аввалги топ-тоза ҳолатига қайтди.

– Манавилардан газак қилсинлар, – меҳрибон «невара» кавшаниб туриб, «бобо»сига ликобча тутди. – Қазига алоҳида аҳамият берсинлар.

– Хуш кўрдик бўлмаса, – жаҳлини жағига яшириб кесатди Ҳаёхон. – Менимча, бошқаларниям табриклашларинг керак ҳали...

– Айланай, дугонажон, келинг бир чўпиллатволай, – феъли суюқлашган Қорқиз кўзи ёнғудек бўлиб Ҳаёхонни ўпди. – Ҳозир кетамиз-да. Аввал бобом ваъдасини бажарволсин. Бобожон, Қовоқбоевнинг шаънига гап айтмоқчи бўлувдингиз шекилли?

Қорқизнинг қўли кобранинг ҳавасини келтирадиган тезликда сапчилаб, столдаги бир литрлик арақ шишасини домига илинтирди. Иккала қориндор фужерга шишанинг тенг ярмини бўлиштириб, бирини Қорбобога узатди.

– Баланд мартабали одамларга оддий арақ ичиш қанақа бўларкин? – уларга бемаврид такаллуф кўрсатганидан ниҳоят пушаймон ея бошлаганини сездириб, шаъма қистирди Қовоқбоев.

– Мартабам баландлиги тўғри, – тили гўлдираброқ қолган эса-да, ўзини вазмин тутишга чиранди Қорбобо. – Аммо-лекин, очиғини айтсам, жа унақа каняк ичадиганчалик баландмас. Араққа мосроқ даражам бор... Шунақа гаплар, Қовоқбоев...

Меҳмонларнинг кайфи ошаётганидан безанглаган Ҳаёхон тағин кесатди:

– Айтиладиган гапни тезроқ айтайлик энди.

Қорбобо аввал қўлидаги араққа, сўнг Ҳаёхонга ютоқиб тикилди:

– Менга алоҳида ҳурмат билан сўз берилганакан, маданияти ғовлаган одам сифатида шу хонадоннинг бекаси Ҳаййохон саломат бўлсин, дейишга мажбурман.

Қорқиз «келинг, чўпиллатволай», дея яна бекага тирмашди. Бўйин аралаш ўпгач, қўлидаги фужерни ўйнатиб, Қорбобога юзланди:

– Урдикми?

– Урдик!

Меҳмонлар хашак ғарамига дуч келган бўрдоқилардек газакбозликка берилганларида, Ҳаёхон қатъий тарзда мурожаат қилди:

– Яхшиликча хайрлашайлик энди!

Қовоқбоевнинг ҳам зардаси қайнаб: «Ҳа, шуёғиям етар, табрик эшитмасам эшитмасман», деб гўданглади. Қорқиз бу гапни таънадек

тушуниб, «Қовоқбоевнинг шаънигаям бирор нарса деворсангиз, ўласизми, Қорбобо», дея ўпқаланиб боққан эди, бобоси «унақа бўлса, куйгин-да, масов», деб жеркиб берди. Чаққон неварра шишада қолганини иккала фужерга қоқлаб, маърузачини нутқ ирод қилишга созлади:

– Мана, олинг. Чапроққа чўзинг қўлни. Гапиринг энди Қовоқбоевга.

– Ў-ў! Қовоқбоев! Дарвоқе... қани ўзи?

– Ана, тўғрингизда турибди.

Қорбобо Қовоқбоевдан тепароққа ғилайланди:

– Жаноб Қовоқбоевга олий табақали меҳмон сифатида гапирсам... ҳм... кининг ювиб ўтирган хотининг анавиёқда қолиб, манавиёқда нима қилиб юрибсан, қовоқ, дейишга мажбурман.

– Зўр гап бўлди... Урдикми?

– Урдик!

Столдаги шампан виноси талатўпдан омон чиққан сўнгги ичимлик ўлароқ алоҳида қадр-қиммат касб эта бошлаганига қарамай, Қовоқбоев уни гурзидек дўлайган куйи Қорбобога яқинлашди:

– Кимни қовоқ деяпсан, уवादасоқол?!

Қорқиз мастларга хос бўлмаган эпчиллик намойиш этиб, зувиллаганича ўзини орага урди. Қорбобонинг бошига йўналтирилган шишани жон-жаҳди билан чангаллади. Шу қадар маҳкам чангалладики, Қовоқбоев Қорбобога қўшиб уни ҳам ташқарига тепиб улоқтирганида, шампан виноси чайир панжалари ичра ҳануз барқарор эди.

1998 йил.

ОЛТИН ВАСВАСАСИ

*Устоз Неъмат Аминовнинг
латифасидан илҳомландик.*

– Отаси, тушликка нима қилай?

– И, и! – бир сесканиб тушиб, хотинига олайиб боқди Алирафиқ. – Кечаги маставони итялоққа тўқвордингми? Ҳе, уволига қолгур!

– Ана, турибди маставонгиз... бир коса чиқиб-чиқмайдиган.

– Ичига қаттиқ нон бўқтириб иситсанг, иккаламизгаям етади. Бор!

Хотин қошини зардали чимириб қўйиб, эшик сари юрди. Сўнг тўхтаб, яна ўтирилди:

– Катта танаффус бўлса, ҳадемай Музробингиз ҳам жаланглаб кепқолса-чи?

Алирафиқнинг лаб-лунжи асабий пирпираб, қисилган кўзларида ғазаб ялинланди:

– Дадасининг рўзғорини алоҳида қилганимга уч йилдан ошсаям, боласидан қутулмадим. Бизга ўхшамади шу неваранг, мечкай қудангга тортди. Мактабида давлат текин овқат бериб турибди, шунга қаноат қилмайди-я. Уни сен талтайтиргансан. Бир тўғрам нон билан беш-ол... уч-тўртта туршак берсанг, етиб ортади. Бола тўйганини билмайди. Ўзи-ку биттагина неваранг бор, шуниям бўқтириб ўлдирмагин, нопорсо.

Қоқмоч нонга шимитилган маставонинг шифобахшлик хусусиятларини хотинига уқтириб-уқтириб овқатланиш Алирафиққа насиб этмади. Бозордаги паттачи ошнаси Қораболта етилган новвосни эслатувчи шопмўйлову ковушбурун кимсани эргаштириб келиб қолди. Салом-алиқдан сўнг меҳмонни таништирди:

– Бу киши шаҳарлик келинимнинг тоғаси. Отлари Ўзганбой. Шаҳарга кираверишдаги болохонали чойхонани сотволиб, ёнбошига дўкон ҳам қуряптилар.

– Жуда яхши-да, жуда савоб иш бўпти-да, – дея меҳмон билан қайтадан кучоқлашиб кўришди Алирафиқ. – Бундан буён, ўтган-кетганда, ўзларини зиёрат қиптурарканмиз-да, а?

– Бемалол, – бағбақалари узра ёйилган мўйловини тартибга солатуриб жавоб қилди Ўзганбой. – Ҳозирча еримиз рўсларники, ошимиз дўстларники, деганакан Мадаминбек.

Алирафиқ махсус хужра калитини хотинининг чангалига қистиргач, дастурхон тансиқ таомлар кўргазмасига айланди. Меҳмон қўл чўзган нарса борки, мезбон шу заҳоти унинг таърифини келтира бошлар, «бахузур» дея кўксига кафт босар, ора-сира ўзи ҳам у-бу неъматга шунчаки қўл урган бўлиб, «тавозе билан овқатланишда мендан ўрнак ол», дегандек, Қораболтага намунавор қараб қўярди.

Ўзганбой эса, охурнинг олдида турган бўрдоқининг ишини қилаверди. Дастурхоннинг меҳмон ўтирган тарафида пистаю бодом, олмаю анор пўчоқлари, ўригу шафтоли, гилосу ғайноли данаклари, узуму тарвуз уруғлари, беҳию нок қолдиқларидан янги «Олой тоғ тизмаси» пайдо бўла борди. Алирафиқнинг ичидан ичкиринди ўтаётганини ҳис этган Қораболта кондошига аста қочирик қилди:

– Шу мева-чева қурғурни еган саринг егинг келади-ю, одамнинг совуғини ошириб юбориши чатоқ-да.

– Ҳа, кетидан чапламасини қилмасангиз, сўлақоғиз бўпқоласиз. Чапламада гап кўп, куда. Мана, масалан, асал...

Меҳмон уёғини айтиб ўтирмай, асалли пиёлани олиб, қошиқчада сура-сура симиришга тушди. Юқига чой қуйиб ичди.

– Бахузур, бахузур, – дея кафтини кўксига босди Алирафиқ. – Жиззахлик бир улфатимиз опкелувди. Нимай-чун туси оқ десам, янтоқнинг гулидан олингани шунақа бўлади, дейди.

Ўзганбой асални тинчитгач, қазига қўл чўзди. Тўртта парракни устма-уст тахлаб, бирваракай лунжига тикди.

– Бахузур, – деди Алирафиқ товуши қалтираб. – Ҳар йили шундан ўттиз-қирқини эринмасдан Жаллаводдан опкеламан. Ишончли танишлар бор.

– Тўғри қиласиз, – маъқуллаб бош ирғади меҳмон. – Биздагиларни ҳасибдан фарқи йўқ. Менам чимкентлик кадрдонлардан опкеламан, – кейин, мийиғида иржайганча киборланди. – Ҳа энди биз, бачканаланиб ўтирмай, бир олганда, юзта-юзталаб оламиз. Бир томони – чойхонамиздаги мижозлар, у томонини сўрасангиз – баланд курсиларни кўрган одаммиз. Хонадонимиздан ҳалиям казо-казоларнинг қадами аримайди.

Меҳмоннинг мижозиситар чапламаси ёнғоқ-майизлар заҳирасини ғорат қилиш ила ниҳоясига етгандек туюлган эди. Пиёладаги қаймоқнинг пок-покиза эплаштирилиши тушунарсиз ҳол бўлди.

Ниҳоят, Ўзганбой биқинига ёстик суриб, вишиллаганича ёнбошлади. Қайноқроқ чой сўради. Мезбоннинг таърифлашича, укаси Покистон сафаридан олиб келган «султончой»нинг иккинчи пиёласини ғўлқиллатаётган маҳалда қорнидан момагулдиракка ўхшаш товушлар тарала бошлади-ю, бесарамжонланиб ўрнидан турди.

– Хизмат бўлмаса, бизга обдаста ҳозирласалар, – деб қаттиқ кекирди у. – Баҳонада, томорқаниям бир томоша қилайлик.

Қудалар томорқа тарафга ўтиб, деворлар ёқалаб экилган мевали дарахтларнинг даромадини чамалаб улгурмасларидан, илиқ сув қуйилган обдастани кўтариб Алирафиқ кириб келди.

Ўзганбой обдастани олибоқ, жойидан кўзғалди. Нарироқда тўхтаб, олчадан чўп синдириб, дўппининг четига гулдек кистирди-да, йўлида давом этди. Бундан бир таажжубланган Алирафиқ меҳмон, ҳожатхона бўёқда қолиб, қийғос думбуллаган маккапояннинг ичига кириб кетганини кўриб, икки таажжубланди.

– Қудангизни шаҳарлик десам, асли даштликлардан шекилли? – пичинг қилиб тиржайди у.

– Ийқ, ғи-ғи-ғий, – ўзига хос елка силкитиб кулди Қораболта. – Тилла тишларидан биттаси илқиллаброқ қолган экан, кеча шавлага кўшиб ютворибди...

Алирафиқ виқор билан сузилди:

– Шунга шунчами? Биз тилла тақинчоқлардан қанчасини ундақароқ бўтакўзларга сепиб келдик. Қудангизнинг гапи осмонда-ю, қилган ишини кўриб...

Қайсидир қўшни телевизўрининг овозини баландлатиб, уруш кино кўраётган бўлса керак, томорқа этаги тарафдан талатўп товушлар янграй кетди. Аввалига, ўзиюрар оғир замбараклар узук-юлуқ гумбирлади, кейин пулемёт ва автоматлар бири кўйиб, бири сайрашга тушди.

Уёқда уруш кино тугайверди, бўёқдан меҳмон ҳам ҳолдан тойган жангчидек маккапоя ичидан чиқиб келди. Бўш обдастани тажангланган сиёқда четга отиб, артизонда совунлаб қўл ювди.

– Дараги чиқдимми? – унга яқин бориб ғудранди Қораболта.

Ўзганбой Алирафиқ томонга олазарақ қараб кўйиб, қудасига ўқрайди. Тополмадим деган маънода бош тебратиб, шивирлади:

– Ўчакишгандай, кўзойнагим меҳмонхонангизда қолиб кетибди.

Учаласи яна ичкарига киришди. Паловхўрлик чоғида меҳмон мақсадга ўтиб, Алирафиқнинг дилидаги хижилликни ёзди. Бундан бир ой олдин эллик коп девзира гуручни кўтарасига олиб, мелисаларнинг гаражига босиб кўйганиди, шунга харидор бўлиб келганакан. Бир қайнашиб, икки чайнашиб, охири баҳосини келишиб олишди.

Алирафиқ меҳмонларни кузатибоқ, бир эмас, иккита обдастага сув тўлдириб, томорқа томонга ошиқди. Қўйларга хашак солаётган хотинда

Алирафиқнинг бояги ҳолати такрорланди: қўшалок обдастандан бир таажжубланган бўлса, эри йўл-йўлакай олчадан чўп синдириб дўпписига кистирганидан икки, борасолиб макказорга шўнғиганидан уч таажжубланди.

Узоқ вақтгача Алирафиқдан дарак бўлмади. Қош қорая бошлаб, хотини кечки овқатга чорлагандан кейин ҳам, орадан бир соатча ўтиб, тумтайган алфозда ташқарига чиқди.

– Вой, мараз-ей! Вой, каламуш-ей! – дея ўзича бидирлади у. – Эринмасдан пухталаб кўмганини қаранг. На изини топасан, на исини.

– Маккаларни обдасталаб суғордингизми, отаси? – эридан гап олиш умидида эҳтиётлик билан сўзлади хотин.

– Э, бор, туппангга ўт қала!

Ўйлана-ўйлана, кўнгли кемтикланганича алламаҳалда зўрға кўзи илинган Алирафиқ, илк сахарда дарвоза тақиллашидан эриниб уйғонди. Туриб бориб, дарвозани очди. Очди-ю, кўм-кўк «Нексия»нинг ёнида тиржаймаланиб турган Ўзганбойни кўриб, юраги ўпкасига чапланди.

– Яна дийдор кўришиш насиб этганини қаранг, – без бўлиб сўз қотди Ўзганбой. – Қораболтаникидан шошиб чиқиб келаверибмиз. Бир чақирим юрмасданок, шунақанги пишиқдимки... Бур Алирафиқ ошнамникига, дедим.

– Жа яхши бўпти-да, – куллуқ қилди мезбон. – Баҳузур, меҳмон, баҳузур.

Бир қўлида тайёр чўп ва кўзойнак ушлаб олган Ўзганбойга яна сув илитиб берилди. У обдастани кўтариб томорқага ўтгач, ўзини тагин маккаларнинг орасига урди. Бирпасдан кейин «учир, учир, қушингни учир, бизга қараб қошингни учир» лапарини димоғида хиргойилаганича қайтиб чиқди. Қораболтага қия боқиб, ҳаммаси жойида дегандек кўз қисди. Артизоннинг олдига бориб, қўлини совунлаб юваркан, Алирафиққа юзланиб, лабининг бурчагида масхараомуз илжайди:

– Товуғингиз кўпми дейман, Алирафиқ?

– Товуқ боқмайман, – оқдуволдек гезарди Алирафиқ. – Нимаиди?

– Айтаман-да, – Қораболтага сирли қараб қўйиб, мезбонга эговланди Ўзганбой. – Макказорнинг титкиланмаган жойи қолмабди. Ё кўшни-пўшнининг товуқлари ораладимикин? Лаббай?

Алирафиқнинг ранги энди бирдан кўкиш тус олди. Қораболта «Ийқ, ғи-ғи-ғий» қилиб кулишга тушди.

1997 йил.

ОРТИҒАЛИНИНГ ЎЗГИНАСИ

Ошхонадаги жавон ёнида сейфнинг калитини йўқотган ғазначидек уймаланиб юргани сайин, Умрзоқни тер босиб, бош оғриғи баттар кучая борди. Охири пешанасига танғилган нам сочиқдан буғ таратганича келиб, ўзини диванга ташлади. Шу заҳоти эшикнинг кўнғироғи ғалаён кўтарди: «Жир-р-ринг!»

– Кир-р-ринг! – деди Умрзоқ, кўнғироққа кесатиб.

Тарашаланганича Ортиғали қадам ранжида қилди. Кўзи қиров ўрай бошлаган ғайнолини эслатарди.

– Аҳволинг шашалигини билувдим, – деб биғиллади у. – Тўйники текин деб, кеча хурмачангдан жа тоширвординг... Эйқ! Ихив... Уйда қолган-қутганидан йўқми? Бизни жигилдонам биёбон бўпкетди.

Умрзоқнинг битай-битай деб турган ярасига қовоғари ниш ургандек бўлди.

– Қолган-қутгани дейсан-а, – новвосхўнгро в қилди у. – Ана, жавонда бус-бутиниёқ турибди. Нақ «Кристал» деганидан!

Ортиғалининг юзи чарақлаб, қўлларини бир-бирига ишқади:

– Э, тилинга шакар! Қани, ўшани алдаб-сулдаб буёққа еталаб чиқ-чи.

Умрзоқ тугалай хўнграк отиб юборишдан ўзини зўрға тийди.

– Ҳадемай хотиним бозордан қайтиб келади, ўзидан сўраб ичаверасан, – деди лаблари учинқираб.

Эртага хотинининг туғилган куни экани, акаларим табриклашга кепқолишса, қиттак-қиттак қилишар деб, олиб келган арағини жавонга кулфлаб ташлаганини уқтиргунча, жигари тутдек тўкилаёзди. Аммо, Ортиғали ҳафсаласи анча-мунчага пир бўладиганлардан эмасди. Оғир асабий шароитга тушиб қолган синакта дўстини азобдан тезроқ қутқариш чораларини излай бошлади. Ниҳоят, топди ҳам. Унинг таклифини эшитиб, Умрзоқни негадир тутқаноқ тутди.

– Эсинг жойидами, валат? Эшигимиз пешанама-пешана бўлса. Хотиним сени танимасдан ўлибдими?

– Пардоз қилволсам, таниб бўпти, – деди Ортиғали. – Йигирма йилдан бери бекорга артист бўлиб юрибманми? Саҳнада бир кун министр бўлсам, бир кун сўфиман. Бирорта томошабин, бу кечаги нусха-ку, деганмас.

Умрзоқ жомчадаги қораталокдек ёйилиб, сўррайган асно бир зум ўйланиб турди. Сўнг, нафси устун келиб, чапаничасига қўл силтади:

– Бор-е, бир таваккал қилсак қипмиз-да.

– Бўпти, мен уйда бўптураман, – деди Ортиғали. – Ишқилиб, телефўнимни чалкаштирворма.

Бозор қилиб қайтган Назирахон пойгакда ечиниб, ичкари хонага юрди. Остонадан ўтди-ю, бирдан «зим-м» этиб танасига совуқлик югурди. Эри ғужанак бўлганича гиламда инграб ётарди. «Вой ўлмасам», дея югуриб бориб, унинг қўлтиғидан олди, амаллаб диванга ётқизди.

– Сизга нима бўлди, дадаси?

– Бадан-баданым увишиб... вих... бир ёқдан биқин санчиб... вих... Хотин, рози бўл энди... Вой-ей!

– Ҳой, одамни қўрқитманг...

Назирахоннинг юзи қув оқарди. Умрзоқ биқинини чангаллаган куйи, диван ёнидаги қути устида турган телефонга ёпишди. Инқиллаб-синқиллаб рақам терди.

– Алўв... вих... «Тез ёрдам»ми бу? Дарров келинлар... вой-ей... Бордикелди бўптурибман... Алўв, алўв! Ий, узилиб қолди-ку...

– Қийналмай, буёққа берсангиз-чи.

Назирахон эшитқини эрининг қўлидан олиб, эндигина рақам теришга шайланган эдики, эшикнинг қўнғироғи жиринглади. Бориб эшикни очган

хамоно катта қора кўзойнак таққан, оқ халатли соқолдор киши: «Мен «Тез ёрдам»данман. Касал қани?» – дея остонадан шаталоқлаб ўтди.

– Вой, хашпаш дегунча қандай етиб келдингиз? – анграйиб сўради Назирахон.

– Биз... анақаларданмиз... хў-ў-ш, – дея тайсалланди дўхтир. – Ҳа! Бизни «Супер тез ёрдам» деб қўйибдилар, хоним. Верталётда келдик.

- Адресниям айтиб улгурмаганидик...

- Верталётдаги компьютер ҳаммасини аниқ кўрсатиб беради.

– Ҳарқалай...

– Э, бошимни бўмбардимон қилвордингиз-ку! Гапни майдаламасдан, менга касални кўрсатинг!

Ўта замонавий ускуналарни пеш қилаётган дўхтирнинг қўлида лоақал биронта эскича асбобнинг йўқлиги Назирахонни баттар таажжубга солди. Дўхтир беморнинг қўл томирини ушлаб, соатига тикилганича «аха, аха» дея файласуфона сузилганини кўрганидан кейингина, кўнгли хийла жойига тушди.

– Бари тушунарли, – деди дўхтир. – Эрингиз томирус тортишус касалига чалинибди.

– Томирус тортишус?!

– Ҳа, томирус тортишус. Оддий тилда томир тортишиш дейилади. Эти увишяптими, ахир?

– Вой, вой-ей... шунақанги увишяптики! –деб ташхисни тасдиқлаган бўлди Умрзоқ. – Бунинг устига... вих... биқинимам санчияпти.

– Тушунарли, демак бикунус санчиғус ҳам бор, – дея Назирахонга соқол чўччайтирди дўхтир. – Эрингиз касалхонага етиб бориши қийин, хоним. Буёғи пишиб қопти.

– Вой ўлмасам!..

– Кўркманг, чорани шўтга кўриб, тузатворсак бўлади. Спирт-мипирт топиладими бу уйда?

– Йўғиди-я...

– Балки... тозароқ арақ бордир? Масалан «Кристал»?

– Бор! Худди ўшандақасидан бор! – деди Назирахон суюниб. Айни пайтда, дўхтирға яна бир синчиланиб, ғалати тикилди.

– Тасодифни қаранг-а! – безрайиб хитоб қилди дўхтир. – «Кристал»ни опчиқиб, тезда ихтиёримга топширинг.

Назирахон ошхона ёққа бир талпинди-ю, пича тўхталиб, дўхтирға тағин каловланиб тикилди.

– Ҳа? Савол борми? – сўради дўхтир.

– Мабодо-о... Ортиғали деган қариндошингиз йўқми? Агар соқолингиз бўлмаса...

– Ҳозир Ортиғали-портиғалига бало борми? – ўшқириб берди дўхтир. – Дорини опчиқинг!

Назирахон масовланган сиёқда ошхонага кириб кетгач, Умрзоқ панжаларини мушуктирноқ қилиб, Ортиғалини пўписалашга тушди:

– Ҳе, дўмбагувалак! Ўргилдим сандақа артистдан. Ҳали телефоннинг эшитқисини қўймасимдан туриб, пирпираб келишингни қара.

– Томоқ тақиллаб кетди-да. Верталётда келдим деб, гапни тўғрилавордим-ку.

– Верталётмиш... Ракетаям бунақа тез келмайди. Буям етмагандек, дабдурустдан «Кристал» деб турибсан...

Назираҳон қайтиб чиқиб, жанжал чала қолди. Дўхтир ютиниб-тамшаниб арақни очди. Пиёлага босиб қуйди.

– Томирни ёзадиган манави нарсадан озгина ичасиз энди, бемор. Агар, аччиқ деб кўрқаётган бўлсангиз, ўзимиз ичиб кўрсатишимизга тўғри кепқолади.

Умрзоқ яланиб минғирлади:

– Йў, жа унақа кўрқоқмасмиз...

– Хўжайним ичиб юрган одамлардан, – эрининг ёнини олди Назираҳон. – Ўлганакан шунданам кўрқса.

Бу гаплардан дўхтирнинг қовоқ-тумшуғи осилди.

– Энди-и, кўрқадими-йўқми, намуна кўрсатиб қўйиш бизнинг бурчимиз, – деди у. – Гиппократ қасами деган гаплар бор. Хуллас, мана бундақа қилиб ичилади.

Дўхтир шошмасдан сузи-и-б ича бошлади. Умрзоқ юраги тарс ёрилгудек бўлиб, бошини ликаланглатганича кузатиб турди. Ниҳоят, пиёла бўшаб, яна арақ қуйилди.

– Вой-ей, биқинимдаги оғриқ кучайиб боряпти, – инжиқланди Умрзоқ, узатилган пиёлага бўйланиб. – Дорини сал кўпайтирсакмикин, дўхтир? Ўзингизга қуйгандақа қилиб қуйинг.

Дўхтир: «Майли, дўзани киттай оширамиз», дея устига озгина кўшди. Умрзоқ ҳам дарёнинг сувини тарновдан ўтказгандек қилиб шошмасдан ичди-да, «хайрият-ей, чап биқиним қўйворди», деб мамнун искаланди. Дўхтир: «Яна биттадан курс олсак, нариги биқиннинг ишиям юришиб кетади», деган эди, у безиллаб шишага қаради ва «Қолган муолажани ўзим давом эттирсамам бўлар», деб тихирланди. Дўхтирнинг бу гапдан астойдил жаҳли чикди.

– Бу препаратни, – деди у шишани тингиллатиб, – шахсан врач назоратида... янаям аниқроғи, бевосита дўхтирнинг иштирокида қабул қилиш тавсия этилган. Тартибни бузишга ҳаққим йўқ.

Шундай деди-ю, пиёлага яна лимиллатиб қуйди. «Яхшилаб ўрганиб турунг, иккинчиси мана бундақа қилиб отилади», дея арақни бир ағдарувда гумдон қилди. Сўнг, беморга қуйиб узатди. Назираҳон эрига дўхтирнинг кўрсатмасига қатъий амал қилиб ичишни тайинлаб, «дори»ни бир зарбда ютишини ҳаяжон билан кузатиб турди.

– Оҳ, оҳ, оҳ! – «малҳам»ни юмалоқ-ястик қилиб, кўксини роҳатланиб силаганича болишга ястанди Умрзоқ. – Бу «Кристал» дегани мўмиёйи асилакан-ку. Ўнг биқинимам қўйворди-я.

Беморнинг яшнаб талмовсираши дўхтир учун айни муддао бўлди, «Демак, даволаш курсимиз охирига етибди», деб шиша тагида қолган арақнинг ҳаммасини шовуллатиб пиёлага тўқди. Уни қай тарзда селбосди қилганига кўз илашмай қолди. Умрзоқ: «Ий-й!» дея ўрнидан туриб кетди. Кеч бўлганди.

Дўхтир пиёлани дастурхонга тўнкариб, уйқусираётган алфозда жойидан қўзғалди. Тентираклаганича эшик сари юрди. Остонада тўхтаб, ортга ўгирилди ва кўксига қўл босиб, Назирахонга қашқирнамо тиржайди:

– Меҳмондорчилик учун ка-а-ттакон раҳ-мў-ў-т. Биз томонларгаям айлане-е-б чиқиб туринглар.

Дўхтир кетгандан кейин, Назирахон ёқа ушлаб, эрига юзланди:

– Ё тавба! Мастликда гапни чўзи-и-б хайрлашишиям қуйиб қўйган Ортиғалака-я!

Вужуди шалвираб, диван суянчиғига ёйилиб қолган Умрзоқ йиғламсираган товушда нидо қилди:

– Э, нодон хотин! Хайрлашишини гапирасан-а. Уёғини сўрасанг, шеригининг ҳақини ликқа ичиб қўйишиям ғирт Ортиғалакангни ўзгинаси.

1994 йил.

ОХИРГИ СЕДАНАТУТ ҚИССАСИ

Ҳамма ухлаганда Бойхўроз дарвозани имкон қадар ғижирлатмасдан очиб, кўчага чиқди. Икки хатлаб йўлкадан, бир хатлаб ариқча кўпригидан ўтди. Уёқ-буёққа аланглаб олиб, танаси бир ярим белбоғли седанатутга яқин борди, унга биқин тираб, қавагига қўл суқди. Қўлтиғи қавак четига тақалганда, қўлини яна озгина бўлсада ичкарироқ тикиш умидида чап оёғини итчоптириш шаклида кўтариб, қайчиланишга тушди.

– Ҳе потапотингга азроил мингашгур, – деб ғудранди у. – Сен бўлмасанг, шу ғалвалар ҳам йўғиди.

Ўшанда 1986 йилнинг ёзи эди. Бойхўроз паловни куёвбўкиш қилиб еб, тантанавор кекиришга шайланганида, биров чақириб қолди. Чикса, дўкончи йигит «Ява» мотоциклини седанатутга тияб, қўйлагининг этагида қорнини елпиб турибди. Ноёб мол келса, раисникига югуради, потапоти бузилса, Бойхўроз керак бўлади.

Вақт шомдан оғиб қолганига қарамай, тимирскилаб-тимирскилаб, тузатиб берди – шунчаки чакмоқ кирлаб, учкун чиқармай қўйган экан. Дўкончи димоғида суюқроқ раҳмат айтиб, халтадан битта вино суғурди ва: «Ювайлик энди. Ҳидлагани уйдан бирон нарса опчиқинг», дея копқоқни очмоқчи бўлди.

– Шошма, ука, – Бойхўроз «Чашма»ни унинг қўлидан юлқилади. – Ҳозиргина кекиртаккача ош едим. Шу топда кетмайди.

Қирриқ! Ҳар сафар атайлаб шиша олиб келади. Хизмат ҳақиға пул берса, энди даромадни бўлишайлик, деёлмайди-да.

Мижоз жўнагач, Бойхўроз ариқчадан сакрамоқчи бўлиб бурилди-ю, дарвоза ортидаги сўрида ўтирган хотинининг овозини эшитиб, тўхтаб қолди, қўлидаги шишага пайсалланиб боқди. Бир қўйлаги ичидан қўлтиқлаб кўрди, бир шимининг орқа томонига қистириб кўрди – яққол билиниб тураверди. Кўзи седанатутнинг қавагига тушиб, енгил тортди, шишани ўша жойга тикди. Умрнинг ўтишини қаранг, олтмишинчи йилларда шу қавакка отасидан носини беркитиб юрарди. Кетмонининг сопи тўрт марта алмашмай туриб, хотиндан вино яширишга навбат кептурибди-ку...

Мана, саксон еттинчи йилнинг саратониям ўтиб боряптики, хануз шуни ололмаи хуноб. Тутнинг ўзаги чириб, кавак чуқурлашиб кетганини ким билибди дейсиз.

Бойхўроз енгиди пешанасидаги терни артди. Кўприк тагидан «асранди» пиёлани олиб, ариқчадан сув ичмоқчи бўлиб турганда, кўшнисининг кўча қопқаси очилиб, бурнини «қиш-қиш» қилганича Кўкивой чикди.

– Кайфинг баланд шекилли, энағар, – дея яқин кела бошлади у. – Хотин билан яна оранг бузилдими дейман-да? Деразадан кўриб ётибман, ярим соатдан бери шу тутни кучоқлайсан?

Бу исковуч бир нарсдан ис олиб, атайлаб чикқан. Айниқса, пиёлани кўргандан кейин кўзи олазрак тортди, ойдинда шундоқ сезилиб турибди. Энди бундан қочиб кутулиш қийин.

Бойхўроз бор сирини тўкиб солди, катта умидворлик билан унинг оғзига тикилиб, маслаҳат кутди. Кўкивой эса, фаразбозлик қилиб ўтирмай, амалиётни танлади, тўғри бориб, тутнинг кавагига билак киритди. Кўп титкиланди, узоқ уринди. Уриниши шунчалар узоққа чўзилдики, «ана олдик, мана топдик» билан саксон саккизинчи йилда яшай бошлаганларини анча кечикиб эшитишди.

Қишнинг охирига бориб, иккаласи ҳам ниҳоятда ҳолдан тойди. Бойхўроз уч қатор кийимнинг енгини илма-тешик қилиб, куни қайнотасининг чопонига қолди. Кўкивой аввалига жуда озиди кетди, кейин қаттиқ шамоллаб, касалхонага тушди. Иситмада алаҳсираб, оламдаги тут экувчи жами мамлакатлар-у, пиллага кўз тикиб турувчи барча корхоналарни жилд янги сўкишлар ишлатиб бўралай кетди. Ўша даврда СССРнинг ипакчиликдаги обрўйи баланд эди. Шуни ҳисобга олиб, фикрлаши издан чиқа бошлаган Кўкивойни жиннихонага кўчирмоқни лозим топишди...

Кўкивой жисмоний ва руҳий жиҳатдан соғайиб қайтар экан, уйига киришдан олдин седанатутга яқин бориб, ичига тошча ташлаб кўрди. Шиша жаранги эшитилгач, кўнгли тинчиб, бола-чақасининг оғушига талпинди. Касалхонада ётган вақтида бир режа тузиб кўйган эди, Бойхўроз билан кўришган заҳоти шуни муҳокама этишга тутинди. Бойхўроз ўйланиб қолганини кўриб, зардаси қайнади:

– Паскашлигинг кўзимасин энди. Шу Ўтангайм бир хўплам қуйсақ қуйибмиз-да. Энағар жуда уста, гоҳ отёлини жиззақ қилиб, бедана тутуди, гоҳ қармоғини милтиқдек елкалаб, балиқчиликка жўнайди. Мана кўрасан, биринчи сиртмоқ ташлашдаёқ шишани илинтиради.

Шундан кейин ҳамма кўргилик Ўтаннинг бошига кўчди. Ташлаган сиртмоғи доим кавакнинг бирон-бир тирноғига илашаверди, ўн иккита қармоғидан бирортасида бутун ип қолмади. Ёфингарчилик авж олиб, қировли кунлар яқинлашган сайин Кўкивойнинг безовталиги орта борди. Иш худди у ўйлагандек бўлди – даракчи қор учқунлаши билан Бойхўроз: «Иш тамом, ўртоқлар, наврўзгача дам оламиз», деб «магазин»ини ёпди.

Саксон тўққизинчи йилнинг Наврўзи оқшомида учовлон яна седанатутнинг тагига тўпланишди.

– Чилла ичи калламга бир фикр келувди, – дея учрашувни очди Ўтан. – Гап шу – Бойсин новчани шерик қиламиз, қўли бизникига қараганда бир

ярим баравар узун. Кавакдаги шиша нима, кудукка тушган пақирниям олади. Қалай, Бойхўроз, маъқулми?

– Маъқулмас! Яримталиқ «Чашма»га уч кишидан ортиғи – ортик!

Кўп насиядан оз нақдни афзал кўрадиган Кўкивой: «Яна ўша паскашлигинг кўзияптими?» – дея гап бошлаган эди, Бойхўроз: «Ким паскаш? Иккалангниям пулинг куймаган-да, а?» – деб жеркиб ташлади.

Кўкивойнинг тепа сочи тиккайди:

– Нима? Шуни деб қанча меҳнат қилдим, ҳов! Соғлиғимни йўқотдим, ҳов?

– Мен-чи? – икковига галма-гал ўқрайди Ўтан. – Қармоқларим бутлигида рўзғоримга ҳафтада беш-ўн қадок балиқ кириб турарди. Иккаланг мени гадой қилдиларинг. Минг лаънат сен ваҳшийларга!

– Нимага мени кўшиб гапирасан, қийшиқ? – жириллади Кўкивой. – Ҳамма машмашани бошлаган анави тўнғиз-ку.

– Вей, жиннихонадан чиққан! Кимни тўнғиз деяпсан?

Шу куйи учаласи юзкўрмас бўлиб тарқалишди. Бу ҳол тўксонинчи йилнинг майигача – Бойсин новчанинг қизи эрга узатилгунча давом этди. Тўйда, шароит тақозоси билан, учаласи бир қапа остида ўтириб қолишди. Аммо, бирор марта ҳам пиёла уриштиришмади. Ўз тўйида алжираб қолмаслик учун ҳаммадан камроқ ичган Бойсин новча буни назардан кочирмай, лўкма ташлади:

– Ўтанвой, кўшничилик қилиб, Кўкивойга ҳалиям балиқ-малиқ чиқариб турибсанми?

Ўтан индамай қовурма сувига нон ботирди. Кўкивойнинг афти буришди:

– Балиқ бу – ни хрен, ни мяса...

Бойсин яна ниманидир сўрамоқчи бўлган эди, Бойхўроз унинг оғзини сувади:

– Гапни кўпайтирма, ошна. Кейин ўзингга айтаман. Ҳм...

Бу араз-дуразлар шишадорликка унинг номзоди киритилганидан кейин бошланганини билиб олган Бойсин новчи эртасига уч улфатни седанатут остига зўрлаб йиғиб келди. Ярашув маросими шишага яқин жойда ўтаётгани боис иш узоққа чўзилмади. Бойсин тўнининг ўнг енгидан кўлини чиқариб, кавакка тикди, юзида табассум балқиди. Буёқдагилар ҳам бир-бирига жовдираб, хушнуд қош учиринди, кўз қисинди, мўйлов силанди. Бойхўроз кўприк тагидан пиёла олиб, ариқчада чайқай бошлади. Бойсин кавакдан қўл суғираётганда, Ўтан чўнтагидан тўрт-бешта туршак чиқарди, Кўкивой худди шиша тушиб кетадигандек, кавакдан пастрокка эҳтиёт шартдан ҳовуч тутди.

Ниҳоят Бойсин новчанинг қўли тўлиғича ташқарига чиқди. Кафти гадойникидек бўм-бўш эди. Бойхўрознинг манглайдан совуқ тер юмалади, Кўкивойнинг мўйлови сўлжайди, Ўтаннинг оғзи баттардан қийшайди.

– Ё бир, ё бир ярим сантиметр етмаяпти, – дея ҳамон илжайганича бармоғининг учини силади Бойсин. – Яна уч-тўрт ой сабр қиласизлар.

– Сабр?!

– Уч-тўрт ой?!

– Н... н... нимага?!

– Бир эшитувдим, – «илмийланди» Бойсин. – Турникка бурушта осилиб турадиганлар маймунқўл бўпкетаркан.

Кўплашиб турник куриб беришди. Бойсин тирикчиликни йиғиштириб, тинимсиз машқ қилишни бошлади. Тўрт ойгача ҳар ҳафтада ўлчаб туришди, кўли ҳадеганда ўсавермади.

– Нима, бу сизларга ошқовоқпалакми, – дея уларга танбеҳ берарди Бойсин новча. – Аввал эт кўникади, пай пишади, томирлар кенгаяди, кейин бирданига ўсиб беради. Инсон танаси – мўъжиза!

Бу мўъжизани тўқсон биринчи йилнинг августигача кутишди. Охири ҳафсалалари пир бўлди. Москвадаги ГКЧП воқеасидан кейин «тўғарак» бутунлай тарқаб кетди.

Бойсин улфатлари олдида ўзини шувитюз ҳис этиб, кечалари билан ўйланиб чиқарди. Фақат қизиқувчанлик эмас, ҳижолатпазлик ҳам баъзан зўр кашфиётга сабаб бўлиши мумкин. Бойсин бошида чарақлаган янги ўйдан ўзига тасанно айтиб, Чўян аспалчининг уйига борди. Уни седанатут тагига бошлаб келиб, эски «ҳайъат»ни тўплади, фикрини баён қилди, таҳсинлар эшитиб, дуолар олди.

Беш юз граммлик «Чашма» беш кишига роппа-роса юз граммдан тақсимланиши халқаро ўлчовларга ҳам мослигидан фахрланишиб, ишга киришдилар. Чўян уйдан мум келтириб, тунука идишда эритиб суюлтирди, кавакка қуйди, сўнг етти-саккизта узун-узун сим тикди.

– Буям бир алломалик, – деб бурун кўтарди Чўян. – Ҳозир шишам, симларам қораёғнинг ичида турибди. Яхшилаб қотсин, кейин симни бир тортсак, винохон бағримизда-да. Виғ-ғ...

Кўквойнинг ишораси билан Бойхўроз кўприк тагидан пиёлани суғириб, ариқчада чайқашга тушди. Ўтан чўнтагидан туршак чиқарди, Бойсин унинг кафтига эгилиб, газакнинг чангини пуфлади.

Кавакдан ўрлаб турган тутун тўхтагандан кейин ҳам Чўян шишани кутқаришга шошилмади, оғзига сигарет қистириб, эринчоқлик билан тутатди, қош кериб, аста-секин сўришга тутинди. Сигаретнинг бошига етиб бўлиб, панжаларини обдан уқалади, симларни эшиб, учини турмаклади, ортиқча чиранмасдан бир-икки бор тортиб кўрди. Сўнг олифтачиликни йиғиштириб, кучаниброқ силтади. Охири зўриқиши ортгани сайин ихраши ҳам баландлаб борди. Маҳалладаги айрим тарновтомоқларнинг бу беўхшов овоздан хавфсираб кўчага чиқиши эҳтимоли туғилганида, атрофдагиларнинг бири симга, бири Чўяннинг этагига ёпишишди. Барибир фалокат юз берди – қоронғилик қаъридан кутилмаганда велосипедли уста Қўшмоқ балқиди, нималигини суриштириб ўтирмай, ҳашарга кўшилди. Эшилган симга айнан шу етмай тургандек «тарс» этиб узилди, олтовлон олти жойга учиб, сақичйўлнинг чангини тозалашди. Чўяннинг ўрнидан турибоқ биринчи айтган гапи шу бўлди:

– Тўла кафолат бераман, «Чашма» бус-бутун. Кавакнинг туби тепа қисмидан кенгроқ бўлиши мумкинлигини ўйламабмиз.

Гап нимадалигини шу икки оғиз сўзданоқ англаб етган уста Қўшмоқ янги таклиф билан ўртага чиқди:

– Ўттиз йилдан бери элга сартарошмиз, ўзим ўргилайлар, кўпни кўриб кўйдик. Яхши маслаҳатга хўп денглар. Тутни ими-жимиди арралаймиз, секингина ёнбошлатамиз...

«Арралаймиз» деган сўз Бойхўрознинг кулоғига «арра қиламиз» тарзида эшитилди.

– Йўқ! – деди у. – Отамнинг арвоҳи ўқсийди. Бу – қишлоқдаги охириги седанатут, уни эҳтиёт қил, деганидилар.

– Инсофни бахмалга ўраб айтганда, «Чашма»нинг уруғиям хирмонда сочилиб ётгани йўқ, яхшилар, – дея ташаббускорликни қўлдан бермасликка уринди уста Қўшмоқ. – Мен энг тўғри йўлни айдим, бунақада хўп дейиш керак. Қани, Ўтанвой, ғирр этиб Тонготар сандиқчиникига кирсинлар, олмосдек арраси бор.

Ўтан куруқ бўйи билан кетиб, куруқ бўйи билан қайтди. Тонготар сандиқчи арра нега кераклигини сўрабди, Бойхўрознинг тутини ағдармоқчи эканлигини билиб, «кетавер, орқангдан ўзим олиб бораман», дебди. Айтганидай, узоқтирмасдан етиб келди, лекин ёнида қишлоқ пиллачилари бошлиғи Жонибек бирпой ҳам бор эди.

Машмаша бошланди. Маълумки, Тонготар ҳар пилла мавсумида курт боқади. Бойхўрознинг седанатути эса унга биркитилган.

– Нима, кетингга хода уряптими бу тут? – дея қўлтиқтаёқ орасидан дағдаға қилди Жонибек.

Бойхўрознинг кўзи чақнади:

– Ҳа, уряпти! Тут меники-ю, баргига сен хўжайинсан. Ҳеч бўлмаса, меваси пишгунча кўйиб бермайсан. Кесаман! Ўтин қиламан!

– Унда, ўзинг курт тут, баргиниям ўзинг кесволасан.

– Бир ой курт тутасан, бир йилгача уйинг ҳожатхонадек сасиб ётади. Берган пулинг жипирикка муқом қилдиришгаям етмайди. Жа аҳмоқни топволиб, а?

– Тут тугул, битта новдасига тегиб кўргин-чи!

Кейинги анжуманга Тонготар сандиқчини ҳам чақиришиб, шишадошликка еттинчи номзод этиб рўйхатга олиниши билан қутлашди. Жонибек бирпойга йўлиқишни, седанатутга ҳеч қандай даъвоим йўқ деб айтишни топширишди. Тонготар ўз улушини ичишдан ташқари, бўш шишани ҳам олиб кетиш шарти билан розилик берди. Аммо, ишнинг бу томони пишса-да, у томони хом чикди – Тонготар даъвосидан кечсаям, Жонибек: «Тут сенга керак бўлмаса, жамоа хўжалигимизнинг жаҳон бозорига чиқиши учун керак», деб уни ҳайдаб солибди.

Иш кадоққа қадалиб қолганига қарамай, бўлажак «чашма»хўрлик тарафдорлари ҳар тунда ўз-ўзидан седанатут остига йиғиладиган, гоҳ куруқ, гоҳ бир чойнак чой устида гурунглашиб ўтирадиган бўлишди. Суҳбатда дам фермадаги, дам яқин Шарқдаги димикликлардан гап кетар, биров бош буғолтирнинг кудаси билан ораси бузилганидан, биров Туркиянинг Юнонистонга муносабати илиқлашиши мумкинлигидан сўз очар, Жонибек бирпойнинг сурбетлигидан тортиб, инглиз қироличасининг сирли хулқ-атвориғача муҳокама этилар эди. Хазонрезгига бориб, пролетариат

диктатураси масаласида Маркс катта хатога йўл қўйганлигини эндигина тафтишлай бошлаганларида, уста Қўшмоқ оммани сиёсатдан чалғитди.

– Йўлини топдим! Тутнинг тагига саларка қуйиб қуритиш керак. Тут қуриса, Жонибекнинг қонунлариям ишдан чиқади, ўргилайлар.

Ўтан эътироз билдирди:

– Саларка қуйсак, ҳаммаёқ қуйгандек қорайиб қолади. Жонибек хумбошмас, сезади.

– Бурноқ йили ҳовлимдаги нашвати кўчати бирдан қуриб қолса бўладими, – дея ҳиринглаб сўзлади Тонготар. – Кейин билсам, иккита неварам айвондан тушибок, унинг тагига чоптириб юришаркан...

– Энди шу қолувди, – деб тўнғиллади Бойхўроз. – Умуман... ҳеч кўзим қиймаяпти. Биринчидан, бу седанатут қишлоқда биттаю битта. Иккинчидан, отамдан бир эсдалик. Учинчидан, шуни соясида эндигина беш-ўнта мусулмоннинг боши қовушаётганда...

— Э, тур-е! – қўл силтади Бойсин новча. – Сиёсатни ғалвирлашга берилиб, шолғомни қуритиб қўйишимга сал қолди.

Даврада ғала-ғовур кўтарилди. Жанжал кучаймаслиги учун Кўкивой шошилинич таклиф киритди, овозга қўйилди, кўпчилик томондан маъқулланди. Шундан сўнг маҳалланинг уюшган бир қисми бўшалиш учун кечалари атайлаб седанатут ёнига келадиган бўлишди. Бойхўрознинг хотини ариқчадан сув олишга чиққанида гоҳ шу атрофда ғалати ҳид пайдо бўлганидан, гоҳ седанатут теварагидаги ажриқлар барвақт қовжирай бошлаганидан, кейинчалик эса, томир устидаги қорларда сарғиш доғлар кўпаяётганидан таажжубланиб юрди...

Тўқсон иккинчи йилнинг марти, омон-омонликнинг илк баҳори етти мусалласпарварга ҳеч қандай қувонч келтирмади. Қишлоқдаги седанатут гўё уларга қасдлашгандек, одатдагидан эртароқ куртак чиқарди.

Айниқса, Бойсин жуда тўлиқиб кетди:

– Э, ўша Жонибегингни попкасидаги қонунига урай. Ўзингни тутингга ўзинг хўжайинлик қилишга ҳаққинг бор, Бойхўроз. Жонибек, жа нари борса, юз сўм иштароп солар. Хўш, етти киши шуни тўлолмаймизми? Кесамиз тутни, васаллом!

Чиқимнинг дарагини эшитиб, уста Қўшмоқнинг юзи гезарди. Яна бироз қўйиб беришса, юз сўмга юз шишадан ошиқ вино олиш мумкинлиги каллага урилиб, балки бир-бирларини мириқиб мазахлашган бўларди. Бироқ, Чўян аспалчининг: «Ўтган йили мошинамиз битта тутни уриб синдирганида, буни тасодифга йўйиб, уч юз сўм жаримадан зўрға қутулиб кетувдик», деган гапи барчанинг фикрини баттар тўзғитди.

– Ана-а! – Кўкивой чапак урди. – Ҳовузга энди қопқоқ топдик. Сотволди билан келишамиз. Билмаганга олиб, тут энағарни трактирида қиттак турткилаб ўтади...

Сотволди шоввоз йигит эмасми, ноз қилиб ўтирмади. Тракторим таъмирдан чиққан куни бизга байрам, тутга аза, деди.

Тракторнинг тузалишини кутиб, ҳамманинг кўзи тўрт бўлиб юрди. Тонготар сандиқчи энасига йил оши берган куни улфатлар аввал бир-биридан, кейин бошқалардан Сотволдини суриштириб чарчашди.

Бир маҳал лойга беланганича жамоа хўжалиги раисининг ҳайдовчиси келиб қолди. Мошинаси раис-паис билан бирга зовурга ағанабди. Эркаклар ёрдамга чопишди. Етиб боришгач, биринчи навбатда, суюнчиқлар орасига қисилиб қолган хўжайинни кўплашиб ташқарига суғиришди. Мошинани нима қилишни билмай турганларида, бўёғи қуримаган тракторни возиллатиб Сотволди етиб келди. Ёнида кўзини йилтиллаб Жонибек бирпой ўтирар эди. У Бойхўрозга қараб негадир мулойим тиржайди, бош кимирлатиб, қуюк саломлашган бўлди. Одатда башарасидан захар томиб турадиган пиллабошининг бу хушомадлари Бойхўрозни ҳайратга солди.

– Билгандек келдинг, Сотволди, – деди раис. – Торт мошинани.

Ўчакишгандек, тракторда ҳам, мошинада ҳам симарқон йўқ экан, Сотволди «ҳозир топиб келаман», деб гаражга кетди. То симарқон топиб келиниб, мошина тортиб чиқарилгунча раис устки кийимини қуритиб улгурди.

Хўжайинни кузатишгач, барча «Чашма»чи тенгдан Сотволдини қуршади.

– Тут капут! – деди Сотволди.

– Анави нима қилиб юрибди? – безовталаниб, Жонибек тарафга ишора қилди Чўян аспалчи.

– Тутнинг қарсиллаб йиқилганини эшитиб, уйдан чиқди-ю, пешанангда кўргилик боракан, бола, деганича ёкамдан бўғди. Илож қолмади, гап нимадалигини айтиб, шерикчиликни шама қилдим. Хайрият, шаштидан тушди.

Бир тракторда тўққиз киши бўлиб, Бойхўрозникига жўнашди. Келиб қарашса, седанатутнинг тўнкаси бору, танаси йўқ. Бойхўроз шошиб ҳовлига кирди, хотинидан тутни суриштирди. У камзулининг чўнтагидан ўнтача бир сўмликни чиқариб кўрсатди.

– Ҳурмат кулолга ўтинга сотвордим. Хўкизида судраб кетди.

– Уйда йўқлигимдан фойдаланиб, сени жуда арзонга ёпиштириб кетибди-ку, – тиш қайраб ғингшиди Бойхўроз.

Трактор Ҳурмат кулолнинг дарвозаси ёнида тўхташи билан ҳамма ичкарига ёпирилди. Ташқига кирибоқ, қарахт ҳолда туриб қолишди. Тут аллақачон ғўлалаб ташланибди, ғўлалардан бири хумдон остидаги каттакон ерўчоқда гувиллаб ёниб ётарди.

– Бу ўша! – дея бармоқда ўчоқ ичини кўрсатди Чўян аспалчи. – Тутнинг пастки қисми ёняпти, сақичнинг ҳийдини сезяпсизларми?

Бойхўроз кетмон, Кўкивой курак, Бойсин новча бешлик, Сотволди ходача топиб, ғўлани тортқилай бошлашди. Ҳурмат ичкаридан ҳай-ҳайлаганича чиқиб келиб, яқинроғида турган Тонготар сандиқчига тупригини тўзғитди:

– Нима қияпсизлар? Ўт пасайса, хумдондаги идишлар бурақ бўлади-я!

Кўлтиқтаёғини тўқиллатиб, ташқига энг кейинда кирган Жонибек бирпой Ҳурмат кулолнинг қаршилиқ кўрсатишга астойдил киришганидан тутоқиб, уста Қўшмоққа шанғиллади:

– Тўққиз кишига етган нарса, ўн кишигаям етади. Ҳурматни шерикликка тортмайсанми!

Қисқа тушунтирувдан сўнг Ҳурмат қаршилиқни тўхтатиб, югурганича ховлидан чангак топиб чиқди, бир санчиб юлқишда ғўлани ўчоқдан суғурди. Ғўла ҳамон гувиллаб ёнарди. Ўтан пизиллаб бориб, чилдираб турган артизоннинг тагидаги пақирни кўтариб келди.

– Тўхта, эшаккалла! – қичқирди Жонибек бирпой. – Шиша қизиб ётибди, сув сепма!

Ўтан тўпалонда бу товушни эшитмади.

Сув сепилгач, ғўладан бирин-кетин уч хил овоз таралди: «Жа-а-з! Вис-с-с... Гумбирах-х!!!»

Ҳамма ўзини ерга ташлади, ҳар ким ўзининг бошини буркади.

1992 йил.

ҒИЛАЙ СИЧҚОН

«Хўш, сизни нима безовта қиляпти?» – деган одатий саволга бемор: «Сичқон!» – дея ғайритабиий жавоб қайтаргач, Ҳабиб-табибнинг ҳайратдан киприклари керилиб, қулоғига шапалоғини тутди:

– А, лаббай?!

– Хўжайинимни сичқон тинч қўймаяпти, сичқон! – тинкаси қуриб, тили гапиришга ҳам қовушмаётган эрининг ўрнига мунглиниб сўз қотди Чамбаракхон. – Ана, қаранг, чучқурганда деразаларни зирқиратворадиган одам жаранглироқ йўталишга ярамай қолди.

Даҳлиздаги тахта каравотда сўлиган палакдай шалпайиб ётган Восвосхўжа хотинига ўқрайиб кўз ташлади.

Ялмоғиз! Аслида, барига шу айбдор! Уйимиз сичқонбозорга айланиб кетди деб жаврайверди, жаврайверди, охири тахтамушук топишга тўғри келди. Тахтамушукка дастлабки куниёқ қориндор бир сичқон илинди...

Ҳа, илинмай ўлгур-а! Ўшандан бери Восвосхўжада ором йўқ. Сал мудради дегунча, аллақандай ғилай сичқон унинг устига бостириб келиб: «Ҳомилали хотинимни нима қипқўйдинг, чувак?» – дея кўзини ёндириб ғижинади. Ҳар ғижинганида, тишларининг орасидан «чарс-чурс» этиб учқун сачрайди.

– Кейин қўлидаги пичоқнинг тугмасини босиб, «шиқ» эткизиб очади, калламни орқага қайиради, – дўхтирга саросима-ла боқиб арзланди Восвосхўжа. – Жаллодлик манавинақа бўлади, ит, деб бўйнимга пичоқ тортганида, додлаб уйғониб кетаман. Бошқатдан кўзим илинса, яна ўша ғилай сичқон, яна ўша «шиқ» этиб очиладиган пичоқ...

Восвосхўжа аразчи боладек йиғламсираб, лаб буриштирди. Бу аҳволни кўриб, Ҳабиб-табибнинг беихтиёр қулгиси қистади:

– Хех-хех- хе... Ваҳиманинг уяси бўпкетинг-е!

– Танаси бошқа дард билмас деганлари шу-да, – жаҳлланди Восвосхўжа. – Мен нима ғамда ётибман-у...

– Бўпти, бўпти, – унга тасалли берган бўлди Ҳабиб-табиб. – Шунчалик юрак олдирганакансиз, ҳарқалай, ўша ғилайни муросага чақириб кўриш керакмиди-и...

Восвосхўжа: «Келишишга уриниб кўрдим», дея гап бошлади-ю, туйқус тўхталиб, хотинига юзланди: «Бор, чиқиб тур!»

– Мен бор-йўғи тахтамушук опкелдим холос, дедим унга, – хотини чиқиб кетгач, сўзида давом этди Восвосхўжа. – Тахтамушук опкелинг деб тикилинч қилганам, хўракли тахтамушукни туясандиқнинг тагига қўйганам хотиним, ана шу қариллоқ билан ҳисоб-китоб қилавер-да, акаси, дедим.

– Сичқон нима деди, сичқон?

Восвосхўжа бу гал йиғлаб юборди:

– Йих-йих-йих... Ҳа номард, деди, айбингни келиб-келиб хотин кишига ағдарасанми, деди. Олдин сўймасамам, мана энди сўяман деб, яна кекиртагимга ёпишди. Бўйнимга пичокни тесқари ишқалаб, атайлабдан қийнади. Ҳаромзода! Йих-йих-йих.

– Ўзингизни босинг, Восвосхўжа, ўзингизни босинг, – беморнинг елкасини сийпалади Ҳабиб-табиб. – Йигирма беш йилдан буён кишлок дўхтириман, лекин бунақа чалқаш касалликка биринчи дуч келишим. Ҳозирча тинчлантирувчи уколдан бериб турайлик-чи. Уёғини кейин кўрармиз...

Тинчлантирувчи уколи зап мўъжиза экан-да! Мана, икки кундирки, Восвосхўжанинг жони ҳаловатда. Ҳамма одамга ўхшаб, иш қилгиси келганда иш қилади, дам олгиси келганда, хоҳласа чойхонага чиқиб, хоҳласа ҳозиргидек ҳовлидаги сўрига ёнбошлаб, ҳордиқ чиқаради.

Кўчадан кимдир чақирди-ю, Восвосхўжа болишдан биқин узиб, овоз қилди:

– Ҳўв! Кираверинг!

Ҳовлига Ҳабиб-табиб кириб келди. Гарангсираган қиёфада саломлашганича сўрига чиқди. Ҳорғинлик билан ўтириб, юзига чала-чулпа фотиҳа тортди.

– Минг раҳмат сизга, Ҳабиб-табиб, – дастурхондаги кулчани синдираётиб, миннатдорчилик билдирди Восвосхўжа. – Ўша битта уқолингиз биланок баттол ғилай тушимдан ғойиб бўлди-қолди.

Ҳабиб-табиб Восвосхўжага зимдан хўмрайиб: «Қаёққа ғойиб бўлдийки-ин, деб ўйлаб кўрмадиларми», дея пичинглагач, собиқ бемор: «Уёғи билан ишим нима? Балки ерга киргандир, балки осмонга учгандир», деб парвосиз илжайди.

– Афсуски, ергаям киргани йўқ, осмонгаям учгани йўқ, – хўнграк отишга чоғланган турхатда минғирлади Ҳабиб-табиб. – Ўша ғилай сичқон энди менинг калламга кўчиб ўтиб, икки кундан бери миямни ғажияпти. Андақкина мизғисам, тамом, хомилали хотинимни ўлдирган йиртқични дўппослаш ўрнига, даволаб юрибсанми, деб кўзимга бармоқ ниқтайди. Кейин мени яланғоч қилиб, каравотга бойлайди-ю, пинцетда «ғир-р» эткизиб қорнимни ёрворади. Наркозсиз-а!

Чой дамлаб келиб, уни сўрининг суянчиғи оша эрига узатаётган Чамбаракхон бу гапдан сесқаниб кетди:

– Вой ўлмасам!

Восвосхўжа Ҳабиб-табибга дарддошлик билан тикилди:

– Оббо-о, сизгаям қийин бўпти-ку, Ҳабиб-табиб. Кўмак берай десам, қўлимдан келмаса...

– Қўлингиздан келади, Восвосхўжа, қўлингиздан келади, – негадир енг шимариб туриб сўз қотди Ҳабиб-табиб. – Озгина чидаб берсангиз бўлди.

– Нимага чидаб беришим керак?

– Калтакка. Айтдим-ку, ғилай сичқон нуқул сизни дўппослашимни талаб қиялпти. То талабини бажармагунимча, тинчимни тополмаслигим аниқ. Қани, сўридан тушайлик.

Ҳабиб-табиб, кўзлари қутурган буқаникидек қонталаш бўлиб, жойидан кўзғалди. Восвосхўжага давараланганича, уни сўридан қувиб туша бошлади. Чамбаракхон аввалига ҳай-ҳайлаб уларни ажратишга уринди. Бу иш қўлидан келмаслигини англагач, пизиллаб кўчага чиқиб кетди-ю, зум ўтмай, қўшниси Жаббор мелисани ортидан эргаштириб қайтди.

Жаббор мелиса сўри атрофида қувди-қувди бўлиб турганларни тезда тартибга келтириб, машмашанинг сабабини суриштирди. Сабабини эшитиб, қорин қучиб кула кетди...

Кейинги уч кун давомида кулгининг нималигини тугалай унута бошлаган Жаббор мелиса ҳовлисида чиқиб келиб, кўча супуриб турган Чамбаракхонни кўрди. Уйқусизликдан шилпиқланган кўзларини рўмолчада артаётиб, Чамбаракхондан эри уйда бор-йўқлигини суриштираётганида, Восвосхўжанинг ўзи қўлида харажат билан бозордан келиб қолди. Восвосхўжа кўшни билан кўришаётиб, унинг бузуқ турқиға ҳадиксираб кўз югуртди:

– Ҳа, Жабборвой, тинчликми?

– Унча тинчликмас, – сархуш одамдек қовоқларини оғир очиб-юмди Жаббор мелиса. – Сизни қамоққа олмасак бўлмайди шекилли.

Восвосхўжа турган жойида тарашага айланиб, тили калимага келмай қолди. Чамбаракхон эса супургини ерга отиб, эрини ўдағайлай кетди:

– Сизга айтувдим-а, дадаси, Ғулом қаллобнинг калишларини сотишга аралашманг деб. Билардингиз, четдан ўғринча мол опкелиб, илгариям қўлга тушганиди.

Восвосхўжа: «Оғзингни ёп!»—деб хотинининг унини ўчиргач, Жаббор мелисага талвасаланиб юзланди:

– Бунинг гапига парво қилманг, ҳар пайшанбада мияси чалғиб туради. Мен ҳеч қанақа калишни кўрганим йўқ! Ғулом деган зотниям танимайман! Бунинг ҳеч ким бўйнимга қўёлмайди!

Бу гапдан Жаббор мелисанинг зардаси қайнади:

– Э, қанақа одамсиз? Қаёқдаги калиш билан Ғуломни орага суқиб нима қиласиз? Сизни бошқа масалада қамашга тўғри келяпти.

Восвосхўжанинг юзига қон югуриб, кескин ўзини ўнглади ва: «Агар бу ишга калишням, Ғуломниям алоқаси бўлмаса, унда нима гуноҳимиз боракан, ука?»—дея гердайиб қош сузди.

Шу савол янгради-ю, масала яна кемирувчи махлуққа бориб тақалди. Жаббор мелисанинг айтишича, ўша ғилай сичқон энди унинг тушига кириб, бўғоз хотинимнинг қотилини нимага қамоққа олмаяпсан, деб зуғум қила бошлабди. Жиндай уйқу элитсаёқ, «ғилай экстремист» унинг бўйнига тош бойлармиш-да, «Келишувчанликнинг жазоси мана шу!»—дея дарёга итариб юборармиш.

– Кеча мажлисдаям пинакка кетиб, тўсатдан бақириб юборибман,—кипригида ёш йилтираб сасланди Жаббор мелиса. – Бошлиғимиз мени ишдан ҳайдаворишига оз қолди. Гап шу, Восвос ака, сизни лоақал бирор кун қамаб

қўймасам, ғилайдан қутулишим қийин. Қўрқманг, хибсхонага юмшоқ диван қўйдириб бераман.

Чамбаракхон биқинига қўл тираб, Жаббор мелисага дағдаға қилди:

– Хў, иним! Оғзингизга қараб гапиринг! Хўш, сичқон ўлдирганни камаш қайси қонунда боракан?

Жанжал эндигина авжланиб бораётган чоғда, Восвосхўжанинг девор қўшниси Фармонқул оқсоқол кўчага чиқиб келиб, ўзини ўртага кўндаланг қилди. У томон ҳам, бу томон ҳам фикрини маъқуллатишга урингани сайин, оқсоқолнинг оғзи тобора тиржая борди. Охири ўзини қаҳқаҳадан базўр тийиб, дашном беришга ўтди:

– Бас қилинглар! Биров эшитса, ҳаммангни жиннига чиқаради-я! Ё тавба! Маҳалла оқсоқолига, келиб-келиб, қандайдир ғилай сичқондан арз қиласанларми?

– Сичқонни писандсиз тилга олганингиз чакки бўлди,— Фармонқул оқсоқолга ачиниб боқди Жаббор мелиса. – Жонингизга жабр қипқўйдингиз-да, отахон...

Жаббор мелисанинг хавотири ўринли эканлиги эртаси куни эрталабдаёқ ўз исботини топди. Артизонда юзини ювиб турган Восвосхўжа кўшни девор ортидан янграган наърани эшитиб, бир чўчиб тушди.

– Восвосхўжа-а!!!

Восвосхўжа ўзини дарахтнинг панасига олиб улгурмасидан, девор устида Фармонқул оқсоқолнинг боши балқиди. Бошдаги кўз теваракка ола-кула жаланглаб, оғзидан ҳайқириқ тоша бошлади:

– Восвосхўжа деяпман! Қаёқдасан, ҳей? Жимгина тирикчилик қилиб юрган сичқонга тегиб нима қилардинг, қизталоқвачча?!

Восвосхўжа дарахтнинг панасида шумшайиб тураркан, хўл юзига секингина сочиқ босаётиб, ўзича гудранди:

– Доим шунақа! Бирон-бир бало-қазонинг дарагини айтсанг, сени ваҳимачига чиқариб, мазахлашади. Ўзларининг бошига тушса, шунақанги додлашадики, шунақанги додлашадики!.. Ҳа одамлар-а, одамлар...

2003 йил.

ТАЛАБЛАРГА БИНОАН

– Ғат, ғат! Ғиттир-ғит! Ғат, ғат! Ғиттир-ғит!..

Ғилдираги ёғланмаган кўтакаравани эслатувчи бу сурункали нағма шоир Нашватийнинг жонини ҳиқилдоққа келтирди, қаламини хонтахтадаги қоғозга санчгудек уриб, оғзини кўшни хонага замбараклантирди:

– Бас! Йиғиштир! Тўхтат! Ҳе, ўша ўтмас аррангни...

– Ҳа?! Нима гап?!

Ошхона томондан силтовли товуш эшитилиб, сўнг кўлида капгири билан Машмашахоннинг ўзи чиқиб келди. Нашватийнинг эндигина булоқланишни бошлаган сўзлари кекиртагида туйқус кўлмакланиб тўхтади: «ар-р-рангни... ис-с-с...»

– Ҳей, инсон! – капгирни ҳавода селпитиб шанғиллади Машмашахон. – Мармарқўзига ёпишманг, деб сизга неччи марта айтдим, а? Боламнинг илҳомини бўғманг!

Қўшни хонадаги Мармарқўзи эса, илҳоми анча-мунчага бўғилмаслигини ойижонисига маълум қилиб қўймоқчидек, машқини бир маромда давом эттираверди:

– Ғат, ғат! Ғиттир-ғит!..

– Мен-чи? – ирғишланиб ўрнидан турди Нашватий. – Менинг илҳомим тепаланса, майлими?

– Илҳом? Вой, ўлақолай! Сиз ёзган нарсаларгаям илҳом керакми ҳали?

– Оғзингни пешлаб гапир, ҳўв! Шеърларимни «нарса» дейишга қандай тилинг борди?

Ҳа, «ит вафо, хотин жафо», деганлари тўғри экан. Шунча бирга яшаб, хотини унинг шеърларига, кўнгил учун бўлса-да, кўз қирини ташлаб қўйганини эслолмайди. Ваҳоланки, дунёнинг синоатларига учинчи қаватдан разм ташлаш иштиёқи ила кеча болконга чиқиб, қўлидаги дафтарни беҳос тушириб юборганида, пастда ивирсиб юрган етти ёт бегона ит ўқдек учиб келиб, унинг шеърларини мислсиз қизиқиш билан узоқ искаб турди. Ўзи ит, лекин адабиётга бўлган иззатини қаранг!

Одам деган унвон ҳайф бу хотинга. Агар, тўлақонли банда бўлганида, аввал хонтахтадаги қоғозни олиб, ундаги битикни ўқиб кўрарди. Яп-янги шеър-а!

Баҳор келди, азиз ўртоқлар,
Ариқларни тозалайлик сал.
Бўлсин улар соқол қирдирган –
Ошнам Абрей кўсадек гўзал!

Алломабош эр шундай ноанъанавий сатрларни тарса-турс кашф этиб ташланса-ю, уводафаҳм хотин бундан бебаҳра юрса. Тағин, ўқитувчимиш. Тешигини кўрмаса, найни тешасопидан ажратолмайди, мусикадан дарс берганига ўласанми. Жониворда қобилятнинг «Қ» ҳарфиям йўқ, тоғаси мактаб директорлигидан урилсаёқ, буниям куни битади.

– «Нарса» бўлмай, нима? – масхараомуз лаб буриштирди Машмашахон. – Агар улар «шеър» бўлганида, лоақал бирортаси газета-пазетада босилмасмиди? Бу уйдан Ҳамза чикмадимми, энди ўғлимни ўзим Растратович қиламан. Бизга халақит берманг!

Нашватий бу гапдан пишқириб кулди:

– Вой, каллаварам-ей! Бўйнига ҳуштак осган ҳар бир сўтак мелиса бўлавермаганидек, ёлтаёқ ушлашни ўрганган ҳамма махлуқданам Растратович чиқавермайди.

– Бошқаларни ўзингизга ўхшатманг. Қирққа киргандаям на ишингизда тайин бор, на биров отингизни биледи. Мана, ўн бир ёшидаёқ Мармарқўзининг истеъдодини тан олишди, шу боланинг орқасидан магнитофонли бўлдиқ, телевизўрли бўлдиқ.

Нашватий ўзини бу оламдаги энг чигал калаваларнинг учини ҳам бир зеҳн солишдаёқ топмоққа қодир шахслардан деб ҳисобласа-да, айнан ана шу магнитофон ва телевизор билан боғлиқ жумбоқни ҳали-ҳали ечолмай келаётганидан қаттиқ изтиробда эди.

Бундан тўрт ойлар олдин кимдир эшикнинг кўнғироғини чўзғилантириб жиринглатишга тушди. Уни чойхонапаловга чақирмай кўйган оқибатсиз улфатлари ҳақида «Бургут ва қораялоқлар» деган масал ёзиб ўтирган шоир жонини ижод жаннатидан маҳрум этишга куч топиб, оғринибгина ўрнидан кўзгалди. Бориб, эшикни очганини биледи, картон қути кўлтиқлаган таппакбурун кимса чала-пула саломлашган куйи ичкарига суқилиб кириб: «Биз ашаддий мухлисларданмиз, шу хонадондаги истеъдодли зотни бир зиёратлаб кўйишга келувдик», деб, болаларнинг мис сурнайчасидек пинғиллади. Буни эшитиб, Нашватийнинг чехраси ёришди:

– Ортиқча мактаб, одамни уялтирмасинлар. Тўғри, истеъдодимиз етарли, аммо-лекин доврўғимиз ҳали-ҳозир етти иқлимга таралиб улгурганича йўқ.

– Ҳедемай таралади! – қатъий ишонч билан қош керди таппакбурун. – Зеро, вилончелнинг ишқибози жаҳонда битта менмас!

Бўридан гапирсанг, қулоғи кўринади, деганларидек, вилончелнинг номи тилга олиниши биланок, пойгакдаги хонадан унинг юрактаталар овози лаббайланди.

– Ғат, ғат! Ғиттир-ғит!..

Таппакбурун бир Нашватийга, бир оҳанг таралаётган ёққа қараб кўйиб, «ие, маэстро буёқда экан-ку», дея бесўнақай туфлисини попиллатганича хонага бостириб кирди. Йиғламсирагудек аҳволда машқ қилаётган Мармаркўзи ва унинг боши устида мушт ўйнатиб турган золим устози Машмашахон билан танишув маросими якунлангач, таппакбурун кўлидаги қутини «маэстро»га тутқазиб, тантанавор тарзда сўз қотди:

– Қадрли Мармаркўзи! Ижро этаётган куйларингиз жамоамизга ғо-о-ятда ва ниҳо-о-ятда манзур бўляпти. Шу боис, «Ойнақоқон» қўшма корхонаси раҳбарияти номидан сизга мана шу магнитофон совға қилинади. Табриклайман! Бундан буёғигаям, талабларга биноан, тўхтатмай чалаверасиз деган умиддамиз.

Таппакбурунга қўшилиб, эр-хотин ҳам анграйган асно чапак чалишди.

– Чет элларда истеъдодли юртдошларини кўллаб юрадиган бойлар кўплигини эшитгандим, – оғзи қулоғига етиб гижинглади Машмашахон. – Хайрият, ўзбекданам шунақалар чиқибди.

Орадан икки ойча ўтиб, таппакбурун ушбу хонадонга яна ташриф буюрди. Бу сафар Мармаркўзига «Ойнақоқон» қўшма корхонаси бошлиғининг номидан «Самсунг» телевизорини топшириб: «Жамоамизнинг сизга бир илтимоси бор, Мармаркўзи. Бундан кейин, талабларга биноан, ярим кечадаям машқ қиптурсангиз», деди-ю, Машмашахоннинг: «Ҳеч бўлмаса, бир пиёла чой ичиб кетинг», деган таклифини ерда қолдириб, зиппа ғойиб бўлди.

Шундан буён Нашватийнинг боши гаранг, кўнгли хижил. Инсоф минбаридан туриб айтиладиган бўлса, Мармаркўзида истеъдод бор-йўқлигини муҳокамалашнинг ўзи кулгили. Мана, бир йилдан ошяптики, ҳамон ўша-ўша нағма: «Ғат, ғат! Ғиттир-ғит! Ғат, ғат! Ғиттир-ғит!» Нашватий-ку ҳозирча тирик, бу куйни ҳатто ўликнинг ёнида чалсанг, кафанини йиртиб ташлаб, оғзингга шапалоқ тортвориши ҳеч гапмас. Паққос чидаб бўлмайдиган ҳол, агар, чидаш мумкин бўлса, Нашватийдек оғир-босиқ шоир ўз ўғлининг ишидан хитланиб, нишдор шеър ёзармиди?

«Ғат-ғут»лардан безди эл,
Босиб келар гүё сел.
Катта ғижжак, ваҳший ғижжак,
Гумдон бўлгур вилончел!

Шак-шубҳа йўкки, бу ғайритабиий воқеаларнинг ортида йирик бир сир яшириниб ётибди. Тахмин кўп, бироқ шулардан иккитагинасида ғира-шира мантиқ бордек: ё хотини унинг шоирлик ғурурини топташ мақсадида буларни атайлаб уюштиряпти, ё бўлмаса, ўша таппакбурун жиннихонадан қочган пулдор кимса.

– Шу магнитофон билан телевизорни ҳадеб тумшуғимга ниқтайвермагин, – хотинига зимдан эзгинланиб тикилди Нашватий.– Бу дунёда шеъриятга фаҳми илашадиганлар азалдан танқис бўлса, мен нима қилай?

Эшикнинг кўнғироғи жиринглаб, Машмашахоннинг жавоб нутқи оғзида қолди. Нашватий бурун жийирганича бориб, эшикни очди. Хонадоннинг эски қадрдонига айлана бошлаган таппакбурун ичкарига лип этиб кириб, Нашватий билан кўл сиқиб кўришаркан, пойгакдаги хонадан тинимсиз таралиб турган «ғат, ғат»га берилиб қулоқ тутган асно, маҳлиёланиб тебранди. Сўнг, шалвиروق костюмининг чўнтагидан аллақандай қоғозни суғуриб, боши узра хилпиратди:

– Хушхабар бор! Мени тезда Мармарқўзига рўпара қилинглар!

Таппакбурун хонага кириб, Мармарқўзини кучоқлаб ўпишга тутинди:

– Табриклайман, маэстро! Мана, яна мукофот опкелдим сизга!

– Бу қанақа қоғоз? – қоғозга бир суқланиб олиб сўради Машмашахон.

– Ўрдер бу! – гавдасини селкилатиб чимрилди таппакбурун. – Икки хонали тор квартира ёш созанданинг эркини бўғади. Шунини ҳисобга олиб, янги даҳадан сизларга тўрт хонали уй ажратишга қарор қилдик.

Нашватийнинг ақлдан озишига сал қолди. Тили танглайига ёпишиб, «а... а... ўр... ўр...» дея ғўлдираганича кўзини бақрайтирди. Машмашахон ўғлининг кўлидан ўрдерни оч сиртлондек юлқилаб олиб, ундаги ёзувларни қайта-қайта ўқишга киришди.

Одатдагидек шошиб ғойиб бўлишга шайланаётган таппакбурун, Мармарқўзининг елкасига оғайниларча қоқиб, пинғиллади:

– Жамоамизнинг яна бир илтимоси бор, Мармарқўзи. Янги уйга кўчгандан кейин, талабларга биноан, болконга чиқиб машқ қиладилар-да, а?

Масовсираши ҳануз босилмаган Нашватий таппакбурунни пастгача кузатиб тушди. Мақсади – у билан ниҳоят ёлғиз қолиб, асабини кўпдан бери юмдалаётган саволга жавоб топиш эди:

– Кечирасиз-у... Бир савол бориди-да...

Таппакбурун Нашватийга илтифотланиб юзланди:

– Қулоғим сизда, тақсир.

– Ҳм... «Ойнақопқон» корхонасидагиларнинг эс-ҳуши жойидалигига-ку шубҳам йўғ-а, – чайналди Нашватий. – Шунга қарамай... ҳм... бу ишларни тушунолмайроқ турибман-да...

– Майли, тушунтирамиз, – олимона гердайди таппакбурун. – Мана шу кўпқаватли уйда икки юз олтмишта хонадон бор. Мармаркўзи «ғат-ғут» қилишни бошлагандан бери атрофдаги иккиюз эллик тўққизта кўшнингиз товуш ўтмайдиған эшик-деразалар қурдиришга мажбур бўлди. Бунақа эшик-деразаларни фақат биз ишлаб чиқарамиз.

Нашватийнинг сополланган кўзи олдида нимадир ярқ этиб чакнади. Тилла тишлар шекилли. Демак, таппакбурун илжайиб турибди.

2003 йил.

ЭНГ ИСТЕЪДОДЛИ ЎЛИК

Коллеж томошохонаси «Чап-чуп чайна» фирмасининг хайрия тадбирида, яъни талабаларга биттадан текин сақич тарқатилган унутилмас кунда ҳам бу қадар каллабозор бўлмаганди. Ичкарига вақтида ёриб киролмаган ўспиринлар ўриндиқ четидаги йўлкаларда боғланган поядек зичланиб туришар, кўзга орасира чалинаётган қизлар безовталаниб ғимирлашар, улардан бирининг кўлидаги яланғоч новдаларни кўрган киши, бу собиқ гулдаста эканлигини илк қарашдаёқ фаҳмлаб олмоғи мушкул эди.

Саҳна эса, бекатдаги тирбанд оломон олдида келиб тўхтаётган кирачи автобусдек деярли бўм-бўш бўлиб, ихчам стол ортида фақат икки кимса ўтирар, улардан бири – бугунги тикил-суқилнинг сабабчиси Мирғоб Мурдаев автобус ҳайдовчисига, иккинчиси – сумкачасини бот-бот титкилаб кўяётган коллеж директори Белла Қорамуллаевна чиптачи аёлга ўхшаб кўринаётганди.

Белла Қорамуллаевна сумкачасидан рўмолча олиб, терлаган манглайига босди. Сўнг, йўлкира йиғиштиришга шайланган кепатада ўрнидан туриб, одатда аксарияти ойчиптадан фойдаланувчи талабалар тўпига совуқ кўз югуртирди. Лекин, кутилмаганда, лабларидан илиқлик уфуриб, сўзни мулойим тарзда бошлади:

– Севгили талабалар! Яна озгина минутлардан кейин сизларга кино кўйиб берилади. Бунда Джалалиддин Мангубердиевнинг аскарлари монголларни қандай қувлаганини кўриб, ҳаяжонланамиз. Томошадан аввал бугунги меҳмонимиз, шу картинада қудуқ ёнидаги ўлик ролини ўйнаган Миргап Мурдаевичга сўз бераман...

Бургут тамғали камзул кийиб, кепкасининг айвонини кулоққа буриб бостирган, мўйловидаги тарам-тарам оқ туклар сочидаги тим қораликнинг сохталигидан далолат бериб турган Мирғоб Мурдаев чапаклар тўхташини кутиб, бармоқларида столни чирмандалаган куйи, бино шипини шошмасдан кўздан кечириб чиқди. Бир муддат нималарнидир мулоҳазалади. Охири томошабинларга қиялаб, сарғайган тишлари орасидан гап учирди:

– Ҳа! Кино бу – санъатлаштирилган тегирмон! Ундан бутун чикдим мен! Белла Қорамуллаевна мийиғида кулиб, кўшимча қилди:

– Слава аллаху...

Мирғоб Мурдаевнинг «санъатлаштирилган тегирмон»дан бус-бутун чиққанига талай асослар бор эди. Биринчидан, у махсус малакали актёр эмас, яқиндаям Хадрадаги автомат газ-сув дўконида тангасотар бўлиб ишларди. Шериғи билан яримталиқни майдалашга стакан тополмай турган ёрдамчи операторнинг ҳожатини чиқарди-ю, ёши элликдан ўтиб, кино оламида

чалқанчасига пайдо бўлди-қолди. Пайдо бўлибоқ, ярқ этиб чакнади. Иккинчидан, режиссёр дастлабки синовларсиз, ҳеч иккиланмасдан унга рол берганлиги истеъдодининг туғма эканлигидан бир нишона эди. Учинчидан, ўта масъулиятли ролини шунчалар қойиллатиб уддаладикки, натижада, унинг иштирокидаги кўринишларни қайта суратга олишга бирон марта ҳам зарурат туғилмади. Ваҳоланки, кир ювиб ўтирган жувон мўғул аскарининг бошига сополтоғора билан соладиган парчани олти бор дубл қилишга тўғри келди. Олтинчи толқонтуйдидан кейин Чингизхонни пардозчидан ажратолмай қолган жангарваччани «Тез ёрдам»га тикиб, касалхонага итоб қилишди.

– Энг муҳими, – дея бармоғини тепадаги моғор қандилга бигизлади Мирғоб Мурдаев, – мен суратга тушган кино ҳозир жаҳон экранларида шаталоқлаб юрибди. Шундан келиб чиқиб, баҳойимни ўзингиз бераверинг.

Талабаларда савол кўпайиб, Мирғоб Мурдаевнинг жавоблари чўзилган сайин, томошахонадаги ҳаво сонияма-сония ачқимтирланиб бораверди. Белла Қорамуллаевна ўзини газли крематорийда ўтиргандек ҳис этиб, кўнгли оза бошлади. Аёлларга хос исковучлик билан қайта-қайта хидлаб кўргач, бу бадбўйлик пастдаги юзлаб пойабзаллар ичидан ўрлаётганини англаб етди-ю, кимё дорилфунунининг собиқ лаборанти сифатида, фанга ҳали унчалар маълум бўлмаган мазкур газнинг формуласини мияда хижжалашга уринди. Афсуски, энг оддийси – умумётоқдаги мўрчаларга иссиқ сув тарқатувчи қозон хануз таъмирдан чиқмаганлиги унинг эсига ҳам келмади.

Мирғоб Мурдаев бу лаҳзада талабалардан бирининг: «Суратга тушишда қандай қийинчиликлар бўлди?» – деган саволига чуқур «уф» тортиш билан қисман жавоб қайтариб, изтиробли хотиралар акс эта бошлаган кўзларини яна шипга қадаб турарди.

– Қийинчилик бу – актёрнинг улфати! – суратга тушиш майдонида қулоғига чалинган гаплардан бирини қайтадан савдога ташлади у. – Масалан, мен кинода тўрт марта кўриниб, экранни йигирма бир секунд банд қиламан. Очиғини айтсам, мана шу йигирма бир секунд балки умримни йигирма бир йилга қисқартиргандир. Ролим қанчалар хатарли эканлигини бирпасдан кейин кинони кўриб билволарсиз. Эгнимга хоразмшоҳ аскарининг совутини кийдиришиб, қудуқнинг ёнига чалқанча чўзилтириб қўйишди. Биринчи кўринишимда, мўғул чавандозлари устимдан пала-партиш от чоптириб ўтишади. Бу даҳшатни чалаюмуқ кўзларим билан илғаб, юрагим кекиртакка тиқилган бўлсаям, миқ этиб қўймадим. Иккинчи кўринишимда, энди мени мўғул пиёдалари тепалаб ўтишга тушади. Ўша пиёдалардан айримлари съёмкадан сал олдин бўккудек арақ ичиб ўтиришганини кўрганим учун, жонимни ҳовучлаб ётдим. Бунисигаям чидадим...

Мирғоб Мурдаев «Саратон» қутисидан филтрсиз сигаретни суғираётиб, «Ҳа! Ҳаммага суюкли бўлиш осонмас, бунинг учун оғир йўлларни босиб ўтиш керак», деб пўнғиллади. Намикқан гугуртнинг иккита чўпи панд бергач, мўйлови остидаги тамакини учинчи уринишда ниҳоят чўғлантириб, тутунни талтанглаб пуфлади.

– Учинчи кўринишимда, – дея «жабрнома»сини давом эттирди у, – хоразмликлар отган оловли лўпчик калламдан ярим қарич нарига тушиб, ловуллаб кетади. Мис дубулғам қизигандан-қизиб, сочларимнинг

жизғанакланиб сасиши ёнимдаги ўликларни безовта қилса қилдики, мен барибир тириклигимни сездирмадим. Тўртинчи кўринишимда, ярадор мўғулнинг қўлидан тушган найза шундоққина чотимнинг орасига санчилди. Хў-ў! Тасаввур қилинг, нақадар хавфли бу!

Мирғоб Мурдаев хавонинг димиклигидан тобора лоҳасланиб бораётган Белла Қорамуллаевнага тамтамланиб юзланди-да, «нақадар хавфли» деган сўзга тиржайиб илова қистирди:

– Айниқса, эркак учун...

Пастда олқишлар янграгани боис, унинг кейинги қочириғи унча эшитилмади. Ўриндикда ўтирганларнинг қарсагига йўлкада қўл қимирлатолмай зич турганларнинг қисқа-чўзиқ хуштаклари қўшилиб, эркин ҳаракатга имкон қолмаган жойда албатта хуштакбозлик пайдо бўлишлиғи яна бир қарра исботини топди.

Биринчи қаторда ўтирган хомсемиз ўспириннинг: «Акагинам! Бу кино кўпгина мукофотлар олган дейишади. Сизгаям бирор нарса тегдими?» – деган кесатикнамо саволи Мирғоб Мурдаевни пича мулзамлантириб қўйди. Чала чекилган сигаретни кулдонга астойдил мижиқлаётиб, ўзини пухтароқ жавоб беришга ҳозирлаб олди.

– Гапинг тўғри, ука, – хомсемиз ўспиринга қош ирғитиб назар ташлади у. – Мен ўйнаган бу кино тезда машхур бўлиб, кўплаб ижодкорларга «Энг истеъдодли режиссёр», «Энг истеъдодли актёр», «Энг истеъдодли бастакор» сингари мукофотларни олиб берди. Каминага келсак...

Мирғоб Мурдаев лабини буриштириб, елка қисди. Жарангли овози бирдан сўниқди:

– Ҳозирча «Энг истеъдодли ўлик» деган мукофотнинг йўқлигидан фақат афсусланиш мумкин...

Бурнига рўмолча босиб ўтирган Белла Қорамуллаевна учрашув қаҳрамонининг шашти кескин пасайганидан фойдаланиб, дарҳол йиғиннинг жиловини чангаллади.

– Браво! – деди у ўрнидан тураётиб. – Зўр гап айтдингиз, Миргап Мурдаевич. Санъатда бундан кейин ўликларниям яхшироқ кадрлашимиз керак... Раҳмат сизга...

Белла Қорамуллаевна энди «севгили талабалар» учун кино намоёиш этилишини эълон қилиб, меҳмонни сахнадан пастга, биринчи қатордаги иккита бўш стул томонга етаклади. Йўлкадагилар орасида тикилиб турган қизнинг улоқтирган новдалари олдинги қатордагилар меҳмонга тутказган гулларнинг устига келиб тушди.

Аждодларимизнинг жанговар ўтмишидан ҳикоя қилувчи тасмалар намоёиш этила бошланди. Аммо, жаҳон экранларида «шаталоклаб юрган» довруқдор филмдаги воқеалар талабаларни унчалик қизиқтирмаётгандек туюлар, улар ўзаро «висир-висир» қилишиб, нуқул экраннинг остки қисмига жовдираб-жовдираб тикилишаётганди. Барча, жумладан, Белла Қорамуллаевна ҳам, кудук ёнидаги ўлик қачон кўринишини сабрсизлик билан кутмоқда эди.

2000 йил.

БУЗОҚ ГУВОҲЛИККА ЧАҚИРИЛСИН!

Хурмо остидаги сўрида ойдиндаги оқилондек қазиланиб ётган Оймаматнинг ҳаловатига вижирлоқ хотини яна путур етказди. «Қош қорайиб қоляпти, бузоғимиз яйловда тунамасин энди», деган сибизғасимон товуш унинг қулоғига сувараклар галасидек ёприлиб кириб, миясини тимдалади. Тилининг учига тўпланган сассиқ сўзларни сўлакка қўшиб туфлагач, ўзини босиб: «Қашқавой сендан хушёрроқ, молхонаси қаердалигини билади», дея дўриллаб қўйди.

– Ёмо-о-н танбал бўпкетяпсиз-да! – баттардан тихирланди хотин. – Ана, амакингизнинг ғўнажини ҳовлини адаштириб, уч кун деганда зўрға топилди.

– Бизники адашгандаям, пешанасидаги юм-юмалоқ қашқаси ҳаммага таниқли. Тўғри уйимизга қараб ҳайдашади.

Хотин биқинига қўл тираб, карнайни эндигина авжга ҳозирлаётганида, кўчадан келган: « Саттор ака! Хў, Саттор ака!» – деган овоз шаштини сўндирди.

– Тунов куниям биттаси Саттор аканинг уйи деб бизникини чақириб келувди, – эрига селкиллаб боқди хотин. – Сарғиш дарвоза маҳалла бўйича бизники-ю, Саттор фолчиники. Шуни бошқа ранга бўяб қўйсангиз бўлмайдими?

Фолчининг отини эшитиб, Оймаматнинг кўзлари бирдан айёрона чакнади. Қаддини кўтариб, тўшакка оёқ чоғиштираркан: «Шошма, калламга бир ўй келди», дея хотинига шумланиб илжайди-да, кўчага бўйланиб шанғиллади:

– Хў, лаббай! Кираверинг!

Одимлаши қоқинишга мойиллигидан шошқалоқлиги яққол сезилиб турган жийдабарг мўйловли йигит келасолиб қўшқўллаб кўришди-ю, ҳолаҳвол сўраб ўтирмасдан: «Ҳамма умидим сиздан, акажон!» – дея Оймаматга кучукдек жаланглади. Сўрининг четига омонат кўниб, дуо ўрнига «нима хизмат бўлса, таппа-тайёрмиз», деган сўзлар билан юзига апил-тапил фотиҳа тортди.

Оймамат муддаони суриштиргач, йигит ҳатто улоқчилар ҳам ҳавас қиладиган чопқир эшаги қўққисдан ғойиб бўлгани, шу ноёб жониворни топиш умидида нажот излаб келганини маълум қилди. Фолчиликдаги тажрибасизлик Оймаматга панд бериб, гапни нимадан бошлашни билмай, бирпас чайналиб қолди. Пиёладаги чойни шошмасдан симириб, шошмасдан ютишга тутинди. Фикрини жамлаб олгач, «Эшагинг хангимиди, мочамиди?» – дея савол юмалатди.

«Ҳанги эди», деган жавобни эшитиб, туйқус қовоғини уйди:

– Отинг нимайди, ука?

– Қурванаққул.

– Очиғини айтсам, ишимиз анча чигал, Қурванаққул, – қошини биланглатди Оймамат. – Одатда, мочани топиш осонроқ, ожизалигига бориб, узоққа кетишдан кўрқади. Аммо-лекин, эркак зоти «ҳайё-хўй» деб, уйдан бош олиб чиқдимиди, уни дунёнинг нариги четидан қидир.

Қурванаққулнинг кўзи ёшўраб: «Ҳамма айб ўзимда, эшагимни каттик хафа қипқўйганидим», дея мўлтираганида, Оймамат: «Хўш, хўш?» – деб қулоғини динг қилди.

– Кеча томорқага кирсам, эшагим ҳадеб тупроққа ағнаб ўйнаяпти-да, – сўзлана кетди Қурванаққул. – Қитмирлигим кўзиб, уёқда энанг ўлиб ётибди-ю, сен юмалаб ўйнашингни қара, дедим. Буни эшитиб, эшагим «Эна-а! Эна-а!» деб йиғлашга тушди. Унга раҳмим келиб, ўзингни бос, шунчаки ҳазиллашдим, десам, «и-и, и-и», деганича менга бир зум ўқрайиб турди-ю, шартта ўгрилиб, оғилхонага қараб юрди. Эрталаб кирсам, аразлаб кетворибди.

– Ё тавба-а! – ёқа ушлади хотин. – Эшак одамнинг гапини уқишини энди эшитишим.

Шундан кейин Қурванаққулнинг сайроқланишини кўринг. «Фолчи»нинг хотинига ўгрилиб олиб, битта эшакмас, хонадонидаги борлиқ жонзот уни одамдек тушуниши, баъзилари ҳатто сўзлашнIAM ўргана бошлагани, масалан, биров кўчадан чақирса, ити ундан олдин «Ҳа-хов!» деб қўйиши, қўйи емига кўз олайтираётган эчкига қараб «Ема-а! Ема-а!» деб бақириб бериши, даканг хўрозининг дони тугаса, бўш идишни тепиб, «Қупқуруқ-ку! Қупқуруқ-ку» дея шовқин кўтарвориши ҳақида кўпириб саннашга тушди.

– Хўрозимнинг шаллақилигидан безиб, охири пасткўчадаги жиянимга бервордим, – хоббониликни давом эттирди у. – Бервордим-у, ҳалиям қулоғим тинчимайди. Эрталабгача «Қурванаққу-у-л! Қурванаққу-у-л!» деб мени чақириб чиқади.

Хотин дафъатан мунглиниб: «Хўроз сизга ичикибди, иним. Қайтариб опкелмасангиз, уволига қоласиз-а», дея доноланишни бошлаганида, Оймамат: «Бор энди, овқатга урин», дея дамани кесди. Хотин лаб бурганича нари кетгач, Оймамат тўшакка тиззалади, Қурванаққулга ҳам тиззалаб ўтиришни, нима деса, шуни адашмай такрорлаб туришни тайинлади.

– Вавақ-вавақ! – елка учириб қийпанглашга киришди Оймамат. – Вавақ-вавақ!

– Вавақ-вавақ! Вавақ-вавақ! – жилпиллаб такрорлади Қурванаққул.

– Шақира-шуқур, вақира-вуқур!

– Шақира-шуқур, вақира-вуқур!

– Вақ!!!

– Вақ!!!

Шундан сўнг «фолчи» кўз юмган асно бир дам жимиб қолди. Кейин ўзича ғудрана кетди:

– Ғавва-ғавва, ғавва-ғавва. Ғир-р, ғип! Ана... ана... кўряпман. Кўзи гўлайиб турибди.

Қурванаққул умидворланиб: «Ўша менинг эшагим бўлиши керак, ҳақиқатанам кўзи лўппайганроқ», дея типирчилаганида, кўзи юмуқ Оймамат «кўрагон»ликда давом этди:

– Бошида иккита қулоқ кўриняпти...

– Тўппа-тўғри топдингиз! Қулоғи иккита бўлса, айнан менинг эшагим!

– Орқасида битта дум...

– Ўша бир думли эшак меники! Қойилман, ака!

– Тагида тўртта оёқ турибди...

– Худди менинг эшагимни гапиряпсиз! Оёғи чинданам тўртта, ўзим санаб кўрганман! Энди, қаердалигини айтсалар бас, Нигериядан бўлсаям ушлаб келаман!

Оймамат аста кўзини очиб: «Мана, керакли ҳайвоннинг шаклини аниқладик», деб виқор билан дўранглаганида, Қурванақкул: «Шакли эшакми, ахир?» – дея тоқатсизланиб питирлади.

– Фолимга бир қизғиш бузоқ тушди, – деди Оймамат. – Қаншарида юм-юмалоқ оқ кашқаси бор. Менимча, у эшагингни кўрган. Шу бузоқни яйловдан топиб, олдимга ҳайдаб келсанг, қаттиқ тергов қиламан. Эшагингни ростданам кўрган бўлса, қайси ёққа кетганини айтади. Айтмай кўрсин-чи!

Қурванақкул: «Қимирламай ўтириб туринг, бузоқни ғизиллатиб опкелиш биздан», дея ўриндан кўзғалаётганида, Оймамат: «Тўхта!»– деб йўлдан қайирди ва қўшимча қилди:

– Бузоқни пок ҳолатда сўроқ қилишим керак. Уни йўлдаги ариқда яхшилаб чўмилтир.

– Хўп бўлади! – кўксига қўл босди Қурванақкул.

– Эринмасдан туёқлариниям ярқиратиб ювгин.

– Хўп!

Ўчоқ бошида ивирсиб турган хотин кутилмаганда гапга суқилди:

– Думига ёпишган қўйतिकонларниям тозалаб кўяқолинг, иним.

Қурванақкул анграйиб, бир хотинга, бир «фолчи»га аланглади. Оймамат хотинига зимдан ўкрайиб кўйгач, Қурванақкулга юзланиб, беўхшов тиржайди:

– Анқайма, Қурванақкул. Фолчилик бу опангга биздан озгина юққан. Майли, думиниям тозалаб кўявур.

– Хўп! – кўксига қайтадан шапатилади Қурванақкул. Сўнг каттакон калишини «шилипа-шилип» қилганича кўча сари чопқиллади. Эрининг ножўя қилиқларидан хижолат тортган хотин қозон остидаги ўтга кескалдирик ташлаётиб, норози қиёфада бидирлади:

– Йигит шўрликни мазахлаб яхши иш қилмадингиз, дадаси. Қолавурса, бузоғимизни ҳайдаб келиб, энди эшагимни топиб беринг деса, нима қиласиз?

Оймаматнинг кўзлари яна муғамбирона милтираб, хотинига сирли ишшайди:

– Қурванаққулинга айтдим-ку, бузоқни сўроқ қиламан, деб. Сўроқ қиламанам! Агар кашқавойимиз ўша эшакни кўрган бўлса, айтар. Мабодо, кўрмаган бўлса, фолчи акангнинг қўлидан нимаям келарди, хотинжон...

Оймаматнинг оғзида қаҳқаҳа портлади-ю, хурмо шохларида яйраб чуғурлашаётган чумчуқлар гурунгни чала қолдириб, тўрт томонга тирқираб кетишди.

1998 йил.

МИШМИШАЛИ

Ҳазрат Ҳувайдо ғазаллари қора кўчқорнинг ёғига илик кўшиб дамланган половдан ҳам кучлироқ эканини бот-бот урғулаб юргувчи Абдураззоқ қори бир пистачакди суҳбатда: «Эслик аёл ҳатто қадамининг товушини ташқарига эшиттирмайди», деб нақл қилганди. Зап айтган экан-да. Пок-покиза хонадонга мағзавасел ёприлиши Юрсинойнинг ўша оддий маданиятчага лоқайдлигидан

бошланди – ошхонадан чиқаётиб, қўлдаги пиёлани тушириб юборди, бунинг устига, сесканиб кетиб, «воей» дегани ортиқча бўлди.

– Жаранг! Воей!

Бу товушлар девор ортидаги Мишмишалига бежо эшитилди, кўча сари юришдан тўхталиб, қўшни ҳовли томонга зоғланиб қулоқ тутди. Идишнинг жарангдор синиши-ю, ожизанинг мунгганиб нидоланиши ниҳоясида туйқус юзага келган жимжитлик янада шубҳали туюлди.

Дўкондан сигарет олишга бораётган Васвасақул томорқасига ариқдан сув очиб турган Мамажонга ҳани-хуни салом бериб ўтишга чоғланаркан, кўчанинг у юзидаги дарвозадан чиқиб келган Мишмишалини кўриб, унга чалғиди.

– Аҳволлар қалай, Мишмишали? – сариқ тишларини намоёйишлаб, маҳалладошининг кафтига тарсиллатди. – Уйлар тинчми?

Мишмишали бир Васвасақулга, бир Мамажонга сирли қараш қилди:

– Бизники ҳозирча тинч. Омалейкин, баъзи хонадонлар... Ҳм... Буёққа чиқаётсам, Гулдирмаматникидан «Жаранг!» этган овоз эшитилди. Кейин хотини «Вой-е-ей!» деди-ю, жимиб қолди. Бояқишнинг бошига оштовок билан урилди, менимча.

Мамажон: «Э, бор-е, доим бир гап топиб юрасан», деб ҳовлисига кирдикетди, лекин Васвасақул дўконга етгунча хаёл суриб борди: «Хотин «Вой-е-ей!» деб, бирдан дами ичига тушиб кетганакан, демак иш катта». Агар дўкондан чиқиб келган Ваҳимаҳўжа: «Ҳа, Васвасақул, гаранг кўринасан?» – дея йўлида кўндаланг бўлмаганида, ўйга берилиб, манзилдан ўтиб кетишим ҳеч гап эмасди.

– Яхшимисан? – ҳушини йиғиб, Ваҳимаҳўжага димоғланиб қўл чўзди у. – Халтага нималарни тўлдирволдинг?

– Рўзғорда кирсовун узилганакан. Хотин топшириқ берди, биз бажаряпмиз.

– Ҳалиям хотинни қўлга ололмадингми, Ваҳимаҳўжа? Уйда хўжайинчилик қилишни Гулдирмаматдан ўргансанг бўлмайдими? Азаматни қараки, хотинига аччиқ қилиб, бор идиш-товокни пачоқлаб ташлабди. Кейин оштовок билан бошига урганакан, хотини «До-о-д! Войдод!» дебди-ю, жойида шайтонлаб қопти.

Бу гап Ваҳимаҳўжани тарракка айлантирди.

– Шу Гулдирмамат-а?! Донғи кетган ўкитувчи бўлса! Яқинда мукофот олди!

Айни дамда, устма-уст сигнал чалиб, «Тез ёрдам» машинаси ўтиб қолди. Васвасақулнинг икки кўзи қорасон ёнғоқдек бўртиб: «Воҳ, Гулдирмамат тушмагур хунукроқ урганакан-да, Юрсинийни касалхонага опкетишди-ёв», дея калла тебратди.

Бир қараганда, Ваҳимаҳўжанинг ҳозирги вазифаси сув иситиб кутаётган хотинига совунни тезроқ етказиб боришдан иборатдек эди. Бироқ, у бундай қилмади, ярим йўлда ўзини ўзи маҳалла оқсоқолининг идорасига етаклади.

Ичкарига кирди-ю, ишэкмас куёвининг устидан арзланиб ўтирган аёлнинг сўзини бўлиб, оқсоқолни тиккасига даккилади:

– Оқсоқолсиз-у, маҳалладаги машмашаларни доим охирида эшитасиз!

Оқсоқол беихтиёр ўрнидан туриб, нима гаплигини безиллоқ қиёфада суриштирганини билади, Ваҳимахўжанинг жағи қарсакчалди тарзида ишлашга тушди:

– Гулдирмамат уйдаги бор нарсани кунпаякун қипташлабди! Хотининиям мажақлаб қўйибди!

– Мажақлаб қўйибди?

– Иккала қўлидаги оштовоқ билан «Жаранг! Журунг!» этказиб бошига қўйворганакан, хотини: «Одамхўрнинг дастидан дод!» – дебди-ю, оғзидан оққўпик келиб, сулайиб қопти! Уни касалхонага опкетишганини ўзим кўрдим.

Шу паллада туйқус сирена овози янгради, иккови ташқарига тикилишди. Ўт ўчирувчилар машинаси возиллаб ўтиб кетди.

– Оббо Гулдирмамат писмиғ-ей! – кўзлари ола-кула бўлиб бидирлади Ваҳимахўжа. – Ёмоннинг бир қилиғи ортиқ деганларидек, уйигаям ўт қўйворган шекилли?

Мамажон ҳовлисидан чиқиб, томорқага оқаётган сувни беркитишга киришганида, оқсоқол мутасадди милиционерни эргаштирганича келиб қолди-ю, уни тўсатдан саволга тутди:

– Ҳей, Мамажон, Гулдирмаматникидаги тўпалангдан хабаринг борми?

– Қанақа тўпаланг?

– Илтимос! – Мамажоннинг кўзига тазйиқли тикилди милиционер. – Билганингизни яширманг!

Кўчадаги нағмалардан беҳабар Гулдирмамат қўлтиқда сахтиён попка билан ишга отланаркан, қуриган кирларни дордан йиғиштираётган хотини пешанасига бўз лахтак танғиб олганини кўриб, кўнглидаги хотиржамлик хиёл дарз кетди. Хотиндан аҳвол сўраган эди, боши негадир санчиб оғриётганини айтди.

– Унда, дори-пори ичиб, озгина дам олволинг, – меҳрибонланди Гулдирмамат. – Боринг, уйга кириг.

Юрсиной: «Майли, шунақа қилай-чи», дея уйга кириб кетгач, Гулдирмамат кўча тарафга тўрт-беш қадам қўйиб улгурмасдан, дарвозадан оқсоқол, милиционер, Мамажон ўтиб кела бошлади. Гулдирмаматнинг саломи ҳам, сўрига ўтириш борасидаги таклифи ҳам ерда қолиб, оқсоқол тўғридан-тўғри муддаога кўчди:

– Ўтиришни қўйиб тур, Гулдирмамат. Олдин бир нарсани билволайлик, хотинингга нима бўлди?

Гулдирмамат томдан тараша тушгандек янграган бу саволдан эсанкираб: «Шу десангиз... боши оғриб...» дея дудмалланаётганида, милиционер дағдағали оҳангда қўшимча қилди:

– Боши нима бўлганини биламиз! Сиз бизга сабабини айтинг!

Шу маҳал, худди ердан чиққандек ҳовлида Мишмишали пайдо бўлди:

– Сабабини, мана, мендан сўранглар! Сабабини, мана, мен биламан! Аввалига «Жаранг!» этди. Ана ундан кейин «Во-е-ей!» деди-ю, жим бўпқолди.

– Нима шовқин, дадаси? – уй ичкарасидан овоз қилди Юрсиной, сўнг ташқарига чиқиб келиб, турганларга жовдиради. – Келинлар...

– Опош бўлқолдингизми, Юрсиной қизим? – пешанадаги лахтакка хавотирли қараб кўйиб, сўз котди оқсоқол. – Касалхонадан тез қайтганингизга қараганда, хайрият, бошингиз қаттиқ лат емаганакан.

Юрсиной: «Қанақа касалхона?» – дея хайронланиб чимирилганида, милиционер: «Илтимос! Борини борича гапиринг, жабрланувчи», деб уни баттардан хайратлантирди. Мамажон: «Ҳа энди, бошини боғлаган одам буларнинг тилида «жабрланувчи» дейилади-да», деб жувон шўрликни тинчлантиришга чиранди.

Оқсоқол салобат билан томоқ қириб, Юрсинойга яқин келди:

– Энди-и гап бундоқ, қизим. Аввало уйдаги ғалвани ташқарига чиқармасликка уринаётганингиздан хурсандман. Тарбия берган ота-онангизга минг раҳмат. Лекин, ойни этак билан ёпиб бўлмасакан. Эшитишимизга қараганда, рўзғорда озгина келишмовчилик чиқиб...

Кўча дарвоза «Тарақ!» этиб очилди-ю, оқсоқолнинг гапи бўғзида қолди. «Тўйбузар» лақаби билан донг таратган Машмаша полвон: «Бош ёриш қанақа бўлишини кўрсатиб кўямиз! Кучи кўпайган одам, мана, бизга ёпишсин!» – деб бўкирганича ҳовлига бостириб кирди. Юрсиной бошини боғлаб олганини кўриб, икки ҳисса ловуллади:

– Ҳа опажоним-а, опажоним-а! Бировлардан эшитмасак, дардингиз ичингизда қопкетаркан-да, а? Ве, почча, опамни нима қипкўйдингиз?

Оқсоқол: «Тўхта, Машмаша полвон! Ҳаддингдан ошма!» – дея муштумзўрнинг йўлини тўсди. Милиционер эса: «Ўпкани босинг! Гапнинг тагига етайлик-чи, кейин чорани ўзимиз кўрамиз», деб унга бармоғини бигизлади.

– Ҳей, мусулмонлар! – турганларга зорланди Юрсиной. – Одамчасига тушунтиринлар. Ниманинг тагига етмоқчисизлар ўзи?

Мишмишали лип этиб, Юрсинойнинг ёнида муҳайёланди:

– Нимани бўларди, келин? Булар эрингиз нимаичун бошингизга оштовок билан урганини билишмоқчи. Яширманг, ўзим эшитиб турувдим. Олдин «Жаранг!» этди. Кейин «Вой-е-й!» деб бақирдингиз. Ё ёлғонми?

Юрсиной бу гапни эшитиб, бир дақиқа сўррайиб тургач, дугонаси қитиқлаётгандек, қотиб-қотиб кулишга тушди:

– Вой ўлмасам! Шунга йиғилдиларингми? Нима бало, сизларни дастиларингдан бу уйда битта пиёлаям синмасинми?

Юрсинойнинг мазахомуз кепатада жўшиб-жўшиб кулаётгани оқсоқолнинг ғашини келтириб: «Кулишни бас қилинг! Қанақа пиёлани гапиряпсиз?» – дея пўписалади.

– Эртаминан ошхонадан чиқаётиб, битта пиёлани синдириб кўйгандим, – ўзини кулгидан тийишга тиришди Юрсиной. – Чўчиб кетиб, «воей» деганимам эсимда. Бошга оштовок билан уришни ким ўйлаб топди? Вой, одам бўлмай кетинглар-а...

Мамажон Мишмишалига ўқрайди:

– Ҳамма айб сенда! Бир ниманинг тагига етмай туриб тезда мишмиш тарқатасан. Аҳиллигига ҳамманинг ҳаваси келадиган хонадонни маҳаллада гап-сўз қилиб ўтирибсан-а. Уятмасми?

– Буларда уят нима қилади? – куйиниб кетди оқсокол. – Бунақа ҳамиятсизлар ҳатто маҳалласиниям, юртиниям мишмиш қилишдан тоймайди.

Машмаша полвон: «Аха-а, гап буёда экан-да», дея гижиниб энг шимараётганида, Мишмишали: «Ана, ҳозир бунисиям каламушқувдини бошлайди. Доим аҳвол шу», дея безовталанган куйи, рақибининг ҳамласини кутиб ўтирмасдан, қалдирғочланганича ўзини кўчага урди. Машмаша полвон оёқда ерни буқатимдалаш қилиб, жойидан кўзгалди.

– Тўхта, ҳайвон! – қувиб бораётиб наъра тортди Машмаша полвон. – Тилингни суғуриб, ўзингга едираман! Ўшанда ҳамма сендан қутулади! Вей, мараз, яхшиликча тормизингни бос!

Мишмишали кўчани чангитганича лўк-лўк югуриб бораркан, бошида бир ўй чарх урарди: «Бу лаънати ҳам барибир қувиб етади. Яна аппон-саппон бошланади. Чидаганмиз, чидаймиз...»

2004 йил.

ХУСУСИЙ КЎПРИКЧА

Катиксотарлар маҳалласини катиксеварлар мавзесидан ажратиб турувчи ариқ устидаги ёғоч кўприкча пайшанбадан жумага ўтар кечаси олакўкиш рангга бўялиб, эрталаб унинг бўсағасида балиқчилар ғаровтаёғини эслатувчи ингичка шлакбаум ва ғўла курсида бабоқланиб ўтирган кўнғизмўйлов кимса пайдо бўлди. Қуёшнинг киприги узайган кезде катта сўмка кўтарган шогирд ҳам етиб келиб, «ассаломалайкў-ў-м, Қўшмат ака», дея қийшанглаб таъзим қилди.

– Саломни чўзгиламай, тезроқ жойингга бор, – ғўданглади Қўшмат. – Одамларни кўниктиргунча ҳушёрроқ ишлашимиз керак. Йўталишни пойлаб тур. Қайси усулни қайси вақтда қўллашни чалкаштирворсанг, ишдан бўшайсан, Қорамирза.

Қорамирза мунгли бурун тортиб, четга бурилди. Нарироқдаги буталар ортига ўтиб, сўмкадан олинган турли кийимларни алоҳида-алоҳида тахлашга тутинди.

Эндигина нос чекишга тараддудланган Қўшмат охорли шляпа остида сўлқил-сўлқил одимлаб келаётган пўрим кишини кўриб, тикини қайтадан носқовокнинг оғзига сукди-да, бирдан безрайиб, махфий ҳудуд соқчиси қиёфасига кирди. Тонгги манзарадан жузъий хато топгандек, уфққа норози кайфиятда кўз қадаб келаётган пўрим киши хиром пойабзалини кўприкча яқинида кескин тўхтатди. Таажжубланиб қош чимирди. Чўнтагидан кўзойнак олиб, шлакбаумнинг ўртасига илиб қўйилган тахтачадаги «Аққа-баққа 10 сўм» деган ёзувни синчиклаб ўқигач, нигоҳини Қўшматга бурди:

– Буни тагига етсак бўладими?

– Хусусий кўприк бу. Олдин пули тўланади, кейин ўтилади.

– Хусусий? Бунга ҳужжат борми?

Қўшмат буталар томонга безовта қиялаб, каттик йўталди, сўнг пўримга гап илмоқлади:

– Бизда-ку хужжат бор. Локигин, ўзларида-чи? Бировни текширишга ҳаққингиз бўлса, кўрсатинг хужжатни.

Пўримнинг лаби асабий пирпираб, навбатдаги ҳамлага чоғланганида, чап кўлини бўйнига осиб, ўнг кўлида ҳасса ушлаган Қорамирза оқсоқланиб яқин келди:

– Э, ҳорманг, акахон,- дея Қўшматга хушомадланди.- Илойим, кам бўлманг. Умрингиздан барака топинг.

Кейин, пўримга юзланиб, илгари бу кўприкча у дунёдаги қилкўприкдан ҳам хавфли бўлгани, яқинда шундан ариққа йиқилиб кўл-оёғи шикастлангани, натижада бозордаги тирикчилигидан қолгани етмаганидек, анча пул сарфлаб даволангани, хотини кунига уч маҳалдан мошинакира қилиб, касалхонага қатнагани-ю, ниҳоят Қўшматнинг муруввати боис бу кўприкча эпақага келтирилиб, минглаб мўминлар хатардан халос этилганини маддоҳланиб сўзлаб берди. Қўшматга «қайтими керакмас», дея йигирма беш сўм тутқазгач, пўримга бошдан-оёқ разм солди:

– Сумбатингиздан сезяпманки, шу саховатпеша инсонга менам битта элликталикни хайрия қилворсаммикин деб турибсиз. Кўнглингиздагини топдим, а? Хех-хех-хе...

Пўримнинг туйқус кўнгли юмшади, «а... агар-р хайрия бўлса, бу бошқа гап», дея чўнтагидан бир тутам пул олди, ичидан элликталикни топиб, Қўшматга узатди. «Шунчалар савобга кўмилдингизки, ўлибқоқ, тап этиб жаннатга тушасиз, акахон», деган алқовларни ёғдириб, пўримни илиқ кузатиб кўяётган Қорамирзага Қўшмат қониқиш ила тиржайди:

– Яхши ишладинг. Бундан кейинам нонингни шунақа ҳалоллаб егин.

Буталар ортига оғир юмушдан толиқиб қайтган Қорамирза учуқ тошган лабига сигарет қистирди. Уёқда Қўшмат ҳам хуморбостига шайланди-ю, носқовоғи яна кўлида қолди. Кўприкчанинг нариги бошида қизалоғини етаклаган танноз жувон кўринди. У, шлакбаум яқинида тўхтаб, тахтачадаги ёзувни тумтайиб ўқиди, картмонидан ўн сўм суғуриб, ердаги қоғоз қутичага ирғитди. Қўшмат гўё уни кўрмагандек без бўлиб тураверди.

– Очмайсизми? – тезакранг бўёқ сувалган лабини чўччайтирди танноз. – Пулни олдингиз-ку.

– Болага ким тўлайди, болага?

– Вой! Муштумдек болагаям пулми? Инсоф борми?

– Инсофимиз бордирки, эмизикли гўдакларга бепул ўтиш ҳуқуқини бериб қўйгандирмиз, – бошини бутазор томон буриб, ғарғарадор йўталгач, таннозга чакчайди Қўшмат. – Қизчангиз неччига кирди?

Қизалоқнинг еттидан ўтаётганини эшитиб: «Ҳе, ата-а-нг, боғча ёшида бўлгандаям, эллик фоиз енгиллик берардик», дея афсуснамо бош тебратаркан, бу гал жағига ясама соқол ёпиштириб, башанг салла-чопонда ташриф буюраётган Қорамирзага кўзи тушиб, мулойимланганича ўрнидан турди:

– Ие, ие! Ассалому алайкум, қори почча.

Қорамирза тавозе билан алик олди, таннозга чала-чулпа кўз ташлаб қўйиб, Қўшматга қироатланди:

– Бу отинчани танимадик-ку, бўтам. Инчинун, қариндошларданми дейман?

– Нималар деяпсиз, почча бобой? – жизиллади танноз. – Минг шукурки, бунақа юлғичдан қондошим йўқ. Қаранг, шу зиғирттак қиздан кўприкпули сўраяпти-я.

Викор билан тасбеҳ ўгираётган Қорамирза, бир сесканиб олиб, Қўшматга кош керди:

– Эво-о-х! Инчинун, авлиёларни ранжитадиган иш бўпти-ку. Андек сабр қилмабсиз-да, мулла Қўшмат. Бунақа калта кўйлакли отинчаларнинг зоти улуг бўлади. Боласининг бошидан бирон нарса ўгирар, вааллоху аълам.

Бу гапдан таннознинг чехраси чаман бўлди:

– Тўғри айтдингиз, почча бобой, тагим жудаям тоза. Боламни хақиға доим садақа қиптураман.

Шундай дея, картмонидан яна иккита ўн сўмликни олди, қизчасининг бошидан айлантириб, уларни ҳам қоғоз қутичага улоқтирди. Қўшмат шлакбаумни очиб, она-болани ўтказиб юборгач, «бо-о-ракалло, отинча, бо-о-ракалло», дея кўзи ёниб дуоғўйланаётган Қорамирзага қараб мўйлов учирди:

– Фишт! Жойингга бор энди.

Қорамирза тасбеҳ ўгиришдан тўхтаб, таънадор кепатада ҳаволанди:

– Кўполлик қилмасинлар, бўтам. Инчинун, бу кўприкни вайрон қилиш учун «суф» дейишимиз кифоя.

Қўшматнинг зардаси қайнаганини кўрган Қорамирза мириқиб кулди-да, саллани кўлга олиб елпинган куйи буталар ортига ўтиб кетди. Қўшмат ниҳоят нос каплади. Лекин, кайфи томирларига ёйилиб улгурмасидан, китоб-дафтар қўлтиқлаган йигитча шамолдаги хазондек пирпираб келиб, қорнини шлакбаумга қадаб тўхтади.

– Ие, бу қанақа тамўжний? – кўзи гилдираб сўради у.

Майда носдан оғзи сувлашган Қўшмат аввал ёзувли тахтачани қоши билан кўрсатди, кейин бармоқларини бир-бирига ишқалаб, пул тўлаш лозимлигини шама қилди.

– Шу қийшиқ кўприкдан ўтишгаям пулми? – жирракиланди йигитча. – Бекорчи валютам йўқ. Кўтаринг таёқни.

Қўшмат носни бутазор томонга туфлаб, жарангдор йўталди. Сўнг йигитчага дўқ урди:

– Ҳамма индамасдан тўлаб ўтяпти. Нима, шохинг борми?

– Шох сизга ўхшаган қари такада бўлади. Йўлни очинг, шошиб турибман!

Энди кавказча шалвиروق шапкани бошга қинғир қўндириб, бўйнидаги кумуш занжирни суратли футболканинг устидан саланглатган Қорамирза, тиш ғичирлатиб келиб, йигитчага бурнини буриштирди:

– Хў, қилвир! Нимага постда турган одамга бўйин чўзясан? Бир калла солиб, кўкрагингни тандир қипқўяман-а. Қорамирза дракўн деб қўйибдилар мени.

– Ёпишганга яраша, пулдорроққа ёпишинглар. Кунларинг талабага қолдими?

Бу гапдан Қорамирза баттар ловуллади:

– Вой, тулки-ей! Вой, муттаҳам-ей! Студентман деб, раҳмимни келтирмоқчисан? Жарақ-жарақ стипендия олишингни билмасаман.

– Сенлардаги бор қилиқ тирноғимнинг устида, – Қўшмат ҳам захрини сачратди. – Давлат берган пулни совуриб, гоҳ беҳаё кинолар кўрасан, гоҳ жилпиллаган қизларга музқаймоқ ялатасан. Яна, ўн сўм деса, кўзингни лўк қиласан-а.

Қорамирза: «Ўша кўзингни ўйволайми!» – дея йигитчага бармоқ ўқталган дамда, деҳқонча кийимдаги киши пайдо бўлиб: «Ҳа, иккита кўппак битта лайчага тирмашиб қопсизлар», деб ўртага кирди. Талабанинг арзини эшитгач, деҳқоннинг пешанаси тиришди.

– Савоб ахтариб, биров маҳаллага чойхона қуриб беряпти, биров сартарошхона. Сенлар шапалоқдек кўприкчани бўяб қўйиб, тугалай ўзингни қилволдиларингми? Бунга қандай бетларинг чидади, имонсизлар?

– Ҳов, братан! – гижиниб давараланди Қорамирза. – Манашу йўлдан тўппа-тўғри борсангиз, менимча, айнан уйингизнинг олдидан чиқасиз. Гапни кўпайтирмасдан, секингина ўн сўм бериб...

Қорамирза бармоқ чўзиб, деҳқоннинг иягидан кўтарди. Деҳқон эса, кутилмаганда унинг билагидан тутиб, қўлини шартта ортга қайирди:

– Ўпкангни босвол, полвон, бизам тўй-пўйларда курашиб юрганмиз.

Қорамирза кучукдек гингшиганча ўзини уёқдан-буёққа уриб кўрди. Тенг келолмаслигини сезгач, Қўшматни ёрдамга чорлади.

Талвасага тушган Қўшмат пулли кутичани шоша-пиша қўлтиқлади-ю: «Бирпас чидаб тур, ҳозир мелиса чақираман», дея кўздан ғойиб бўлди. Сўкина-сўкина, шлакбаумни бузаётган йигитча Қорамирза қўли қайрилган ҳолида ҳам дўқ-пўписани давом эттираётганидан жаҳлланиб: «Бу гўрсўхтани бир тепиб ариққа учирворсангиз-чи, амаки!» – деб шарттакиланди.

– Бунақа ҳаромхўрларни тепишгаям ҳазар қиламан, – ижирғанди деҳқон.

– Мен ҳазар қилиб ўтирмайман!

Йигитча бор кучи билан Қорамирзанинг кетига тепиб, уни ариққа ағдарди.

– Итканалар! Хариплар! – сувда оқиб бораётиб мушт дўлайди Қорамирза. – Сенларни тавба қилдираман ҳали!

– Хайр, Қорамирза дракўн! – мазахлаб қўл силкиди йигитча. – Хуш кўрдик!

Деҳқоннинг ҳам завқи жўшиб, қичқирди:

– Шу ариқдан тўппа-тўғри оқиб борсанг, айнан фабриканинг олдидан чиқасан. Одам бўламан десанг, ўша жойга ишга кирвол.

Мағзавасимон сувнинг шатмоқ тўлқинчалари ариқни қикир-қикирга тўлдириб оқаётганга ўхшарди.

2001 йил.

«ВАЛ... ВАЛАЙ...»

Ёмғирали таҳоратини янгилаб, шом намозини мачитда ўқиш учун дарвоза сари юрганида, кўчадан кимдир уни шанғиллаб чақирди. У лаббайланиб ўтирмасдан, охирги уч қадамини тезлата бориб, дарвозани очди. Қараса, ўнг чироғи синган машинага ўхшаб, Ширмон биркўз турибди.

Чақирган одами шу заҳотиёқ қаршисида ҳозир бўлишини кутмаган Ширмон биркўз муштанган хонтахтадаги туздондек сапчиб тушди.

– Келинг, Ширмон ака, – деб манглайини тириштирди Ёмғирали. – Мачитга шошиб турувдим. Бизга хизмат бормиди?

Ширмон биркўз соғ «чироғи»ни терговчиникидек чарақлатиб, Ёмғиралининг нигоҳига қадади.

– Майли, шошаётган бўлсанг, гапни калтароқ қилай, – дея мушукланиб яланди у. – Ҳм-м... Урайим новча калхўзимиздаги аптагаражга мудирлигида сен унга шопирлик қилгансан. Тўғрими?

Тасдиқ жавобини олгач, Ширмон биркўз моғорёқа кителининг чўнтагини титкилади, чап қўлида муқоваси бужмайган дафтарча, ўнг қўлида думи чайналган қалам пайдо бўлди. Шундан сўнг, Урайим новча мудирликда кимларга нималарни сотиб тирикчилик қилгани тўғрисида у-бу нарсалар билиб олмоқчи эканлигини, ҳозир борини шовуллатиб тўкмаса, Ёмғиралининг ўзини ҳам товоқдошликда айблаб, шармандасини чиқаришини айтди.

Ёмғирали пинагини бузмай, мийиғида кинояли кулимсиради:

– Бунақа дўқлар билан чумчукни кўрқитинг. Қишлоқда осилмаганингиз мен қолувдим.

– Кўрқма, сенга астойдил осилмоқчи эмасман, – мурувват кўрсатган бўлди Ширмон биркўз. – Урайим қилган қинғир ишлардан, ҳеч бўлмаса, бир жуфтини менга ўрмалатгин-у, яхшилик билан тарқалайлик. Уқдингми?

Ёмғирали Ширмон биркўзга чимрилиб боқди:

– Калхўз йўқолиб кетганига анча бўлди. Урайим ака ҳозир пенсияда. Сизга нима қилди у?

– Маълумот беришдан олдин, айбини билволгинг келаётган бўлса, хўп, айтай, – тулкиланди Ширмон биркўз. – Урайим ўзи биринчи бўлиб менга ёпишди. Бўлмаса, уни пайпаслашдан бўлак ишим йўқми?

Душманликка сабаб бўлган воқеани эшитиб, Ёмғиралининг қорнида кулги чулдиради. Ширмон биркўз кўчадан кетиб бораётса, Урайим новча томорқасига сув очиб турган экан. Буниси ўзини пастроқ олиб, «ассалому алайкум» деса, униси нохушгина «вал..» деб, хиёл бош қимирлатиб қўйибди.

– Амалдорлигида ундан «Москвич»имга битта карданний вал сўраб борсам, омбордан топиб бериб, пулини буғолтирга тўлаб қўярсиз, деганиди, – негадир ғижиниб хотирлади Ширмон биркўз. – Ана тўлайман, мана тўлайман деб юриб, паққос эсдан чиқиб кетганакан. Мана, охири «вал-л» деб, ўша эски темирни шама қилди-я. Вой, ўғривачча-ей! Шунча ўмарган нарсангдан биттаси текинга кетса, ўлиб қолмассан!

Ёмғирали бўйнини қашиб туриб, Урайим новчанинг жуда ҳалол одамлигини урғулагач, у «вал» деганда ўша кардан валини хаёлига ҳам келтирмай, «ваалайкум»ни қисқартиб айтган бўлиши мумкинлигини тахминлади. Кейин: «Шунчалик ўпкалаган экансиз, буни ўзига таъналаб қўя қолмабсиз-да, ака», деб қўшимча қилди.

– Нима, мени индамай кетадиганлардан деб ўйлаяпсанми? – чўччанглади Ширмон биркўз. – Ўрнидаёқ тузладим уни. Жойингда қимирламай тур, дедим. Ҳозир бошқатдан салом бераман, одамдай алик олишни ўрган, дедим. Уқдингми?

– Уқдим, Ширмон ака, уқдим. Кейин нима бўлди?

– Кейин, икки кадам орқага кайтиб, ёнидан яна салом бериб ўтдим. Барибир, ўша туриш – ўша туриш. Бетимга қарамасдан, «валай...» деб кўйди холос. Шунда аниқ билдимки, менга ичида кири бор.

Ёмғирали Ширмон биркўзга ҳафсаласиз тикилиб: «Бунақа тор бўлмангда, ака. Кейингисида «валай» деб аниқроқ айтибди-ку», дея дакки берган бўлди. Буни эшитиб, Ширмон биркўз жаҳлланганича лунжини титратди:

– Бу каллами, ноғорами? Кейинги гапи олдингисиданам баттарлигини пайкамадингми? Урайим «валай» деган гапни «валяй»га ўхшатиб айтди. «Валяй» бу – ўрисчада «қорангни ўчир» дегани. Ҳе, тил билмаган қолоқ!

Сўфининг азон чақираётгани эшитилди. Ёмғирали: «Бўпти, мен борай бўлмаса», дея суҳбатни чала қолдириб, мачит томонга юрди. Тўрт-беш одим ташлаб улгурмасидан, ортдан: «Вей, бола! Бу туришда ўзинггаём ёмон бўлади-я!» – деган вағиллоқ товуш таралди. «Худонинг уйи»га бораётган Ёмғирали қандайдир нотавон банданинг дағдағасига парво қилмай, йўлидан жимгина кетаверди.

2005 йил.

БАБАНГИДА

Бекорчиликдан зериккан Хуррам танишларига кўнғироқ қилиб, биридан Маман банкирнинг ити Вилгелм нима еб ўлганини, иккинчисидан хорижий валюталарнинг сўмга нисбатан бугунги қийматини, учинчисидан Пирхон терговчининг қайнаси қайси жиннихонада ётганини эзмаларча суриштириб чиққач, сигарет қолдиғини кулдонга дўнқайтириб босди-да, дивандан лоҳасгина турди. Ялқовланиб керишаркан, шаллақиларча янграган қаҳқаҳадан сергак тортиб, аста ортга ўгрилди.

Телевизорда кўрсатилаётган «Сеними, шошмай тур» мултфилмида бўри куённи тинимсиз қувалар, креслонинг суянчиғига кўниб олган тўтиқуш эса, экрандан кўз узмай, қанотларини пирпиратиб-пирпиратиб кулишда давом этарди.

Хуррам ўзига бошқа эрмак топиш илинжида энди тўтиқушга ёпишди:

– Бабангида! Буёққа кел! Ҳушт!

Тўтиқуш гоҳ Хуррамга, гоҳ телевизорга жаланглаб, жойида кўнқайиб тураверди. Хуррам дўқ урган оҳангда қайта чорлаганидан кейингина, ҳафсаласизлик билан учиб келиб, унинг елкасига кўнди.

– Телевизорга муккангдан кетма! – тўтиқушга дашном берди у. – Бошни керакли нарсага ишлат.

Хуррам «Дунё атласи» деган китобни олиб, жавончанинг устига кўйди. Унинг ўрта варағини очди ва харитага бармоқ тираб сўради:

– Ҳўш, бу қайси юрт?

– Тур-р-кия... Тур-р-кия, – елкада туриб жавоб қилди тўтиқуш.

– Балли, Бабангида! Буниси-чи?

– Австр-р-ралия! Чакалакзор-р! Вах-хах-ха, вах-хах-ха...

– Туғилган юртингни кўриб суюниб кетдинг-ку, олакўз. Лекин, мен сенга айтсам, ватан-патан деганлари умумий бир гап. Тирикчилигинг қаерда ўтса, ана ўша ҳақиқий ватан...

Тўтиқушнинг ғарғарадор кулгиси таралди дегунча, танасида тутқанок касаллигига мойиллик сезадиган бўлиб қолган Майнахон кўлида пичоғи билан ошхонадан чиқиб келди. Тўтиқуш уни кўрибоқ, пир-р этиб бориб, дераза токчасига кўниб олди.

– Бўлди-да, дадаси. Шу тўтиқушниям жинни қипқўйманг энди.

– Жинни қилаётганим йўқ, илм ўргатяпман бунга, – ўзини оқлаган бўлди Хуррам. Сўнг эшик кўнғироғининг жириглаши жонига ора кириб, хотинини тезда ўша ёққа бадарға қилди. – Бор, эшикни оч!

Майнахон эшикни очишга борганича, Хуррам кутганидек, ошхона томонда қораси ўчиб қолиб кетди. Хонага куйдирилган калладек тиржайиб Одамхожи кириб келди.

– Ассаломалайкум, Хуррам Товоғивич!

Хуррам нохушгина кўл чўзаётиб «Неччи марта айтаман сенга? Одмигина қилиб Хуррам ака деявермайсанми», деб зардаланди.

Столга ўтириб, юзларига фотиҳа тортишлари биланок, Одамхожи: «Бир хизмат чиқиб қолди, хўжайин», дея гап бошлаган эдики, Хуррам пешанасини тириштириб, унинг оғзини чаплади:

– Э-э, олдин нафасингни ростла, Америкаликка ўхшаб дарров ишдан гапирмагин.

Дераза токчасидаги тўтиқуш шу заҳоти гапни илиб кетди:

– Амер-р-рика... доллар-р... доллар-р...

– Ие! Тўтиқушингиз зўр-ку, Хуррам ака, – қушга завқланиб тикилди Одамхожи. – Тўғри топдинг, тўтиқуш. Доллар бу Американинг пули.

Тўтиқуш учиб келиб, Одамхожининг ёнидаги бўш стулга кўнди, унга қиялаб разм солди.

– Мар-р-ка... мар-р-ка... Гер-р-мания.

– Ёпирай! Бунисиниям тўғри топди-ку! – ёқа ушлади Одамхожи.

– Р-рубл... р- рубл...

Одамхожи хўпланган чойини шошилишч ютиб, тўтиқушни тилидан илинтиришга ошиқди:

– Хўш, рубл қайси юртнинг пули?

– Р-россия... Р-россия, – ҳозиржавоблик билан ариллади тўтиқуш ва кўксига қанот босиб, кўзларини сузди. – Мар-р-рия... Мар-р-русия... Вах-хах-ха, вах-хах-ха...

Хуррам тўтиқушга қўшилиб, шарақлаб кулди-да, уни бармоғида ўдағайлаб илжайди:

– Ҳе, суюқ! Сенда иш кўп.

– Балони ўзи-ку бу қуш, – тан бериб ҳиринглади Одамхожи. – Қойилман.

– Нима деб ўйловдинг? Бунга шахсан ўзим илм ўргатяпман.

Пича уёқ-буёқдан гаплашиб ўтиришгач, Хуррам: «Хўш, хизмат, Одамхожи?» – дея ниҳоят меҳмоннинг дардини суриштирди.

– Аввало, безовта қилганим учун узр, – дея сипо гап бошлади Одамхожи. – Сизни дам олиш куни уйдан ушламасак, бошқа вақтда панд бериб кетяпсиз.

– Ўша куни сеникига бораман деб турганимда, бош буғолтиримиз туғилган кунини нишонлаб қолди. Ресторандан эртароқ жилай десам, давра совийди деб ҳеч қўйворишмади. Кейин секретарим Маржонахон рақсга тортиб, кайфчиликда ўйнайверибман, ўйнайверибман...

Хуррамнинг оғзига тикилиб турган тўтиқуш яна гуруннга суқилди:

– Р-ресторан... Р-ресторан... Мар-р-жона...

– Калласи зўр буни! – тўтиқушини мақтаб керилди Хуррам. – Кўрдингми, шу гапниям тезда илволди. Хи-хи-хи...

Одамхожи ҳам тўтиқушнинг шаънига олди-қочди таҳсинлар айтган бўлди-ю, яна писмайиб мақсадга кўчди. Яқин мижозларидан ҳужжатсиз хорижий молни арзонроққа олиб, омборнинг бир четига босиб қўйган экан. Текширувчилар келиб, таппа босишибди.

– Ҳамма жойда танишларингиз бор, - мўлтираб ялиндди Одамхожи. – Шу ишга аралашмасангиз бўлмайди, ака.

– Ҳужжатсиз молни омборда сақлаб бўларканми, каллаварам, – танбех берди Хуррам. – Ҳужжатсиз мол нима дейилишини биласанми?

Тўтиқуш гердайиб, дарҳол билимини пеш қилди:

– Контр-р-рабанда! Интер-р-пол!

– Ие! – бир сесканиб тушди Одамхожи. – Бу қушми, ё айғоқчими?

Хуррам: «Юракни урдириб қўйибсан-ку, бола. Бу, шунчаки, телевизордан ўрганган бўлса керак», дея елка учириб кулди. Сўнг жиддийлашиб, текширувчиларнинг кимлигини сўради. Одамхожи текширувчиларнинг исми ва иш жойлари ёзилган қоғозни узатгач, унга апил-тапил кўз ташлаб, димоғланиб деди:

– Бўпти. Чорасини топамиз.

Одамхожининг чехрасида чироқ ёниб, Хуррамнинг бошидан ташаккур ёғдира кетди. Хуррам эса қуруқ раҳматлар билан қоникадиган ёшдан аллақачон ўтиб бўлган эди. Пайтдан фойдаланиб, энди ўзининг ишини битиришга чоғланди:

– Ҳалиги, кичик корхонаси бор божанга айтиб қўй. Келиб, ўринбосаримга учрашсин. Заводимиздаги баъзи ускуналарни ҳисобдан чиқариб, арзонроққа берворади. Божанг билан кейин ҳисоблашармиз.

– Бир оғиз гапингиз, ака.

Дам Хуррамга, дам Одамхожигга аланглаб, суҳбатни зоғланиб тинглаётган тўтиқуш бирдан қанотида бошини чангаллаб қичқирди:

– Кор-р-рупция! Кор-р-рупция!

Буни эшитиб, Хуррамнинг кўзлари олайди:

– Ҳей, нималар деяпсан? Ўчир!

– Айтдим-ку, Хуррам ака, – куйиниб чингиллади Одамхожи. – Бу қушдан яхшилик чиқмайди.

Тўтиқуш Хуррамга кўз ўйнатиб, қанотини осмонга бигизлади:

– Кор-р-рупция! Тур-р-ма! Карамшўр-р-ва!

– Оғзингни юм, аблах! – бўқирди Хуррам. – Турма нималигини кўрсатиб қўяман сенга! Ҳозир ўзингни қафасга тикаман! Ушла уни, Одамхожи!

Иккаласи стулларни ағдар-тўнтар қилиб, тўтиқушни қувлай кетишди. Тўтиқуш ўзини у бурчакдан бу бурчакка уриб, тўхтовсиз айюҳаннос сола бошлади:

– Ёр-р-да-а-м! Ёр-р-да-а-м!

Қўлида капгири билан хонага ҳалпиллаб кириб келган Майнахон аҳволни кўриб, бир муддат донг қотиб турди. Сўнг бир эрининг, бир Одамҳожининг олдини тўсиб, уларни шаштидан туширишга уринди:

– Хой, нима бўлди кап-катта одамларга? Тўхтанглар! Тўхтанглар дейман! Ба-а-с!!!

Охирги қичкириқ янгради-ю, Хуррам билан Одамҳожи генералнинг овозини эшитган аскардек таққа ғўдайиб тўхташди. Патлари тўзиб кетган тўтиқуш учиб келиб, Майнахоннинг елкасидан паноҳ топди ва иккала таъқибчига галма-гал бақрайиб боқди.

– Ҳа, дадаси? Нима гап?

– Кўрмайсанми бу маразни. Тузимни ичиб, тузлимга тупуряпти.

Ўз навбатида тўтиқуш ҳам бўш келмади. Қанотини оғзига тираб, Майнахоннинг қулоғига ариллади:

– Мар-р-жона... Секретар-р...

Майнахон тўтиқушни авайлаб қўлига олди, кўзларига синчковланиб тикилди:

– Нима дединг? Қайтариб гапир-чи, Бабангида.

Тўтиқуш бу сафар батафсилроқ қилиб уқтиришга тиришди:

– Хур-р-рам... Мар-р-жона... р-ресторан... р-рақс... р-рақс...

– Вой, иғвогар-ей!- ғазаби қайнаб типирчилади Хуррам. – Энди гапни бошқа ёқдан кавлашини қаранглар!

Одамҳожи ҳам тўтиқушга тиш ғижирлатди:

– Ҳе, харомгўшт! Чет эллик сотқин!

Майнахоннинг юзи гезариб, эрига чимрилди:

– Ҳа-а, гап буёқдамиди? Тунов куни ўтиришда бўлдик деб, ресторанда Маржонахон билан рақс тушганаканлар-да?

– Бош буғолтиримиз туғилган кунини ўтказувди. Ресторанга ҳамма борган.

– Ўша куни туришингиз бошқачалигини сезувдим-а! Хотинжон, сенга битта зў-ў-р совға мўлжаллаб қўйдим деб қийшанглашингизда гап боракан-да, а?

Хуррам масовсираб пўнғиллади:

– Қўрқма, эртагаёқ опкеламан ўша совғани.

– Раҳмат!- терсланиб, биқинига қўл тиради Майнахон. – Совғани олиб бўлдик. Ўзларига қайтаришимиз қолди холос. Хўш, кўнгиллари қанақа совға кусаяпти?

Хуррамнинг кўзлари пилдираб, пайсалланганича туриб қолди. Унинг ўрнига тўтиқуш жавоб қилди:

– Тар-р-саки! Тар-р-саки! Вах-хах-ха, вах-хах-ха...

Майнахон нафратомуз лаб жимириб қўйиб, ошхонага кириб кетаётганида ҳам елкасидаги тўтиқуш қаҳқаҳ уришдан тийилмади.

Аmmo, кар-караxт тусга кирган Хуррамнинг қулоғига энди бу қаҳқахалар чалинмас, унинг миясида раҳматли Масирқори айтган бир гап қайта-қайта жаранглаётган эди: «Аҳмоқ билан шаллақини илмга аралаштириш яхшиликка олиб бормайди».

2000 йил.

ЭСКИ ЗАМОН КУЛГИЛАРИ

ДАРДИНГНИ СТАДИОНДА АЙТ

Ҳакамнинг асабини эговлаш учун эндигина хуштак чалмоқчи бўптурганимда, стадиондаги эълончи бошини тандирга тикиб олгандек, карнайни ғўнғиллатиб гап бошлади. У рақиблар жамоасини таништириб келиб, «бешинчи рақамда – Камол Каппонов» деса бўладими? Шу захоти сочим хурпайди.

Гап шундаки, ишхонамиздаям Камол Каппонов деган ўлакса бор. Бўлим мудиримиз бўлади. Йигирма йилдан бери иккаламиз ит-мушукмиз.

Хуллас, исми-шарифи эълон қилинган пайтдан бошлаб, бешинчи рақамли ўйинчини ўлгудек ёмон кўриб қолдим.

– Хап сеними, Камол Каппонов! – дея мушт дўлайиб бақирдим мен. – Ўргилдим ўша турхатингдан!

Бақирдим-у, худди бўлим мудиримизни кўпчиликнинг ичида ҳақорат қилгандек, кўнглим яшнаб кетди.

– Хў, Каппонов! – ўйиннинг илк дақиқасидаёқ иккинчи бор баҳри-дилим очилиб қичқирдим мен. – Кеккайишни сенга ким кўйибди? Ҳе, сўтак!

Шунда, ёнимдаги суратдор кўйлакли ўспирин менга ўгрилиб: «Намунча Каппоновга ёпишиб олдингиз, ака, у бечорага ҳали тўп теккани йўқ-ку», деб қолди.

– Камол Каппоновнинг кимлигини биласанми ўзинг? – бошқалар ҳам эшитсин деб, теваракка аланглаганимча, жўрттага баланд товушда гапирдим мен. – Жудаям аблаҳ у! Писмайиб туриб, орқадан оёқни чалади!

Бу гапни эшитиб, атрофда ўтирганлар бешинчи рақамли ўйинчи томонга ола-кула қараб кўйишди.

Шу маҳал қанот ҳужумчимиз Исроил Шокиров тўп билан олдинга интилди. Стадионда «ҳая-ҳая» бошланди. «Ҳайда, хўроз!», «Теп гумбиллатиб!» деган қийқириқлар эшитилди. Исроил жарима майдониға яқинлашиб қолган вақтда Каппонов бало-қазодек етиб келиб, унинг оёғи остига ташланди-ю, йиқилаётиб, тўпни ён чизикдан ташқарига тепиб юборди. Бу мен учун айна муддао бўлди. Ён-веримдагиларни бўлим мудиримизнинг шамойилига айланган бешинчи рақамли ўйинчиға қарши қайрашни авж олдирдим.

– Аблаҳлигиға энди ишондиларингми? Ана сизларға Камол Каппонов! Агар Исроил эпчилик қилмаганида, болдири чўрт синган бўларди.

Биқинимда ўтирган суратдор кўйлакли ўспирин кўлини оғзига карнай қилиб, ғижинганича чийиллади:

– Кўзингға қараб ўйна, Каппонов!

Яна уер-буердан «Ўпкангни босвол, Каппонов!», «Қара, Каппонов, орқангдаги нўмиринг тушиб қолди», деган писандалар таралди. Мен бўлим мудиримизнинг ўдағайловчи башарасини кўз олдимға келтириб, «Сендан кўрқадиган аҳмоқ йўқ, Камол Каппонов!» – деб наъра тортдим.

Исроил – жамоамизнинг Пелеси. Унинг тўп урмасдан ўйиндан чиқиб кетганини ҳали ҳеч ким кўрмаган. Агар йигирмаю бир ҳисобида ютказган бўлсак, билинги, ўша битта тўпни шу қоровой урган бўлади. Бомбардирни кўриқлаш Каппоновга топширилган бўлса керак, эркатой ҳужумчимизга сира кун бермай қўйди. Бир гал ундан тўпни тортиб олаётиб, елкасидан салгина туртиб юборди. Бўлим мудиримиз ҳам мени ноҳақ турткилагани турткилаган.

– Дод Каппоновдан! – деб шовқин кўтардим мен. – Бу зўравонни тергаб қўядиган одам топиладими, йўқми?

Стадионда ҳуштакбозлик бошланди. Соддадил Исроил ўзига нисбатан кўполлик ишлатилганини шундагина сезиб, ҳакамга хўмрайганича ерга бир туфлаб қўйди.

Қулайдан-қулай шароит юзага келганидан фойдаланиб, ичимда кўпдан бери тўпланиб ётган бор зардобни стадионга тўкишда давом этдим.

– Мунча куюкасан, ука! – хўрлигим келиб, Исроилга нидо қилдим мен. – Дунёда ҳақиқат бор деб ўйловдингми? Ҳақиқат бўлса, Камол Каппоновга ўхшаганлар бизни тепалаб юрармиди?!

Бу оҳ-воҳларимга жавобан, турли трибуналардан «Каппоновни ҳайдаш керак», «Бу ўйинда ҳакам борми ўзи», «Каппонов! Исроилни тинч қўй, мараз», деган хитоблар янгради. Менинг назаримда, минглаб азамат йигит бўлим мудиримизни пўстаксудраш қилишга шай тургандек кўринди. Ана энди кўнглим тоғдек кўтарилмасинми!

Тарафдорларим сония сайин кўпайиб бориб, биринчи тайм охирлаб қолган чоғда бутун бир стадион Каппоновнинг ашаддий душманига айланди. Тўрт томондан уни таҳқирловчи сўзлар жаранглай бошлади. Бу ҳол ҳакамга ҳам таъсирини ўтказмай қўймади, у йўқ нарсадан айб топиб, музтурхат бўлим мудиримизнинг дастидан балога қолган футболчи Каппоновга сарик қоғозча кўрсатди.

Ёнимдаги суратдор кўйлакли ўспирин бундан ўзида йўқ ҳурсанд бўлиб, кафтларини бир-бирига ишқалаган асно: «Қалайсан энди, Каппонов?» – деб чийиллади. Ҳакамнинг шаънига гулдирос қарсақлар ёғилди. Нариги трибунадан: «Бас энди! Каппоновнинг думи тугилсин!»- деган даъват эшитилган дамда, ниҳоят қатъий талаб билан чиқиш пайти келганлигини англадим.

– Ғаламисларга орамизда ўрин йўқ! – деб хайқирдим мен. – Йўқолсин Камол Каппонов!!!

Шу маҳал «барибир ниятингга етолмайсан, иблис», деган хирқирок товуш чалинди қулоғимга. Мундоқ қарасам, орқадаги қаторда гезарганича бўлим мудиримиз Камол Каппонов ўтирибди.

1977 йил

ОШҚОВОҚСИЗ САТИРА

Бутун бошли шаҳарда мижозимга ўтирадиган ягона ошхона шу. Биринчидан, очик ҳавода овқатланаман, иккинчидан, ошқовоксомса фақат шу ерда ёпилади.

Воҳ-воҳ, ошқовоқ дегани жон-дилим. Айтишларича, болалигимдаёк эндигина хамаклаётган кадини маммага ўхшатиб сўрганим-сўрган экан...

Иссиққина ошқовоқсомсаларни, одатдагидек, четдаги уч оёкли ногирон столга ёйиб, эндигина эмишни бошламоқчи бўлувдимки, тепадан «Қағ-ғ!» этган товуш эшитилди. Мундоқ қарасам, конверт чангаллаган бир қарға бошимда шақилдоқдек айланиб турибди. «Кишт!» дедим. Қарға эса, қочиш ўрнига бехос пастга шўнғиди-ю, хатни столга ташлаб, сомсалардан бирини чангаллаганича яна осмонга кўтарилди «Илойим, кекиртагидан тешиб чиқсин!» –деб қичқирдим юлиб ютар «почтачи»нинг ортидан.

Конвертни олиб кўрсам, устига: «Ошқовоқхона, четдаги уч оёкли стол, Маматвали Шампановга», деб ёзилибди.

Э, чаласавод! «Шанбанов»ни «Шампанов» дебди. «Шанбан»нинг «Шанба»дан келиб чиққаниниям билмайди.

Сомсадан бир тишлаб қўйиб, хатни очдим. Сочикдек келадиган қоғозда тўрттагина сўз: «Маматвали плус ошқовоқ, минус сатира, баробар – аҳмоқона тирикчилик».

На имзо бор, на хайр-маъзур. Аммо, муаллифи шундоққина тирноғимнинг устида турибди – бу ўша писмиқ сатирачининг иши, ўша ғулғулабоз ёзган буни. Асарларини янчиганимда айрим касбдошларим: «Бекорга овора бўпсан, сендақаларнинг танқидига пинагиниям бузмайди у», дейишганди. Мана, алам қипти-ку!

Шу десангиз, отам раҳматли аскиячи зотини солиқчидан ҳам ёмон кўрарди, «хиринглашиб ўтиргунча, сигирга бир кучоқ ўт юлиб берсанг, рўзғорга ярим коса, бозорга икки коса қатиқ кўшилади», дерди. Менгаям отамдан юққанми, сатирасиниям, юмориниям кўргани кўзим йўқ. Буёқда вагон-вагон масалалар ҳал бўлмай ётибди, ҳажвчиларни кўрсангиз, хануз «хи-хи-хи, хо-хо-хо, ха-ха-ха».

Мана, биттасининг ёзгани: «Бу одам ёстиққа оёғини эмас, бошини қўйиб ухлаши, шўрвадаги карамни аввал кўлида олиб, сўнг қошиққа солиши билан эмас, қошиқни тўғридан тўғри косага ботириши билан бошқалардан кескин фарқ қилса-да, ҳамон жиннихонада даволаняпти. Чунки, у мудом ўша саволни такрорлагани такрорлаган: «Кимё завўдининг мўрисини қачон судга берамиз?!»

Бунинг нимаси кулгили? Ёзувчи бизга нима демоқчи? Мўрини «қора курси»га судрашга уринаётган одамнинг соппа-соғлигига халқни ишонтирмоқчими? Ишонтирганда ҳам, шу куладиган гапми? Жудаям одамларни кулдиргинг келган бўлса, ана, лоақал Бароқ Исрофилга ўхшаб отарчиларни мазахла, давлатга бир тийинлик фойда келтирмайдиган сақичфурушларни фош қил. Завўднинг мўрисига бало борми?

Ўзимга қолса, бунақа субутсиз жанрга бурун тикиб, илмимни хор қилиб юрмасдим. Наилож, устознинг раъйига қараб...

Бир куни устозникида ўтириб қолдик. Орада десангиз, нозиккина идоранинг нозиккина вакили ҳам бор. Кўринишидан мушукдай мулойим, аммо гаплари йўлтўсарнинг муштидек лўнда-лўнда.

Устоз мени азалдан яхши кўради, боиси бирон марта кўзига тик боққан эмасман. Бу сафар ҳам меҳри товланиб, меҳмонга боримни борича мақташга

тушди: танқидчилигимизнинг эртанги юлдузи, калласи нақ билимнинг уяси, энг муҳими – ниҳоятда жасур, табиатига ёқмаган ёки сиз билан бизга ўхшаш бамаъни китобхоннинг ихлосини қозонмаган асарларни тап тортмай савалаб ташлайди, деди. Шу йўсин, гапнинг қозонида адабиётни қовуравердик. Бир пайт, «жаз» этиб, капгирга ҳажвчилик илинди. Устоз кўзимга маънодор боққан эди, «биласиз-ку, бунақа шатмоқ жанрга азалдан тоқатим йўк», дедим.

– Ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги босқичида биз универсал бўлишимиз керак, – деди устоз, бурнининг учини ўйнатиб. – Акс ҳолда сиз... айтайлик, ҳатто биз ҳам четга сурилиб қолишимиз мумкин.

Юрагим бир жизиллаб кўйди.

Шундан кейин устоз муқоваси рангпарроқ китобни олиб, эрмакка варақлаган бўлди.

– Қарангки, манашуям сатирамиш, – деди у китобни менга узатиб. – Ўқиб чиқдим... Ҳеч нима тушунмадим... Ғирт топишмоқ! Бир қишлоқи бола пойтахтга келибди, на иш, на бошпана, на ўзбекчиликни тополмай қайтиб кетибди.

– Ў! – дея сипо жилмайди меҳмон. – Шу замонда-я? Бизнинг жамиятдами?

Устоз уни маъқуллаб, бош қимирлатди:

– Ҳамма гап шунда-да. Шу типик ҳодисами?

– Кам бўлманглар-е! – дея мийиғида кулди меҳмон. – Адабиёт шу даражага тушган бўлса, адабиётшунослик олдинроқ тугаб битган экан-да.

Лабига ёпишиб қолган шафтоли пўчоғини беозоргина чимдиб олаётганимда, устоз сузилган тарзда пича жимиб турди, сўнг пўчоқнинг оғзидаги қолдиғини елкамдан ошириб туфлаб, сўзга оғиз жуфтлади:

– Биламан, анчадан бери матбуотда кўринолмай юрибсиз. Шу китобни ўқиб, бир фикр билдирворинг... кўпчиликка аралаштириб бўлсаям... Босилишига ўзим ёрдам бераман.

Меҳмон ўша мулойим оҳангда яна гап қистирди:

– Бу ёзувчининг ижодидан анча узоқман. Лекин, айтишларича, тили сал узунроқмиш. Бир ҳажвиясида ҳатто танқидчиларниям... а? Индамай кўйиб берса дейман... Униям курагини эзиб кўядиган мардлар бордир?

Хуллас, курагини ўзим эзиб кўяқолдим. Мана, энди типирчилаяпти. Шунақада бирам мазза қиламан-ей!

Умуман, номи сатирачи бўлса, ҳаммасининг бурнини ғиштга ишқалаш керак. Шуларнинг дастидан туппа-тузук хотиним ҳам айниди-қолди – ҳажвий китобни очволиб, қикирлагани қикирлаган. Бугун уйда қикирлайди, кейин ишхонада... кейин кўчада... Охири нима бўлади, худо билади.

Буёқда тинчгина бир оилага совуқчилик тушираётгани етмаганидек, яна қаргадан имзосиз хат жўнатишади, пешанангга лақаб ёпиштирмоқчи бўлишади – «плюс ошқовоқ» деб...

– Ҳа, айтгандай... хў акахон, ошқовоқсомсадан қолдими? Яна битта узинг. Сатирачиларнинг учма айғоқчиси тўсатдан ризқимни қийиб кетса бўладими. Бу касофатиларнинг кўлидан бошқа нимаям келарди...

Оҳ, оҳ, оҳ, ошқовоқдан қолмайлик, ошқовоқдан!

1988 йил.

ЕРЛИКЛАР

Бичиқчилик бўлимининг бошлиғи Қодир-қайчи ўпкаси оғзига тикилгудек бўлиб, ичкарига отилиб кирди.

– Ишни тўхтатинглар, қизлар! – хирқиради у, бўлимдаги яккаю ягона эркакнинг кўзига карамасликка уриниб. – Бир соат ичида иш жойимизни гулхонага, ҳовлини истироҳат боғига айлантириб улгуришимиз керак. Коинотдан келган одам-м... ҳм-м... шахслар ишимизни кўришармиш.

– Вой ўла-а-й! –деб ёқа ушлади Ойшабу. – Эримнинг олдида нима деган одам бўлдим? Марсда ҳаёт бор, деса, нукул алжираганингиз алжираган, деб мазахлаганидим.

– Балки, Сатурндандир, – бармоқ тишлаб туриб, тахмин қилди Тўпахон.

Хориждан келтирилган бошқачароқ итни кўрса ҳам, бирдан ҳаяжонланиб кетадиган Қумрихон Қодир-қайчига тошиқиб боқди:

– Ё Юпитердан келишдимикин?

– Буни осмонга дурбиндан қарайдиган фрапессирлардан сўра, – тўнғиллади Қодир-қайчи. – Директоримиз менга кўнғироқ қилиб, гап шунақа-шунақа, сенга бир соат муҳлат бераман, деди – вассалом!

Бўлимдаги яккаю ягона эркак, одатига кўра, хотинларга суйқаниб туриб, майин товушда гап қистирди:

– Тилимизга тушунишармикин у ер юткурлар?

Қодир-қайчи елка қисди:

– Ким билади дейсан, ака Ёқуб. Ишқилиб, ўзинг тилингга эҳтиёт бўлгин. Мабодо, маошингни сўраб қолишса, мукофот пулини кўшиб айтиш эсингдан чиқмасин... Ҳа, айтгандай, касаба уюшмасининг раиси қани?

– Мана турибман-ку, – дея олдинроққа чиқди Мардоной.

– Сенга топшириқ шуки, Бухалчага мўмайроқ қилиб ёрдам пули ёз!

– Вой! Бухалча биздан ёрдам сўрабдими?

– Унақа буракбозларга ёрдам берадиган аҳмоқ йўқ! – ўшқирди Қодир-қайчи. – Сен ўша пулларга бозордан харажат қип келасан. Осмондан тушганларнинг томоғини ёғлаш керак. Ерликларнинг улфатчилигини уларга бир кўрсатиб кўймасак, юрганаканмиз.

Бир соат ўтиб-ўтмай, меҳмонлар бичиқчилик бўлимининг ҳовлисига кириб келишди. Қодир-қайчи теп-текис йўлакда қоқина-қоқина, уларнинг истиқболига ошиқди. Коинотликларга қайси тилда мурожаат қилишни билмай, таваккалдан, «Гуд... гуд... гудибай», дея кучукчадай ғингшиди.

Директор бошлаб келган уч нафар меҳмондан иккитаси аёл бўлиб, кўриниши ва кийиниши жиҳатдан маҳаллий жувонларга жуда ўхшаб кетишарди. Лекин, малласоч эркакнинг кўкиш кўзида самовий совуқлик яққол акс этиб турар, бужур юзи эса, метеорлар ёмғиридан ғалвир бўлиб кетган олис бир сайёрани эслатар эди.

Коинотлик эркакнинг кўлида таниш сигарет қутисини кўрган ака Ёқуб, Ўзбекистон ўз тамаки маҳсулотларини Ер юзидан ташқарига ҳам экспорт қила бошлаганини пайқаб, беихтиёр фахрланиб кетди. Меҳмон йирқироқ

мисчакмоқни шиқиллатиб, сигаретига ўт берган пайтда, ҳозиргина нос кафтлаган қоровул чолнинг кўзлари бежо ўйнади.

– Я илавҳа иллавла, – ғўдираб, чаласаводларча калима келтирди у. – Еттинчи осмоннинг жинчироғини қаранг-га!

Директор меҳмонларни чиннидай тоза йўлакдан ишхона биноси сари етаклади. Қунишганларича, бир-бировининг пинжига кириб олган қизлар, эшик ёнида ҳайрат ва ҳаяжондан қотиб туришарди.

– Ҳорманглар қизлар! – коинотлик аёллардан бири уларга жилмайиб сўз қотди.

Меҳмоннинг илиқ муомаласи, кутилмаганда, совуққина қарши олинди. Қизлар ўртасида ўзаро висир-висир бошланди.

– Ие! Ғирт ўзбекча гапирди-ку!

– Барибир ғализроқ...

– Шунисиғаям шукур қилсанг-чи...

Бири биридан сўзамол қизларнинг ҳозир туйқус ёввойиланиб қолишганидан таажжубланган директор меҳмонлар олдида ўнғайсизланиб, устма-уст томоқ қирди.

– Сизларга нима бўлди, қизлар? – «қизлар» деса-да, негадир ака Ёқубга таънадор боқиб сўради у. – Бу меҳмонлар ўзларингга касбдош, яъни кўшни тумандаги «Коинот» модалар уйининг вакиллари. Молларимиз харидоргирлигини эшитишиб, тажриба ўргангани келишибди. Қани, яхшилаб танишиб олинглар-чи...

Ҳамма тенгдан қалқиб кетди. Қоровул чол жаҳл билан нос туфлаб, белини қашиганича аста нари жилди.

1977 йил.

ҚИЙҒИРАКНИНГ ШАМОЛИ

Синоптикларнинг навбатдаги йиғилиши давом этар, келгуси ой учун гидрометеорологик бюллетен тайёрлаш масаласи муҳокама қилинмоқда эди.

– Ҳой, сен бунақа ғўрлик қилмагин, Тошкўмиров! – дея, жамоага бундан бир ойча олдин келиб қўшилган ёш ходим Тоштемировга дакки берди бошлиқ. – Водий ҳақида тайёрлаган маълумотларинг икки ҳафта ўтмасдан юзимизни шувит қилди-ку. Бюллетенда, худди жўғрофиядан имтиҳон топшираётгандек, вилоятлар қолиб, ҳатто туманларнинг номиниям кўрсатиб ўтибсан. Намунча мижғов бўлмасанг, ука? «Водий» дейилгандан кейин, гап томом-да. Бу чеккасида ёмғир ёғмаса, у чеккасида ёғар, бу тарафига туман тушмаса, у тарафига тушар. Ҳе, сени қара-ю...

Бошлиқ пича жимиб қолди. Икки тамшаниб, бир ютинди. Сўнг ўтирганларга бир-бир бақрайиб боқди. Ҳамма тенгдан сездик, энди асосий масалага ўтилади.

– Гап шу! – столни пашша ўлдириш услубида қаттиқ шапатилади бошлиқ. – Янги бюллетен шундай тайёрланиши керакки, унда тулкининг инидагидек қирқта туйнук бўлсин. Бирон-бир жойда офтоб чиқсаям, чиқмасаям, тош ёғсаям, ёғмасаям, маълумотларимизга шундоққина мос келиши шарт.

Бу сўзлар барчага тааллуқли эса-да, бошлиқ кўзини нуқул унга камалаклар гапирганлигидан тегишли хулоса чиқариб олган Тоштемиров шумшайган куйи: «Хўп бўлади», деб минғирлаб қўйди.

– Қани, фикрлар бўлса, эшитайлик, – атрофдагиларга қиялади бошлиқ.

Биринчи қаторда мазкур муассасага деярли тенгдош бўлган уч нафар туллар ходим – Чамаев, Таваккалов ва Фолчиевлар ўтиришарди. Фолчиев билан Таваккалов ёши андак улугроқ бўлган Чамаевга маънодор кўз ташлашди. Чамаев тепакал бошидаги уч яримта сочи авайлаб силаб қўйгач, жангдан чарчаб қайтган саркардаларга хос мудроқ қиёфада дўриллади:

– Томдаги флюгернинг тумшуғи уч кундан бери ғарбга қараб турибди. Шунга асосланиб айтиш мумкинки, шамол сурункали равишда унинг думи томонга эсмоқда...

– Флюгерни ҳозирча тинч қўяйлик, – унинг сўзини бўлди бошлиқ. – Хўш, маънироқ гап айтадиган одам борми?

Бошлиқнинг кўнглидагини ғиззо пайқаб етган Таваккалов чайналиб ўтирмай, гапни лўндасидан бошлади:

– Маҳаллий мирзатеракларнинг барги бу йил тепасидан тўкилиб боряпти. Демак, қиш қаттиқ келади. Қўшним Жуман боққолнинг фикриям шу. Айтмоқчиманки, янги маълумотда ҳавонинг исиши ҳақида камроқ башорат қилганимиз маъқул.

Касбдошининг гапи бошлиққа ёқимсирлагани Чамаевнинг ғашини келтирди. Уч яримта сочи тиккайгудек бўлиб, дарҳол қарши хужумга ўтди:

– Рагани болам, бозорни олам дейдиган хумбош Жуман боққолни фанга тикиштириб нима қиласиз. Кеча автобусда ишга келаётсам, кўзидан фаросат ёғилиб турган қишлоқи оқсоқол далада бир жуфт лайлакни ўз кўзи билан кўрганини айтиб қолди. Лайлакки шу пайтгача учиб кетмаган экан, совуқ кеч тушади.

Рақиб ҳам бўш келадиганлардан эмасди.

– Бемаъни гап! – қатъий эътироз билдирди Таваккалов. – Иккита пандавақи лайлакнинг ҳануз далада юриши ташкилотимизга қимматга тушиши мумкин. Барчамизга маълумки, олқарғанинг шамоли шитобли ўтди. Бу – намгарчилик кўп бўлади дегани. Шундай экан, ҳавонинг совуш эҳтимоли борлигига нега ишонмаслигимиз керак?

Иккала ходим ўртасида тортишув бошланди. Бири қурбақалар кейинги кунларда ҳовуздан чиқмай қўйишганини пеш қилса, бошқаси чумолилар ҳамон инидан бемалол узоклар юрганини айтиб, ўзининг ҳақ эканини исботлашга тиришарди.

– Майда гапларни бас қилсаларинг-чи, оғайнилар, – баҳсчиларга насиҳатомуз сўз қотди Фолчиев. – Балки, икковларингни гапларингдаям маълум даражада жон бордир. Лекин, аниқ-тиниқ фикр билдиришга ҳали сал эрта эмасмикин?

– Хўш, хўш? – бирдан зийракланди бошлиқ.

– Жичча сабр қилсак, эрта-индин қийғираклар ўтади, – дам бошлиққа, дам теваққилларга боқиб, сўзлашда давом этди Фолчиев. – Агар қийғираклар қибладан эсанг шамол билан учиб келишса, совуқ эртарок тушиши аниқ. Мабодо, тескари шамол билан келишса...

Қиттай кеч бўлса ҳам, ишни пишиқ-пухта қилганга нима етсин. Хуллас, бюллетен қийғиракнинг шамолидан кейин тайёрланадиган бўлди.

Синоптикларнинг иши жуда нозик, ўта мураккаб. Буни билган билади.

1972 йил.

ТЎҒОН ТАКАЕВНИНГ ҚОШИҚБОЗИ

Хурматли суд раиси! Муҳтарам масаҳатчилар! Акаларим! Бўйнимга оламан, ўзимдаям сал-пал айб бор – баъзан кўнгли бўшлиқ қилдим, баъзан нафсим ҳакалак отди. Аммо-лекин, айбнинг энг йириги – шу топда мени қаллобга чиқариб, уялмай-нетмай даъвогарлик қиптурган манави одамларнинг ўзида. Шундай пачақ аҳволга тушиб қолишимга сабабчи бўлганлар, ана, пастда тарвайиб ўтиришибди.

Яна бир нарсага хайронман – асосий гуноҳкор нимагадир бу золда кўринмаяпти. Илтимос, хурматли суд раиси, телестудия режиссёри Сувонқораевниям ёнимга жуфтлаб кўйишингиз керак бўлади. Ҳамма машмашани бошлаган ўша!

Сомсапазлик қилиб, тинчгина яшаб юрувдим. Бир куни тандирни эртароқ қоқлаб, хўжайнимдан ўз тегишимни олдим-у, кайфият важанг бўлиб, уйга жўнадим. Одатдагидек, телестудиянинг ёнидан ўтиб бораётсам, бир занжинусха одам ичкаридан ҳолпиллаб чиқиб, шартта йўлимни тўсди, «бўшмисан, окоси», деб сўради. «Мақсад?» – дедим. «Арзимаган хизмат бор, соққаси нақд», деди у. Кейин, жавобимни кутиб ўтирмай, қўлимдан тутиб, ичкарига судради.

Нима гаплигини ичкарига кириб тушундим. Режиссёр Сувонқораев машхур хонанда Тўғон Такаев ҳақида «Тилла тишли булбул» деган филм-кансертни суратга олаётган экан. Ҳамма нарса тахт бўлган кезде, мусиқачилардан биттаси, яъни қошиқбоз йигит пиллапоядан йиқилиб, қўлини лат егизибди. Ҳали-вери ишга ярамаслиги маълум бўлганидан сўнг, Сувонқораев шоша-пиша мени топиб келган жойи экан.

– Тайёр пулни олишга-ку қорним оғримайди-я, – дедим мен Сувонқораевга. – Лекин, тўғрисини айтсам, турли еди-ичдиларда қўлимдан қанча-қанча қошиқлар ўтган бўлсаям, умримда уларни бир-бирига ҳеч уриштириб кўрмаганаканман.

Шунда Сувонқораев: «Э-э! Биров сенга қошиқни оҳангга солиб шақиллатасан деяптими? Тасмага ёзилган қўшиқни берсак, ашулачи хўжа кўрсинга оғзини қимирлатиб, мусиқачилар асбоб чалгандек бўптуришади холос», деди мени жеркиб. Кейин: «Дадил бўл, ука, қошиқларни завқ-шавқ билан уриштиргин, хўпми?» – деб елкамга қоқди. «Хўп» деганимни биламан, мени пардозхонага опкиришиб, бетимга бир балоларни суркашди. Яп-янги кийим кийдиришиб, галстўк деган латгада бўйнимни бўғишди...

Во-о, акалар! Ўша кансерт телевизўрда берилганидан кейин бошимдан нималар кечганини кўрганингизда эди! Олдинига маҳалла-кўйга ош тортдим. Қариндош-уруғларни кутиш бир ҳафтага чўзилди. Ишхонадагиларга алоҳида зиёфат уюштирдим. Илгари мени «хасмисан, касмисан» демайдиган катта хўжайинимиз ҳам ўтиришга келиб, қошимдан ўпиб табриклади. Ўшанда:

«Санъат деганиям ёғлиққина соҳа-ю, аммо сиз ўзимизга кўпроқ кераксиз», деб кўз қисганиди. Кўп ўтмай, мени тузуккина бир ошхонага шеф қилворди.

Буёқда ишларим қайнаб ётибди-ю, дуппа-дуруст зотлар атай олдимга келиб, мени тўйларга олиб кетадиган бўлишди. «Тантанали кечамизни очиш учун сўз – ҳаммага севимли Тўғон Такаевнинг асл шогирди Қосим-қошиққа!» – дейилиши билан қийқириқлар бутун маҳаллага зилзила солишини айтмайсизми. Бора-бора, гап деган нарсага дўппи кийдирадиган бўпкетдим.

Етилган-етилган қизлар кўча-кезикда мени кўриб қолишса, «Вой, ана, ана, Тўғон Такаевнинг қошиқбози келяпти», деб бир-бирини қитиклаб қўйишади денг. Хўш, бунақада хотинни қўйвормай бўладими? Ҳалиям, тугалай инсофдан чиқиб кетмай, бор-йўғи беш мартагина уйландим холос. Алиментларни вақтида тўлаб келяпман.

Обрўйим ошган сайин, илтимос қилувчилар ҳам кўпайиб борди. Шунинг натижасида, юқорида айтиб ўтганимдек, нафсим тобора ҳакалак отиб, оғзимга сиғмайдиган лукмаларгаям панжа уришни ўргандим. Биров «боламни ўқишга киритиб беринг», деса, бошқаси «келинимни фалон касалхонага навбатсиз ётқизсангиз», деб мўлтирайди. Ишхона ҳисобидан уй-жой олишга умидворларнинг-ку сон-саноғи йўқ. Аввалига иймангандек бўлдим, кейинчалик шароитга тез мослашиб, берган «чўтал»ларини безрайиб олавердим, акалар.

Ўзларинг мард-мардум бўлиб айтинглар, мажбурлаб чўнтагимга солишаверса, мен нима қилишим керагиди? Узоққа бориб ўтирмасдан, мендан уч минг «юмалок»ни даъво қилаётган анави бозор паттачисини олайлик. Бу полвонвачча мени ургудек бўлиб чўнтагимга пулни тикишдирдики, институтни битирган ўғлимни солиқ идорасига ишга жойлайсан, деб. Ўшанча пулни қаердан олгансан, деб унинг ўзиниям тергов қиладиганлар топилиб қолар?

Бу гапларим билан нима демоқчиман? Айтмоқчиманки, майли, майда-чуйда гуноҳларимни ўғилболачасига бўйнимга олай. Аммо-лекин, асосий айбдор четда қолиб кетмасин-да. Жазонинг энг каттасини – ғўрлигимдан фойдаланиб, мендек содда бир сомсапазни эгри йўлга бошлаган режиссёр Сувонқораев олиши керак. Анавини адолат деса бўлади.

Охирги илтимосим шуки, акалар, ҳукм чиқараётганда, ёшлигимни, ҳаётда жуда тажрибасизлигимни, қаллоб Сувонқораевнинг оғирини энгиллатайин деб, ўзим билмаган ҳолда қинғир йўлга кириб қолганимни ҳисобга олинглар...

Ах, пишмаган калла! Телевизўрда қошиқни шақиллатгунча, сомсахонада чўмични тақиллатиб юраверсам ўлармидим?!

1984 йил.

ОЛА-БУЛА ШАРФ

Ой тугаб бораётгани учун бешта жамоа хўжалигида кетма-кет томоша қўйдик, бу – олтинчиси... Охиргиси!

Ҳа, охиргиси бўлмай куриб кетсин-а! Бунақанги расво клубни умримда энди кўришим: деразаларнинг ойналари чалапачоқ, сахна совуқ, ҳатто кийиниш хонасигаям печка-мечка ёқиб қўйишмабди, хонандаю

раққосаларимизнинг тиши ёппасига «чакира-чакир дангира»га ўйнаб турибди...

Ўзимга кўйиб беришса, бундақанги қаҳратонда оёғимнинг тагига буқа сўйишсаям қишлоқ гастиролига чиқмаган бўлардим. Кимсан – машҳур хонанда Рамазон Шабдаевман! Ҳозирча бозорим чаққон. Майда пул қистириладиган тўйларга анчадан бери бормай кўйганман. Начора? Бир томонда филармониямизда маблағ масаласи ишқал. Иккинчи томондан қарасак, «деҳқонларга маданий хизмат» деган гаплар бор.

Ўчакишгандай, шарфимниям уйда унутиб қолдирибман. Бу аҳволда томоғим музлаб, овозим тўғнаб қолиши ҳеч гапмас.

Ташқарига чиқиб, клуб мудирини топдим.

– Ҳў, ака, бизга битта шарф керак бўпқолди, – дедим унга. – Агар томоқни шамоллатиб кўйсам...

– Э-э, нафасингизни иссиқ қилинг, – дея сўзимни бўлди мудир.- Ҳамма сизни деб келган-а!

У, ойнаси синиқ деразалардан бирининг ёнига бориб, ичкарида ўтирганларни синчиклаб кузатаркан, ўзича ғудранди:

– Бу жўмардлар пайти келса яхобда чўмилишади. Бўйинни ўрашни билармиди булар.

Ҳафсалам совиб, эндигина изимга қайтмоқчи бўлганимда, мудирнинг «э, хайрият», деганини эшитиб, яна тўхтаб қолдим.

– Вей, Марай ака! – деразага яқин ўтирган шопмўйлов кишига қараб шанғиллади мудир. – Тўлан тумовни буёққа чакирворинг.

Сал ўтмай, бўйнига ола-була шарф ўраб олган бадқовоқ йигит ичкаридан ғўдайганича чиқиб келиб, тажанг қиёфада мудирга юзланди:

– Ҳа, озгина ичсам, нима қипти? Трактирим таъмирда ҳозир!

– Раисга чақади деб ташвиш тортма, Тўланвой, – деб уни тинчлантиришга уринди мудир. – Гап шундаки, анави бўйнингдаги савил бизга керак бўпқолди.

Тўлан тумов иккаламизга бир-бир ўқрайиб олиб, шарфини бўйнига маҳкамроқ чандиди. Сўнг йўтал аралаш деди:

– Шарип... ўхув, ўхув... ўзимгаям керак!

– Кўркма, бирпасга оламиз холос, – тушунтирди мудир. – Мана, Рамазонжон оғайнимиз ҳозир саҳнага чиқиб, бизга ялла қилиб беради. Агар томоғи шамоллаб қолса борми...

– Меники-чи? – хириллади Тўлан тумов. – Ўхув, ўхув... мени томоғим-чи?

Бу гапни эшитиб, мудир афтини тириштирди:

– Э-э, сен ашула айтармидинг, ука. Айтганингдаям, уни эшитадиган тентак йўк. Еч энди бўйнингдагини.

Тўлан тумов шарфни ечаётиб, қўлидаги соатга диққат билан қараб кўйди.

– Майли, бераман, – деди у, шарфни мудирга итқитиб. – Аммолейкин, йигирма минутдан кейин қайтиб беришларинг керак. Томошаларинг тугайдими, йўкми, йигирма минутдан кейин уйга кетиб, кино кўраман. Бугун телевизўрда «Бобби»ни кўйишади... Ўхув, ўхув... Тушунарлими?

Мудир сўзга оғиз жуфтлаб улгурмай, Тўлан тумов шартта ортга бурилиб, йўтала-йўтала, яна ичкарига кириб кетди.

– Гапираверади-да, – шарфни қўлимга тутқазаётиб кўнглимни тинчитган бўлди мудир. – Хижолат тортманг, Рамазонжон, бу овсар оғзига келганини саннайверади.

Ўн минутчадан сўнг менга навбат беришди. Биринчи чиқишдаёқ томошабинларни ўзимга эликтириб олиш учун қитикни келтирадиганидан танлаб, раққосага сузилганимча куйлай кетдим:

– Сой тагида чўгалтош, воҳай бола,
Сойдан ўтолмай қолдим, воҳай бола.
Ўйинчига суйканиб, воҳай бола-ей,
Уйга кетолмай қолдим, воҳай бола...

Томошабинларнинг оҳ-войи ичидан таниш йўтални ажратиб олиб, учинчи қатордан менга хўмрайиб турган Тўлан тумовга зимдан сал кўз ташлаб кўйдим. Иккинчи кўшиқни тугатаётган вақтимда у менга кўлидаги соатни кўрсатиб, шарфни ечишимга ишора қилгандек бўлди. Мен гўё ҳеч нимани сезмагандек, безрайиб учинчи кўшиқни бошладим:

– Олма оқиб келоди,
Беҳи қалқиб келоди.
Мани ёрим шаҳардан
Писта чақиб келоди...

Залдагиларнинг завқи жўшиб, яна қий-чувни бошлашди.

– Ҳа, оласан, бола!
– Ўйинчингга вой дод!
– Ҳахе-е-й!

Бу хайқириқлар қанчалар кучли бўлмасин, уларнинг орасидан «еч энди шарипимни», деган хириллоқ товушни алоҳида илғаб олдим.

Тўртинчи кўшиқни ҳам эсон-омон тугаллаб, қарсақларни мириқиб эшитиб олиш ниятида озгина тўхталиш қилдим. Тўхталдим-у, Тўлан тумовнинг: «Менга кара, вей, Шабадаев!»— деб дағдаға билан олайганини кўриб, шоша-пиша бешинчи ашулани бошлаб юбордим:

– Фарғонани боғида, Омонгул,
Ўсма билан хина бор, Омонгул.
Кетма мени йиғлатиб, Омонгул,
Исфарада нима бор, Омонгул...

Пастда шовқин-сурон қайтадан авжга минди.

– Э, кам бўлма!
– Шарипимни чўз, вей!..
– Яшша, хўроз!

– Вей! Ўҳув, ўҳув... кинони мажақ қилдинг-ку!

Қарасам, ишлар чаток, Тўлан тумов ҳали-вери бўш келадиганга ўхшамайди. Юз бериши мумкин бўлган шармандалиқнинг олдини олиш учун кейинги кўшиқларни бир-бирига эълонсиз улаб кетавердим. Кўшиқларим жўшқинлашгани сайин, чапани томошабинлар ҳам тобора жунбушга келишаётганди.

– Ҳахе-е-й!

– Ўҳув... вей, Шабадаев... Ўҳув, ўҳув...

– Э, дард кўрма-е!

– Ўҳув... бергин-да энди шарипимни!

– Яш-шавор, отаўғил!

– Шарипимни бер деяпман, шарипимни! Ўҳув...

Ўнинчи кўшиқдан кейин олдинги қаторда ўтирганлардан бири сахнага яқин келиб, кўлимга букланган қоғозча тутқазди. Ҳойнаҳой ўша машҳур «Ҳилиллаёр»ни талаб қилишган бўлса керак, деб ўйладим ичимда. Лекин, қоғозни очдим-у, бошимдан муз ёғилгандек, миям зинғиллаб кетди – унда шундай сўзлар ёзилганди: «Шабадаев! Қишлоқиларга ортиқча талтайишни йиғиштириб, иззатингни борида шарипимни қайтариб бер!...»

1985 йил.

ЎШАНИНГ ЭРИМИКАН?

Анов буқабош нега мени четга имляпти? Авзойи бузукроқми? Наҳотки, бу... ўшанинг эри бўлса?

Мен уни пайқамаётгандек, танишим билан бемалол гаплашиб турибман. Узоқроқ гаплашаверай-чи, уёғи бир гап бўлар.

Ана, тағин имлади, шубҳага ўрин йўқ, бу ўшанинг эри!

Кўзимнинг қирида аста чамалаб кўрдим, қуриб кетгурнинг мушти нақ бозғондек келади. Шу исқот билан қаншаримга қаратиб тортса борми!..

Хуллас, вазият нозик. Ўзимни дадилроқ тутиб, суҳбатни иложи борича чўзганим маъқул. Охири, кутишдан зерикиб, шартта кетворса, ажабмас.

Ё раббим! Яна имляпти-ку. Энди нима қилдим? Неччи марта ўзимга ўзим айтаман – айниқса, хотинлар масаласида эҳтиёт бўл деб. Шундай дейман-у, кулай пайт келди дегунча, ўзимни тиёлмай қолавераман. Мана оқибати.

Вой, сурбет-ей! Барибир имлашини кўймапти. Уф-ф, бунинг нияти бузуқ. Балки, хотини панароқда тургандир. Балки, яхшилиқча бўйнимга олмасам, иккаламизни юзлаштирар. Улоқсудраш қилиб, кўпчиликнинг ичида шармандамни чиқарса-я! Ё раббим!

Ана, яна имляпти. Ке, нима бўлса бўлар. Қилар ишни қилгандан кейин, тақдирга тан бергин-да энди, чалахўроз.

Рангим ўчганича бориб, эҳтиёт шартдан, ундан узоқроқда тўхтадим.

– Мени чақиряптиларми? – деб сўрадим, зўрға тиржайиб.

Кутилмаганда, у ҳам мулойим илжайди:

– Туроб Суробович сиздан бир нимани илтимос қилган эканлар. Ўшани олгани келувдим.

Нафас олишим бирдан мўътадиллашди...

Бундан ярим соатча олдин дўконимдан қанд-курс харид қилган бир анқовроқ аёлдан мўмайгина уриб қолгандим. Буни ўшанинг эримикан деб ўйлабман.

1978 йил.

ПЎПИСАНИНГ ОҒИРЛИГИ ҚАНЧА?

Август ойининг бошлари эди. Директоримиз мени хузурига чақириб, кўлимга қандайдир хатни тутказди-да, шу ернинг ўзидаёқ танишиб чиқишимни илтимос қилди.

«Хурматли олимлар! – деб бошланган эди хат. – Сизларнинг илмий-текшириш институтингизда асабий зарбанинг инсонга жисмоний таъсирини ўрганиш устида тажриба олиб борилаётганини газетадан ўқиган эдик. Бизга бир масалада ёрдам беришингизни ўтиниб сўрайдурмиз. Яъни, масалан, бир нобоп одамни ишдан ҳайдадик дейлик. Ана шу жазо жисмоний томондан унга неччи кило вазминликда таъсир қилиши мумкин?»

– Ҳатто кишлоқдагилар ишимиз билан қизиқишаётгани жуда қувонарли, – деди директоримиз, шишадан ясалган ўнг кўзида ҳам мамнунлик порпираб. – Бунақа хатлар бизни бенафликда айблаб келаётган айрим тақсирчаларнинг олдида юзимизни ёруғ қилади. Керакли тажрибаларни ўтказиб, бу хатга аниқ жавоб ёзиб жўнатишни шахсан сизга топшираман.

Бир ойлик изланишлардан сўнг, ниҳоят қатъий хулосага келиб, «Жанжалкапа» жамоа хўжалиги раиси номига мактуб юбордим: «Ўртоқ раис! Кишини ишдан ҳайдаш – унга ўрта ҳисобда етмиш беш килограмм юк кўтартириш билан баробардир. Лекин, шуни эслатиб ўтмоқ жоизки, юкнинг мазкур миқдори ўша шахснинг ёши, жисмоний аҳволи, асабининг бўш ёки каттиқлигига қараб, кўпроқ ёинки озроқ томонга ўзгариши мумкин».

«Жанжалкапа» жамоа хўжалиги раисидан 16 сентябрда яна хат олдик: «Қирқ уч ёшгача ўлмасдан етиб келган, бўйи чорак кам икки метр, оғирлиги беш ярим пудлик сурбет одамга «Ҳайфсан» берсак, унга қанча юк босган бўламиз?»

Ўтказилган тажрибалар шуни кўрсатдики, оддийгина «Ҳайфсан» юқорида тасвирлаб берилган нусхадаги кишиларни 30-35 килограмм оғирликда эзар экан. Жамоа хўжалигига шуни ёзиб жўнатдим.

Номи эндиликда идорамиздагиларнинг барчасига ёд бўлиб қолган «Жанжалкапа»дан 2 октябр куни учинчи хат келди. Унда «Огоҳлантириш»нинг аҳвол-турхати олдинги сафар қайд этиб ўтилган шахсга нисбатан жисмоний таъсири борасида маълумот беришимиз сўралган эди.

Бошқатдан тажрибалар ўтказишга тўғри келди. Шунчаки «Огоҳлантириш» деган нарса кишини 15 килограмм юкни кўтариб юришга мажбурлаши маълум бўлди-ю, бундан ўзим ҳам хайратга тушдим. Ҳисоблаб кўрсам, ишга келганимга ҳали икки йил бўлмай туриб, олти марта «Огоҳлантириш» олибман. Бир ўзимга 165 килограмм жазо беришибди-я! Иккита эшакнинг юки-ку бу!

«Жанжалкапа»га навбатдаги мактубни жўнатиш билан бирга, берилаётган маълумотлар учун муассасамизга тўланадиган пулни банкдаги хисоб рақамимизга тезроқ ўтказиш лозимлигини ҳам эслатиб қўйдим.

Ноябрнинг бешинчи кунида хўжалик раиси шаҳарлараро телефон орқали менга қўнғироқ қилди. Аранг-маранг саломлашувдан сўнг, жадал мақсадга ўтди:

– Хўш, билволайлик-чи, акаси, – дея эшитқини зириллатди у. – Қирк уч ёшли сурбет одамга мажлисда қаттиқ пўписа қилсам, гарданига қанча юк ортган бўламан?

– Аниқ айтиш учун, олдин тажриба ўтказиш керак, – дедим мен. – Агар, тахминан оладиган бўлсак, етти-саккиз килодан кам чиқмас-ов.

– Бу қанақаси! – пўнғиллаб зардаланди раис. – Бир бадбахт катта иш кўрсатиб турса-ю, сизларга қолса, унга пўписаям қилолмас эканман-да? Бунақада, хўжаликда тартиб ўрнатиб бўладими?!

– Тушунмадим...

– Нимасини тушунмайсан, акаси? Омборчимиз жамоа хўжалигимизга тегишли ғаллани «туя» қилмоқчи бўптурганда, қўлга тушди. Унга, лоқал тузукроқ дўк уролмасак, буерда нима қилиб ўтирибмиз? Хўш?!

– Ғаллангизни кимдир ўмарса, менга нима? – дея мен ҳам овозимни баландлатдим.

Раис эшитқини баттардан зириллатди:

– Битта пўписани саккиз килога чиқариб қўйиб, тағин «менга нима» дейсан-а! Омборчимиз ёзда сариқ касали билан оғриган. Қоида бўйича, бунақа касаллар бир йилгача тўрт килодан ортиқ юк кўтармаслиги керак экан. У сурбет «шунга риоя қилинглари», деб турибди. Калланг зўр бўлса, айтчи, тўрт килолик яримта дўкни унга қаёқдан топай энди? Хе, ўша сендақа пайласуфларни...

Эшитқидан «дут-дут» деган товуш тарала бошлади. Қишлоқ билан илғор фан ўртасида тикланаётган алоқа яна тўсатдан узилиб қолди...

1979 йил

ИМПЎРТБОП ЙИГИТ

Кечки овқатдан кейин дадам озиқ тишини кавлаб туриб: «Сизга билдирмай, битта иш қипқўйдик, ўғлим», деб қолди. Бирдан юрагим алғовдалғов тепди.

– Уйим куйибди-ку, дада! – деб вангилладим мен. – Даканг хўрозимни охири сўйворибсиз-да?

Кутилмаганда, дадамнинг эски тутқаноғи тутиб, «хе, ўша жипирик хўрозингни...» дея оғзига эндигина зўр бераётувди, аям унинг гапини бўлиб, «қачон эсинг киради, ер юткур, сенга хотин топиб қўйдик», деб пешанамга мушт ниқтади. Шундан сўнг сал ўзимга келиб, худди уялаётгандек, секин бошимни эгдим.

Очиғини айтсам, хотинсиз яшаш жудаям қийинлигини биринчи синфлигимдаёқ пайқаб етганман. Уйга берилган вазифаларни бажаролмай, жоним ҳиқилдоққа келган вақтда, «шу зикналар мени биронта аълочи қизга

уйлантириб кўйишса ўлишармикин», деб ота-онамдан ёмо-о-н ўпкалардим. Мана, бугун ниятимга етиб турибман.

Такдирнинг тантилигини қарангки, аям қуйи маҳаллалик бир қиз билан тўйда ёнма-ён ўтириб қолиб, икки оғизгина гаплашибди-ю, бор ихлосини берибди-қўйибди.

– Вой, унинг бийронлиги, вой, унинг донолиги! – дея очилиб-сочилиб макташга тушди аям. – Бодрингдан гап очганимни биламан, уруғни танлаб экишдан тортиб, палак юлишгача бўладиган ишларни олдимга битталаб тахлаб кўйди. Гапини эшитиб, ўқишни Ёпонияда битирганми деб ўйлайсиз. Акамнинг келиниям юрибди-да, беш йил дўхтирликка ўқиб келиб, ошқовок ўстиришним билмасдан.

Дадам бир кекириб олгач, гердайиб гап қўшди:

– Сал ҳовлиқмасдан гапиргин! Ишқилиб, тузукроқ синадингми уни? Масалан, қорауруғ бодрингданам гапириб кўрдингми?

– Қорауруғ азалдан камхамак бўларкан, – дадамга жаҳл билан тикилди аям. – Айтувдим-а, бу йил олақашқадан экайлик деб. Дунёда битта қайсар қолган бўлса, уям сизсиз!

Дадам ҳаво айниётганини пайқаб, тўсатдан жиддий қиёфага кирди. Жиддийлашиб қовоқ уйдими, билингки, сиёсийроқ бир маъруза қилади.

– Кўчама-кўча хўроз уриштириб юришни йиғиштиринг энди, ўғлим, – деди у менга юзланиб. – Яратганга минг қатла шукурки, ажодимизда зоти паст паррандавозлар ўтмаган. Биз... деҳқонмиз!

– Ҳа, етти пуштимиз деҳқон, – маъқуллаб бош ирғади аям.

Ниҳоят, дадамнинг сиёсатига навбат етди:

– Ҳозирга келиб, давлатимизнинг ҳамма умиди деҳқондан бўлқолди. Деҳқондаям ўзига яраша фаросат борлигини охири тан олишди. Ўзинг билган ерга ўзингга маъқулини эк, қанча кўп нарса топширсанг, бизниям ёлчитасан, ўзингниям, деб туришибди. Илгари, институтни чала битирганлар йигирманчи қаватда ўтириб, пастда ер чопиб юрганларга ақл ўргатишарди. Оқибати нима бўлганини кўрдик. Ота-буваларимиз боғ-далага яқин жойларга ҳатто ҳаммом солдиришмаган, булар далаларнинг биқинига заҳарли завўдлар қуришди. Бурунгилар яримлаб қолган ҳовузни кўришса, маҳалладагиларни ношудга чиқаришган, булар каттакон бир денгизни қуришди. Адирларни боғ қиламиз деб, пастдаги боғларни захлатиб чиритишди, тайёр экинзорлар ишдан чиқди...

Мен гапнинг қачон хотин масаласига келиб тақалишни кутиб, дадамнинг оғзига бетоқат термилдим.

– Хуллас, асосий жавобгарлик энди ўзимизга қоляпти, – дея сўзини давом эттирди дадам. – Давлатнинг ишончини оқлашимиз керак. Мен билан сени қўлингдан келадигани – бозорларни бодрингга тўлдирвориш!

Дадамнинг бу сўзларидан кейин мамлакатимизни янада фаровонлаштириш учун ўша қизга уйланишим шартлигини чуқурроқ хис қилдим. Бошқача айтганда, эл-юрт фидойиларининг сони шу топда яна биттага кўпайди.

– Келинболани бир кўриб қўясанми? – дея мен кутаётган мавзуга кўчди аям.

Аввалига «ха энди, хотин бўлса бўпти-да», демоқчи эдим-у, кейин йигитлик ғурурим кўзиб, «майли, бир кўз уриштириб кўяйлик», дедим.

Мундоқ қарагандаям, кўрмай-гаплашмай туриб хотин олиш бизга ўхшаган импўртбоп йигитларга тўғри келмайди. Ҳозирги қизларни ҳар томонлама синаб кўриш керак. Бодринг ўстиришни билса, нима, олим бўпкетибдими? Шу аям билан дадам доим узоқни ўйламай иш қилишади-да. Бунақа жиддий масалага бир ёклама қараб бўладими?!

Қисқаси, ўзим каллани жойига кўйиб, келинболани қаттиқ имтиҳон қилмасам бўлмайди. Қани, бир ғалвирда ғилдиратиб кўрайлик-чи, ўша мақтаган қизлари турупчиликдан нималарни биларкин...

1985 йил.

БАҚАЛАРНИНГ НИЯТИ БУЗУҚ

– Уйинг куйгур ҳашаротлар деҳқоннинг ризқини ёмонам қийиб келяпти-да, раис ака. Айниқса, кўсак курти...

– Ҳа, Шодивой, бу масала ҳар йили бошимизни қотиради.

– Агар қушлар бўлмаса, бошоғриғингиз янаям кўпаярди.

– Биладан, азамат паррандаларимиз бизга жуда катта ёрдам беришади.

– Ҳе атта-а-нг, яқин-орада шу кўмакданам айрилиб қолмаса-да деҳқонлар.

– Сабаб?

– Сабаби шуки, раис ака, қишлоғимизда паррандалар учун тирикчилик қилиш оғирлашиб кетяпти. Ўзингиздан қолар гап йўқ, қушлар асосан қишлоқдаги увоқ-ушоқлар билан кун кўришади. Орада, баъзан кўнгил очгани далаларга чиқишиб, йўл-йўлакай ҳалиги ҳашаротлардан ҳам тотиб кўришади. Афсуски, кейинги пайтларда уларнинг кўпчилиги бошқа қишлоқларга кўчиб кетишди, ўша жойдаги ширкат хўжаликларига ёрдам беришяпти. Ҳа, қушларимиз жуда камайиб кетди!

– Нега камаяркан?

– Менимча, бу... бақаларнинг тобора кўпайиб бораётганидан бўлса керак. Бақалар шундай мараз махлуқки, қишлоқдаги сарқитларга қушларни тенгшерик ҳам қилишмайди. Қишлоқдан овқатланишни билишади, лекин далага чиқиб ҳашарот овлашганини ҳали ҳеч ким кўрмаган.

– Текинхўрлар! Уларнинг тухумини қуритиш керак!

– Тўғри гапирасиз, раис ака. Мен ўша муттахамларнинг тухуми қаердалигини яхши биладан. Маҳалладаги эски ҳовуз бақалар инкубаториясига айланиб қолган.

– Буни яхши айтдинг, Шодивой. Бир ҳашар қиламизу, эртагаёқ ўша ҳовузни кўмиб ташлаймиз.

... Эзмаланма-эзмаланма охири ниятига етган Шодивой, кетиб бораётган раиснинг ортидан муғамбирона боқиб, мамнун кайфиятда томоқ қириб кўйди. Унинг ҳовлиси биқинидаги ўша эски ҳовуз яккасинч уйининг орқа пойдеворини жудаям захлатиб юборганди.

1977 йил.

КЕМАГА ТУШГАННИНГ ЖОНИ БИР

- Кетингга бир тепаман, ачангни уйига бориб тушасан!
– Сизга нима ёмонлик қилдим, амаки?
– Оғзингиздан сутнинг ҳийди кептурибди-ю, маҳалланинг сартарошидек сиполигингга куяйми.
– Нима қил дейсиз?
– Тўпалон кўтар. Ҳеч бўлмаса, хуштак чал.
– Чалардим-у, кеча тишим тушган-да.
– Унда, бақирсанг-чи, момиквачча!
– Нима деб бақираман?
– Ҳў ўртада ўралашиб юрган қора кийимли ишбузуқини кўряпсанми?
Ана ўша хумпарнинг шаънига куракда турмайдиган бир-иккита гап айт. Масалан, мана бундай дегин. Қани, қулоғингни тут-чи.
– Вой ву-у-й! Бунақа дейиш уят бўлади-ку!
– Ланж бола экансан! Ғирт қизтабиат бўпсан! Алжираш кўлингдан келмаса, орамизга суқилиб нима қилардинг? Ҳозир кетингга бир тепаман...
– Намунча менга ёпишволдингиз, амаки? Дадам айтувди-я, «Пахтакор» ютқазини бошласа, сен стадиондан қочишни бошла, деб.

1978 йил.

НОКДАУН

- Пиёниста деманг мени. Боксчимаан. Чертсам, шайтонлаб қоласиз. Лекин, оддий фуқароларни нокаут қилиш машҳур спортчиларнинг обрўйини пастлатади холос. Яратганга шукурки, мениям ҳозирча обрўйим баланд.
Бойқораевни биларсиз? Боксдан Осиё чемпиони бўлди... Телевизўрда кўрганман денг? Зўр, а? Мен ўша зўравонни бир пайтлар шунақаям савалаганманки, шунақаям савалаганманки! Боёқиш қайтиб рингга чиқмаса керак деб ўйлагандим. Йўқ, боланинг асаби метин экан.
Ундан кейин, Зуфаровни дўппосладим. Шамаевни эса, биринчи раунддаёқ... Хе-хе-хе...
Энди кимлигимни билиб олгандирсиз? Ҳа, мен ўша машҳу-у-р... Умуман, кимлигимни айтиб ўтиришим шарт эмас.
Хуллас, яхши иш бўлмади. Арзимаган чиптани суриштириб, мендек зотни бир автобус одамнинг орасида хижолат қилиб ўтирибсиз-а, кандўхтир ака.

1977 йил.

ДАВОЛАНИШ

- Атроф зимистон. Юрагим ҳижил...
Тиш-ш! Қулоқ солинг-а, орқамдан писиб келаётган ажиналар шивир-шивир қилишяпти. Каминани бўғизламоқчимикин улар? Ана, эшитяпсизми?
Йўқ. Бақатеракнинг барглари шилдирияпти шекилли. Шабада эсиб турибди-да.
Атроф зимистон. Юрагим бежо!
Ё алҳазар! Буниси қанақа махлуқ энди? Ҳезалакларга ўхшаб куляпти. Тиши аррасимон бўлса-я...

Уф-ф, шундан кўрқиб ўтирибман-а. Бойўғли экан. Учиб кетди ярамас.
Атроф зимистон. Юрагим така-пука!!

– А-а-а!

Нега бақиряпман? Тўғри, бақириниш керак. Сўқмоқнинг қоқ ўртасида
бир кўзли одамютар турибди. Кўзларининг ёнишини қаранг.

– Ла илаҳа иллолло! Ла илаҳа...

Шошманг-чи. Булар тиллақўнғизларми дейман? Ҳа-я! Тўпланиб
олишибди... Тфу!

Атроф зимистон. Юрагим пачава!!!

Эркакчасига тан оладиган бўлсам, қоронғиликни болалиқдан жиним
суймайди. Лекин, бошга тушгандан кейин...

Гап шундаки, раҳбарликка тайинландим-у, ғалвалардан асабим
таранглашиб, юрагим ғижимлайдиган бўпқолди. Врачга борган эдим, у
кечалари сокин жойларда сайр қилиб туришимни маслаҳат берди. Мана,
даволанишни бошлаб юбордим.

1978 йил.

РЕСТОРАНДА ТАНИШГАНЛАР

– Дунёнинг ишлари ғалати-да, ука. Тасодифан битта столда ўтириб
қолиб, мана, тузуккина танишволдик.

– Ўзи қаерликсиз, ака?

– Эшонгузарда тураман.

– Ие! Балки поччамни танирсиз?

– Опанг Эшонгузарга тушганми?

– Йўқ, синглим. Оти Холиниса.

– Холиниса дедингми? Тўхта, тўхта, ҳалиги ҳиндужамол келин сени
синглинг бўлмасин тагин? Қошлари туташ. Ўртасида офатижон хол.
Топдимми?

– Ҳмм...

– Юзлари лўппигина ... Бодомқовоқ...

– Ҳа энди...

– Калтабақай. Сочлари тақимини ўпиб туради. Кўзлари шахло.
Топдимми?

– Шу гапларни менга гапиришингизни қаранг...

– Мўдалар уйида ишлайдими ахир?

– Ҳудди ўша! Биларкансиз-ку!

– Нега билмайин? У ҳар куни ишга келаётиб ҳам, қайтаётиб ҳам
дўконимнинг ёнидан оққушдек сузиб ўтади. Мана бундай, мана бундай
қилиб...

– Э, ўтиринг, ака. Ўтирсангиз-чи. Ҳаммага томоша бўляпсиз... Хуллас,
поччамни учратиб қолсангиз, унга мендан салом айтиб қўйинг. Бўптими?

– Ҳей, қизиқ йигит экансан-ку. Поччангни умримда кўрмаган бўлсам,
қанақасига унга салом айтаман?

1978 йил.

ШУБҲА

- Кейинги кунларда менга шубҳа билан қарайдиган бўлқолдингиз. Кўнглингиздагини очиқ айтаверинг, Аҳмадхон ака.
- Ниманиям гапирай? Умуман... расвосан!
- Ё тавба!
- Ҳа! Сенда менга нисбатан ҳеч қандай самимийлик йўқ.
- Ё тавба! Ё тавба!
- Биладан, тилинг бошқа, дилинг бошқа. Кўпдан бери, сал пайт топилди дегунча, мени лақиллатиб юрибсан.
- Ё тавба-а-а...
- Шунча вақт бирга бўлиб... Йўқ, бунчаликка боришингни сира кутмагандим.
- Аҳмадхон ака!..
- Гап шу – мениям, ўзингниям қийнама. Ҳали ёшсан. Фурдатни бой бермай, бахтингни бошқа жойдан ахтариб кўр.
- Маратвой бошлиғига шалвираб боқди: «Мана, ўринбосарликкаям сув кетди...»

1978 йил

СЎЛИМ ХИЁБОНДА

- Хиёбондаги боғкурсида ёлғиз ўзи ўтирибди. Кўриб турибман, анвойи гулларга термилиб баҳра олаётгани йўқ. Хаёли бошқа нарсада.
- Сигаретни четга отдим-да, бориб унинг ёнига ялпайдим. У, кўзларини жовдиратиб, менга бир қараб кўйди. Сездимки, ғирт ўшандақалардан.
- Тўғриси айтсам, унга қараб туриб, негадир ачиниб кетдим. Ҳали ёшгина экан.
- Келиб ўтиришга ўтирдим-у, биринчи бўлиб гап отишга юрагим бетламай, каловланиб қолдим. Дикқатим ошиб, яна сигарет тутатдим. Шунда у мен томонга мойилон бўлиб, кўзларимга синчковлик билан тикилди. Чиройли жилмайиб кўйгач, шамадор бир сўз қотди:
- Пешма-пеш чекиб қолдингиз? Янглишмасам, бирон нарсага хумор бўляптилар шекилли?
- Ёш бўлсанг хам, кўп ишни кўрганга ўхшайсан, деб ўйладим ичимда. Айни пайтда, тузоғимга ўзи бош тикқанидан кўнглим ёришди.
- Хумор бўлганда қандоқ! – дедим сумалакдек суюлиб. – Бирга гаплашиб хумор ёзадиганни тополмай доғдамиз холос.
- Энди у менга яқинроқ сурилиб, кутилмаганда, гапни дангалидан бошлади.
- Биз иккитамиз, – нариги боғкурсида ўтирган шеригини кўз қирида кўрсатди у. – Агар, сизниям дўстингиз бўлса...
- Умримда ҳеч кимга дўст бўлмаганман! – дея очигини айтиб кўяқолдим мен. – Аммо-лекин, мени икки киши деб ҳисоблайверинглар.
- Йўғ-е! – ишонқирамай, менга бошдан-оёқ разм солиб чиқди у. – Сизни қийнаб қўймайлик тагин?
- Ўзимни салобатлироқ кўрсатишга тиришиб, чимирилганча димок иширдим.

– Минг шукурки, шунгаям қийналадиган аҳволга тушганимизча йўқ, – дедим гердайиб ва «одатий стандарт»га нисбатан икки ҳисса кўп пул узатдим. – Қани, тезда дўконга югурсинлар-чи, йигитнинг гули. Сен вино олиб келгунигча, шеригинг икковимиз стакан топиб турамыз.

1978 йил.

ПОЙГАҚДАГИЛАР

Ботинкавой билан Туфлиой далабоғдаги бир уйнинг остонасида учрашиб қолдилар.

– Ҳалиям асфални ўйиб юрибсанми, пошнангдан аканг? – дея суқланиб гап отди Ботинкавой.

– Бор-е! – нозланиб, бурнини чўччайтирди Туфлиой. – Аъзойи баданингдан ачиган пайпоқнинг хийди келяпти. Нарироқ тур.

– Хў! Намунча осмонлайсан? Сен амрикони хиромлардан бўлсанг, бизам саламандирларданмиз. Хўжайним катта бир завўдни гулдиратиб турибди. Қасрдек идораси бор.

– Бекамнинг идорасини олдида сенларники бир чақа. Хона тугул ҳатто йўлақларимизгаям гилам тўшалган.

– Э-э, масалан, мен машинамизнинг ичидаям гиламни эзиб тураман. Шунийчун доим топ-тозаман... Хех-хех-хе, тунов куни бир зоти паст калиш лой илаштириб чикса бўладими? Ачитиброқ сўкай десанг, хўжайиннинг қайнанасига қарашли нарса.

– Фу! Унақа бефаҳмлар навалом, – пистончасини ярқиратиб сузилди Туфлиой. – Айниқса, тўйга борсанг, атрофингни бир зумда калиш босади. Бири буришган, бири тиришган...

– Ҳа, биз шукур қилишимиз керак, – деб салмоқланди Ботинкавой. – Ҳарҳолда, обрўйимиз бор. Тунов куни зиёфатдан қайтаётганимизда, хўжайиннинг ўринбосари мени артиб қўйди.

– Вой! Шуям обрўми? Хи-хи-хи, хи-хи-хи... Агар бекам истаса, хўжайинингга мени ўптириши мумкин. Қолаверса, зиёфатдан гапириб, мақтанишингни қара. Нима, сениям тўрига ўтиргизиб, олдингга бедана кабоб қўйишдими?

– Энди-и ҳар кимнинг ўз ўрни бор-да, акаси бўйидан. Мана, ўзинг ҳам жойингни билиб турибсан-ку ахир.

Шу пайт дарвоза очилиб, ҳовлига сўлақмондай бир йигит кириб келди. Мажнунтол остидаги сўричага ўтириб, шумшайганича сигарет тутатди.

– Ана, ҳайдовчимиз ҳам келди, – деб ишора қилди Ботинкавой.

– Буям ўзимиздан, – дея ачинқираниб хўрсинди Туфлиой. – Бу шўрлик ҳам бизга ўхшаб доим ташқарида қолади.

1980 йил.

МАҚОЛАСИЗ САРЛАВҲА

Ўқувчиман, лекин амалим бор – мактабимиздаги «Қалампир» деворий газетасининг муҳарририман. Ушбу сатирик газетадаги серғалва фаолиятим давомида гоҳ имзосиз, гоҳ сарлавҳасиз мақолаларни кўп учратганман.

Баъзилар шошқалоқликлари боис сарлавха кўйишни шунчаки эсан чиқаришади, баъзилар ачиткироқ сарлавха тополмай, бу юмушни менинг зиммамга юклаб кўяқолишади. Балки бошқа муҳаррирлар ҳам сарлавҳасиз мақолаларга онда-сонда бўлсаям, дуч келишгандир. Аммо, ишончим комилки, мақоласиз сарлавҳани кўриш мендан бошқа ҳеч кимга насиб этмаган.

Ўтган ҳафта тахририят аъзолари маслаҳатни бир жойга кўйиб, мактабимизда озодалик бўйича рейд ташкил этдик. Синфлар ва фан кабинетларидаги аҳвол билан бирма-бир танишиб чиқдик. Далиллар жамлаб бўлингач, мақолани ёзиш менга топширилди. Фототўгаракчиларнинг бўш хонасига кириб, столга ўтиришим биланоқ, сарлавха ҳам лоп этиб каллага кела қолди. Олдимдаги қоғознинг тепа қисмига йирик-йирик рангдор харфларда «Кирлик – сурлик!» деб ёзиб кўйдим.

Шундан сўнг шахсан ўзим кўрган ва тахририят аъзолари тўплаган далилларни миямда ҳижжалаб олдим-да, оғзимда қалампирнинг таъмини ҳис қилганимча афтимни тириштириб, мақола битишга киришдим. Иккинчи бетга ўтганимда, навбат 7-»В»га келди-ю, бирдан жазавам тутди: «Айниқса, 7-»В»нинг аҳволи хароб! Анавини кўриб кўйингки, ҳатто навбатчи тайинланмабди. Навбатчи ким деб сўрасак, Али Валини, Вали Солини, Соли Аҳмадни, Аҳмад Раҳматни, Раҳмат Нигорни, Нигор деворни кўрсатди. Шу туфайли, кимдир хаттахтага чизиб кетган чўчқанинг суратини математика ўқитувчиси Ҳисобиддинов шахсан ўзлари ўчиришга мажбур бўлдилар. Агар зоология дарси бўлса, балки бу расмни хаттахтада қолдириш ҳам мумкин эди. Бироқ, чўчқанинг математикага ҳеч қандай алоқаси йўқлигини биз аълочи ўқувчилар яхши биламиз.

Мана энди 8-»В»даги аҳволга келсак, деразадаги тувакларга сув куйилмаган, гуллар чангга ботиб ётибди...»

Бошқа синфларни ҳам аямай пўстагини қоқдим. Мақолани тугатишим билан оғзимдаги тахир таъм ҳам ўз-ўзидан йўқолди-қолди. Енгил нафас олиб, столни чирманда қилиб черта бошлаган кезимда, хонага ўзбек тили ўқитувчимиз Салайхон ака кириб келди. Кўксимга кўл босиб, ирғиб ўрнимдан турдим:

– Ассалому алайкум!

– Ўтиравер, ўтиравер, – деб жилмайди Салайхон ака. – Ҳа, баракалла...

Салайхон ака ёнимда пийпаланиб, столдаги қоғозга зимдан қиялаб боқди. Мен худди беихтиёр қилгандек, мақоланинг устига кўлимни кўйиб олганимдан сўнг, ёнимдаги стулга ўтираётди: «Ҳм... бу нима?» – деб савол ташлади.

– Рейд ўтказувдик, – дедим мен. – Юқори синфлардаги тозаликни текширдик.

Салайхон ака «хў-ў-ш» дея яна бироз пайсаланиб тургач, 8-»В» ҳақида суриштирди. Биламан, у айнан мана шу синфнинг раҳбари. Шамол турса, табиийки, ҳамма биринчи галда ўзининг дўпписини ўйлайди.

– Бу синфда ишлар чатоқ, – дедим мен яшириб ўтирмай ва камчиликларни бирин-сирин санашга тутиндим.

Салайхон ака «ҳм-м» дея елкамга қоқди. Кейин, дарс вақтидаги сайроқилигини унутиб, дудукланиб-дудукланиб сўз бошлади:

– Умуман олганда... хў-ў-ш... рейд яхши нарса. Лекин... Биласанми, бу синфнинг раҳбарлигини олганимга бир ҳафта бўлди холос. Ҳақиқатданам, интизом бўшашиб кетганакан. Мана, тузатяпмиз... Энди-и... иш яхши томонга кетаётган пайтда сен «Қалампир»да уриб турсанг... Менимча, синфнинг яна руҳи тушади. Пича шошмай турсакмикин, а? Тагин ўзинг биласан...

Барча бирдек ҳурмат қиладиган Салайхон аканинг менга бир иши тушибди-ю, йўқ дермидим? Унинг кўзи олдида 8- «Б» ҳақидаги жумлалар устига шартга чизик тортдим.

Бўялиб кетган мақолани бошқатдан ёзишга шайланган вақтимда, хонада физика ўқитувчиси Тошбек Темирович пайдо бўлиб, ўзи раҳбар бўлган синф рейд аъзоларида қандай таассурот қолдирганини сўради. Аччиқ бўлса ҳам, борини гапиришга тўғри келди.

– Жуда тиришқоқсан-да, – кутилмаганда мени мақтай бошлади Тошбек Темирович. – Барига улгурасан – бир ёқда дарслар, бир ёқда деворий газета... Ҳа, сенга ўхшаган фаолларга ёрдам беришимиз керак. Физикадан чорагинга «беш» чиқаришга ҳаракат қиламиз.

– Раҳмат Тошбек Темирович! – дедим севиниб.

Шу пайт эшик очилиб, ёш тарих ўқитувчиси Дехқонов хонага мўралади. Бандлигимни кўриб, эшикни ёпди.

Тошбек Темирович ташқарига чиқиб кетаётиб, гўё бир нарса тўсатдан ёдига тушгандек тўхталди-да, «Балки, бу сафарча синфимизни авф этарсан? Сал бепарво қолибмиз шекилли, бугуноқ ҳаммасини ўнглаймиз», дея кўзимга тикилди. Яна битта жумлага чизик тортдим.

Ўқитувчилар шу асно галма-гал ҳузуримга кираверди, кираверди, мақола қисқараверди, қисқараверди. Бир маҳал қарасам, мақолага бошдан-оёқ чизик тортиб чиққанганимни ўзим ҳам сезмай қолибман. Ўчиришни ҳеч ким илтимос қилмагани боис, қоғознинг энг тепасидаги рангдор ёзувларгина кўзга ярақлаб ташланиб турарди: «Кирлик – сурлик!»

Ана сизга мақоласиз сарлавҳа!

... Баҳонада, бир нарсани билиб олдим. Одамлар қаришдан, мақолалар қисқаришдан ўлади.

1975 йил.

ТОМОҚҚА ТАҚАЛАДИГАН ГАП

Ўзбекнинг бошини тангримиз миллион йил пиширган, ўзбекнинг эси кўп, ҳар бир ишининг тагида тоғдек тажриба бор – овқатни қўлида олади, қўли куймаса, кейин оғзига солади.

Ярим йиллик ҳисобот билан банд бўлиб, қоғозбозор хонасидан чиқишга ҳам вақт тополмай қолган Тўймас оға чойхонадан киритилган паловли косага қўл санчмоққа шайланганида, кимдир эшикни нозиккина чертди. Тўймас оға косани зудлик билан стол жавончасига тикиб, зардали ириллаш қилди:

– Ким у? Хе...

Эшик аста очиларкан, унга қопланган бузоқ териси «ғум-м» дея мўърагансимон товуш таратди. Сарвинсо ийманибгина ичкарига кирди.

– Ассалому алайкум... Мумкинми?

Тўймас оғанинг ўсиқ қошлари қовоғини тўсгудек пастлаб, бурни эски махсидек ғижимланди.

– Киришга кирдинг, ўтир энди. Хе...

Сарвинсо бош ҳисобчининг қаршисидаги стулга мусичадек енгилгина кўнди ва: «Чақиртирган экансиз. Тинчликми?» – деб сўради.

– Яратганга минг қатла шукурки, юртимизнинг осмони тип-тиниқ, – захарпичинг қилди Тўймас оға. – Колхўзимизнинг фермаю гаражларидаям осойишталик. Омалейкин, сен мудир бўлган боғчадаги ишлар ҳалиям алғов-далғов, Сўринисо.

Сарвинисо: «Вой! Нега энди ишларимиз алғов-далғов бўларкан», деганини билади, Тўймас оға суви қайнаган чойдишнинг қопқоғидек ирғишланиб, кеча боғчанинг ёнидан ўтиб бораётганида панжаранинг уёғида турган болалар унга басма-бас лой отишгани, сандикдек қўйнинг пулига келган янги кастюми гўрковнинг нимчасига айлангани, бу эса, боғчада оммавий интизомсизлик ҳукм сураётганлигидан далолат беришлиги ҳақида саннашга тутинди.

– Бош ишбузуқи ўзингсан! – Сарвинисога бармоқ бигизлади у. – Зиппа пайқадимки, гўр бандачаларга «Муқбил тошотар» деган эртақни ўқиб бериб, ахлоқни издан чиқаргансан!

Кутилмаган хуруждан карахтланган Сарвинисонинг аввалига оғзи ҳалқаланди, сўнг мунғайиб, ерга кўз қадади. Аёлнинг руҳи синганини кўриб, Тўймас оға хиёл хотиржамланди, сўзлари ҳам кескин мулойимлашди:

– Унақамас-да, Сўринисо. Айтаман десанг, бошқа нарса куриб кетибдими? Масалан, шолғом тўғрисида ажойиб бир эртақ бор. Биринчидан, қишлоқ хўжалик мавзусида тўқилган, иккинчидан, тарбиявий аҳамияти катта. Ўша эртақда бир оқсоқол шолғомни битта ўзи емоқчи бўлиб кўп уринади-ю, уни ердан юлолмайди. Билдики, бошқалар билан баҳам кўрмасликнинг иложи йўқ. Шунда, сичқон мушукни, мушук итни, ит кампирни, кампир чолни, чол шолғомни тортиб, ердан суғуриб олишади. Эртақдаги ҳикматни қара, тирикчилик йўлида одамзод ҳатто ҳайвонлар билан тил топишиши мумкин экан. Ана, гап қаерга бориб тақаляпти!

Сарвинисо фурсатдан фойдаланиб қолишга уриниб, боғчада ўйинчоқлар камлигини, шу боис болалар лой отиб ўйнашга мажбур бўлишганини гапира бошлаган эди, Тўймас оғанинг яна зардаси қайнаб, бу бемаънилиқларга, энг аввало, тўқликка шўхлик сабабчи эканлигини уқтиришга тушди:

– Тирранчаларинг керагидан кўпроқ нарса егандирки, ўтганга зўравонлик қилишаётгандир. Демак, боғчангда исрофгарчилик бор, озиқнинг бир қисмини тежаб қолишни ҳалиям ўрганмагансан. Ана, гап қаерга бориб тақаляпти!

Сарвинисо хануз ҳеч нимага тушунмай: «Вой, ўлчамли озикни қандай тежайман? Ортиб қолганини нимага ишлатаман?» – дея кўзини гилдиратди. Тўймас оға мийиғида кулди:

– Нима, ортган нарсани сен билан мен ермидик? Болалардан қолганини яна болаларга берамиз. Ҳа, болалар бизнинг келажагимиз. Жумладан, сендаям бола бор, мендаям бола бор. Ана, гап қаерга бориб тақаляпти, Сўринисо!

Туппа-тузук исмининг ўрнига кулгили лақаб орттирволишдан чўчиб, боядан бери ичи ғашланиб ўтирган Сарвинисо, ниҳоят бош ҳисобчига сапчиланиб тикилди:

– Намунча?! Нукул Сўринисо, Сўринисо дейсиз. Мени отим Сарвинисо. Сарв деган дарахт бор, мажнунтолга ўхшайди...

– Шунақа дегин? – масхараомуз тиржайди Тўймас оға. – Умуман олганда, мажнунтол бор жойда битта сўриям бўлади. Хех-хех-хе.

Туйқус телефон жиринглади. Тўймас оға лунжини йиғиштириб, олифтанамо ҳаракат билан эшитқини олди. Ким биландир аллақандай солиқлар хусусида жаҳлланиб-жаҳлланиб сўзлашгач, эшитқини шарақлатиб жойига кўйди.

– Теримниям шилвол-е! Ҳе...

Тўймас оға пиёладаги совуқ чойдан бир хўплаб олиб, нигоҳини яна Сарвинисога дўлайтирди:

– Хў-ў-ш... гапимиз қаерга келувди? Ҳа, ҳа, сўри тўғрисида гаплашиб турувдик. Ҳм... Хуллас, боғчангга сўрининг нима кераги бор ўзи?

– Қанақа сўри? – таажжубланиб қош чимирди Сарвинисо.

Шу куйи тортишув чўзилиб бораверди. Мудира «энди сўрини тўқиб чиқарманг», деса, бош ҳисобчи «ўзинг айтмасанг, боғчангда сўри борлигини мен қаёқдан билардим», деб терговчиланди, униси «тухмат қилманг», деса, буниси «бундан чикди, инвентарни аллақачон ўзлаштиргансан», деб наъра тортди. Бу гапдан Сарвинисонинг эси чикқудек бўлиб: «Ё тавба-а!» дея ёқа ушлаган чоғда, Тўймас оға кўзларини бақалантириб, столни муштлади:

– Тавбангни тафтишчиларга айтасан! Боғчангни эртагаёқ текшираамиз!

– Ахир...

– Гап тамом! Жўна!

– Олдин гапимни эшитсангиз-чи! Илтимос қиламан!

– Ҳеч қанақа илтимос-пилтимос кетмайди! – бир чакчайиб, бир муғамбирона қияланди Тўймас оға. – Нима, менга ўтказиб кўйган жойинг бормидики, илтимосингни эшитсам? Гап қаерга бориб тақалаётганини англавол! Ўйла! Гап қаерга тақаляпти, хўш?!

– Манави ерга тақаляпти, манави ерга!

Сарвинисо кафтини томоғига арра қилиб кўрсатиб, жазавалангудек ҳолатда сапчиб ўрнидан турди. Аёлнинг кўли томоққа ишораланиб тўхтаганини кўргач, Тўймас оғанинг тўсатдан чехраси ёришди: «Э, хайрият, охири тушунди-я!»

Ҳа, ўзбекнинг бошини миллион йил пиширишган, ўзбекнинг эси кўп, хар бир гапининг тагида уммондек маъно бор...

1977 йил.

ТЎПОРИЧА ГАП-ГАШТАКЛАР

Сал маданиятли кўриной деб шунча вақт бекорга овора бўлдим: тирикчилик масаласи чатоқлашиб кетаётганини ҳазил-хузулга йўйиб, минг марта шаъма қилгандирман, на тепадагилар тушунишди, на пастдагилар. Энди асли тўпорилигимга қайтиб, тўғриси гапираман – ишлар ҳуржун! Умуман кун кўриб бўлмай қолди!

Бу қанақаси – берган ойликларига яраша мол тополмайсан, топган молингга яраша ойлик беришмайди. «Қоработир» кооперативида ҳамма нарса бор, «Тоҳир-Зухра» магазинида ҳеч вақо йўқ. Хўш, арзингни кимга айтасан, маҳалла оқсоқолигами? Айтиб кўрдим. У бепарво қўл силтаб: «Овозингни кўп ишлатма, ука, ўша биринчи йўқотган нарсамизни топсак, ҳамма ғалва бирдан тинчийди-колади», деди.

Ўзи бу мамлакатда энг олдин нима гумдон бўлувди? Бир эслаб кўрайлиг-а...

Йўқ, шакармас, бу – яқиндаги гап.

Агар янглишмасам, юртимизда энг олдин кўнғироқли соатлар камайиб, гофил бандалар кўпайди. Гофилликдан Ланжлик, Ланжликдан Бефарқлик, Бефарқликдан Ғурурсизлик туғилди. Ғурурсизлик ўсиб-улғайиб, қудрати шу даражага етдики, унинг ҳукмига тобе эркаклар ўз боласига дўкондан пайпоқ тополмай қолсаям, «Хизмат кўрсатган пахтакор» деган темирни талашиб юраверди. Назоратсиз қолган хотинлар эса, болаларига кийим топиш баҳонасида бозорма-бозор санғийдиган бўлди. Шунда эркаклар: «Хўш, ожизаларимиз қачон тенг ҳуқуқли бўлади», деб дағдағали савол ёғдиришди. Бу – хотинларимиз қачон ёлчителиб ишлашади, деган гап эди. Буни тўғри иллаган доно ҳукуматимиз аёлларни сайилбоп пойабзалдан шартта қисиб кўйди.

Ўз фойдасига иш қилишга келганда, дунёда аёллардан зўрроқ кашфиётчи йўқ – улар хаш-паш дегунча бу мушкул вазиятдан чиқишга йўл топиб, эркакча кийинишга ўтишди. Энди каллани ишлатиш навбати эркакларга келди. Дурустроқ чора топишолмагач, хотинларга аралашволиб, қўл учида ишлашни ўрганишди...

Давлатимиз бу ғайриқонуний мусобақадан дастлаб довлдираб қолди. Кейин қатор кенгашлар ўтказиб, ягона тўғри йўлни топди-ю, бир зарб билан ҳамма турдаги устараларни сотувдан супуриб ташлади. Натижада, мамлакат фуқаросининг жинсини аниқлаш имкони туғилиб, энди оғир ишларни соқоллиларга буюрадиган бўлишди. Шўринг қурғур соқоллилар ҳар бешйиллик сайин эзилгандан эзилаверди. Инсоф билан айтинг-чи, бунақа хўрликка арақ ичмасдан чидаб бўладими?

Хонадонда ичимлик кўпайганидан кейин, муғамбир хотинлар ҳам тезда ўзини эзилганга солишди. Сенларни қачон эзибмиз, дейишга эркакларнинг тили бормади. Шу тарика кўкноритабиат болалар кўпаяверди. Улар вояга етиб, тап тортмасдан ҳар хил лавозимларни эгаллаб олишаётганда лоп этиб кўзимиз очилди, жамиятни бошқаришда соғларга ҳам ўрин қолдириш мақсадида камбағал арақни контурреволюционер деб эълон қилдик...

Сиз айтган шакарга мана энди навбат келди. Балки шакарнинг батамом қаҳат бўлишига ҳақиқатанам мусалласфурушлар сабабчидир. Лекин бошқа нарсалар-чи? Нима, зараркунанда пиёнисталар кирсовунни пива, шампунни шампанский қилиб ичворишдими?

Масалан, сарёғ қаёққа кетди? Сигирларга кунжара етказиб беролмаяпмиз десак, айб ўзимизга ағдарилади. Бу – энди ёмон. Айбни сигирларга ағдарайлик десак, афсуски баҳона тополмаймиз, чунки улар норасмийларга қўшилиб митинг қилаётгани йўқ.

Бу кўргиликлар балки ҳолвадир. Шу кетишда кетаверсак, ким билади дейсиз...

Тасаввур қилингки, бирдан гугурт ғойиб бўлди. Энди кўричакни олдириш учун жарроҳга «гардкам» деб уч кути гугурт юмалатасиз. Энг танноз қизларнинг қулоғида тилло балдоқ ўрнига тўрт кутидан гугурт. Бойваччалар отарчининг дўпписига беш-олтита гугурт қистирворган...

Кейин туз йўқолди. Илгарилари тўйларда қанча қўй сўйилиб, қанча арақ ичилгани гапирилди. Энди бутун шаҳарда «фалончининг базмида ярим тонна туз ишлатишибди», деган миш-миш. Овқатни оғизга олиб бўладми, йўқми, бу билан кимнинг иши бор. Муҳими – минглаб одамларда шўрва қайнатишга туз топилмаётганда, унинг тўйидаги беш қозон паловнинг тўрт ярим қозони ғирт туз...

Айтайлик, мевалар ичида биринчи бўлиб анор қулоғини ушлаб кетди. Кейин суриштириб билсак, Япония Дашнобод билан юқори баҳода шартнома тузиб, анорлар таркибидаги алюминдан (бу ер алюмин заводига яқин) уочқлар ясаб сотаётган бўлади...

Аммо, гўштнинг йўқолгани анчагача сезилмади. Барака топкур ўрдак-товуқларимиз, ҳарқалай, бир-икки йилга яраб турди. Кейин Ҳиндистондан фил, Австралиядан кенгуру, Мозамбикадан типратикон олиб едик. Ундан кейин Аргентина тошбақаларию Канада қарғаларининг уруғини қуритдик. Навбат Истамбул сичқонларига келганда, гўштга ташналигимиз шу даражага бориб етдики...

Кунлардан бир куни «Тошкент – Қарши» йўналишида бораётган лайнернинг алоқачиси Кармана тарафдан зоти номаълум чумчуқ учиб келаётгани ҳақида аэропортга хабар берди. Бу маълумот зум ўтмай юқорига узатилди. Каттақўрғон томонга учаётган чумчуқнинг координати тўлиқ назоратга олингач, овчилар жамияти ёппасига қўзғалиб, яккахон парранданинг парвозидан баҳраманд бўлган барча ўрамларни порох тутуни қоплади.

Кўп балоларни кўрган тажрибали чумчуқ сочма ўқ етмайдиган баландликда қанот қоқаётгани маълум бўлгандан сўнг, Ургут ички ишлар бўлими жанговар қуролдан фойдаланишга рухсат сўраб, тегишли маҳкамага телефонограмма жўнатди. Аммо, жавоб келган пайтда чумчуқ аллақачон Деновни қаҳрамонларча ёриб ўтаётган эди. Ниҳоят Туркистон ҳарбий округининг вертолётлари осмонга кўтарилди. Шоввоз чумчуқ уларга ҳам усталик билан панд бериб, энди жонҳолатда Термизга талпинди.

Объект Афғонистонга яқинлашгани сайин ташвиш ортиб бораверди. Чегара кўшинларида биринчи номерли тайёргарлик эълон қилинди, Ер-Ҳаво типига ракетапар зўр бериб нишонни қидира бошлади.

Бу вақтда чалатирик чумчуқнинг икки кўзи Ҳайратон кўпригида эди. Кўприк устидан эсон-омон ўтиб олса бас, уёғи кимсасиз тоғ этаклари.

Минг афсуски, ноёб учар масаллиғ шу жойга келганда батамом ҳолдан тойди, қанотлари унинг хоҳишига бўйсунмай қўйди, тошдек қулаб, гупиллаганича ерга тушди... Термизда байрам бошланди...

Ҳа, одамзот озгина хаёлпарастликка берилса, тугалай ақлдан озиши ҳеч гапмас. Агар... унда ақлнинг ўзи бор бўлса.

Дарвоқе, ўша биринчи бўлиб йўқотган нарсамиз, мабодо, Ақл эмасмиди?!

1990 йил.

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Учаскавўй мелисамизга ёзиб маълум қиламанки, мен ким – оддий совет бангиси, кўш гумбазли ҳаммомнинг илғор ўт ёқувчиси, адолатпарвар дейилгучи мамлакатнинг адолатга ташна граждани, адабий нағмада айтганда, фуқаросидурман.

Ўртоқ капитон! Сизга устимдан тагин шикоят тушганини эшитиб, хаддан ташқари хижолат бўлдим. Хотиним ўзи шунақа, мактабда ўқиб юрганда деворий газетага редактур бўлган, жўрнолистлик касали ҳануз кўзиб туради. Хуружи тутганда, энг яқинидаги одамга, яъни шундоқ кўшни болишда ётувчи каминага ёпишади.

Ўтган куниям шунақа бўлди. Мен аҳмоқ ишдан ютақиб келиб, битта чой буюрибман. Чойнакни дўқ этказиб олдимга қўйиб кетди. Бир қайтарма қилай деб пиёлага қўйсам, картишка қайнатилган сувнинг ўзгинаси. Жаҳлим кўзиб: «Ў, энасини кўрмаган, шуям чойми?»- деб, ва ҳоказо, яна ҳоказо гапларни айтиб, андак тергаб ўтдим.

Хотин киши дегани асаларининг яшиғига ўхшайди, сал тегсанг, балога коласан. Шу зардам баҳона бўлди-ю, бир вақт қарасам, мен палон гектардан палон центнердан макка олган бригадирман, палон жойга депутатман, сен ким бўпсанки, менга олифтахчилик қиласан, деб тепамдан учиб юрибди. Аризасида менга сиёсийроқ айб юклаганига келсак, бу гапларнинг чиқишига ўзи айбдор. Қўлини биқинига чойнаксоп қилиб, масалангни женсоветга қўяман, деди. Шунда, мен баттар тутақиб, женсовет, селсовет ва ҳоказо, яна ҳоказо советларни бўралаб ташладим. Аммо, буни манмансираб кетиб, қасдан айтганим йўқ. Зеро, мен паҳлавон ҳукуматимизда қанча саллот-у, қанча замбарак борлигини яхши биламан.

Шу десангиз, ўртоқ капитон, хотиним: «Ҳали шунақами?» деди-ю, ташқарига қараб юрди. Ҳовлини кесиб ўтаётди, ҳовузча бўйида таҳорат олаётган отамни ваҳшийларча туртиб юборди. Чол у тарафга учди, обдаста бу тарафга. Отамнинг ҳовузга ағдарилиши бир нав, чунки у пишиқ сузувчи, урушда Днепрни кечиб ўтган. Лекин, тилсиз-жағсиз яп-янги сопол обдаста бекорга пачақланганига кўп ачиндим. (Бу гапимдан кейин, ғилай демай,

чиллашир демай, маҳалламиздаги бор йигитни қурилиш баталёнига жўнатишаётгани каби, «пишади» деган баҳона билан, обдасталарниям армияга олиш бошланмагани дуруст).

Чолни қуритиш учун паққос кийимини ечиб, айвондаги сўрига ётқиздим. Устига эндигина чойшаб тортганимда, райижроқўмда шопирлик қиладиган укасини эргаштириб, хотиним келди. Қайноғам кўзини фолчининг пилдироғидек айлантириб, менга тиралди. Қирқ беш йил яшаб, умримда бунақа сўкиш эшитмагандим, бир зумда ачамни божамга аралаштирворди. Ҳов, гўдак, дедим унга, поччангни хурмат қилмасанг, сочимдаги окни хурмат қил, дедим. Шунда у: «Ким гўдак?»- деб бўйнини чўзди. Хато гапирибман, кечиргин, ука, дедим унга, кўриб турибман, бўғоз хотин обберишса, бола кўрадиган бўпқолибсан, дедим. Сўзим тугаб-тугамай, гарданымга гурсиллатди. Шунда: «Ҳе, ўша опангни медалига...» деб, ва ҳоказо, яна ҳоказо гапларни ишлатиб, биқинига солувдим, опаси орқамдан, укаси олдимдан тирмашиб, мени новвосағдариш қилишди. Итларнинг яйловдаги танишувиға ўхшаган судра-судра бошланди.

Сўрида ётган отам менга ачиниб кетдими, чойшабнинг тагидан чиқиб келиб, бизни ажратишга тушди. Чолнинг аҳволини кўриб, хотиним бетини тўсганича даҳлизга қочди. Кейин қайноғам «бу уйдагилар ҳаммаси жинни», деб кўчага отилди.

Ўртоқ капитон! Хотиним нукул сиёсатни рўкач қилиб, райижроқўм ходими, Афғон уруши қатнашчиси бўлган укам аёвсиз дўппосланди, деб ёзибди. Бу қип-қизил тухмат. Биринчидан, ҳақорат қилишни қайноғам ўзи бошлади. Ҳукумат вакили эканини ҳисобга олиб, то шапалоқ тортгунча индамай турдим. Ваҳоланки, овозини вақтида ўчириш учун бўйнига тайёр чандилган галстўкни озгина тортиб қўйишим кифоя эди. Афғонда бўлганига келсак, шу болага ишониб пўрма беришганига ҳайронман. Бир куни ундан «урушда душманни дўстдан қандай ажратардинг», деб сўрасам, «кўзини рангидан», деди. Шу билан битта казармада ётганларнинг юрагига балли.

Ўртоқ капитон! Хуллас, опа-уканинг иғвосига учманг. Бу муттаҳамларга қолса, ҳатто Фарғонадаги исённиям менинг бўйнимга ағдаришади. Ўзи буёқда айбни кимга тўнкашни билмай туришибди.

Яна шикоятдаги гапларга қайтсак, қайноғам кетганидан кейин алам устида даҳлизга кириб бордим. Сенми ҳали мени укангга калтаклатадиган, деб, шартта хотинимнинг сочидан чангаллаб, ва ҳоказо, яна ҳоказо ҳаракатлар қилиб, уни одамгарчиликка чақирдим. Афсуски, тарбия кўрмаган бу аёл оилавий тартиб-интизомга тупуриб, отасиникига кетиб қолди. Пешанам шўрлигидан хўрлигим келиб, кечаси билан чилим тортиб чиқдим. Натижада иккита тўшак, учта кўрпа ва ҳоказо, яна ҳоказо матоҳларга чўғ тушиб, кичик ёнғин чиқди.

Ўртоқ капитон! Эрта-индин хотиним қайтиб келгудек бўлса, шу куйган латталарни пеш қилиб, янги бир шикоят ёзиши турган гап. Сиз у чаласаводга яхшилаб уқтириб қўйинг – ҳозир демократия замони! Демократия дейилганда, америкалик кимни сўксанг сўкавер деб, франциялик кимни ўпсанг ўпавер деб тушунади. Мен учун бу – қаерда чексанг чекавер дегани. Ҳуқуқим поймол этилмасин!

Яна бир гапим бор, ўртоқ капитон. Бундан кейин погонни хор қилиб, эр-хотиннинг ўртасига тушиб юрманг, каттароқ ишлар билан шуғулланинг. Масалан, мен бўғзи узилган обдастани чорсига туғиб, район суғурта идорасига борсам, таҳорат воситасининг синиши табиий офатга кирмайди, деб ҳақини тўлашмади. Илтимос қиламан, шу ишни қаттиқ текшириб, тегишли пулимни ундириб берсангиз. Агар иш ўнгидан келса, ўзларини ҳаммомда шаҳонасифат буғлаб, кейин иккаламиздан ортмайдиган кобили шўрва қайнатиб, ва ҳоказо, яна ҳоказоларни истеъмол қилиб, бир яйраган бўлардик.

Бор гапим шу. Илойим, саломат бўлайлик.

1989 йил.

МАРАЙИМ ҒИЖЖАК

Қара, Аливой, қара – бир кўлида бўғча, бир кўлида бола, яна учтаси этагига осилган...

Шунақа хотинларни кўрсам, эркаклигимдан суюниб, «кукуғ»лагим келади, яратганнинг ҳимматига тинмай тасанно айтаман. Агар тангрим озгина лойни аяса борми, ҳозир липпамга гугурт қистириб, айвонда хамир қораётган бўлардим. Унда, тўйингда ким ғижжак чалиб берарди, ука?

Ўқиш битай дедими ўзи? Тўй ҳам яқиндир? Бир акалик гапимни эшит, одамнинг жинси қанақалиги мўйловиданмас, рўзғоридаги обрўйидан билинади. Оилада эркак бўлишни хоҳласанг, маслаҳат шу – хотининг «ғиринг» деса, шапалоғинг «дириг» десин. Хотининг тилини бир марта кимирлатгунча, сен оёқни икки-уч ишлатвор.

Кўрқма, Аливой, кўрқма. Хотин зоти тўпдан ҳам пишиқ бўлади, ҳаммасига чидайди. Чидамаса, отасиникига бориб, тўртта синглисининг орқасидан навбатга туради. Ана, қўйворган хотинларимданам бирортаси эр тополмади...

Нима? Неччи марта уйлангансиз, дейсанми? Оббо укам-ей, мени буғолтир қилворасан шекилли.

Хў-ў-ш деганда... биринчисини ҳисобга олмасак ҳам бўлади, ғирт колхозчи эди, ҳатто загсдан ўтмаганмиз. Қолганларини санасак, биттаси медик, биттаси редик, яна биттаси детик...

Э, гапни бўлмайтургин! Шуниям билмайсанми: медик – дўхтир дегани, редик дегани – редакция ходими, детик – детсад, яъни боғчачи. Энди укдингми? Каллаям боракан-да!

Хў-ў-ш деганда... Қайси хотинга келувдик? Медик, редик, детик... Ҳа, охиргиси – хэтик. Хэтикда ишларди...

Алжирама, Аливой, алжирама. Хэтик бошқа нарса, хўтик бошқа нарса. Тошкентда нимани ўрганияпсан? Сендақаларнинг бошида мударриснинг гаврони ўйнаб турмаса, юзта фан дўхтири сиёсатни ашула қилгандаям РСДРПни РСФСРдан ажратолмай ўтиб кетасан. Хэтик ҳам бош ҳарфларда ёзилади: ХЭТИК! Яъни «Хотинлар Этигини Тозалаш Илмий Кенгаши»!

Нега куласан? Буям овчилар жамиятига ўхшаган катта бир уюшма, раиси партия аъзоси, алоҳида идора, бешта енгил машина ажратилган. Бу ташкилотда хотинларнинг этиги қанақа чармданлиги-ю, қандай рангдалигига

караб, қачон, қаерда, қанча муддатда, қанақа асбоблар воситасида, қайси усулда, энг муҳими – кимларнинг жавобгарлигида тозаланиши юзасидан кўрсатма тайёрланади. Хужжатлар Олий Советда тасдиқлангандан кейин, Министрлар Совети маблағ беради...

Нима дединг, Аливой? Шуям саволми, яқинда ўрта махсус маълумотли ошпаз бўласан-а. Этикни ҳар ким билганича тозаласа, ҳукумат ағдарилиб кетадими, деганинг нимаси? Худди шунақа саволни ўзингга берсам-чи? Мана, ҳамма ўспиринларга ўхшаб комсомолсан. Ўша ташкилотинг келиб сенга бирор марта чучвара тугишганми? Уларга чучвара тугдириб бўпсан, ошпазликдан ҳайдалишга тоқатинг бормиди. «Бўпти, кўрсатма-пўрсатма бериб туринглар-у, ишимга аралашманглар», дейсан, аъзолик бадалини тўлаб, осонгина қутуласан.

Яна-чи? Яна қаерларга аъзосан? Хўп, ДОСААФ – бир, китобсевар – икки, сувга чўкканларни қутқариш – уч, НТО – тўрт, «Пахтакор» жамияти – беш...

Бўлди, Аливой, бўлди, ҳамма ташкилотни санаш шартмас, шуёғининг нишонини тақсанг ҳам, кўйлагинг илма-тешиқ бўпкетоди.

Хў-ў-ш деганда... Ўша ДОСААФ сенга нимани ўргатади ўзи? Ғани сартарошнинг деразасини чўзмада отиб синдиришними? Масалан, мактабдан пахтага қувлашса, эл қатори тракторда бординг. Ёки ДОСААФчиларни далага парашўтда ташлашдимми? Адашмасам, пашшани чўмичда уриб ўлдиришним ўзинг ўргангансан.

Сувга чўкканларни қутқарадиганларга келсак, ХЭТИКдан унинг нимаси ортиқ? ХЭТИКда ҳарқалай тозалашга этик-петик топилиб туради. Иш кўрсатишларинг учун сенларга қаердан дарё казиб берамиз энди? Қолавурса, қутқарувчилардан биттаси сен бўлсанг, бундан буён ариқчадаям чўмилмаганим бўлсин.

Хайр-эҳсон деган нарса савобгарчиликка қилинади. Аммо, «Пахтакор» жамиятига танга йиғиб топширганлар у дунёга камида тўрт қоп гуноҳни орқалаб жўнайди. Ўша жамиятинг қишлоққа стадион қуриш уёқда турсин, индамасанг, устингдаги майканиям ечиб кетса керак. Сенлар берган пулга нуқул атрофдан футболчи сотволишяпти. Демак, бу жамиятингдан кўра бизга ХЭТИК фойдалироқ, тозаланган этиклар ҳар ҳолда ўзимизники.

Луқмон молиячи деган бир балои офат бор, томорқангга экин эксанг-экмасанг, бир хил солиқ солаверади. Китобсевар жамиятингни шунга ўхшатаман – қовоғинг шишиб кетганини кўрсаям, роса китоб ўқибсан, ҳақини чўз, дейди. Кўзимни ари чаққан, десанг ишонмайди.

ХЭТИКдан кулишни-ку биласан, ўзинг НТОга аъзо бўлиб, илмий-техникани қанча тараққий эттирвординг? Тўғри, тан оламан, бу ташкилотда ҳуқуқинг катта, фанлар академиясининг рўйхатда йўқ академигисан. Яъни айтмоқчиманки, биров янги ихтиро кўтариб келса, академик ҳам хатосини топиб қайтараверади, сен ҳам. Лекин бундан менга, ё бўлмаса, янги келин аянгга қандай наф бор?

Ие, ҳали эшитмаганмидинг? Кечагина уйландим-ку, ука.

Ҳа энди, тўғри, карнай-сурнай чалмадик, созанда шогирдларгаям билдирмадик. Билдирсак, маҳалладаги битта одамга тўртта ашулачи

бўпкетарди. Тенг-тушларинг неваратўйи қиптурса, чимилдикка «ёр-ёр» билан киришга уяларкансан.

Хуллас, уйландик, Аливой. Аммо, хех-хе, буёғи сал қизикроқ чиқди. Ўзимдаям айб бор – аҳмоқ бўлмасам, қаллиқ топишни маҳаллага яқинда кўчиб келган Мирҳол бангига ишонармидим? «Хотинимнинг кенжа синглиси тушган қишлоқда бир бева аёл бор экан», деса, «беш марта уйланганимни эшитганлар шайтонлаб қоляпти, унга таг-зотимни тушунтириб ўтирмай, ишни ими-жимиди битир», деб этагига ёпишибман. Майли, у тарафни биз ҳам ортиқча суриштирмаймиз, дедим. Ичимда бўлса қалтираб: «Ишқилиб, қариганимда кирчимоли учрасин, медигимга ўхшаб шимимни қўлқопда ювмасин, редигимга ўхшаб қоғоз-қаламни кўрпагаям кўтариб кирмасин, детигимга ўхшаб ҳафтада етти кун каша едирмасин, хэтигимга ўхшаб шўрваниям найчада сўриб ичмасин», деб турибман. Мундоқ қараганда, Аливой, хотиннинг энг маъқули – кетмончиси экан. Даладан келсаёқ, унга ўзинг бригадир, ўзинг табелчи.

Хў-ў-ш деганда... гапнинг қисқаси, кеча икки эркак, уч аёл жамланиб, катта тўй қилдик. Ташқида зўр базм уюштирдик: ўзим ғижжакда «Кўча боғи иккинчи»ни эздим, поччам патнисни чирманда қилди, аммам ўйинга тушди. Мирҳол банги унга бир сўмлик қистириб, мандан уч сўм ундирволди-я. Товламачилигини бўйнига кўйиб бир урай десанг, гувоҳ кам.

Қош қорайганда иккала янга чиқиб келиб, акангни ичкарига имлашди. Остонада чўзилиб ётган мушукда пойабзалимни чўтқалаб, секин келиннинг ёнига кирсам, рўмолни паранжи қилиб ўтирибди.

– Ансамбл билан гастиролда юравериб, рўзғордан узоклашиб кетувдик, – деб гап бошладим мен. – Мана энди колхўз клубида тўгарак туздик, доим биқинингизда бўламиз, – дедим. Кейин қизиқишда: «Гапим тўмтақроқ чиққан бўлса, узр, аёллар билан кўп гаплашмаганман, бу биринчи уйланишим», деворибман. Келин аянг рўмолини тепароқ суриб, қикир-қикир кулишга тушди. Унга сукланиброқ қараб: «Кечирадилар-у, ўзларини қаердадир кўрганга ўхшайпмиз», дедим. У баттар кулди. Кейин елкамга шапатилаб: «Э, одам бўлмай кетинг, танимадингизми, кўйворган биринчи хотинингизман», деди...

Кулма, Аливой, кулма. Гап хотирадамас, гап эркакчиликда. Доим уйдан сахар чиқиб, улфатчиликдан бемаҳалда қайтардик. Шу хотинимни кундузи бир марта қўшининг маъракасида кўрувдим. Яна орадан шунча йил ўтди...

Ҳа, Аливой, тақдир мана шунақа нарса. Агар пешанангга ёзилган бўлса, ҳатто тупурган носинг оғзингга қайтиб келиши ҳеч гап эмас экан. Бунга энди ишондим, ука.

1989 йил.

БУГУНЧА БАЙРАМ...

Байрам ўтиб олгач, балки ҳамма ташвишлардан қутулармиз. Эртани кутиб турайлик-чи...

Ҳа, ташвишу ғалвалардан жуда қон бўпкетдим. Ўзи бошдаёқ ишим юришмагани. Калхўздаги биродарлар мени чоршанба оқшомида партком котиблигига сайлашаган бўлса, пайшанба-сахар Москвадаги айниган оломон

комфирқани пўписалаб, майдонга чикди. Кун бўйи телевизўрнинг ёнига михланиб, намоишчиларнинг кўлидаги шиор-пиорларни ўқиш билан овора бўлдим. Хайрият, «Фалончи йўқолсин!», «Пистончи ўрнини бўшатиб кўйсин!» деган ёзувлар ичида менинг фамилиям учрамади. Москвадаги баъзи катталарга нисбатан халқ орасида ҳали обрўйим баландлигини пайқаб, енгил тортдим.

Бу билан «ишим беш, ўзим йигирма беш», демоқчи эмасман. Айтганимдек, бошимда кунига бир ташвиш, кун ора икки ғалва. Шунақада шаҳарда туғилмаганимга кўп афсусланаман. Қишлоқиларга ҳаммаси бир гўр – раҳбар дейилдими, тамом: бу раисми, парткомми, бош буғолтирми, фарқлаб ўтирмай, тўйига тандир керак бўлсаям биринчи учраган бошликқа арз қилаверади. Тунов куни бир комбайинчи хонамга кириб, хотини қаторасига қиз туғаётганидан шикоят қипкетди. Мен парткомман, бу масалада зоотехникка учраш, десам тушунмайди-да.

Шу хилдаги майда масалаларда, айниқса, чоллардан безор бўлдим. Бири кекса коммунистлигини пеш қилиб эшагига ем сўраб келса, бошқаси «сўққабошман, партиядан ўчган бўлсаям майли, биронта кампир топиб бер», деб хархашани бошлайди. Ўргилдим бунақа найиқ болшавойлардан, гапи ўқловдек, сиёсатдан – нўл. Мирза бува дегани Куйбишевни Кўйбешип, Калининни Каллелин дейди. Абрейим оқсоқол жамоат жойида тап тортмасдан «замон шундай тураверса, яқинда ўзингни хотинингниям таллон бериб ўпадиган бўласан», деб масхарабозлик қилади.

Ойнинг охири яқинлашгани сайин, ҳар сафар безгагим хуружини бошлайди. Бу – асабдан, ишимнинг энг оғир палласи – аъзолик бадалларини тўплаш. Баъзи муттаҳамникига уч-тўрт бостириб борганиндан кейин кўшниларида уялганидан зўрға ярим-ёртисини тўлайди. Худоёрхоннинг солиқчиси эмасманки, ёнимда иккита гурзимушт йигитим турса. Шунақаларни бюрога қўйиб, шартта-шуртта жавобини берворай десам, аъзолар камайса охири ўзимниям штатим қисқариши мумкинлигини ўйлаб, шаштим қайтади.

Булар-ку майли, биттаси сувчи, иккинчиси молбоқар... Кейинги пайтда одамларнинг ички дунёсини кузатиб юриб, ҳатто идорадаги фаолларгаям ишончим қолмади. Тўғри, идорачилар газета ўқишади, бадалларни вақтида тўлаб боришади, мажлисларда ўзларини яхши тутишади. Лекин иккитаси холи қолди дегунча, оғизларига тезда шайтон кўнади. Масалан, иқтисодчимиз Ўлантойни энг синалган коммунистлардан деб юрардим: сиёсий сабоқни ўзи олиб боради, шийпонларга чиқиб маъруза айтиб туради. Бир куни идора ҳовлисига чиқсам, ферма мудирини билан шахмат ўйнаб ўтирибди. Бунақа ойликсиз бошқотирмаларга тоқатим йўқ, секин ортга қайтмоқчи бўлувдим, гаплари қўққис қулоққа чалиниб, тўхтаб қолдим. Кечирасиз-у, бунақа гапни сиёсий рақибларимиз ҳам очиқ гапирмайди. Четдан қараганда, икковининг кўзи гўё шахматда, аслида гапни чайишяпти. Ферма мудирини тошлардан бирини «тақ» этказиб уриб: «Партия тамом!»- деди. Этларим жунжикиб кетди, «ҳозир Ўлантойдан эшитадиганингни эшитасан, контур», деб ўйладим. Буни қарангки: «Ҳа, бу партияди ютқаздик», деса бўладими. Хонага кириб, анчагача ўзимни босолмай

Ўтирдим. «Сотқин! Сен лапашанг Ўлантой балки партиявийлигингни ютқазгандирсан, аммо биз партияни ютқазмаймиз!»- деб столни муштраб юбордим. Ким бўлишидан қатъи назар, ҳаммага хушёр боқиш зарурлигини ана ўшанда чуқурроқ тушуниб етдим.

Бошқаларнинг фикрини билмайман-у, менимча, баридан хавфлиси – ёшлар, ҳатто Ўлантойдан ҳам хавфлироқ дейиш мумкин. Аммо бошқа томонини тан олиш керак, ўнг келиб қолса, етагингга осон юрадиган тоифа ҳам шу. Мана, темирчимиз Фармонкул жуда тез йўлга кирди. Гараждаги айрим таноби бўш шахсларнинг биз тўғримизда айтадиган гапларини менга рўй-рост етказиб туради. Ўлмасам, шу болани комсорг қиламан. Ҳозиргиси қуюшқонга сиғмайроқ турибди ўзи. Ё анқов, ё душман – ҳатто шундоқ бурнининг тагидаги деворий газетани қолипга сололмайди. Яқинда бу газетадаги аксилтарбиявий бир шеърни вақтида йиртиб олишга улгурдим. Пайти келса керак бўлади деб, мана, ёнимда сақлаб юрибман:

«Бисмиллоҳир раҳмонир роҳим!»

Партбилетни оламан аста.

Котиб чет эл тўлқинин бузган

Аппаратдек йўталар қасддан.

Рангим ўчиб тўлайман бадал,

«Тап» этказиб урар у муҳр.

– Котиб ака, бир ой бўшмизми?

– Ҳа, қутулдинг...

– Оллоҳга шукур!

– Оллоҳинг ким?

Сени мажлисда –

Бир саваймиз, – дер у ғам емай.

Чўкиб ўлган эски парткомдек

«Агар худо хоҳласа», демай.

Қаранг-а, буларга қўйиб берилса, эртага ё Чўлпон, ё Фитратнинг «шеър» деган нарсасиниям сиёсий газетамизга тикиштиришади. Индинига кўрибсизки, балога биз қолиб ўтирибмиз-да.

Кейинги вақтда тепадагиларниям унча тушунолмаб қоляпман. Айтмоқчиманки, икки ҳафтача олдин марказқўмдан бир текширувчи келди. Ишимни кўриб, унимни ўпоққа, бунимни сўпоққа чиқарди. Ўзи партияга алоқаси йўқ жўрнолист одам, шуни марказқўмга ишга олишибди. Ёзган мақолаларини ўқисанг – «халқ», «халқ»... Халқинг билан юравермайсанми! Бизни иш тамом бошқа олам, тушунмасанг, аралашиб нима қиласан? Берган саволини қаранг: «Сизни котибликка сайлашда нима учун бошқа номзодлар ҳам қўйилмабди?»- дейди. Буни раисдан сўра. Ўшанда уч кишининг номзоди қўйилувди – меники, яна Турсинали билан Юрсиналиники. Раисимиз: «Турсинали яхши мутахассис, олий маълумотли агроном, тракторчи Юрсиналиниям бинойидек касби бор, буларни ишдан қолдирмайлик», деб иккаласининг номзодини олдириб ташлади. Тўғри-да, мен партия мактабини тугатганман, бундан бошқа қайси ишни уддалайман?

Текширувчи менга узоқ тикилиб туриб: «Кам бўлмасинлар, акахон!» – деб қўйди. Хайрият, охири аҳволимни тушунди шекилли. Сўнг чуқур уф тортиб, ўрнидан турди, «ҳа, майли, байрам ўтиб олсин, балки ҳамма ташвишлардан қутуларсиз», деб жўнаб қолди.

Мана, бугун байрам...

1990 йил.

МАДАНИЙ ЗЎРАВОНЛИК

Ҳушёрхонага тушмаслигим ҳам мумкин эди, тил қурғур панд берди. Йўл четида гаплашиб турган иккита милисани кўриб, мен учун гўё вақтнинг ахамияти бордек, соат неча бўлганини сўрадим. Ўн икки, деб бепарво жавоб қилди биттаси. «Тунги ўн иккими, кундузгими?»- деганимдан кейин улар менга алоҳида эътибор билан тикилишди. Бир пайт қарабсизки, икки тирковуч билан оёғим ерга тегмай кетиб боряпман. Энди буёғи – «Фарғона тонг отгунча ...»

Бахтимга ҳушёрхонадаги сув қувурлари таъмирланаётган экан, мени чўмилтириб ўтирмасдан, тўғри ётоққа олиб киришди. Навбатчи: «Анови олтинчи каравотга ағдарил», деб четдаги бўш жойни кўрсатди.

– Мўмай иштираф олишни биласанлар, – деб навбатчига зарда қилдим мен. – Алоҳида хона беринглар.

Навбатчи индамасдан ташқарига чиқиб, эшикни шарақлатиб ёпди. Тўртинчи ўриндикдаги мешқориннинг хуррагидан қулоқ батанг бўлганича гандираклаб бориб, ўзимни каравотга ташладим. Шу вақт биқинимдаги бешинчи каравотдан момақалдиروقдек овоз янгради: «Ҳов, умрингда кўрпа кўрганмисан? Оёғни ёстикқа узатдинг-ку, палид».

Чап кўзимни қия очиб қарасам, районимизнинг энг обрўли пиёнистаси Юнус-градус рўпарамда ёнбошлаб ётибди, кайфим ёзилиб кетди. Гавдамни аранг кўтариб, илжайганимча унга қўл чўздим. У кафтимни қаттиқ тутамлаб, қутилмаганда мени ўзига тортди.

– Кечадан бери бошоғрикқа даво тополмай ётибман, – деди у ёқамдан ғижимлаб. – Қани оғизни оч, ҳидлаб бир хуморбосди қилайлик.

Юнус-градус булғор қалампирга ўхшаш бурнини оғзимга тикқудек бўлиб, усма-уст чуқур нафас олди. Ҳар нафас олганда чехраси бир шамдан ёришиб борди. Ниҳоят ёқамни қўйиб юбориб, ҳузур қилганича пича сархушнамо тебраниб турди: «Оҳ, оҳ, оҳ! Свежий экансан!»- деди. Охири юз элликтани отганимга ярим соат бўлгани йўқ, дея фахрланиб жавоб қилдим мен. Яна нимадир демоқчи эдим, тўртинчи каравотдаги хурракбоз уйқусираб, эрсак-терсак алжирашга тушди:

– Алдама! Биламан, ўйнашинг бор! Ё бир сўм бер, ё уч талоксан !

Юнус-градуснинг қўллари асабий титраб, тишлари ғижирлади. Оғир гавдасини бесўнақай юмалатиб, нариги ёққа ўгирилди-да, хурракбознинг курагини мўлжаллаб мушт туширди. Мана сенга «уч талок»! Хурракбоз кашқирнамо чўзиқ ғингшиб қўйди-ю, уйғонмади. Мен фурсатдан фойдаланиб, секингина кўрпа орасига кирдим, «балодан ҳазар», дея бошимни буркаб олдим. Юнус-градус бир зум ўзича ғудраниб ётди, кейин қироат билан шеър ўқишга тутинди:

Жаннатда ҳам хуру ҳам май бўлармиш,
Ҳаммаси мўл-кўлу мўмай бўлармиш.
Биз маю маъшукни севсак арзийди,
Чунки оқибат ҳам шундай бўлармиш...

Сўнг у каравотимни қаттиқ тепиб, дағдаға билан сўради:

– Ҳов, палид! Буни ким ёзганини биласанми?

Индамай ётганимдан жаҳлланиб, каравотимни бу гал ағдаргудек қилиб тепди:

– Билмайсанми? Шундай машҳур шоирни-я?!

«Машҳур шоир» деганини эшитиб, тезда ўзимни ўнглаб олдим.

– Нега билмас эканман, – дея кўрпамдан дадил бош чиқардим мен. –

Эркин Воҳидов ёзган.

Шундай дея, «...кўкси осмо-о-н ўзбеги-и-и-м», деб хониш қила бошлаган эдим, у узашиб туриб гарданимга муштлади.

– Мана сенга ўзбегинг!

Кейин: «Умар Ҳайёмдек зотни билмасанг, ичиб нима қиласан, палид», деб бўралай кетди.

Бекордан-бекор калтак ейиш менга жуда алам қилди. Ҳеч бўлмаганда эллик граммни талашиб ёқалашсанг бошқа гап. Ўргилим сендақа олимдан! Ҳайёмовлар билан нима ишим бор? Мендан райондаги буфетларни сўра ...

– Сен-чи? – энди тўртинчи каравотдаги хурракбозни туртиб уйғотди Юнус-градус. – Умар Ҳайёмни биласанми?

Хурракбоз «ҳм-м, ғм-м», дея пича алаҳсираб тургач, қатъий бош тебратди:

– Йўқ! Бу ерга кўп тушганман, аммо-лекин Умар деган билан ётмаганман.

– Мана сенга Умар!

Юнус-градус хурракбозни бир зарбдаёқ каравотга михлади.

– Чаласаводлар! Маданиятсиз палидлар! – Юнус-градуснинг фиғони фалакка чиқиб, ўрнидан туриб кетди, хонада уёқдан-буёққа юра бошлади. – Умар Ҳайёмни билмаган кўр бўлади! Кўрсан иккаланг! Кўрсан! Ё ёлғонми?!

– Кўрман, – дея шумшайиб боқди хурракбоз.

– Тўғри, кўрман, – дедим мен ҳам чакчайиб туриб.

– Мана ҳозир кўзингни очаман! – деб қаршимга келиб ёнбошлади Юнус-градус. – Қани, Умар Ҳайёмнинг кимлигини топмай кўр-чи? Сени барибир маданиятли қилмасдан кўймайман!

– Яна зўравонликми? Намунча хўрлайсизлар? – дея туйқус йиғлаб юбордим мен. – На ташқарида кун беришади, на ичкарида. Қани ҳақиқат?

Юнус-градус полдаги маймоқ ботинкасини олиб, аямасдан бетимга урди:

– Мана сенга ҳақиқат!

Кўзим олдида ўт чакнаб, увиллаб юбордим. Пешанамнинг пошнадаги нағал теккан жойидан шириллаб қон оқа бошлади. Қичқирикни эшитиб, хонага кирган навбатчи нима бўлганини суриштирди.

– Пешанам-ку ўзи шўр эди, – дедим мен. – Ҳақиқатни талаб қилсам, баттардан пачоклашди.

– Ким урди ўзи? Нима билан урди?

– Мажбурий маданиятнинг дастидан дод! – деб бақирдим мен. – Маймоқ ҳақиқатдан дод!

– Бас қилинг, гражданин! – дея пўписани бошлади навбатчи. – Нималар деб валдираяпсиз? Қанақа ҳақиқат?

Тўртинчи каравотдаги хурракбоз тиржайиб туриб, менинг ўрнимга жавоб қилди:

– Ве-ха-ха... Маймоқ ҳақиқат! Нағалиям бор!

1976 йил

МИНГ СЎМЛИК ПЎСТАК

Хотинининг яна жағи очилди-ю, юрагига санчиқ кирган Шавлаев ҳар сафаргидек кўчага қочиб қутулди, яйловга қўйворилган қирчангидек бош кўтармай, сангдиранглаб бораверди. Бир пайт, туйкус бошланган ғала-ғовурдан сесканиб кетиб бундоқ қарасаки, кинотеатр биқинидаги хиёбонда турибди. Кинохонанинг тўғонни эслатувчи ланг очик эшигидан тошиб чиқаётган томошабинлар майдонга дарёдай ёйилиб боришяпти. Шавлаев ғарқ бўлишдан чўчигандек беихтиёр киоска сари четланаётганида, нарироқдаги каттакон афишага кўзи тушиб, бирдан афти бужмайди, таъби баттардан тирриқлашди. Шахсий ҳужжатида мулзамлик тамғаси каби бўртиб турувчи «... қаттиқ ҳайфсан берилсин», деган қора сиёхли ёзув кўз ўнгидан чағир илондек сирғалиб ўтди.

– Товламачилар! Фирибгарлар!

Собиқ амалдорлардан эканлиги пўрим ва силлиқсочлиги-ю, бекорчи ўспиринларга кўшилиб, кундузги сеансда ўралашиб юрганидан сезилиб турган ғўдаша киши ғудранганча келиб, киоскадан сиёсий газеталар харид қилди. Сўнг тақирбош шеригига юзланди.

– Назорат бўшашиб кетди, – негадир кўлидаги газетанинг биринчи бетига бармоғини бигиз қилиб туриб, гапирди у. – Давлат маблағини аямай совуришяпти. Шуям киноми? Бир пулга арзимади! Бир пулга!

«Нима? Бир пулга арзимади?» Шавлаевнинг тўсатдан зардаси қайнади, чидаб туролмади.

– Ҳей, оғайни чалиш, оғзизга қараб гапиринг! Бу кинода ишлатилган битта пўстакнинг ўзи минг сўм туради.

– Минг сўм?! Битта пўстаг-а?!

... Киностудия бухгалтери ҳам пўстакнинг нархини эшитиб, худди шу алфозга тушувди, яъни кўзлари косасидан отилиб чиққудек бўлиб, айнан юқоридаги жумлани чинқирик аралаш айтган эди. Сабабини суриштирмай туриб, намуноча ваҳима қилавераркин бу одамлар?

Бухгалтер қатъий тарзда талаб қилгач, ўша куни зудлик билан касаба союз ташкилотининг йиғилиши чақирилди. Тўпланганлар қисқа ахборотни эшитиб, ёппа наъра тортиб юборишди.

– Минг сўм?! Битта пўстаг-а?!

Кейин мажлис ёқалашувга айланиб кетишига оз қолди.

– Нима, бизни калака қилгани тўпладингларми?

– Буёқда план ишқал бўлиб турибди, шу топда ҳазил-мазахга бало борми?

– Ўртоқлар, ўртоқлар! Ё Шавлаев ақлдан озган, ё бўлмаса бухгалтеримиз ғирт маст.

Прафкўм раиси мажлис аҳлини тартибга солгунча анча куйиб-пишди. Бунга қадар шўрлик Шавлаевни аллақачон бир овоздан жиннига чиқариб улгуришганди. Энди эса, осойишта бир кайфиятда воқеанинг сабабини суриштиришга ўтишди. Тавба! Ишни шундан бошласа бўлмасмиди?

– Кейинги ана шу филмга завхоз... кечирасизлар, културний айтганда администратор бўлдим у бошим ғалвадан чиқмай қолди, оғайни чалишлар, – дея сузилиб гап бошлади Шавлаев. – Бозорма-бозор ҳакиллаб юриб, Фарғона босмачиларига уч юзта парпаша тўн топиб келсам, режиссёр шартта брак қилди. Бошида айтмадики, босмачиларимизга олача беқасам кийдирамиз деб. Ундан кейин артилда ўтирволиб, қизилларга беш юзтадан ортиқ будённипка тиктирдим. Туркман полкига миллий қалпоқ ахтариб Ашхободга бордим... «қалпоқ бозори қайдадур», деб. Охири, «махсим» деган пулемётниям ўзим ясаб бердим, ўзим. Печкани карнайидан ясадим...

– Студиядаги пулемётлар-чи? – унинг сўзини бўлди ёш актёр.

– Киноларимизнинг яримидан кўпида босмачилар минан уришаверганиндан кейин сенларга қурол етказиб бўларканми?

– Шавлаев, – прафкўм раиси қаламни столга тақиллатиб, босиқ оҳангида сўз қистирди, – жуда ўтлаб кетяпмиз.

– Гапниям чандир қилвордилар-ку, – дея лукма ташлади кекса монтажчи.

Шавлаев бурнининг учидаги терларни сидириб ташлагач, кафтини рўмолчага артди.

– Югурасан, еласан, яна пайти келса, раҳмат дейиш ўрнига сени талон-тарож қилишади, – деди у баттардан жиғ-бийрони чиқиб. – Масалан, Қизилқумда бир пой батинкамни каламуш паққос еб кетди. Уч юз сўмга тушдим, оғайни чалишлар!

– Пўстак минг сўм, батинка уч юз, – қўлини шоп қилганича сапчиб ўрнидан турди оператор йигит. – Бу қанақаси, ўртоқлар? Майнавозчилик эви билан-да.

Шавлаев аччиғланиб оёғи билан полни қаттиқ дўпиллатди:

– Охиригача эшитсаларинг-чи, ахир! – оператор елка қисиб, индамай жойига ўтиргач, у бир тамшаниб олиб, давом этди. – Ўзим нима ғамда-ю, чет эллик савдогар рўлида ўйнаётган артист «менда ортиқча батинка бор, беш юз сўлқавой берасиз», деб тиржайди. Аввалига бошлаб бўраладим. Кейин қарасам, аҳвол чатоқ, айни саратон пайти, атроф сахро, ер чўғ бўлиб ётибди. Ярим кун савдолашиб, уни зўрға уч юз сўмга кўндирдим.

Ҳар жой-ҳар жойдан қикир-қикир кулги эшитила бошлади.

– Шавлаев, Шавлаев, – қаламни яна столга тикиллатди прафқўм раиси.
– Тағин ўтлаяпмиз.

– Пўстакка қайтайлик, пўстакка, – безовта қиёфада қатъий қилиб гапирди бухгалтер.

– Пўстакми?..

Шавлаев ечинишга ечиниб қўйиб, сувга тушишга юраги бетламаётган одамдек елкалари титраганича пича жимиб қолди. Ниҳоят, шалвираб туриб деди:

– Хуллас, режиссёр «пўстак топиб келасан», деб дўқ урди. Ўттизинчи йиллар эмаски, учраган хонадондан пўстак топсанг. Режиссёрга шуни айтсам, «биронта новвоснинг териси бўлса бас, ўзимиз уни қуришиб пўстак қиламиз», деди. Хўжайиннинг гапи бизга қонун, минг сўмга новвос олиб, пўстини шилдик. Гўштини списат қилвориб, терини пўстакка айлантирдик, ҳаммасига хужжат бор, оғайни чалишлар.

...Асабий жавраниб тарқалаётган томошабинлардан бири Шавлаевнинг ҳакар ковушни эслатувчи туфлисини бамайлихотир эзиб ўтаётган пайтда унинг хаёли бўлинди-ю, тўсатдан эски тутқаноғи хуруж қилиб қолди:

– Хў, бола, кўтар шиппагингни! Оёғимдаги нарса уч юз сўмга келган-а!

Силлиқсоч киши бу сафар негадир ҳайратланмади, тақирбош шеригининг елкасига туртиб, у билан зимдан кўз уриштирди.

– Кетдик. Бунда озгина камроққа ўхшайди.

Тақирбош бир-икки қадам юриб-юрмаёқ, бидирлашни бошлаб юборди.

– Э-э, одамзотни билиб бўлмас экан. Қаранг, кўринишидан соппа-соғ дейсиз. Мен галварс, пўстакни минг сўм деса, оғзим очилганича ишониб ўтирибман-а... Хих-хих-хи...

– Сиз-ку энди... Мени айтмайсизми!

– Хих-хих-хи, хих-хих-хи...

1986 йил.

XX АСР ТАЛОНЧИЛИГИ

Шаҳри азимнинг милицияси оёққа турди. Жиноят қидирув бўлими хордиқдаги ходимларини шошилиш чакориб олди. Милиция мактаби талабалари ҳисобига кучайтирилган автоинспекторлар жамики йўл ва йўлсимон жойлар устидан назорат ўрнатди. Дружиначиларга пахтавон ўқли куруллар берилиб, вокзаллар, аэропортлар, бозор-гузарларга тарқатилди. Дала-дашт, кўл-дарё зоналарини кузатиш овчилар ва балиқчилар жамияти аъзоларининг зиммасига юкланди. Чет эл саёҳатида юрган тажрибали изкувар Мастонов Австралиядан, халқаро мусобақада қатнашаётган доврүкли исковуч Шўрка эса Жакартадан қайтариб келинди.

Мастонов одатдагидек ишни бир чеккадан, омбор қоровулини тергов қилишдан бошлади.

– Ҳовлиқилмасин, отахон, – дея қоровулнинг ҳаяжонини босишга тиришди у. – Чуқур ўйлаб кўрилиб, аниқ-аниқ жавоб қилинсин. Талончининг қиёфаси?

– Туркими? Турки совук! – зардали товушда сўз қотди қоровул.
– Қайтараман, ўпка босиб олинсин! – деб огоҳлантирди Мастонов. –
Воқеа бир бошдан гапирилсин. Ёлғон қўшилмасин. Ухлаб қолинган бўлса,
яширилмасин.

Охирги гапни эшитиб, қоровул терговчини жеркиб ташлади:

– Ие, вей, тик турганда қоровулхонамга зўрға сиғаман-у, ухлаб
бўларканми? Буни устига, тўрт-беш кундан бери кулоғим оғриydi. Кечаям
бемахалда ёмон лўқиллатди. Билдимки, доридан томизмасам тинчитмайди...
Муни қаранг, начайлик, кулоқ оғриққа энг зўр даво ёш боланинг пешоби
экан. Биринчида ўқийдиган неварам бор, кенжасидан каттаси, шу тирмизак
десангиз ҳар куни бизга дори етиштириб беради. Қўлига битта шаколатни
ушлатаман-у, энди жўмрақни очинг, деб пивахўрлардан қолган шишани
тутаман, тезда чилдиратади...

– Гап айлантирилмасин!

– Хулласи калом, ўша дорини қўлга олганимни биламан, эшикнинг
зулфи узилиб, хиром этикка ўхшаган бир гурсимос устимга бостириб кирди.
Мардакдек қотиб қолдим. У индамасдан чангалимдаги шишани юлқиб,
чайпаб кўрди, «Олтинчиникими?» деб сўради. Баттолни қаранг-а, олтига
набирам борлигиниям биларкан. Мен тўғриси айтдим, «бешинчиники»,
дедим. Шунда у дорини кўпиртириб пиёлага ағдарди, икки хўплаб, бир
ғўлқиллатди. Пиёлани қатронбоп қилгани етмагандек, ачитиб қўйибсан деб
сўқинди. Неварам доим ёнимдамидики, дарров ачимаганидан қуйдирсам...

– Бўладиганини гапирилсин! – дея тоқатсизланди Мастонов.

Қоровул бир зум сукут сақлагач, хўрлиги келгандай лунжини
бужмайтирди.

– Қўрқитди мени... Отаси тенги одамни сенсиради. «Эртага тирик юрай
десанг, ҳозирча ўлиб тур», деди. Кўрпачамга чалқанча узади, кўзга қулф
солдим, оёқ-қўлимни мурдадек шалвиратдим... Ўлганимдан кейинги
ишларни билмайман, начайлик.

Мастонов ғаладондан болишдек албом олиб, қоровулнинг ёнига ўтиб
ўтирди. Суратдагилар орасида ўша қароқчининг бор-йўқлигини аниқлаш
ниятида саҳифаларни шошмасдан варақлашга киришди.

– Ие, вей, манавиниси опшепитимизнинг бошлиғи-ку! – дея албомни
ўзининг олдига сурди қоровул. – Ётиб чиққанми?

Мастонов индамади. Қоровул бошмалдоғига тупуриб, албомни
пайпаслай кетди. Ўртарокдаги саҳифалардан бирида яна тўхтади: «Ие, вей,
шу жувон ҳам ўғрими?»- деб сўради. Мастонов «йўқ» дегандек бош
тебратди.

– Олиб сотарми?

– Юлиб сотар, – сирли жилмайди Мастонов.

Қоровул гапнинг тагига етиб, суратга суқланди.

– Оти нима? Қаерда туради ўзи?

Мастонов юзини ўгириб, чуқур хўрсинди. Қоровул албомни
титкилашда давом этди. Ниҳоят, суратлардан бирига титроқ бармоғини
босиб: «Мана! Мана шу!»- деди. Энди Мастоновнинг ўзи туйқус
ҳаяжонланиб кетди.

– Яхшилаб қаралсин... Адашилмасин, отахон, адашилмасин.

– Алдасам, каломулло урсин, начайлик.

Қоровул кетиши биланоқ Мастонов темир жавондаги қоғозларни ағдар-тўнтар қилиб, зарур папкани топди, айрим саҳифаларни диққат бериб кўздан кечиргач, телефон паррагини ғилдиратди.

– Саломат бўлинсин, ўртоқ полковник. Мастоновман... Шахсан шубҳа қилганимдек, омбор масаласи «Қорабуқа» лақабли номдор талончига бориб тақалаяпти. Лаббай? Делоси қўлимда турибди. Жуда пихини ёрганлардан. Уч ёшида энаси сочига осиб юрадиган кумуш тангани ўмариб, «шарабара»чидан сурнай олган. Иккинчи синфда «Аълочилар ҳурмат тахтаси»ни, учинчи синфда Авлонийнинг портретини, бешинчи синфда Макаренконинг бюстини ўғирлаган. Уйда ўтин йўқ деган баҳона билан бир неча партани гумдон қилишда айбланиб, еттинчи синфда мактабдан ҳайдалган. 1951 йилда Н-қисмга қарашли «Т – 34» танкини олиб қочиб, бозорда харидор ахтариб турганда қўлга тушган. 1960 йилда омонат кассани, 1973 йилда тилла магазинни талаган. Бундан ўн бир ой бурун охири жазо муддатини ўтаб чиқиб, ҳеч қандай касб-кори бўлмагани учун савдо растасида кооператив туалет очган. Навбатдаги жиноятга қўл ургунга қадар мазкур туалет директорлиги лавозимида узлуксиз ишлаб келган...

Кўп ўтмай, «Омбор операцияси»да иштирок этаётганларга махсус пакетлар жўнатилди: «Барча постлар диққатига! Икс кварталдаги игрек омборни «Қорабуқа» лақабли ашаддий қаллоб талагани маълум бўлди. Унинг ташқи қиёфаси: барзанги, япалоқ юзида иккита кўз, биттадан бурун ва оғиз жойлашган. Афти қорача, бироқ бетига упа суртиб олиш эҳтимоли бор. Алоҳида белгиси: қизил рангни кўрганда асабий ғудранади. Беҳад уддабурон – автомашинани иккита ғилдиракда ҳайдай олади, сувда оқимга қарши минутига уч ярим мил тезликда сузади, оддий зонтикка ишониб самолётдан сакраши мумкин, оғзидаги носни беш қадам наридаги рақибнинг кўзига беҳато тупуради. Қўлга олишда катта эҳтиёткорлик зарур. Жиноятчининг фотосурати «Тавсиянома»га илова қилинмоқда».

Изқуварларнинг «ғиз-ғиз»и кучайгани сайин, оломон ўртасида «мишмиш»лар ҳам авжга минаётганди.

– Қоровул чордоқда экан. Пулемёт отиб, ўғрига теккизолмабди.

– Ҳе, аттанг, гранатаси бўлганда-ку... Бунақа ноёб мол сақланадиган омбор қоровулига граната бериш керак, ўртоқлар.

– Йирик бандитлар ҳозир ҳам бор экан-да, а?

– Ўв, яхшилар, ўзи нима гап?

– Во, ҳалиям ғафлатдамилар? Эшитмадингизми? «Шира-ширғоқ» универмагининг омборига томтешар тушибди. Илғорларга рўйхат билан бериладиган шакардан бир қопини паққос уриб кетганмиш-а!..

ЁЗУВЧИДАН ҚЎШИМЧА: магазинларда шакар тикилиб ётадиган кун балки яқиндир. Аммо бу, ўшанда сатиранинг ҳам куни битади, дегани эмас.

1988 йил

НИШОН БУҚОҚ ВА РИТМИК ГИМНАСТИКА

Телевизёр янги чиққан даврларда Ҳабил кўкнорининг хужрасига йиғилиб, пул тўлаб томоша кўрардик. Камхаржлар бир ховуч майиз ёки уч-тўрт калла новвот олиб киришарди. Ойнаи жаҳоннинг қулоғи буралса, дўст-душманни ажратмай жилмаядиган бир жувон «ассалому алайкум»лаб чиқиб, ортиқча жалангламасдан гап бошларди. Кейин қарабсизки, Маъмуржон оға ликопчада елпиниб: «Бу куйган юракларни яна ёндирасанми», деб турибдида.

Лазгинча этигимга беш-олти ямоқ тушиб улгурмай, замон икки юмаланиб, энди биз тугул Мирзақанд пиённинг томигаям антийна кўнди. Аммо, пашмак кўпайса, маза камаяр, деганларидек, томошаларнинг тобора бурди кетиб боряпти. Кинодагиларнинг тайёр лўппи юз турганда, оғиздан ўпиб, аҳмоқгарчилик қилишиям, депутатларнинг кимошдига мақтанишиям, дунё ахборотчиларининг сервахималигиям бир нав. Энг ёмони – ғади-ғуди куй чалиб, саҳардан пешингача пескултура (кулманг, сизнинг шевангизда балки фескултурадир) кўрсатадиган бўлишди. Қанийди, телевизор гугурт баҳосида бўлса-ю, ҳар куни биттасини пачоқлаб, хумордан чиқсанг. Рақсга тушгинг келган экан, «шалтай-палтай»га ирғишлагунча, опоқ отангдан қолган «у ёнингга ташлаб ўйна, бу ёнингга ташлаб ўйна»га йўрғаламайсанми, лодон. Эсизгина Мукаррамахоним!

Эл олдига чалаялонғоч чиқибдики, бу бадантарбиячи қизларнинг шайтонга муридлиги бор десам, гапимни мазах қилишарди. Охири фолчига айланиб турибман-ку: тунов кунги кўрсатув маҳали «бир» деганда хонада турган ўша қизлар, «икки» деганда - майсазорда, «уч» деганда – дарёнинг бўйида, «тўрт» деганда - мрамар саройнинг томида пайдо бўлишди. Шунақада, юракдан чиқариб «беш» деворсанг, биронтаси тиззангга келиб кўнишдан ҳам тоймайди.

Тахминдан таёқ ясаб айтганда, телевизорчиларнинг орасида ҳукуматнинг ғанимлари борми дейман-да. Айни тирсиллаб турган қизларга шундай доруломонда битта лозим топиб беролмаслик хориж олдида юртимизни беобрў қилмайдими? Райкомнинг кўзи қаёқда ўзи?

Баъзан бошқа нарсани ўйлаб қоламан – шуларниям уйда тергайдигани бормикан, деб. Ота-ку қизга ярим бегона. Ҳамма айб онада, бунақа «репим-репим» қизни шартта уйга камаб, балдоқчасининг тагига икки шапати тортиб, намозга ўргатсин – кунига беш маҳал пескултурами!

Яна буларнинг орасида ўспиринлар ўралашганига ўлайми. Баски чиқибсан, оёқчаларнинг орасидан мўралаб юрмай, дакан-дакан бўлиб олдинга ўт, турмаксочларни соянгга кўмвор. Туришинг шу бўлса, қайси пичоқ таққан ота эртага сенга қизини бериб кўяркан?

Энг ғалатиси – ўйин тугаши биланоқ ҳаммаси билагини чангаллаб, девордаги соатга тикилишади. «Бир, икки», деб турадиган ўша кўринмас одам «ёшларники кўпроқ, қариларники камроқ уради», деганга ўхшаш гапларни айтиб, аллабалоларни ҳисоб-китоб қилишга тушади.

Э, суф-е! Яхшиямки, Ҳабил кўкнори вақтида ўлиб кетди. Тирик бўлганда, телевизўрдаги бугунги тўполонларни кўриб, кунига ўн марта шайтонлаб йиқиларди.

Ишқилиб булар, куюнтириб-куюнтириб, охири меням бошимга етишмаса гўрга эди... Э, суф-е!

1989 йил.

ШУМҚАДАМ

Олиймақом идоранинг нуфузли раҳбариятига етиб маълум бўлсинким, ушбу огоҳлантирувчи саломномани халқнинг ишончли фарзанди, кекса балшевикнинг яқин қариндошидан деб фаҳмлагайсиз.

Биламан, ҳозирга келиб, имзосиз хатларни текшириш, афсус ва афсуски, русумдан чиқди. Шунга қарамай, мазкур муҳим ҳужжат билан чуқур танишиб, ундаги бебаҳо ашёларни, ҳеч бўлмаса, ичга туғиб кўйишингизни истаб қоламан.

«Оғиз-кулоқ агентлиги» тарқатган гапларга қараганда, Дазмолов министрлик лавозимига тасдиқланиш арафасида турибди эмиш. Дарҳол бу фалокатнинг олдини олган маъкул. Шундай дейишга етарли асосларим бор.

Дазмоловни жуда яхши танийман, битта маҳалладанмиз. У, қишлоғимиздаги кекса чинор белидан чўрт узилиб, обком вакили ўтирган аптамабилни таппа эзиб тушган хосиятсиз кунда туғилган. Ўшанда бу воқеаларнинг бир-бирига шундоққина мос тушиб қолганига эътибор бериб ўтирмаган эдим. Аммо касофатманд бола биринчи марта мактабга борганида юртимизда бараварига иккита Социалистик Меҳнат Қаҳрамони вафот этгач, бирдан сергак тортдим. Балки сиз буниям тасодиф дерсиз? Унда, Дазмолов пионерга қабул қилинган куни Американинг «Боинг» типигаги самалёти Тинч океан устида ғойиб бўлгани-чи?

Ёки армияга жўнатилишини олайлик – у ҳарбий эшелонга чиқиб улгурмай, Грециядаги «қора полковник»лар қонуний ҳукуматни ағдариб ташлашди.

Полк, дивизия миқёсида қандай кулфатлар келтирганидан беҳабарман, лекин хизматдан қайтгач, станциямиздаги заводга чилангар бўлиб расмийлашди-ю, орадан тўрт соат ўтмай, район ўт ўчирувчиларининг яп-янги биноси ёниб кетди. У сиртдан ўқишга ўтганини «ювиб», шайкаси билан наҳоргача бемазагарчиликлар қилган куни эса Исроил Мисрга бостириб кирди.

Ҳатто, шулардан кейин ҳам, бу ҳол ҳеч бир маҳкамани ташвишга солмади. Турғунлик даврининг асосий иллатларидан ҳисобланган ўта боқибегамлик, атрофлича ўрганмасдан туриб кадр танлайвериш оқибатида Дазмолов аввалига мастер ёрдамчиси, кейинчалик мастер, кўп ўтмай инженерлик курсиларига ўтирди. Ана шундай кўр-кўрона силжитишларнинг ҳар бири бизга ниҳоятда қимматга тушиб, биринчисида – Газлида зилзила содир бўлди, иккинчисида – Гренадада тўпалон чиқди, учинчисида – Мексикада дуппа-дуруст ўйин кўрсатиб турган футболчиларимиз бошмалдоқдек Белгия мамлакати командасига ютқизиб қўйишди.

Африкадаги кайсидир президентнинг итини сўл террорчилар отиб кетишгани, натижада республика бўйича бир ҳафталик мотам эълон қилингани эсингиздадир? Бу воқеа Дазмоловнинг айтиши директори этиб тайинланишига тўғри келганига нима дейсиз?

У нобакор оближроқум раисининг муовини бўлиб тасдиқланганида, юрагим безиллаб, эрталабгача ухламай чиқдим. Бу сафар ҳам янглишмаган эканман: савет радиоси каллаи саҳардаёқ эълон қилдики, Японияда қаттиқ довул туриб, пассажир поездини кўприкдан учириб юборибди. Анча қурбон берилганининг асл сабабини хориж газетасига сал шипшитгудек бўлсам, япон йигитлари ёпирилиб келиб Дазмоловниям, уни ишга тайинлаганларниям каратэ қилворишмасмиди?

Юқоридагилардан хулоса чиқариб айтсак, халқаро вазият зўрға юмшаётган, юртимизда Қайта қуриш замони эълон қилинган бир пайтда бу ашаддий шумқадамни жойидан кўзғатиб, яна бир балони бошлаш шартмикан? Сизларни босиқликка, сиёсий хушёрликка чақираман, ўртоқлар. Пухта ўйлаб иш кўринг, яъни олдингизда турган икки йўлдан бирини танланг – ё Қайта қуриш, ё Дазмолов!

1988 йил.

ТУТУНФУРУШ

Мани биласиз, ака, дўппим ерга тушиб кетса, биронтасига беш сўм бериб олдирадиган йигитларданман. Гастронўм мудирининг жияни деган номим бор. Мана, касби ҳалолимни кўриб турибсиз – тратуварнинг четига ўрнашволиб, кунига бир яшиқ «Родопи» сотаман. Молия агенти пачакилашмай турса, кам деганда йигирма сўм «ебкетди» қолади. Мандан бўладиган харажат – тоғамнинг рўзғорига гўшт ташиш-у, бир-икки сўмни участкавойга қистирвориш, холос.

Анави пирсиён маҳаллада бир студентка туради. Нима, мани еб кўярмидинг, дегандек ҳар куни ёнимдан безрайиб ўтиб кетади денг. Тантилигимиз кўзиб, ўшанга кўнглимиз кетибди-ю, у калтасоч ноз-финоқ қилаётганмиш. Мамашкамиз совчиликка бориб, сувга тушган мушукдек мунғайиб қайтдилар.

Ўша куйдирги ким бўп кетибди ўзи, дерсиз. Дадаси бор-йўғи автопаркнинг бошлиғи. Жа борса, ойига уч юз сўм чўтал туширади. Ундан кўра, автобус минган яхши-да, худонинг берган куни уйга икки чўнтак танга билан қайтасан.

Хуллас, ўша калтасоч билан йигитчасига гаплашиб қўйгим кеп қолди. Кеча институтдан қайтишини пойлаб, кўча бошида «хах» деб турдим. Пединститўтда ўқийди у ойимча. Битирса, ўрисчадан дарс берармиш. Биздан ортиқ тил билармикин ўзи?

Студенткага сал културной кўриниш учун бўйинга галстук илаштириб, бошга шлавпа бостирганман денг. Кутавериб, ярим пачка «Родопи»ни булутга аъзо қилвордим. Бир пайт гижинглаб кеп қолди-ку. Мундоқ қарасам, устида биронта импортний нарса йўқ. Тўртепки атласни шунчаки тиззаёптига тиктириб, магазинда ит емай ётган ўн тўрт сўм олтмиш тийинлик жимпердан

кийиб олибди. Оёғидаги чалахиромни камиссиённидан олмаган бўлса, бўличка уриб кетсин мани.

Ҳали сан рўдапо манга ноз қилдингми, дедим-у, йўлига кўндаланг чиқиб, ўқиётган пакултетига мослаб гап отдим. «Давай, красўтка, пазнакўмим», дедим. Шунда у касофати афтимга қараб туриб: «Пашўл!» деса бўладими. Сиркам сув кўтармайди мани, нервим кўзиб кетди. Шақалдириска қилиб тортворай десам, бефаросат одамлар, келиб-келиб, кучинг шунга етдими, дейишданам тойишмайди. Бунинг устига, муюлишдан кўзи жовдираган бир мухбир чиқиб қолди денг. Бўйнида аппарат. Вақтида шиппак бўлдим.

Хуллас, мандек йигитга ноз қилибсан – пушаймонда ўлиб кет, деб кўлни силтаб юрибмиз. Яна келиб ялинади, деб ўйлаётган бўлса, аммасини сўраб кўяди. Ўлмасак кўрамиз, биздан илиги тўқроқ кимни топаркин. Жа омади юришса, биронта мактабнинг директорига келин бўлади-да. Вих-хих-хи, ман бу педагоглар зотини яхши биламан. Ҳатто маориф мудирлари сартарош пулидан қочиб, соқолини ўзи олади.

Уни кўйинг-буни кўйинг, бошимиз омон бўлсин, ака. Ундақанги рўдаполардан кўпини илинтирамиз ҳали. Ишқилиб, «Родопи»сиз қолмайлик.

Лаббай? Сигаретдан дейсизми? Жоним билан. Ҳаммага олтмиш тийиндан бўлса, мана ўзларига эллик беш тийинга берамиз-да. Хўп бўлмаса, акахон. Кептуринг...

Ҳе, фасонингдан ўргилдим сани. Эл қатори олтмиш тийин бераверсанг, шалваринг шалвираб қолармиди. Шу дўхтир халқи ҳам ўлгудек пасткаш бўлади-да ўзи.

1976 йил.

СОВИГАН КЎНГИЛ

Шу топда у кўзимга янада совуқ кўриниб кетди. Афтимни тириштириб, юзимни четга ўгирдим.

Кайфиятим тушганини пайқаётгандек, «илгарилари мендан жонингизниям аямас эдингиз, энди меъдангизга тегдим шекилли», деяётгандек туюлди. Ўнғайсизланиб, кўзимни ерга қададим.

У эса гўё таънани давом эттирди: «Балки, мендан қутулмоқчидирсиз?»

«Ҳа!» деб бақиргим ва бир йўла орани очик қилиб кўйгим келди-ю, тўсатдан иккиланиб қолдим: «Балки, усиз менга жуда қийин бўлар...»

Шунда у бирдан тутоқиб кетгандек, «Сиз номардсиз!»- дея захрини тўккандек бўлди.

– Майли, мен номард бўлақолай! – ниҳоят дадил туриб ўшқирдим унга ўчакишиб. – Энди сендек заққум билан сираям яқин бўлолмайман!

... Ўша-ўша, чекишни бутунлай ташлаб юбордим.

1978 йил.

ТЎННИ ТЕСКАРИ КИЙИШ

Янги тўқимачилик комбинати қурилиши ҳақида газетада бир саҳифалик тантанавор мақола берилгач, телестудиядагилар ҳам бирдан энг

шимариб қолишди. Бош муҳаррир мени хузурига чакириб, бу жойдан шошилинич кўрсатув тайёрлашимни топширди.

Ишни бизни илиқ кутиб олган қурувчилар-у, зарур ашёларни қурилишга узлуксиз етказиб беришга эришаётган турнақатор машиналарни суратга тушириш ва кўпиртириб изоҳлашдан бошладим:

– Кўриб турганингиздек, энг замонавий кранлар ўрнатилгани карвон-карвон юк машиналарини ўз вақтида бўшатиш имконини бермоқда. Айниқса, оилавий пудрат асосида ишлашга ўтган Қовунчиев ва Кабановлар сулоласи сифату тежамда барчага намуна бўлаётгани бизни қувонтирди. Беш йиллик зарбдорлари ҳисобланган Маркаев, Жалолодзев, Пак ва Папандапуло ўртоқлар махсус қурилган чекиш капасида ҳам бекор ўтиришгани йўқ – прораб Лайлов билан навбатдаги режалар тўғрисида куйиб-пишиб суҳбат қуришяпти.

Мана бу эса, қурувчилар овқатланадиган ошхона. Бир неча юз кишилик улкан коллективга бу каталак торлик қилмасмикан? Қолаверса, ошхонада бор-йўғи беш хил овқат тайёрланар экан. Тепса тебранмас бош ошпаз Камолохуновдан бунинг сабабини суриштирганимизда, ковоқ-тумшуғи осилганича лом-мим деёлмай қолди. Район умумий овқатланиш идорасидаги калладор зотлар бу масалани жиддийроқ ўйлаб кўрсалар чакки бўлмасди.

Қурилиш раҳбари Дўмбоқовни яқинда мукофотга берилган шахсий «Жигули»сига ўтираётган чоғда учратдик. Бу камтарин инсон телеэкранда кўкрак керишдан иймангандек, «ҳақиқий қаҳрамонимиз – оддий ишчилар, ўшаларни суратга олинглар», дея бошқармадаги йиғилишга жўнаб кетди.

Азамат бинокорлар бу муҳим объектни шу йилнинг биринчи апрелида, яъни муддатдан икки ой илгари фойдаланишга топшириш учун қурашмоқдалар. Буни эшитиб, шижоаткорлар масканидан дилимиз завқ-шавққа тўлиб, мамлакатимиз бўйлаб кенг қулоч ёйган Қайта қуриш жараёнининг муқаррар ғалабасига ишончимиз янада мустаҳкамланиб қайтдик...

Эртаси барвақт ишга келиб, монтажни эндигина тугаллаган эдимки, яна бош редактор йўқлатиб қолди. Борсам, турқи бежо.

– Ишлар чаток, – деди у. – Кеча кечқурун министрликда бўлган йиғилишда тўқимачилик комбинати қурилиши чўзиб юборилаётгани қаттиқ танқид қилинибди, газетада асоссиз мақталгани кўрсатиб ўтилибди. Энди бориб, бошқача кўрсатув тайёрлайсиз. Аямай дўппосланг хумпарларни. Топширик шунақа.

Хонага шалвираганимча қайтиб, юракни чангаллагудек аҳволда креслога чўкдим: бу қанақаси – кеча ундоқ деб борсам, бугун бундоқ деб борсам... бурд деган нарса қаёқда қолади?!

Администратор қиз қуйиб узатган тўқсон бешинчи чойни бир-икки симиришим билан каллам ярқ этиб ишлаб кетди. «Нега энди бошқатдан суратга тушириш керак экан, – деб ўйладим мен, – тап-тайёр тасвирлар турибди-ку!»

Шартта қоғоз-қалам олиб, янги жумлалар туза бошладим:

– Қурувчилар бемаврид келганимиздан ўнғайсизланиб, бизни сохта илжайиш билан кутиб олишди. Ахир юки соатлаб бўшатибмай, мачит

остонасидаги калишлардек тизилиб ётган манави машиналар фонида суратга тушишга кимнинг тоби бор? Тўғри, кранлар энг замонавий, аммо иш услуги хануз эскичалиги қаттиқ панд бермоқда. Интизом сустиги, ўзаро талабчанлик йўқлигининг боиси шуки, бу ерда қариндош-уруғчилик кучайиб, ҳаммаёкни Қовунчиев ва Кабановлар босиб кетган. Бу ҳам етмагандек, Маркаев, Жалолодзе, Пак ва Папандапулога ўхшаган такасалтангларга махсус кашандалар жойи қуриб қўйилган. Қарангки, прораб Лайлоевнинг ўзи бекор вақиллашда уларга ўртак бўлиб турганининг устидан чиқдик.

Мана бу эса, қурувчиларнинг овқатланиш жойи. Ишининг бош-учи йўқ боқибегамларга шундай шинам ошхона қуриш шартмиди? Тагин ҳар бир текинхўр учун беш хилдан овқат тайёрланаётгани-чи? Менимча, қўли гул пазанда Камолохуновнинг нега қовоғи уйилиб турганини тушуниш қийин эмас – қоқоқ участканинг хўрандалари ҳаддан зиёд талтайтириб юборилмаяптимики? Район умумий овқатланиш идорасидаги ўртоқлар бу ҳақда жиддий ўйлаб кўришса, чакки бўлмасди.

Қурилиш раҳбари Дўмбоқов бизнинг дарагимизни эшитиб, қандайдир йўллар билан муқофотга олган зийнатдор «Жигули»сида қочиб қолди. Балки ҳамма айбни оддий ишчиларга ағдариб, бу сафар ҳам бошқармадаги ҳомийларнинг паноҳига ошиқаетгандир?

Бу муҳим объектни шу йилнинг биринчи апрелида фойдаланишга топшириш планлаштирилган. Аҳвол шундай давом этса, келгуси йилда битиши ҳам амримаҳол. Шулар ҳақда ўйлаб, ушбу ҳаробадан қайтар эканмиз, мамлакатимиз бўйлаб кенг қулоч ёйиши лозим бўлган Қайта қуриш жараёнининг тақдири бизни қаттиқ ташвишга солди...

Мана, бугунги гаплар кечаги суратларга бинойидек ёпишди-қолди. Журналист маҳорати дегани бундан ортиқ бўладими? Қалламга қойил-е! Тўқсон бешинчи чойга офарин-е!

1989 йил.

КАСОФАТИ ТЕМИРТАК

Бу дунёда нима кўп? Билиб-билмай ўзлигини сотувчилар. Яна-чи? Яна... қисқартма номлар: БМТ, АҚШ, ТошМИ, СССР... ва миллион ҳоказолар.

«РАФ» – шулардан биттаси. Йўқ, бу янги ташкилот эмас, амалдорларнинг ранги ўчмай қўяқолсин. Раҳбарларни Ағдариш Фирмаси ҳали тузилмаган. Аспан атторнинг сандиғидан сал каттароқ бўлган шунақа маркали микроавтобус бор, ҳайдовчилар уни эркалабми, эрмаклабми, «Рафик» ҳам дейишади.

Идорамизга қарашли помидорранг «Рафик» жонимни ҳиқилдоғимга келтирди. Мустақил ризқ теришни шу ташкилотдан бошлаганман, аммо, бунақа расво машинага биринчи дуч келишим, «э» десам, «бе» дейди, «юрамиз» десам, «турамиз» дейди. Биринчи ҳафтадаёқ пайқадимки, уни биронта пиёниста ясаган, заводданоқ бурақ чиққан. Бурақ бўлмаса, қўл тормозини тортиб қўйганимга қарамай, ухлаб ётганимдан фойдаланиб, бировнинг урғочи эшаги ортидан бошвоқсиз ўрмалашга тушармиди?

«Жаранг!» этган овоздан уйғониб кетдим. Қарасам, моча эшак шатталаганича қочиб боряпти. «Рафик» ўнг «кўзи»дан тепки ебди. То ўзимни ўнглагунимча газета дўкончаси томонга бурилиб, энди сотувчи аёлга ташланди. Тормозни босганимда газета ва музқаймоқ дўконлари аллақачон бир-бирига аралашиб бўлганди.

«Рафик»ни аёлбозликда айблашиб, пастроқ ташкилотга бериб юборишди, назоратни сусайтирганим учун менга паттамни тутқизишди.

Автобус паркига ўтиб, икки йилча ишладим. Тушумнинг яхшилигидан дастлаб суюниб юрдим, кейин сурункасига бир хил манзилга қатнайвериш меъдамга тега бошлади: охори тўкилган автобус, биқинида – 165 рақами, пешанасига «Коммунистик – Яланғоч» деб ўчмас елимда ёзиб қўйишган. Истайсанми, истамайсанми, бундан қутулолмайсан – чизикдан четга чиқиб кўр-чи!

Даромадиям ордона қолсин деб, эркинликни қўмсаб юрганимда, олдинги муовинимиз раҳбарликка кўтарилиб, мени ишга чақириб қолди. Автобус паркидан тез жавоб олиб, эски идорамга етиб бордим. «Рафик» капитал ремонтдан сўнг қайтадан идорамизга жўнатилиб, мени кутиб турган экан.

«Рафик» аввалига жуда катта гапириб юрди (шу касбда ишлайвериб, темир зотининг тилига тушунадиган бўпкетганмиз):

– Бу идора идора бўлиб, ҳали мендақа мукамал техникани кўрмаган!

– Аввал янги моторни авайлаб обкаткадан чиқарайлик, йўлнинг паст-баландини ўрганиб, шароитга мослашиб олайлик, кейин «Волга»ларни чангда қолдирамиз. Ҳатто, чет элники билан гаплашиб қўйиш ҳам қўлимиздан келади, тажрибамиз етарли.

– Тошиқма, ўртоқ, беҳуда шошилаверма. Ҳозирча ҳаммаси яхши, ҳамма иш меъёрида кетяпти...

Қаранг, шу темиртакнинг сўзларига чиппа-чин ишонибман. Япончилигида бирон мўъжиза кўрсатганмидики, энди ишни қойиллатса, деган ўй калламга келмабди.

Мен чидам ва умид билан кутавердим, у писмайиб туриб хилма-хил майнавозликлар қилаверди. Гоҳ идорадагиларни хашарга олиб кетаётганимда жазирама даштда ўчиб қолади, гоҳ юқоридаги раҳбарлар билан қалтис масалани ҳал этишга бораётганимизда «пис-с» этиб дами чиқади. Баъзан қаҳратонда суви қайнаб кетса, баъзан саратонда мойи музлайди. Энг алам қиладиган жойи – одатдаги майда юмушлар вақтида миқ этмай ишлайди-ю, нозик вазиятда албатта панд беради. Агар идорамиздагиларни айрим масалаларда шаштини пасайтириб туриш учун четдан қўпоровчи юборилган бўлса, имоним комилки, бу – «Рафик».

Бир куни шаҳар четдаги истироҳат боғида «Ўзбек тили байрами» ўтказилди. Шунчаки қизиққанлар-у, кўнглида саволи сарғайиб турганлар ишдан кейин бир машина бўлиб йўлга тушдик. Икки чақирим юрмасимиздан лаънати «Рафик» қаердандир «вий-й» этган товуш чиқарди-ю, айиқнинг ўлигига айланди-қолди. Итариб кўрдик – бўлмади, судратиб кўрдик – бўлмади, охири совутиш паррагидан тортиб тутунпуркагичнинг учигача текшириб чиқдим, касалини аниқлолмадим.

Аччиқланиб биров эшигини даранглатиб ёпди, биров ғилдирагига тепди... Мен ҳам жим ўтирмадим – ўзбекча бўраласам эшитмаганга, тожикча сўксам тушунмаганга олади. Охири ўрисчалаб «подлец» деган эдим, бирданига ўзига келса бўладими – калитни хиёл бурашим билан, почтачининг соатидек текис ишлаб турибди-ку!

Аммо, энди кеч бўлганди, шу маҳалда байрам қоптими? «Махфий зараркунанда» бу сафар ҳам ниятига етди. Шунда ҳис қилдимки, бошга нима кулфат келса, ўзгаларга худодан, менга фақат шу «Рафик»дан келади.

Аслида, ҳамма айб бошлиғимизда, унинг дастидан куним қандайдир «Рафик»ка қолиб ўтирибди. Биринчи раҳбарим зўр эди – қаерга борса гапи – гап, идоранинг обрўйи осмонда, машинанинг ҳам манаман деганини танлаб, истаган вақтида янгилаб турарди. Кейинги раҳбарлар бири биридан лапашанг чиқди. Ҳозиргиси-ку ғирт Америкабоп...

Америкада ишсизларга нафақа беришар экан. Маълумки, абжир одам ҳеч қаерда ишсиз қолмайди, танбаллар билан ногиронларгина текин нафақага шукр қилиб яшаши мумкин. Америкадагига нисбатан бизнинг мамлакатда одамгарчилик баланд – укувсиз ланжларга шунчаки нафақа тўлашдан ор қиламиз, стипендия ва ётоқ билан таъминлаб дорулфунунда ўқитамиз, дипломлар тутқазамиз, катта мояна, ҳашаматли кабинет, кетворган котиба, хизматкор машина берамиз. Ўрнига кўз олайтирмайдиган галварсларни атрофига тўплаб олса, уларгаям маош тайинлаймиз. Кўрибсизки, бизда на ишсизлар бор, на нафақа. Америкадагидан қирқ марта қимматга тушса, нима кипти?

Ҳа, бедаво, бебурд раҳбар туфайли, идорамиз обрўсизланиб, куним «Рафик»ка қолди. Балки: «Ие, нега кунинг унга қоларкан, машина сенга тобе-ку?»- дерсиз. Ўзим ҳам шундай фикрлаб, катта кетган эканман, чуқуррок ўйлаб қарасам, мен машинага эмас, машина менга хўжайин экан: ёнилғи деса – ёнилғи бераман, узаткичларимни мойла деса – мойлайман, фалон жойимга эҳтиёт қисм топ деса – топаман, ғилдирагимни алмаштир деса – алмаштираман. Мен томидан чакка ўтадиган тор, пастқам уйда кўмир ёқиб яшайман, у табиий газ билан иситиладиган кенг, баланд бинода туради. У туфайли кийимим гоҳ мойга, гоҳ лойга беланади, аммо ўша темиртакни доим ярқиратиб юришга мажбурман.

Кеча ҳаддан зиёд жонимдан ўтиб кетди. Бошлиғимдан бир кунга жавоб сўраб, қишлоқдаги қайнанамикига йўл олдим. Кенжа ўғлига қиз топиб, совчиликка боришмоқчи бўлишувди. Хотиним, қайнана, қайнатам, яна уч кампиру икки чолни юклаб, «ҳайё-хуйт» деб қўшни қишлоққа жўнадим. Дарадаги сой устида машина баъзўр сиғадиган осмакўприк бор экан, ўртасига етганда темиртагимнинг яна овози ўчди. Эшикни очсанг, ташқарида қадам қўядиган жой йўқ, сойнинг тўлқини нақ бетингга сапчийди. Шу куйи ўтиравердик.

Кеч кира бошлаганда қайнатам секин қулоғимга шивирлаб: «Жуда пишиқиб кетдим-ку, куёв, бир илож топмасак, шармандам чиқади», деди.

– Менга қайната холоссиз, – дедим унга. – Отам бўлсангиз ҳам ёрдам беролмайман.

Қайнатам афти буришганича жойига бориб ўтирди. Ора-сира инқиллаб-инқиллаб қўяди денг. Бир маҳал: «Э худо, энди хароб бўлдим!»- деди-ю, шартта эшикни очиб, ўзини сойга ташлади.

– Вой-дод, чолимдан ажраб қолдим! – деб айюҳаннос солди қайнанам. Сўнг иккала чолга дағдаға қилди. – Нега қараб турибсанлар, хезимлар!

Орият кучлилик қилиб, аввал тетикроғи ўзини сувга отди, кейин букрироғи ҳассасига тирмашганича эшикка яқин келиб, «оллоҳу акбар», дея парашютчиларнинг сакрашидан қилди.

Учала чолни тутиб қирғоққа олиб чиққунимча она сутим оғзимга келди. Биринчи марта кийилган костюм-шимим юз жойидан йиртилиб, хиром ботинкамнинг бир пойи балиқларга қўшилиб кетди. Яхшиямки японча соатимни оғзимга солиб, дўппимни тишлаб олган эканман.

Ҳужумни қайтариш вақтида титилиб кетган полк байроғидек бўлиб, кўзларимда жикқа ёш билан машинага яқинлашдим.

– Илойим, номинга ўт тушсин, «Рафик!» – деб кичқирдим кўш муштимни ҳавода ўйнатиб. – Ҳеч бўлмаса, шўрлик қишлоқиларни аямадинг-а! Уларни нима қипқўйдинг, лаънати? Энди хотинимнинг юзига қандай қарайман?! Ҳей, қарғишдан қақшагур, «Рафик»!

Бу сурбетга гап таъсир қилармиди...

Бас энди! Асабим емирилиб бўлди, ортиқ чидолмайман. Уни авраб-мақтаб, умрида кўрмаган энг баланд тепаликка олиб чиқаман-у, секин пастга кўйиб юбораман. Қани, бошқаларнинг дастёрлигисиз ўзини-ўзи бир бошқариб кўрсин-чи. Олдиндан сезиб турибман, асли бурақ яратилган бу чиранчоқнинг фаолияти ўша ерда батамом яқунланади. Нишон ҳам қолмайди.

1989 йил.

ЗИЁДБОТИРДАН БОШҚАСИ ТОПИЛАДИ

– Хўп, сизга нима керак?

– Мана рўйхат... хў-ў-ш... ўнта танк, йигирмата бронетранспортёр, ўн бешта қирувчи учоқ, ўттизта Зиёдботир, қирқта светофор, шунча милиционер, бешта гўшт ташийдиган машина.

– Зиёдботирлар аллақачон тугаб кетган. Ўрнига танк олақолинг. Ёки светофор.

– Шунча светофорни нима қиламан? Кейин, ҳар қайсисининг ёнига биттадан милиционер ҳам керак бўлади. Майли, гўшт ташийдиган машина кўпроқ бўлақолсин... Э, йўқ, яхшиси анави сариқ юбкали...

– Наташами?

– Ҳа, шунга ўхшаган чиройли-чиройлисидан беш-олтитасини беринг.

– Бу бошқа гап, – деди ўйинчоқ магазини сотувчиси, – боғчангиздаги кизалоқлар ҳам бир яйраб қолишсин-да, омборчи тоға.

1978 йил

МЕНГА ТИЛ ЎРГАТМОҚЧИ БЎЛИШГАНИ

Холисанлилло айтганда, рус тили дарсининг ўзиям мана мундоқ етиб турувди, яна чет тили кўшилди – французча. Она тилимиздан фарқи шуки, шаҳардан тўртта ўзбекча сўзни ёдлаб келган бўянчоқ ўқитувчимиз: «Мақтаб тамом, ҳамма – далага!»- деса, биз: «Бонжур, мадам, бонжур!»- деймиз.

«Фаранг аямиз» бешинчи синфгача амаллаб чидади – бир ёқдан қишлоқда яшаш азоби, иккинчи ёқдан у юз хил савол беради-ю, жавоб ўша-ўша: «Бонжур, мадам, бонжур». Охири келган жойига қараб қочворди.

Олтинчи синфда инглизча ўргатадиганни топиб келишиб, тагин бизга тикиштиришди. «Бунисининг жони ҳарқалай қирқта эмасдир-ов, кўрамизда», деган эдик, худди айтганимиз бўлди. Аммо, шундаям тинчимадик – еттинчида ҳиндчани, саккизинчида хитойчани «шудгорлаш»га уриниб кўрдик. Бунинг устига математика бор денг. Менга қолса, ҳатто геометрияю тригонометрияни ҳам чет тили ҳисобига қўшворардим. Масалан, қовоқчўмич юнончада нима дейилишини биласизми? Билмайсиз! «Котангенс»ни-чи, туркийга ағдариб айтиш қўлингиздан келадими? Келмайди! Демак, иккаласиям бир гўр.

Тўққизинчи синфда чет тили ўқитувчиси топилмай, анча енгил тортиб юрдик. Лекин бир куни...

Бир куни Хомит-жарчи синфга учиб кириб, «немис келди, немис келди», деб шовқин солди. Томошага чиқиб «объект»ни ўраб олди, у хайрон. Сочини сип-силлиқ тараб, ялмани ўртадан очганини ҳисобга олмаганда, турқида немиснинг «н» ҳарфи йўқ, жуда нари борса, ўзимизнинг озарбайжондир.

Абдулла-елим унинг атрофида сурланганича айланиб чиққач, кинодагиларга ўхшатиб: «Ауфштейн!» деб қичқирган эди, немис уни ўзбекчалаб сўқди. Сўнг менга ўқрайиб, яна тилимизда дўқ урди:

– Нега менга бақраясан?

– Немисмисиз ахир? – деб сўрадим.

– Ўзбекман, аҳмоқлар, – деди у, – сизларга немисчадан дарс бераман.

Шу куйи немисчани таталашга тушдик. Икки ой ўтиб-ўтмай марказдан комиссия келиб, чет тилини қандай ўзлаштираётганимизни текширди. Барваста бир аёл «пиш-пиш»лаб туриб, бехос савол ташлади:

– Қани, болалар, ким жавоб қилади, «мен дарсни яхши биламан», дегани немисчада қандай айтилади?

Номаълум аскар қабри устида тургандек жимиб кетдик. «Бир минут сукут сақлаш» ниҳоясига етгач, комиссия опа олдинги қаторда ўтирган Раҳим-пўмпага бармоқ ниқтади:

– Сен айт.

– Хенде хох! – деб дўриллади Раҳим-пўмпа.

Комиссия опанинг қоши қанот ёйиб, киприклари пилпиллай бошлади:

– Хенде хох, бу – «қўлингни кўтар», дегани шекилли?

– Менам шуни айтяпман-да, – деди Раҳим-пўмпа. – Дарсни яхши билганлар доим қўлини кўтаради.

«Немис акамиз» ҳам ўқув йили тугагунча зўрға тишини тишга босиб юрди. Ўнинчи синфда бутунлай чет тилисиз қолдик. Мақтабнинг бош гўлахи бўлган Қори тоға аҳволимизга ўзича ачиниб, гоҳ директор, гоҳ

ўринбосарнинг йўлини тўсар, «келинг, шу камбағалларга ўзим арабийни ўргатай, одам бўлишсин», деб тикилинч қиларди.

Қори тоға бекорга безовта бўлмаганини университетга келиб билдим – аттестатимда чет тилидан баҳо йўқлиги учун ҳужжатларимни қабул қилишмади, хорижий тил (қайси тиллигини аниқ кўрсатиб ўтирмадим) бўйича мустақил тайёрланганман, деб ректор номига ариза ёзганимдан кейингина, кириш имтиҳонларини топширишимга рухсат беришди.

Иншою тарихдан бир нав ўтиб олдим, гал чет тилига келди. Хорижий тиллардан имтиҳон қабул қилинаётган қаватга чиқсам, ўн тўртта хонада ўн тўрт хил лисондан синов кетаётган экан. Ҳар қайси эшик олдида гуруҳ-гуруҳ «умидвор»лар тизилиб турибди. Ҳар бир гуруҳнинг ортидан эринмай навбат олиб чиқдим. Биттаси менга анграйганича боқиб, «қилиғингизга тушунолмай турибмиз», деган эди, «менга барибир», деб кўяқолдим.

– Ўн тўртта тилни ёппа биладиларми? – деб сўради у баттардан хайратланиб.

– Аксинча, – дедим мен, – биттасиниям билмайман.

Нихоят эшиклардан бирига олдинроқ навбатим етди. Бу хонада испанчадан имтиҳон олинаётган экан, таваккалига кириб бордим. Ичимда бисмиллони айтиб, билет суғурдим. Бу орада ўқитувчи нимадир деган эди, яна таваккал қилиб, «рахмат, домла, ишларим ёмонмас», дедим. Домла айнан ўша ёлдирашини такрорлади. Бу сафар гапнинг оқимини ўзгартириб, «Фарғонаданман», деб кўрдим.

– Фамилиянгни сўраяпман, – деди у ўзбекчалаб.

– Фамилиям Гулматов.

– Испанча айт!

– Испанчадаям, форсчадаям, япончадаям Гулматов, – дедим.

Домла хохолаб кулди.

– Кайфиятим очилганидан фойдаланиб қол, деҳқонвачча, – дея мурувват ваъда қилди у. – Биттагина испанча сўз топиб айтолсанг, шартта «уч» кўйвораман.

Бирдан қаддимни ростладим. Ўнг қўлимни паншаҳанинг четки илгагига ўхшатиб юқорига кўтардим-да, қаттиқ мушт туғиб: «Рот фронт!»-деб бақирдим...

Э, афсус, минг афсус, меҳрибонларим мени одам қаторига кўшиш учун кўпдан-кўп пулларни совуришди, ҳар хил тилларни ўргатмоқчи бўлишди, уларнинг таъбири билан айтганда, ношудлик қилдим, бундан барибир иш чиқмади. Қайтага, калламда бориям чалкашиб кетди. Энди ҳаммасини йиғиштириб кўйиб, одмигина бўлса ҳам, ўзимга қулайроғини яхшилаб ўрганмоқчиман – яъни ўзбекчани.

1988 йил.

ШОМУРОД ҲАСИБФУРУШНИНГ ФУТБОЛГА БОРГАНИ

Азиз Несинга таъзим ила...

Бир тоғора ҳасибни кўтариб Шайхонтовурга чиқсам, кўчада одам танқис, ҳамма ўзини футболга урворибди. Харидорнинг кетидан кувиб менам стадионга кирдим. Кирдим-у, юрагим орқага тортди. Ёпирай! Ҳеч каснинг бошига тушгулик қилмасин-у, агар шунча одам тўйингга бостириб келса борми, узоғи билан икки минутда хонавайрон бўлмасанг, мана мен кафил.

Оломоннинг авзойи чатоклигини кўриб, ҳасибни очишга юрагим бетламади. Хайриятки, бир барзангининг ёнида бўш жой қолган экан, тоғорани ўртага қўйиб ўша ерга ўтирдим. Биздан нима кетди, шу футболиниям бир кўрсак кўрибмиз-да, дедим.

Майдонга қарасам, ярми сариқ, ярми қизил майка кийган бевош ўспиринлар қирқта сигир боқса бўладиган ажриқзорни бемалол тепалаб юришибди. Ҳой, кўзингга қара, дейдиган одам йўқ. Тўсатдан жаҳлим кўзиди: «Хў, халойиқ! Бу зараркунандалар ҳаммаёқни тепалаворди-ку! Савобгарчиликка биргалашиб хайдасак бўлмайдими?»- деб бақирдим. Ёнимдаги барзанги «сизга қайси бири ёқмаяпти ўзи, акахон», деб пичинг қилувди, «барини хайдаш керак – сариқларниям, қизилларниям», дедим. Шунда олдинги қатордаги бир дингулоқ шартта менга ўгирилиб «сариқларга яна тил тегизсанг, кўзингни ўйволаман», деди. Касалмандлигини ҳисобга олиб, у билан гап таллашиб ўтирмадим, ўзи боядан бери шу одамга жуда раҳмим кептурувди. Бечоранинг тутқаноғи бор шекилли, тўп сариқларга тегса, тиззасини ўйнатиб, елкасини учирди. Қизилларга тегса, калласи «қалтир-қалтир, қалтир-қалтир» титрай бошлади денг.

Ё тавба, шу ўйиннинг нимасини томоша қилишаркин? Тўпи бор ўйинчи югурса-ку бир нав, тўпи йўқлар нимага ҳакиллаб юрибди, шунга хайронман. Майсани топташганиям майли, кўпчиликнинг ичига шим киймай чиқишганиям майли, ҳеч бўлмаса, ўзидан каттани ҳурмат қилишни билмайди-я, бу ҳумпарлар. Қарангки, қора кийимли бир мўйсафид тили осилгудек бўлиб ҳали уёққа чопади, ҳали буёққа чопади, қани энди ноинсоф ўспиринлар унга тўп беришса. Ҳатто, «мен бу томондаман, укажонлар», демоқчидек ҳуштак чалсаям парво қилишмайди денг. Буни кўриб яна зардам қайнади. Қўлимни оғзимга қарнай қилиб: «Хў, тарбия кўрмаганлар! Отанг тенги одамга ҳурмат шуми?»- деб дўқ урдим. Ёнимдаги барзанги ниманидир кавшаб туриб, «вей, ака, алжирамасдан жим ўтиринг энди», деб кўзини олайтирди. Аҳвол шу-да, ҳақиқатни гапирсанг, дарров жиннига чиқаришади.

Тузи пастроқ гап айтиб барзангини сал музтар қилмоқчи бўптурувдим, каллам кўққисдан фойдалироқ томонга ишлаб кетди. Ие, тўхта-чи, Шомуродвой, дедим, бу ишкамба мабодо бизнинг фирмага қарашли ҳасибни чайнамаяптимики, деб ўйладим. Тоғорага ёпилган сочиқ анча пастлаб қолганини кўрдим-у, шубҳам баттардан кучайди. У қарса-курс чапак чалиб, «ур-ур, «Пахтакор!», «ур-ур, «Пахтакор!» деб хайқиришга тушганидан кейин ҳасибни егани аниқ сезилди-қолди. Ҳа, ҳасиб жуда кучли нарса. Барзангига кўшилиб, ҳасиб емаганларам бақира бошлашди. Шуниси қизиқки, улар қанча каттиқ бақаришса, сариқ майкали ўйинчилар майсани шунча кўп тепалашди.

Текин ейилган ҳасибларни ҳисоб-китоб қилволиш учун тоғорани бу томонга олиб барзангига яқинроқ сурилган пайтимда қизил майкали

ўйинчилардан биттаси тўсатдан тўпни илиб қочди. Зинғиллаганича бориб, дарвозага шунақанги варанглатиб тепдики, ҳатто оёғидаги ботинкасиам учиб кетди. Тўп дарвозанинг у бурчагига, ботинка бу бурчагига кирди. Стадион ўти ўчган самовардек жимиб қолди. Олдимдаги дингқулоқ «Вой-е-ей!» деб кўкрагини чангаллаганича, шилқ этиб тиззамга йиқилди. Орқадаги боланинг лимонадини олиб, бетига сув пуркаганимни биламан, ҳалиги дингқулоқ бирдан уввос солиб, ўрнидан туриб кетди-ю, «кўзни единг, итвачча», деб бўқиришга тушди. Қарангки, шошилишда лимонадга кўшиб оғзимдаги носиям пуркаворибман. Хайриятки, дўхтирлар бор экан, уни мошинага босиб касалхонага опкетишди. Юрагинг пачава бўлгандан кейин, тўп уришни биладиган томонга ишқибозлик қилсанг ўласанми, деб ўйладим.

Ақлли одамнинг садағаси кетсанг арзийди. Тўп киритилгандан кейин қора кийимли мўйсафид ниҳоят ўспиринларни мурасага келтириб, сарикларни бу томонга, қизилларни у томонга ажратиб ташлади. Тўғри-да, қайсидир донишманд майдонни илгаритдан теппа-тенг бўлиб берган экан, бировнинг томонида пишириб кўйибдими? Агар мақсад тўп киритиш бўлса, ўзингни тарафингдаям тап-тайёр дарвоза турибди, бошқаларникига уришинг шартми?

Мўйсафид шўрлик шунча уринди-ю, куйиб-пишганини барибир чиппакка чиқди. Ҳуштак чалиниши биланоқ, безори ўспиринлар ҳасибдаги гуруч билан қиймадек яна бир-бирига аралашиб кетишди.

Бир пайт баданимнинг қитиғи келгандек бўлди. Мундоқ қарасам, барзанги кўшнимнинг кўзи ўйинда-ю, кўли оёғимда ўрмалаб юрибди, тимирскиланиб ниманидир қидиряпти. Индамасам, кўлини чўнтагимга суқадиган чамаси бор. «Хў, акаси, ҳасиб бу томонда», дедим. Эндигина айбини бўйнига кўймоқчи бўлиб турувдим, тўс-тўпалон тағин авжга чиқди. Сарик майкали ўйинчилар бу вақтда нариги дарвозани ўраб олишган экан. Улардан биттаси тўпни юқоридан қиялатиб тепган эди, бехосдан бошқасининг калласига тегиб, дарвозага кириб кетса бўладими. Стадионда қиёмат бошланди, кўрқиб тоғорамни кўлимга ушлаб олдим.

Шериклари тўп урган ўйинчининг ёнига келиб, калланг ёрилмадими дегандек бир-бир кўнгил сўраб кетишди. Боши лат еган уёқда-ю, буёқдаги ишқибозлар унга ачинганидан «Ув-в!» деб юборишди. Кейин ўйинчининг калласи бутунлигини кўриб суюниб кетишди шекилли, бир-бирини янги келин-куёвдек «чўлп-чўлп» ўпа бошлашди. Барзанги кўшним мени кучоқлаб, даст кўтарган пайтда, кўргиликни қарангки, тоғорам кўлимдан бехос чиқиб кетди. Одамларнинг устидан бошма-бош сирғаниб бориб, пастроқда бир даранглади-ю, шу-шу қайтиб дараги бўлмади. Ҳе, ўша футболнингни кароматидан ўргилай, деб йиғламсираганимча ташқарига юрдим. Дарвозадан чиқаётган чоғимда томошабинларнинг ҳайқириғи орасидан кадрдон тоғорамнинг товушиям эшитилгандек бўлди. Ишқибозларнинг: «Ур, ур, «Пахтакор!»- дейишига мослаб «даранг-даранг», «даранг-даранг» қилади-я жонивор.

Хуллас, ўшандан буён ҳасиб сотгани стадионга бормайдиган бўлдим, аммо-лекин мистоғорам нодонлик қилиб «Пахтакор»нинг ишқибозларига

кўшилиб кетди. Ҳа, тоғорамнинг шўри курсин-а, «Пахтакор» олий лигага чикқунча даранглайвериб, илма-тешик бўпкетмасайди.

1986 йил.

БАЙРАМ ИНТЕРВЮСИ

Жамоатчи ҳажвчимиз байрам арафасида улфатчилик фанлари доктори Маишат Маишатович билан суҳбатда бўлди. Кўпчиликка отнинг қашқасидек танилиб қолган Маишат Маишатович янги йилни кутиб олиш тартиби ҳақида ўз тоифасидаги шахсларга қарата гапириб, шундай деди:

– Қадрли шишадослар, азиз ҳамтовоқларим! Мана, янги йил ҳали пробкаси очилмаган «Портвейн»дек қаршимизда маҳтал турибди. Нақадар ғаройиб байрам бу. Унинг ўзига хослик томони шундаки, бу куни эркак зоти ёппасига ичади. Ичишни ўрганган аёллар эса, орага суқилишиб, даврамизни янада кенгайтирадилар. «Яратганнинг олдида шоху гадо баробар», деганларидек, ичилгандан сўнг ёши, жинси, касби, амалидан қатъи назар, ҳамма бир хилда алжирай бошлайди. Сиполик, ройишлилик, расмий гап-сўзларга барҳам берилиб, суҳбат чапани тус олади. Натижада, даврадагилар ўртасида мазмуни унча чуқур бўлмаган баҳслар бошланиб, коллектив равишда жанжаллашиш туйғулари камол топади. Менимча, биргалашиб ичишнинг нафосати, оламнинг гулистонлиги ана шунда.

Лекин, бундай ажойиб давраларда қатнашиш, базми жамшиднинг бошдан-оёқ иштирокчиси бўлиш сиз ўйлаганчалик осон иш эмас, биродари азизлар. Киши бунга жиддий равишда ҳар томонлама тайёргарлик кўрган бўлиши керак. Ўзимнинг кўп йиллик бой тажрибамга таяниб, худди шу масалада сизларга айрим маслаҳатлар бериб ўтмоқчиман.

Хуллас, ичишни ўттиз биринчи декабрнинг илк тонгидан, яъни каллаи саҳардан бошлаган маъкул. Эрталабки бу машғулот унчалар ачимаган пиво ёрдамида ўтказилади. Хўрак учун қалампирланган қурут, капчёнка ёки шўрданак ҳозирлаб қўйишни унутманг. Пивога туз сепиб ичиш қитъиян ман қилинади.

Уч-тўрт шиша пиво отиб олингандан кейин, кишининг кўз томирларида ультра қизғимтир ранг аломатлари пайдо бўлиб, мия тўқималарида енгил сархушлик сезилади. Демак, олам гулистон! Энди тамаки маҳсулотларини тутун ҳолида эрмак қилиб, пича дам олишимиз мумкин.

Соат ўн бирларга бориб, машғулотнинг иккинчи босқичига ўтамыз. Бу пайтда пиволарни четга улоқтириб, шампандан баҳра олиш фурсати етган бўлади. Қопқокни ракета қилиб учирганимиздан сўнг, ноёб ичимликни каттароқ идишга тўлдирамиз-да, уни бир кўтаришда уриб қўямиз. Қарабсизки, олам янаям гулистон!

Машғулотнинг учинчи қисми одатда тушликдан кейин бошланади. Мазкур босқичда биз у ёки бу номдаги ўзимизбоп вино билан мулоқатда бўламиз. Винони ҳар ярим соатда юз эллик граммдан оширмаган ҳолда ағдарма қилиш тавсия этилади. Учинчи босқичнинг охирларига бориб, машғулот ўтказувчининг қорин қисмида бурама оғриқ пайдо бўлиши табиий,

чунки вино, пиво ва шампан ошқозонда учрашиб, аёвсиз реакцияга киришади. Айрим тажрибасиз ичувчилар бундан заррача саросимага тушмасликлари керак.

Заҳматли ва хузурбахш машғулотимизнинг тўртинчи босқичи кечки овқат арафасида бошланиб, киши ўзини идора қилолмай қолгунга қадар давом эттирилади. Эндиликда навбат араққа келганини ўзингиз ҳам сезиб тургандирсиз, азиз шишадорларим. Бу босқичда киши ўзини бутунлай эркин ҳис қилади. Даврада ҳам вазият бошқача: биров-бировни менсимай қўйган, ҳамма гапиришни истайди, аммо уни эшитадиган одам йўқ, биров ўлиб кетган момосини эслаб йиғласа, бошқаси гердайданича ашулани ва жанг қилади. Қисқача айтганда, олам ниҳоятда гулистон!

Мана энди чинакам байрам бошланди, десак ҳам бўлаверади. Сиз билан биз эса уни мароқли ўтказишга аллақачон тайёрмиз. Чунки, эрта саҳардан бошланган тинимсиз машқлар натижасида танамизни обдон чиниқтириб, ўзимизни қадахбозлик жангига пухта шайлаб олганмиз. Энди бизни енгиш анча мушкул. Ҳатто «Коняк» аталмиш маркаи олийлари ҳам бизни осонликча йиқитолмайди.

Бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтишим лозим: машғулотнинг дастлабки уч босқичи уйдан чиқилмаган ҳолда олиб борилади. Бинобарин, кўча-кўйда заруратсиз санғиш хушёрхонага тушиш хавфини кескин оширади. Бу кўнгилсиз тадбир эса сиз билан бизнинг байрам дастуримизга киритилмаган. Тўртинчи – ҳал қилувчи босқич шишадорлар даврасида қиёмига етказилади.

Сўзимни якунлар эканман, сиз қадрдонларга мурожаат қилиб айтаманки, базм машғулотларини уюшқоқлик билан олиб бориб, улфатчиликни каминадек устамоннинг қимматли йўл-йўриқларига қатъий риоя қилган ҳолда юқори савияда ўтказайлик...

Бундай вақтда бор овозда баралла қичқиргинг келади: «Бугун дилларда ғалаён! Бўлди! Етар! Шишаю пробкалар зўравонлигига энди чек қўяйлик! Ичимликларга озодлик! Олам бутунлай гулистон бўлсин!»

1982 йил

ТошвойТАГ

Икки кунлик хонаки меҳмондорчиликлардан сўнг, дўстим мени район марказига сайрга олиб чиқди. Боғдаги чойхона айвонида чанқовбосди қилиб ўтирганимизда пакана, тепакал киши соққадек ғилдираб келиб, биз билан куюқ кўришди. Ўттизинчи йилларда русум бўлган жулдур папкасини сўри четига қўйиб, узатилган чойни шошиб-шошиб хўриллатишга тушди. Бу орада мен билан чала-пула танишиб олишга ҳам улгурди.

– Қоратепаданман денг? Оғайнилар кўп у ёқда, телефонлашиб турамиз. Молиядаги Дарраевнинг қайнанаси бир тандирфурушга тегиб кетганини айтишувди. Қалай энди келин-куёвлар?

Дарраевнинг сўққабош қайнанаси бизнинг маҳаллада туради. Ишга ўтиб кетаётганимда унинг ҳовлисида нотаниш чол чиқиб келаётганини кўргандек бўлувдим. «Ҳа, яхши яшашяпти», деб қўяқолдим.

– Кампирларки шунақа қиптурса, Шахлога ўхшаганлардан ўпкаламасак ҳам бўлар, Шукурвой, – дея дўстимга юзланди тепакал.

– Қайси Шахло? Нима қипти?

– Универмагдаги новча қиз бор-ку. Бугун тунда эрини ёмон калтаклабди-да. Ўртоқ Қопқоновнинг хотинига қуда томондан чатишлиги кутуртирганми дейман? Бўлмаса, ўшандай мўмин эрни нега шунақа азоблайди?

– Эрини танимас эканман, – деди Шукурвой.

– Танийсан, эслолмаяпсан, – бўш пиёлани узатаётиб ишонч билан бош силкиди тепакал. – Холдор кўсанинг жияни-да...

– Э, Холдор тоғанинг жияними?

– Шу Холдор кўсагаям қийин бўлди. Ўзи одамга бир фалокат ёпишса, қаторлашиб келади. Сарик бўлиб ётган келини, дорилар ҳомилага таъсир қилиб, тўртинчи числода чала туғиб қўювди, ўн иккинчи числода куёви мотоциклдан йиқилиб, оёғини пачоқлади. Бундан бир соат бурун ўзининг молхонаси ёниб кетганмиш. Яхшиям, новвоси занжирни узиб қочибди, бўлмаса уч юз килолик кабобни кўрардинг.

– Районларингда ўт ўчирувчилар борми ўзи? – дея гапга аралашдим мен.

– Қўнғироқ қилишса, телефон ишламабди, – ўрнида жавоб қайтарди тепакал. – Ҳозир келаётиб тагига етсам, бир трактор ўн учинчи километрдаги симёғочни уриб, кабелни узворган экан. Трактор қайси ташкилотга қарашлилигини ҳозирча аниқлолмадик. Территория «Қизилгўр» колхозиники, менимча трактор ҳам...

Тепакал нон бурдасини қаймоққа булаб, лунжига тикқач, қўшимча қилди:

– Ҳатто Исроилдек ингичкабел давлатдаям телефон кабеллари тўлиқ ер остида экан...

Кейин гапни чирпиратиб келиб, ўзимиздаги яхудийларга такади.

– Ҳайим сартарошнинг бешинчида ўқийдиган шахматчи ўғли район мусобақасида биринчи ўринни олибди. Райижроқўм раиснинг кап-катта неварасини қаторасига уч марта мот қилворибди-я. Ўйнашмагин арбоб билан деганларидек, санстанциядагилар кеча Ҳайимнинг сартарошхонасини муҳрлаб кетишди...

Чойхона ичкарасидан осма соатнинг даранглаши эшитилди.

– Ие, вақт бўпқолди, шекилли, – дея шошилишч ўрнидан кўзгалди тепакал. – Хўп, насиб қилса, тушдан кейин бир гурунглашармиз.

У папкани қўлтиққа уриб, пешайвон пиллапояси сари юрди. Пастга тушгач, милиция формасидаги йигитни йўлакда тўхтатиб, нима ҳақдадир гаплаша бошлади.

– Ким бу? – деб сўрадим мен.

– Тайёрлов идорасининг бухгалтери Тошвой ака, – деди Шукур. – Билмаган, қизикмаган нарсаси йўқ. Лақабиям ТошвойТАГ.

Шукур гапни тугатиб-тугатмай, ТошвойТАГ пастдан овоз қилди:

– Шукурвой, мана, учаскавойдан билиб олдик. Ҳалиги симёғочни ҳақиқатанам «Қизилгўр»нинг трактори пачоқлаган экан...

ЎзТАГ тезкорликда ТошвойТАГдан хали анча орқадалигини фаҳмладим.

1980 йил

ЧАКАЛАКЗОР АФСОНАСИ

Чакалакзор султони Фил эртақ китобни варақлаб ўтириб, қадимги ҳукмдорлар саройида ўқтин-ўқтин мушоиралар ўтказиб турилгани, шеърхонлик баҳсида ғолиб чиққан шоирлар тақдирлаб борилгани ҳақидаги жойига беихтиёр кўзи тушиб қолди.

«Наҳотки, менга тобе бўлган жониворлар ичида шеър ёзишни уддалайдиганлар топилмаса? – дея ўзига ўзи савол берди султон. – Мабодо шоирлар бўлса-ю, мен мушоира ўтказиб турмасам, унда ҳукмдорлигим қаёқда қолди?»

Бақироқ жарчилар бутун чакалакзорни кезиб, султоннинг мушоира ўтказиш тўғрисидаги фармонини эълон қилиб келгач, орадан кўп ўтмай саройга шоир сиғмай кетди. Бунча меҳмонга зиёфат бериш жуда қимматга тушишидан ташвишланган Фил: «Ҳар тоифадаги ҳайвондан биттадан энг зўр шоир қолсин-у, бошқалари кетаверсин!»- деб амр қилди. Лекин «мен ўзгалардан пастроқ ёзаман», дейдиган биронта шоир топилмади, ҳаммалари кимирламай туравердилар. Охири қуръа ташлашга тўғри келди. Қуръада омади чопган шоирларни ичкарига тақлиф этиб, қолганларни тарқатиб юбордилар.

Қуюқ зиёфат тортилиб, ҳамма баҳоли қудрат овқатланиб бўлгач, султон ҳар кимнинг обрўйига қараб навбат беришини дилига тугиб, ён-верига аста кўз ташлади.

– Адашмасам, сен бошқалардан анча баднафсроқсан, – деди у ниҳоят Бўрига қараб. – Мушоирани ўзинг бошлай қол!

Бўри Филга сиполик билан таъзим қилгач, тишларини иржайтириб шеър ўқишга тушди:

– Қўй жуда ҳам кўп маъраса,
Тилгинасин тийиш керак.
Тилгинасин тийиш учун
Уни шартта ейиш керак.

Теварак-атрофдагилар: «Э, қойил!», «Яхши ёзилибди!» – дея жаврай кетишди. Бўри жойига бориб ўтиргач, навбат Айикқа берилди.

Айик бўкириб ўқий бошлади:

– Асалари ухлаганда, бў-бў,
Асалини ўғирлайман, бў-бў.
Асалимга биров тегса, бў-бў,
Суробини тўғрилайман, бў-бў-бў!

«Чаккимас!», «Тузук ҳарҳолда!», «Асалингни ким оларди!»- деган товушлар эшитилди.

Ўртада Сиртлон пайдо бўлди. У мўйловини қимирлатиб, бироз чайналиб тургач, минғирлаб ўқий кетди:

– Мушоира бўлган жойда, жўралар,
Тўпланиб шеър ўқиш яхши,
Менимча.
Чакалакда ёлғиз юриб, жўралар,
Кучсизларни бўғиш яхши,
Менимча.

Сиртлоннинг шаънига ҳам пойма-пой мактовлар айтилгач, Тулки жойидан туриб, югуриб борганича Филнинг оёғини ўпди. Кейин кўзларини юмиб олиб, ёддан ўқишга тушди:

– Баъзи аҳмоқ ҳайвонлар бор,
Кавшар кўнгли тортганини.
Мен-чи, тоқат қилиб юриб,
Ейман шохдан ортганини.

Филнинг мамнун жилмайиб кўйганини кўриб, атрофда ўтирганлар бир-бирларига гап бермай, Тулкини мақтай кетдилар.

Зиёфат пайтида ҳаммадан чаққонроқ ҳаракат қилиб, қорнини аллақачон қаппайтириб олган Шоқол кўзларини сузиб султонга таъзим бажо келтирди. Сўнг унинг чийиллоқ товуши бутун хонани тутиб кетди:

– Мен Шоқолман, билиб кўйинг,
Менга ҳазил кетмайди.
Ҳазил қилса ҳатто ошнам,
Уйига соғ етмайди,
Менга ҳазил кетмайди!

«Ҳе, курук бўлмай ўл!», «Дўқингдан ўргилдим!»- дея ўзаро шивирлаб кўйишди атрофдагилар.

Навбат ёш Қуёнга келди. У қаерда ўтирганини унутиб кўйгандек шахдам одимлаганча ўртага чиқиб, ёзган шеърини баралла ўқишга киришди:

– Атрофимда йиртқичлар кўп,
Гоҳ хавфсираб ухламайман.
Лекин, мени тинч кўйинг, деб
Зўрларга ҳеч йиғламайман.

Фил «Ҳм!» деб хартумини пешанасига тиради. Ҳамма бирдан индамай қолди.

– «Зўрлар» дейиш билан кимларга шаъма қияпсан ўзинг? – Султонга маънодор қараб қўйиб, Қуённи сўроққа тутди Тулки. – Янглишмасам, сен фақат Бўрини назарда тутаётган бўлмасанг керак?

– Ким қандай тушунса тушунавурсин, – дадил жавоб берди Қуён.

– Тилингни суғуриб олмайин тагин! – дея ўтирган жойидан ғижиниб хитоб қилди Бўри.

Шоқолнинг кўзлари совуқ чакнади:

– Бунақа ҳазил кетмайди бизга!

Филнинг буйруғи билан ясовуллар Қуённи ушлаб, деразадан ташқарига улоқтирдилар. Уни бундан кейин ўтказиладиган мушоираларга катнаштирмайдиган бўлишди.

Чакалакзор султони мушоиранинг бош ҳаками сифатида энг зўр шеърни Тулки ёзган деб топди ва уни мукофотлаш тўғрисида фармон берди...

1981 йил

УСТА ГУЛМАТНИНГ ЖУМБОҒИ

Шоирликдан илкис кўнглум совуб, баайни назм мушук, ман ит бўлибдурман. Мундоғ кескинлик кўрсатурға тўрт сабаб топдим.

Сабаб рақам бир: белимдан қувват, турқимдан истара чекинғоч, ҳатто носқовоғимга алоҳинда қош учириб юрғон аҳли нозанин дафъатан юзсизликка ўтиб, пуч савлатимни бир имога олмайдургон бўлди. Бегоналар ордона қолсун, кенжа хотунчам ҳам гоҳ соқолимни пахмоқ, гоҳ қорнимни дўмпоқ деб қарғанадур.

Сабаб рақам икки: дўст-аҳбобдин ҳануз оқибат кутуб, хумбошлиғимча қолмакни ўзимга эп кўрмадим. Зеро, ман мудом имонга эргашдим, алар эҳсонга тирмашдилар. Аларга шакар тутдим, алардин захар ютдим.

Сабаб рақам уч: оллои каримнинг табаррук исмини махфий шўъбадин чўзилғон яширин маошга пуллаб, очиқ кўрлар жамоасини милтиқбоз зўрлар думасиға чандиб берғон айрим саватсаллаларни мазангламоқдин ҳам толиқдим. Жамоа кўзини очмак истадим, кўр бўмағоним учун жамоа мандин ҳамдард топмади.

Сабаб рақам тўрт: ва ниҳоят, улкан бир салтанат ила олишмоққа барҳам етқаруб, ҳокиму арбобларга омонлиқ бердим. Фаҳмладимки, бир мансабдорни ағдарсам, жойини иккинчи олғир фойдасиға бўшатғоним қолур.

Алқисса, шоирлик ила орони очиқ қилғоч, хаёл уммонига ғаввос ўлуб, маҳоватимга лойиқ касб кидирдим. Уммон тубиға етиб билдимки, банда учун энг қутлуғ саодат – ҳар нарсанин сир-асрор ахтариб, оламни равшан англамоқ эркан. Шу асно ўзимни илмға урдим.

Алломаликка илк қадамни Беруний сумалак тошини чақиб кўрмакдин, ибн Сино қовурилғон бўйракни идроклаб чайнамакдин, Мирзо Улуғбек сарой шифтиндаги жинчиноқларнинг жойлашув тартибини жадвалга тушурмакдин бошлағон бўлса, ажаб эрмас. Буюк аждодларимдин фарқим – фақирнинг илк назари қабоқарига тушуб, кўнглумда ул махлуқни болари ила чоғиштирмоқ ҳаваси уйғонди. Авомга маълум ва мақбулким, болари бош суққон туйнукнинг хотимаси текин асал йиғиндисига бориб тақалгай. Вале, ман қабоқарилар масканига жиддий хужум уюштириб, хужрамнинг ён

деворини вайронлаб кўрсам-да, гувалалар оросиндан лоақал чирик туршак топмадим. Бул заҳматли чоғиштирув ниҳоясинда дилимда башоратталаб бир сўроғ зоҳир ўлуб: «Боларига нисбат айласак, қабоқарининг боши уч чандон, кети беш чандон катта бўлғони ҳолда, нечук бизга етадурғон даромад ҳечдур?»- дедим. Сўгин кўнглима ваҳий келиб, каромат ёғдирдим: «Жонзот нечоғлик бесўнақайдур – наф шунча камдур», деб. Эмди Юсуф Хос Ҳожибдек жумбоқдин ечим, ечимдин фалсафа излаб, қатъий хулоса қилдим ва ёшларға мундоғ насихат битдим: «Танлағон ёринг қанчаки хипча эрса, рўзиғорға шунча барака киритғай. Хотуннинг кўполи бунинг аксидур».

Шу йўсин, бу чалкаш дунёда шоир бўлмақдин чойхона чойнагини ўғирлаб кун кўрмак макбул деб, ўзни батамом илмға кишанладим. Авлиёлик ҳислатимдин яралғон нодир фикрларни абадийлаштирув йўлинда қирк дафтарни нобуд этиб, рисоалар ёзмокдин ҳануз тийилмағонимга не хайрат? Чунончи, олам жумбоқлари бисёр эркан, мутафаккир таажжуби ҳам бениҳоядир.

Узоқ кетмай, куни кеча юз берган ғалат ишдин келай. Кўрсам, бир мусофир дала йўлини қазиб, дўппи кўмаётир. Сўрдим: «Бу не аҳмоқлик?» Ул безот деди: «Туғма сеҳргардурман, битта дўппи эксам, бир ракаат намозни тушурғунимга довур тўртта сувсар қалпоқ униб чиқадур». Ҳосилни тенг тақсимлаш юзасидан дарҳол шартнома тузилиб, беқасам чопонлар етиштирмак умидида ман яктагимни экдим. Мусофир одобини намойишлаб айтдики: «Ёшингиз улуғ эркан, имом бўлинг», деб. Қиблани меҳроб этиб, олдинга ўтдим. Намозни битирғоч, ортга ўтгуриб «ассалому алайкум», десам, мусофир гижонда? Аллақачон ҳосилни ўриб, қочиб қолибдур. Жумбоқдин ечим, ечимдин фалсафа излаб, қатъий хулоса қилдим ва ёшларға мундоғ насихат битдим: «Шерикчиликка ҳатто калиш экма – фойдани келгинди кўрадур».

Бу кун пешинда янги бир чагалнинг гувоҳи ўлиб, тагин яқо ушладим. Тўйдан қайтаётиб қарасам, гузарда оломон тирбанд. Айноқ жинни кўчани тўсиб олиб, «буёққа фақат жиннилар юрсин», деб турибдур. Биров ўзини телбаликка солиб «қумғонда арслон қовуриб едим», деса, бошқаси «айрипилонға эшак кўшиб, тўғри Қашғарга учдим», деди, лек афсус, бирон-бир фойда чикмади. Бир кимарса эса унга тўқнош бориб, чўнтагинин танга олиб кўрсатди ва нимадир деб шивирлағон бўлди. Шунда Айноқ жинни бехос қаҳ-қаҳ отиб, кутилмағонда унга йўл бўшатди. Данакдек қулоғим супра бўлғунча яшаб, бу янглиғ улкан жумбоқни кўрмаган эрдимки, ондин на ечим, на фалсафа, на хулоса, на ибрат топа билдим.

Балким айтгандур:

– Кеча энг яхши дўстни мана мунақа темирчаларга алмашладим.

Ёки:

– Мана, шу нарса мани жинни қилди.

Ёки:

– Ма, окоси. Бу сабилға хоҳласанг сабзини сотиб олурсан, хоҳласанг қозини.

Агар кимда олимликка даъво бордур, ушбу чигални ўринлатуб ечсун, биз тиззалаб таъзим қилайлук.

ҚУВИШ

Донахон тўғри гузар тарафга қочди. Балки, мен ўзим уни гузарга қараб қувлагандирман. Лекин, муҳими бу эмас...

У автобус паркиннинг қўшқанотли дарвозасидан зўрға сиғиб ўтиб кетди. Мен равотнинг темир устунлари орасига қисилиб қолдим. Наҳот автобусдан каттароқ бўлсам, деган фикр ўшанда калламга келмабди.

Бир пайт қарасам, қиз тушмагур бошқарманинг томида турибди. Бир канот қоқишда мен ҳам томга кўндим. Шунда у сакраб мўрининг устига чиқди-ю, қудуққа ташланган пақирдек лип этип кўздан ғойиб бўлди. Ортидан мўрига кирдим. Печканинг кул олинадиган пастки эшигидан чиқаётган кезимда, наҳот сичқондек митти бўлсам, деб ўйламабман ҳам.

Ана мўъжиза-ю, ана хангома. Қаранки, бошқарманинг мўрисидан кириб ажойибхона директорининг печкасидан чиқибман. Директор икки бошли илон билан суҳбатлашиб ўтирган экан, мени кўриб музранг бўпқолди.

– Печкадан чиққан қиз қани? – сўрадим улардан.

– Нималар деб алжираяпсан? – дўриллади директор.

Илон тўрттала кўзини бақрайтирганича менга еб қўйгудек тикилди.

– Нусхангдан ўргилдим сени!

– Йўқол бу ердан! – бирин-кетин шанғиллади унинг иккала боши.

Ташқарига чиқиб, ўзимни ўлкашунослик музейида кўрдим. Гарангсиб турган чоғимда кимдир аста хириглагандек бўлди. Ўгирилиб қарасам, шаддод севгилим аквариумда сузиб юрибди.

– Энди қўлдан чиқариб бўпман! – қичқирдим севиниб ва ўзимни дадил тутиб, аквариумга калла ташладим...

Уни тутиб олардим-у, радионинг овози мени каллаи сахарда уйғотиб юборди.

1978 йил

ЭҲ, ЛАЪНАТИ ОМБОР...

Ҳаҳ, хў-ў-ў... Э, жиянларим-а, урушни биз кўрдик, сенлар кўрмагин.

Тўғри, шахсан мен урушга боролмадим. Анави Болта пучуқ ўшанда колхўзимизга раис эди, шу йўлимни тўсди-да. Воянкаматга бориб, сенга аскар зарур бўлса, менга омборчи керак, деб турволди.

Бо-о, мендан жуда зўр аскар чиққан бўларди, жиянлар. Мисол керак бўлса, айтайин: уруш бошлангандан кейин, воянкаматдагилар бизни йиғволиб, Ёзёвонни чўлида роса машқ қилдиришди. Бир куни тарафма-тараф туриб, ёлғондан «уруш-уруш» ўйнадик. Ҳошим даллол томондагилар бизга бостириб келадиган бўлишди. Бешотарга пахтавонни босдим-у, кафтимга

туфлаб, акўпда пайт пойлаб ётавердим – мўлтони Ҳошим даллол билан эскитдан озгина ҳисоб-китобим бор эди.

Бир пайт қиёмат бошланди-қўйди: осмондан бўмба ёғилиб, «порс-пурс» портлаб берди. Тўрттала болам кўзимнинг олдига келиб, қатор турволди, денглар. Командуримиз «кўркманглар, оғайнилар, бу бўмбаларнинг зарари йўқ», деганини биламан, биттаси менга яқинроқ жойга тушиб, варанглаб ёрилиб берса бўладими. Бошимни чотимга тикиб, «бува-а-а» деб чунонам бақирдимки, атрофимдагилар бирданига «ура-а-а» деганларича акўпдан кўтарилишди. Эс-хушимни йиғиб олиб, уларга эргашдим.

Охири икки тарафдагилар аралашиб кетиб, бўлди тўполон, бўлди тўполон! Қана энди бу олатасирда Ҳошим даллолни топиб бўлса. Ёлғондакам уруш баъзўр тўхтатилиб, ғижимланган ёқаларни эндигина тартибга солиб турувдикки, бизни томондаги командур «биринчи бўлиб бақирган ким», деб сўраб қолди. Шерикларим мени кўрсатишди. Бошлиқ илжайганича олдимга келиб, «маладес, Каримшер, урушдаям мана шунақа боявой бўлсанг, камида епрейтур бўлиб қайтасан», деди.

Энди ўша кунлар эсимга тушса, аттанг қиламан: агар Болта пучук ўртага тушмаганда, пашистни роса жиғини эзиб, аллақачон епрейтур бўлиб кетмасмидим? Ана, Соли мискардек одам ҳам гердайиб юрибди-да орденларини жаранглатиб. Биронта мажлис бўлса, биздан баландроққа чиқиб ўтиради. Урушда зенитчи бўлганман, деб мактаб болаларга кўпириб гапиргани-чи? Колхўзга ёрдамга келган тўрт қанотли самолётлар дўкончасининг устидан пастлаброқ ўтиб қолса, кўлидаги печканинг карнайини дўлайиб, осмонга еб кўйгудек тикилади. Буям мақтанишнинг бир тури бўлса керак.

Нима деяпсан, жиян? Рапиқ сартарошми? Тўғри, уям урушга борган, локигин ўша ёқдаям сартарошлик қилган. Ишонмасанг, Мўса мўйловдан сўра. Бир куни у соқолини қирдираётган экан, замбаракнинг ўқи тепасидан шанғиллаганича ўтиб қолибди. Кейин мундоқ қараса, ёнида сартарош ҳам йўқмиш, мўйловининг бир томони ҳам. Бориб, командурга арз қилса, «бурнинг омон қолганига суюнмайсанми, ношукур», деб Мўсавойнинг ўзини сўкиб берибди.

Паскўчадаги Олим полвон лапашанглик қилиб, ҳатто асирлиқдаям бўлган. Пашист қоровулини ўлдириб қочганини инобатга олиб, кейинчалик камоқдан қўйворишган. «Ўзи қанақасига қўлга тушувдинг, э бандаи ғофил», деб сўрасам, «ўқим тугаб қолувди», дейди. Ана зикналикнинг оқибати. Ўқинг тугаган экан, ёнингдаги шеригинга учта сўм қистириб, «шунга озгина патрон бер» десанг бўлмасмиди?

Ҳе, аттанг-а, урушга ўзим боролмадим. Болта пучук омборни пеш қилиб турволди... Менсиз иш битиролмасди-да... Энди мажлисларнинг тўриси Рапиқ сартарошларники бўп кетди. Ҳали байрам келса, бир кучоқдан мукофот ҳам олишади...

Э, жиянларим-а, урушиям қуриб кетсин, ўша... омбориям. Шу лаънати омборни деб тенгдошларим орасида анча яккаланиб қолгандекман-а.

1983 йил

ҲАЛОКАТДАН АСРОВЧИЛАР

(Бир мажлис ҳужжатидан)

Тўққиз аймақ мақбараси ўт ола бошлагани муносабати билан тунда атроф-муҳит ва ёдгорликларни муҳофаза этиш бўйича тузилган Суперштабнинг шошилиничи йиғилиши чиқарилди.

Йиғилишни Суперштаб раиси Мўмин Итоатович очиб, мўътабар идоранинг масъул ходими сифатида халқ хўжалигининг барча соҳаларида катта юксалишларга эришилаётгани, жумладан шу йилнинг ўтган кварталда мажбуриятини бажармаган биронта тармоқ қолмагани ҳақида бафуржа тўхталиб ўтди. Сўнг айрим шахсларнинг лоқайдлиги натижасида баъзан хато ҳам учраб туришидан афсусланиб, бунга мисол тариқасида кўхна Тўққиз аймақ мақбарасида ёнғин чиққани, айти дақиқаларда аланга тобора авжланиб бораётганини илова қилди.

Тарих фанлари номзоди ўртоқ Ўсархўжаев ўз сўзида Тўққиз аймақ мақбараси жаҳондаги энг қадимий ёдгорликлардан эканини билдириб, уни Миср, Рум ва Доруссаломдаги афсонавий иншоотларга таққослади. Унинг айтишича, эрамиздан анча аввал тикланган бу мақбара Турондаги бир қанча вайронгарчилик урушларида эл-юрт меҳри туфайли омон қолган. Искандар Зулқарнайннинг (ёш олим ўз нутқи давомида Искандарни қандайдир Александр билан бот-бот адаштириб турди) босқинчилик юришлари чоғида халқ дарёдан канал қазиб келиб, пастқам жойга қурилган мақбарани сувга бостириб юборган. Мазкур усул кейинчалик араблар истилоси даврида ҳам қўл келди.

Орадан кўп йиллар ўтиб, икки марта сувдан қуруқ чиққан Тўққиз аймақ бошида янги хавф пайдо бўлди – энди ёвуз Чингизхон талончилари ёпирилиб кела бошлади. Душман кент жангчиларини ҳолдан тойдириш мақсадида дарёни бўғиб қўйгани сабабли, вазият қалтислигига қарамай бўлак чора ўйлаб топилиб, мақбара ҳашар йўли билан ташиб келтирилган қумга кўмиб ташланди.

– Бу билан шуни айтмоқчиманки, – деди нотик сўзининг охирида, – сара гранитдан қурилган мустақкам мақбара сувда ивиб кетмагани, қум остида уқаланиб тушмагани каби ўтда ҳам қуйиб қул бўлмайди. Бинобарин, ваҳима кўтаришимиз учун ҳеч қандай асос йўқ.

Шундан кейин академик Буруновский сўз олди. Ўртоқ Буруновский ёш олимнинг охирги гапларини тўлиқ қўллаб-қувватлаб, бу борадаги шахсий фикрини рад этиб бўлмайдиган далиллар билан исботлаб берди.

– Ҳар қандай тош ўзининг физик хусусиятига кўра ўтга бекиёс даражада бардошлидир, – деб уқтирди ўртоқ Буруновский, – зеро бу туркумдаги жисмлар таркибида ёнувчи модданинг ўзи йўқ. Айниқса гранит ўта чидамли бўлиб, ҳатто пўлат қуюв қозонида ҳам эримайди.

Таниқли профессор Мансабалиев, археология соҳасидаги йирик мутахассис Эгилман, машҳур архитектор Хўпбўларов, «Ҳаромҳаришстрой» трестининг қурувчи инженери Пултопаров, шаҳар ижроия комитети

раисининг ўринбосари Сансалоров ўртоқлар ўз навбатида академик Буруновскийнинг илмий асосдаги мулоҳазаларига кўшилиб, ортиқча безовталанишга ҳожат йўқ деган хулосага келдилар. Чунончи, тарихда тошдан қурилган турли қаср, ибодатхона ва мадрасаларда ёнғин содир бўлиш ҳоллари кузатилган, солномачилар бу объектлар айтарли зарар кўрмаганини ёзиб қолдиришган.

Физика фанлари доктори ўртоқ Отбошев академик Буруновскийга ҳамфикр бўлиш билан бирга, қизиқ турган тошнинг сув сепилишидан парчаланиб кетиши мумкинлигини, шу боис ёнғинни ўчиришда ишқорли кўпикдан фойдаланиш мақсадга мувофиқлигини алоҳида таъкидлади.

Йиғилишда ёш журналист Биркесаров сўз сўради. У ўз нутқида бир қадар пессимистликка берилиб, мақбаранинг марказий гумбази ичидаги бетакрор нақшлар кучли ҳарорат таъсирида чатнаб тушиб, зарҳал битикларнинг бутунлай эриб кетиши хавфи борлигидан ташвишланиб гапирди.

– Мабодо, булар нобуд бўлса, яна асл холига келтиришимиз амримаҳол, – деди у. – Ваҳоланки, Шермат кўрбоши билан «қизиллар» ўртасида бўлган жангда қаттиқ шикастланган кунгираддор сўппини хануз қайта тиклай олмаёпмиз.

– Буларни гапиришдан энди фойда йўқ, – деди ўт ўчирувчилар раҳбари ўртоқ Нарвонов. – Нақшлар тақдирини мақбарада туристларга хизмат кўрсатувчи ёғоч дўкончалар растаси қурилмасдан илгари ўйлаш керак эди. Ҳали бунисиям ҳолва, мақбара остидаги ертўлага кўшни автокорхонанинг ёнилғи омбори жойлаштирилгани бошимизни кўпроқ қотирыпти.

Ўртоқ Нарвонов сўзининг якунида ўт ўчирувчилар иш бошлаши учун Суперштаб аъзолари тезроқ бирон қарорга келишлари лозимлигини эслатиб, улардан аниқ кўрсатма талаб қилди.

Шундан сўнг музокара қизиқ кетди. Эрталабга яқин кутилмаганда баҳсни тўхтатишга тўғри келди – аланга ертўладаги ёнилғиларга етиб бориб, Тўққиз аймоқнинг кули кўкка созурилгани ҳақида телефонограмма олинди.

Бир неча минут давом этган нонуштали танаффусдан кейин Суперштабнинг эътиборли аъзолари яна думалоқ стол атрофига тўпланишди. Улар кун тартибидаги иккинчи масала – қуриб-қақшаб бораётган Орол денгизини асраб қолиш муаммосини муҳокама этишга киришдилар...

1987 йил.

«ҲЕММА МАЛИНА»

Шахматиллонинг вос-вос касали кучайиб борди, гоҳ Мўлтонойнинг, гоҳ Сирож баққолнинг ёқасига осилиб, «қачон хотин оберасанлар», дея кунига беш маҳалдан етти маҳалгача тикилинч қиладиган одат чиқарди.

Яқингинада уч гувоҳу бир мулла иштирокида никоҳ ўқитиб, эр-хотин бўлиб олган бу икки банданинг совчиликка бормаган эшиги, қарғиш эшитиб қайтмаган хонадони қолмади.

– Хе, хотинсирамай талоғинг кесилгур, – деб қарғанарди Сирож баққол.
– Бунақа ёшда биз эшак қувлашдан бошқани билмасдик.

– Ўзимниям бошим қотди, – дея уф тортиб қўярди Мўлтоной. – Ҳатто, Катон лўлиям сақичдек қизимни ўша исфирупкасиз жиннига бераманми деб, мени мазахлади.

– Қариндош бўлиб олсак, эскичадан саводни сал мустаҳкамлармидик деб, Гойиб корига қизидан гап очсам, «Қачондан бери муллача бўпқолдинг, Сирож шпана? Динни дўконга айлантириб, шариатни бебурд қилганинг учун хали бу дунёдаям, у дунёдаям азоб тортасан. Мўлтон эгрибосарнинг невараси Шахмат дувонани авлиёга йўйиб мол орттиргунча, тезак есанг бўлмайдами», деди. Ҳасад қиляпти баччағар...

Кутилмаганда, келин ўз оёғи билан келди. Олдинги хотинини талок қилгандан кейин уйидан лоақал битта рўмолча ололмай чиққан Сирож баққол сўрида отсиз кўқон арава янглиғ дўнқайиб ётар, кампири тандир кавлаётгандай ортига ўтиб олиб, унинг чоки сўкилган яккаю ягона иштонини йўрмаш билан банд эди. Шу пайт ўн икки чўнтакли шимга доканусха кўйлак кийган рангпар қиз найча товонини «шиқир-шиқир» қилганича ҳовлида пайдо бўлди. Сирож баққол беихтиёр ўрнидан кўзгалмоқчи бўлганида кетига игна санчилиб, «думбани единг-ку, мочағар», дея инграб юборди. Мўлтоной тишида ипни узди-ю, қизга синчиклаброқ боқиб, бир сапчиб тушди.

- Вой! Нима қилиб юрибди анави?

Бу орада қиз сўрига яқинлашиб, бир қўлини елкасидаги сумка боғичига чирмаб, иккинчисини биқинига тираганича таманноланиб тўхтади.

– Менга кўз тегди. Ўзимни кўрсатмоқчиман. Қаёқда... халиги авлиё?

– Шахматилло пиримни айтяпсизми? – дабдабали оҳангда сўради Мўлтоной. – У киши...

Қаердалигини пирнинг ўзи маълум қилиб қўяқолди. Ҳужрадан унинг: «Қайси махлуққа кўз тегибди», деган ҳангиллоқ товуши эшитилди.

Мўлтоной қизга кираверинг дегандек имо қилди. Кейин эрига сирли кўз қадади.

– Танидингизми? Бултур қамоққа тушган порахўр пракурўрнинг қизи шу. Шаҳарда бузилиб кетиб, ўқишдан ҳайдалганмиш.

– Лабидаги бўёқни қараб қўй, – афтини буриштирди Сирож баққол. – Маймунни орқа томонидан кўрганмисан?

Қиз остонадан ўтибоқ, лолу ҳайрон тўхтаб қолди. Жағини лайлакчасига кўтариб, кўлларини кўкрагига чоғиштириб олган Шахматилло пардаси туширилган деразага тикилганича хона ўртасида устундек қотиб турарди. Ҳатто эшик ёпилганидан кейин ҳам киприк қоқиб қўймади.

– Бу юртга ка-а-тта авлиё керак эди. Баайни ярим кечада офтоб чиққандек, мен туғилдим.

– Браво! – илжайганича чапак урди қиз. – Иззумително!

– Ўзбекча гапир, ифлос! – ҳамон нилий пардага тикилганича сокин, аммо қатгий оҳангда дўриллади пир. – Кимсан? Исминг нима?

– Ҳемма Малина, – ҳиндча қарашмаланди қиз.

– Хотин сўраб, фалакка туну кун сажда қилдим, алказо, илтижойим мустажо бўлди.

Ўйлаб қўйган режаси ўз-ўзидан амалга оша бошлаганини сезиб кувонган Малина гапни мақсадга яқинроқ бурди:

– Хўш, келин ёқдимми?

– «Хўш» демасдан гапир, мегажин! – хануз унга боқмасдан сўзлади пир. – Олдингда янги авлиё турибди! Шахматилло! Оёғимни ўпмоқчи бўлсанг, эмаклаб кел.

«Ўвв!» деб қўйди ўзича Малина. Сўнг, эшикнинг зинжирини солиб, елкасидаги сумкани четга отди, бурнини масхараомуз жийирганича эмаклаб бориб, Шахматиллонинг попуқдор боғичли иштони яқинида тўхтади.

– Оёқ ювилганми ўзи? Қаеридан ўпай?

– Ўпавер! – деди пир. – Ҳамма жойим табаррук.

Малина унинг тиззасига аста лаб босди, оёғидан кучоқлади...

Сал ўтмай, хужрадан пирнинг «Ҳайҳот!» деган ҳайқириғи эшитилди. Мўлтоной мушукдек писиб бориб, деразадан қулоқ солди. Эшикни итариб кўриб, ичкаридан зинжир илинганини пайқагач, «Войдод, мусулмонлар!»-деб бошини чангаллади.

– Туринг, маҳаллани чақиринг! – дея сўрига яқинлаша бошлади у. – Боламни йўлдан оздирапти анави.

Сирож баққол уни жеркиб ташлади:

– Хап! Оғзингни юм! Ўзинг-ку ана шу молфаҳмга хотин тополмай, кўчама-кўча рамазон айтиб юрувдинг. Тангри карам кўрсатиб, бир кажравни жўнатган экан, девонаи Боҳоваддинга етти танга кўтармайсанми!

Ўша «Ҳайҳот!» деган ҳайқириқдан сўнг кечки пайт ҳам, ярим тунда ҳам, эртаси эрталаб ҳам хужрадан тик этган овоз эшитилмади. Фақат, тушликка яқин Шахматилло ярадор аскардек эшик кесақисига тирмашиб, базўр ташқарига чикди, деворга суянганича ўтириб қолди.

Туни билан мижжа қоқмаган чол-кампир уни икки қўлтиғидан тираб келиб, сўрига ётқизишди.

– Кўзингни оч, қорижоним, сенга нима бўлди? – дея Мўлтоной кўзига ёш олди.

– Ҳе... боринг! – жаҳл қилиб ингиллади Шахматилло.

Мўлтоной рўмолининг учида кўзини артиб, секин ўрнидан кўзгалди.

– Ҳозир... Тухум пишириб келаман, қорижоним.

Кампир кетгач, Сирож баққол «бемор»га биқин солиб шивирлади:

– Ўзимиз қолдик, пирим. Эркакча гапираверсинлар.

– Кирибоқ оёғимга тирмашди, – хансираб гап бошлади Шахматилло, – Пирларнинг пирисиз, деди. Тўғри топди мегажин!.. Болдиримдан, тиззамдан ўпди... Кейин... уф... билибми-билмайми, иштонбоғимга осилган эди...

– Ие, иштонбоғнинг попуги қани?

– Ўша иблисда... уф... чиройли экан, деб қирқиб олди. Ана, кириб кўринг, қўйлагининг бурмасига тақиб ўтирибди.

– Ё раббано.

– Бугуноқ чиллаёсун қилинг. Аҳволим оғир.

Сирож баққол ўгай неварасининг иягига енгил шапиллатиб, эркалатган бўлди:

– «Хотин, хотин», деб, Гўрўғлидек наъра тортингиз. Ҳолингиз шу экан-у...

Шахматилло тилини сангиллатиб беҳолгина йўталгач, пешанасида тер йилтиллаб, сўзга оғиз жуфтлади:

– Шайтони лайин экан... уф... Кофирча қилиқлар қилди...

Бир чойнак чой, мис косада жазиллаб турган қовурдоқ кўтариб, Мўлтоной келди. Дастурхон тузалгунга қадар Шахматилло инқиллаганича ҳовли этагига бориб, таҳорат олиб қайтди. Сўнг, ёнбошлаб тамаддиланишга тутинди. Чол-кампир кечаси гапни пишитиб олишган эди. Сирож баққол мўйловини қимирлатиб имо қилгач, Мўлтоной қироат билан гап бошлади:

– Энди-и жамоат жамлигида тўйни маслаҳатлашадиган бўлсак...

Шахматиллонинг кекиртагида нимадир «ҳик» этди, чайнаган луқмаси томоғига тиралиб қолди. Шошилинич равишда чой хўплаб, луқмани ютиб олгач, бувисига ўқрайиб: «Қанақа тўй?»- деб сўради.

– Бир банданинг покдамон қизини ҳидлаб кўйдингиз, пирим, – кесатди Сирож баққол.

– Покдамонмиш! – Шахматиллонинг зардаси қайнади. – Фирт жинни-ку! Тасбеҳимни маржон қилиб, бўйнига илди. Шипга осилган сумакни олиб, ичига тамаки тикиб чекди. Бунисиям майли... ўғил туғиб бераман, дейди. Отини Мешка кўярмиш. Бекорларни айтибсан, Рапрапидин Айшиаълохон тўра кўямиз, дедим. Йўк, Мешка, дейди. Йўқотинглар буни.

– Бошни қонуннинг сиртмоғига тикмасинлар, ҳов, – танбеҳ берди Сирож баққол. – Устингиздан милисага арз қилиб борса... Кейин терговкистов деганларидай...

Буни эшитиб, Шахматиллонинг танасида аста-секин қалтироқ бошланди, кўзи ғилдирашга тушди. Охири, гердайданича чордона куриб, кўлларини яна кўкрагига чоғиштирди, жунунлиги бошқатдан кўзиди.

– Милиса дегани оллонинг назаридан қолган оддий хуштакбоздир. Терговчининг Мункар-Накир эмаслигини кўлида ҳайбатлили гурзи йўқлигидан ҳам билмоқ мумкин. Мен-чи? Мен Шахматилло авлиёдурман! Қани, икковинг оёғимга қараб эмакла!

Мўлтоной дарҳол алюмин қошиқни олиб, қовурдоқдан бўшаган мис косага жон-жаҳди билан уришга тутинди. Даранг-дурунг овоз асабига акс таъсир кўрсатиб, Шахматилло бирдан ўзига келди, қайтадан ёнбошламоқчи бўлиб турганда, ичкаридан келиннинг ғижжакдек товуши янгради. «Шахма-а-тчик! Шахма-а-тчик! Те-е-зда буёққа киринг».

– Ҳа, нолангдан аканг! – беихтиёр чапаниланиб жавоб қилди Шахматилло. Кейин чол-кампирга боқиб илжайди. – Қоронғи хонада кўрқяпти қизалоқ. Юракдан бор-да.

Шундай дея, энди салмоқланиб одимлаганича хужрага қараб юрди.

Тўй ҳам тўрт киши тарвуз сўйиб егандек ими-жимиди ўтди. Шундан кейин келиннинг қилиғи кундан-кун совуқлашиб борди. Гоҳ магнитофон кўйиб, эрини салла-чопонда «танца» туширса, гоҳ замонавий кийинтириб, кинога етаклайди. Шахматилло бошида кўндаланг шляпа билан алламаҳалда маст-аласт қайтиб келади. Эртасига боши оғриб, мижозларга айнаб-алжирашга тушади.

Буларниям четга суриб турайлик, икки хафталик келинга туғилган кунини нишонлаш эп бўптими? Пойгакдаги кенг уй ёш-ялангга тўлиб, байрамдаги марўжнахонага ўхшаб қолди. Пирнинг уч ойлик даромади кулоғини ушлаб кетди.

Бир куни чол-кампир сўрида шуларни эслаб, ҳасратлашиб ўтирган эди, келин ичкаридан чакчайганича чиқиб келиб, Мўлтонойга захрини сочди:

– Хў, пистак кампир, яна фиску фасодми?

Бундан жаҳли чикқан Сирож баққол ғижинганича: «Менга қара, вей, Ҳемма!..» дея ўдағайлашни бошлаган эдики, келин: «Соқолингни тишла-е!» деб бурнини жийирди.

– Ношукурлар! – дея қўлларини биқинига тиради сўнг. – Шахматчикни ғажиб ётибсанлар. Индамасам, мениям ямлайсанлар. Мана! Шимилдирик сенларга! Даромадни бундан буёғига ўзим ҳисоб-китоб қиламан.

– Бекоргинани айтибсан! – ўрнидан туриб кетди Мўлтоной. – Боламга тувак тутган жойинг борми?

Сирож баққол ҳам сўридан тушиб, қарчиғайдек кўкрак керди.

– Уни илму ирфонга мен судраганман. Қолаверса, бувисига уйландим.

– Кўркманглар, – бепарво жавоб қилди Малина, – сизларгаям чойчақа тегиб туради.

– Нима?! – Сирож баққолнинг кўзлари олайди. Кейин кампирнинг тирсагидан тутиб, хужра тарафга судради. – Юр, хотин. Бу анжирфурушдан яхшилик чикмайди. Ўғлингга айт, вақтида талоқ қилсин.

Улар хужрага киришлари биланоқ, ичкарида ғала-ғовур бошланди. Даставвал Мўлтонойнинг ноласи янгради:

– Пешананг курсин, болам. Келиб-келиб, кунинг шу карвонсаройга колдими?

– Тезда жавобини беринг, пирим, – энди Сирож баққол куюнишга тушди. – Биз уни келин десак, кассирликка ўрнашиб олган шпийён экан.

– Бунга сенмас, пулинг керак. Бор шудингдан айрилиб, охири хароб бўласан.

– Ҳеч бўлмаса, арра қилайлик, демайди. Ноинсоф!

– Ваҳималар тўхтатилсин, – босиқ оҳангда овоз қилди Шахматилло. – Биз келишиб қўйганмиз. Пул тўплаб, жингули деган мошин оламиз. Уни хотиним ҳайдайди, мен ёнига ўтириб, сайлу байрамларга бораман.

– Ақлингни еб қўйибсан!

– Калла жойидами, пирим?

– Бас!!! – бирдан айюҳаннос тортди Шахматилло. – Бас! Бас-с-с...

«Яна кўзиди, – дея чимирилганича ўйлаб қўйди Малина, – ҳозир эски дийдиёсини бошлайди».

Дарҳақиқат шундай бўлди. Шахматиллонинг товуши дабдабали тус олиб, энди жаранглаб эшитилди:

– Калла жойидами, деган ким? Тилингга куйдирги чикмасдан бурун жавоб бер. Қаршингда авлиёларнинг авлиёси турибди – Шахматилло! Анқайма иккаланг! Тиз чўк! Эмаклаб келиб, оёқни яла! Иштонбоққа осилмасдан яла!

Ҳемма Малина лабига сигарет қистирди. Уни мисчақмоқда ёкиб, сурур билан сўрди-да, тутунини хонадан тез чиқиб келаётган Мўлтонойнинг юзига пуфлади.

1987 йил.

ХИЗМАТЧИЛИК-ДА, ХИЗМАТЧИЛИК

1. ИШТАҲАНГИЗ КАРНАЙ БЎЛСИН

- Кечирасиз, бу котлетми, ё...
- Бифштекс.
- Тушунарли. Нима, у тухумсизми?
- Тухуми бор эди. Уни ҳозиргина...
- Тушунарли. Гарнири нўхатдан денг?
- Ярми макарон эди. Униям ҳозиргина...
- Тушунарли. Нўхатни емабсиз, тузи пастми дейман?
- Нўхатни мана энди еймиз... Менимча, тузи жойида.
- Қиймачалпак-чи? Хўш, нега уни санчқига илмаяпсиз? Биладан, биладан, у ғирт чандир.
- Менга қаранг, сизга нима керак ўзи?
- Кечирасиз, мен...
- Етар-е! Қанақа ёғда қовурилганини билмоқчи бўлсангиз, ана, колганини ўзингиз еб кўрақолинг.
- Ҳой, шошманг. Шошилмасангиз-чи, мен... овқатнинг сифатини билмоқчиман, холос. Халқ контролиданман!

2. ФАВҚУЛОДДА МАЖЛИС

- Ўртоқлар, бугунги йиғилишимизга шахсан ҳурматли Али-хуштакнинг ўзлари ташриф буюрганлар. Сўз кадрдонимиз Али-хуштакка!
- Биродарлар! ТААС ахборотчилари Яқин Шарқ ва Африка мугузидаги воқеаларни кенг шарҳлаб туришибди. Халқаро бозордаги вазият анча жиддий.
- Ўзимиздаги ишларга келсак, вазият янаям қалтисроқ. Мундоқ қараганда, ҳаммангиз ўз ўрнингизда аввалгидек фаоллик кўрсатиб турибсиз. Лекин, тушум тобора камайиб кетяпти. Бу ҳол айрим ўртоқларнинг ғирромчилик қилаётганидан далолат беради. Сизларни бу ерга тўплашдан мақсад, ўз нафсидан бошқани ўйламай кўйган айрим ўртоқларни огоҳлантириб кўйишдир. Мен ҳозир «бор, барака» қилиб, уларнинг отини тилга олиб ўтирмайман. Кимлар ҳақида гап кетаётганини ўзларинг фаҳмлаб турган бўлишларинг керак...
- Бозорком раиси шундай дея, ўтирганларга зимдан маънодор кўз югуртириб қўйди. Чайқовчилар тенгдан чўнтак ковлай бошладилар.

1976 йил

ЭҲ, ШЎРЛИК ЭРКАКЛАР!

1. ТАЪҚИБ ҚИЛИШ

Сезяпман, у менга ҳамон ўғринча тикилиб турибди. Ростини айтганда, аёлнинг нигоҳини етти қават деворнинг ортидан ҳис қила оладиганларнинг биттаси – мен. Автобус келадиган томонга қараб-қараб қўяман-у, у турган ёққа юзланишдан ўзимни тияман. Бироқ, аниқ ҳис қиляпманки, у менинг ўнг тарафимдагиларнинг саккизинчиси. Жигарранг кастюмли тепакал кишининг елкаси оша ҳануз менга термилиб турибди. Улама киприкларини елпиғичдек тебратиб, сурмага ботирилган қошларини чимириб қўяётганини худди телевизорда кўраётгандек аниқ тасаввур қилмаётган бўлсам, нон урсин. Шунақа таъқиблардан бирам безиб кетдимки...

Хайрият, лип этиб такси келиб қолди. Тўхтатдим. Ақлим етиб турибдики, у ҳам хойнахоёй шу тарафга интиляпти. «Ҳайда, молодёж!» деб бақирдим шофёрга. Машина тойчоқдек олдинга сапчиди. Мана энди «кафе»га кирволиб, ҳамма одамлардек ўзимни эркин ҳис қилишим, босиб-босиб муздек пиво симиришим мумкин. Ахир, бугун маош олганман.

У қанчалар писмиқлик билан ортимдан тушган бўмасин, мен барибир хотинимни бошлаб чалғитиб кетдим.

2. БИР ХОНАЛИ УЙДА

– Бўлди энди, хотинжон, чирокни ўчириб ётинг.

– Озгина сабр қилинг, дадаси.

– Бунча қайсарсан? Ёт дегандан кейин...

– Яна беш минутгина...

– Ахир, ярим кеча бўп қолди. Ётсанг-чи.

– Ҳозир деяпман-ку. Пича сабр қип тулинг.

– Ўчир чирокни! Ҳе, дардисар!

– Нима?!

– Ҳа, дардисарсан! Ялмоғизсан!!!

Кунда шу аҳвол. Хотинимга консект ёзиш зарур, менга эса – сурат чиқариш. Фотографлик ҳам қуриб кетсин.

1976 йил

АЁЛЛАР ВА ХАЁЛЛАР

1. ЭҲТИРОС КАМРОҚ БЎЛСИН

– Бунча хилват экан бу ер?

– Ҳа! Бундай хилват жойлар савоб иш учун яратилмаган!

– Вой, нима қиляпсиз? Қўлингизни олинг. Эрим билиб қолса...

– Тупурдим ўша эрингизга. Ошқовоқ нима-ю, у нима.

– Ҳамма эркалар ҳам ошқовоқ. Фақат, пўсти ҳар хил.

– Баҳомни ошириб юбордингиз. Раҳмат! Мен аҳмоқ сизни тушларимда кўриб юрибман. Кеча тушимда ҳатто ўпиб олдим. Мана бундай қилиб...

– Бўлди! Бас! – столни шапиллатиб қичқирди режиссёр. – Репетиция тамом!

У гримхона сари бораётган артист йигитнинг ортидан хўмрайиб караб кўйгач, «енгилтак аёл» ролида ўйнаётган актрисага ўтрилиб, дўнғиллади:

– Бугун сал кечиксам керак. Қизчамизни боғчадан олиб, тўғри уйга жўна.

2. КЎНИКИБ ҲАМ КЕТАРСИЗ

– Ўзи нима гап? Нега йиғлаяпсиз, синглим?

– Анави уятсиз чол...

– Хўш, хўш?

– Манави еримни...

– Хуллас... туф, – оғзидаги носни пуркаб, бамайлихотир гап бошлади чол, – ойимтилланинг ўша жойини сийпаладим. Сийпалашга ҳаққим бор.

– Ҳм-м, биласизми... Сирасини айтганда, бизда одат шунақа, синглим. Анави аёллар ҳам дастлабки пайтларда сизга ўхшаб қимтиниб юришарди. Мана энди, сийпалаш уёқда турсин, ҳатто, кийимингни еч десангиз ҳам... Қисқаси, шароитга тезроқ кўникишга урининг...

Директорнинг бу гапидан кейин, гўшт комбинатининг ташмачиликка қарши курашувчи қоровули тантанавор қиёфада соқол силаб кўйди.

1978 йил

АСПАН АТТОРНИНГ АРИЗАЛАРИ

ҚОП КИЙГАН ЎҚУВЧИ ЁКИ БИРИНЧИ АРИЗА

*Девонаи Машираб номига қўйилган
ўрта-средний мактаб тириқтурига собиқ
кашшоф Аспан-барабандан*

АРИЙЗАНОМА

Ит эгасини, мушук божасини танимайдургон, ожизалар наган отиб, эркаклар бола йўргаклай бошлаган ур-тўпалон замонлар эди. Бўғоз эшак юрса қорни шилинадургон торгина кўчамиздан икки гала отлиқ қий-чув билан бир-бирини тирақайлатиб ўтар, Раҳим қоровулнинг кароматига қараганда, улардан бирови шўрочилар, бошқаси мадаминчилар бўлиши керак эди. Томдаги болақайларга қўшилволиб, отлиқларни хай-хайлаб тургувчи Саттор жинни эса «вах-вах, иккаласиям ўзимизникилар», деб чапак урарди.

Бир куни Идрис қори сўфиликдан урилиб, маҳалладаги мачит янгича мактабга айланганини айтишгач, ахийри Шўронинг қўли баланд келганини фаҳмладик. Ҳаш-паш дегунча ҳаммаёқни кашшоф босиб кетди. Раҳматли дадам маниям мактабга судраб бориб, ғилай одамга рўпара қилди. Муаллим

шу киши эканлар. У бир кўзида булутга, бир кўзида манга қараб туриб, устимда иштондан бўлак ҳеч вақо йўқлигидан ичикиб кетди. Ана ундан кейин, ҳукумат вакилининг ҳузурига ёш авлодни шу кепатада етаклаб келасанми, деб дадамга кўп давралар қилди. Лотинча ёки ўрисча аралаштирган бўлса керак, ўшанда унинг баъзи гапларига тушунмадим.

Дадам жаҳл билан мани яна уйга судради. Тафсилотни эшитгач, жойинг жаннатда бўлгур волидамиз сабзидан бўшаган линча қопнинг таги ва икки четидан туйнукчалар очиб, дарҳол ичига киришимни буюрди. Этаги ер супуриши, енги йўқлигини ҳисобга олмаганда, янги кўйлак жуссамга колипдек ёпишиб, бағоят очилиб кетдим.

Ўқишга-ку йиғи-сиғи билан кириб олдим, аммо кашшофликка ўтишим жудаям мушкул кўчди. Қоровой кўрбоши деганнинг кулоқ қилинган акаси кўйворган бир хотин тоғамнинг келинига хола бўларкан. Келиб-келиб, шу нарса таржимаи ҳолимга қоракуя туширди. Лоақал, ўша келинпошшанинг нухасини кўриб, биронта попукли рўмолчасига бурун артган бўлсайдим, бунчалик алам қилмасди.

Бир тасодиф боис, хайриятки, ишларим юришиб кетди. Биринчи Мой байрами куни кашшофлар сафга тизилиб, байроқ кўтарганича маҳаллани айланиб чиқадургон бўлишди. Домламизнинг мўлжалига кўра, кашшофлардан биттаси саф бошида барабан уриб бориши керак эди. Қарангки, шу ишни эплайдургон бола топилмади.

Мани тоғам номдор карнайчи. Кўпинча тўй-тўйчиқларда унга эш-қўш бўлиб, ноғора чалиб юрардим. Ҳунарим шу топда асқотди-ю, барабанни шартга бўйнимга илиб, «қайроқи»га ура кетдим: ттра-трак, трака-трак...

Мундоғ қарасам, домламизнинг оғзи кулоғида. Завқим келиб, оҳангни «қашқарча»га бурвордим. Қани энди манга пул қистирадургон мард топилса.

Хуллас, шу жойнинг ўзида оқланиб, шу жойнинг ўзида кашшофликка қабул қилиндим. Ўша-ўша, мани ҳамма Аспан-барабан деб чақирадургон бўлди...

Ҳайтовур, гапни чўзмай, мақсадга ўта қолайин: равотнинг шундоққина ёнига битта ҳужрача қуришни кўпдан ният қилиб кўйган бўлсак ҳам пойдеворга босадургон ашёмиз йўқлигидан ҳижолат чекиб, бу ишга қўл урмай юрган эдик. Сиз раҳбар бўлган мактабга ўнта гурзавойда куйдирилган ғишт келтирилганини кеча ўз кўзим билан кўриб, бағоят хурсанд бўлдим. Агар малол келмаса, қишлоқдан чиққан дастлабки ўтюррак кашшофлардан эканимни ҳисобга олиб, ўша ғиштлардан мингтасини совға тарзида ҳовлимга ташитиб кўйсангиз. Баҳонада, ҳашарчи пиянерлар билан ўртоқлик учрашуви ўтказиб, илм эгаллашдаги катта тажрибаларим ҳақида уларга эринмай сўзлаб берган бўлардим.

Сиздан ёрдам кутиб: собиқ кашшоф
Аспан-барабан

24 морт.

ДАСТЛАБКИ ШАПҚАЛИЛАР ЁКИ ИККИНЧИ АРИЗА

*«Қизил кетмон» калхўзининг камсамўллари
ва ўспиринлари котиби Жумавой укамизга
собиқ ёш актип Аспан-шапкадан*

АРИЙЗАНОМА

Тўлан-ташвикотнинг гапига караганда, калхўзимиз бублотекасида камсамўллар музегини очиб, дастлабки ёш актиплар иши тўғрисидаги сурату хужжатларни ойнадор жавончаларга териб ташлаган эмишсан. Айниқса, кишлоғимизнинг биринчи камсамўли Урайим-зақўннинг каттакон портрейти хонанинг тўрисиға илиб қўйилганини эшитиб, бағоят хурсанд бўлдим. Чунки, гўринг ячейка бўлгур ўша азамат манга жонажон қўшни, тавоқдош улфат эди. Қишлоқда биринчи бўлиб у, иккинчи бўлиб ман шапка кийганман.

Ўшанда оёқда чориқ, устимда ямоқ тўн, бошда ола шапка билан кўркмасдан уйга кириб бордим. Дадам аҳволимни кўриб, чайнаб қўйган овқатини ютолмасдан, бир муддат сўррайиб қолди. Волидамиз қўлиға оташкурак олиб, аккашни гузаргача қувиб чиқди. Шундан сўнг аламзада Идрис қоригаям эрмак топилиб қолди, афтимни кўрди дегунча, муллалигини паққос унутиб, чапаничасига айниб сўка бошларди.

Шу зайил, неча кун уйдан қувғин бўлиб юрдим, шаънимга кўп надоматлар орттирдим, лекин културной револутся йўлида барига чидадим. Ўша йилларда Урайим-зақўндан кам жабр тортган бўлсам, мани қасам уриб, соқолим тулаб тушсин.

Ман бу гапим билан суратимни Урайим-зақўннинг портрейтига эш-қўшлаб осиб қўй демокчи эмасман. Локигин ўзингдан келиб, шундоқ қилган тақдирингдаям сандан бир мири кетмайди.

Воҳ! Чунонам оғир даврлар эди! Биз ёш фаоллар, яъни актиплар камсамўлларга эргашиб далама-дала кезиб юрардик, кетмончиларга газет ўқиб берардик, уларни калхўзга киришга ишқардик. Калтак еган пайтларимиз кўп бўлган. Кечқурунлари ҳаммамиз ячейкага тўпланиб, аввалиға «Яша, Шўро»ни хиргойи қилардик, кейин шахматни билганлар дона суришарди, қолганлар пул тикмасдан, тўғрамнон ёки мева қоқига ошиқ отардик.

Бойваччалар кўпинча бизни йўлда пойлаб туришарди, улар билан охирги тишимиз қолгунча ғажिशардик. Оқбилақлар ўз йўлиға, таассуфки, китоб кўрмаган батракваччалар ҳам улар тарафда туриб бизга мушт отганда, жиғ-бийронимиз чиқарди. «Суф санларға, каллаварамлар, – деб қичқирардик уларға, – контурларға сотилганинг учун эртаға ячейкаға опкелиб, шунақанги боплайлиқки, токи опаларингни очикқа чиқарадургон бўлинглар».

Ман пакана бўлсам ҳам жуда хунук уришардим. Бир куни Ёдгорбой деганнинг кенжа ўғлиға такапўрма қилиб калла қўйган эканман, кўзи тепаға битиб, оғзидан оқ кўпик келди. Шунда Урайим-зақўн елкамға уриб: «Қойилман, Аспанчик, сани бемалол камсамўлга қабул қилиш мумкин», деб юборди.

Ҳа, мани, албатта, камсамўлга олишарди, иш яхши томонға юриб турган вақтда ман гўсхўр қандайдир чайқовчига ўзим билмаган ҳолда ёрдам бериб қўйиб, обрўйимни ошқовоқ қилдим. Лодон эканман, ўшанда ҳушёр иш

кўриб, камсамўлга текис ўрнашиб олганимда, ҳозир бозорма-бозор бўғриқиб юрмай, камида «Ўзбекбирлашув»нинг биронта идорачисини тебратиб турган бўлардим...

Аптабияграпияни тўхтатиб, асл муддаога ўтайин. Шу десанг, Жумавой ука, равотнинг ёнига битта хужрача қуришга киришиб, пойдеворига минг дона куйдирилган ғишт босиб қўйдим. Камхаржу ёлғизқўл бўлганим учун қурилиш шу жойга келганда такка тўхтаб қолди. Агар малол келмаса, қишлоқдан чиққан дастлабки актиплардан эканимни ҳисобга олиб, камсамўлча шанбалик йўли билан манга беш мингтагина гувалак ётқизиб берсанглар. Баҳонада, ҳашарчи камсамўлларга марҳум Урайим-зақўн ҳақидаги хотираларимдан гапириб, уларнинг кўзини мошдек очиб қўйган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: собиқ ёш актип
Аспан-шапка

15 афрел

ШУВИТЮЗ УЛФАТ ЁКИ УЧИНЧИ АРИЗА

*Маҳалламизнинг обрўли оқсоқоли
Сулаймон полвонга шу маҳалланинг собиқ
чойхоначиси Аспан-самовардан*

АРИЙЗАНОМА

Гузардаги чойхона эсингдами? Беданаларни осмачирокқа тоблаб, тонг оттирардик. Жанг кўрган «полвонча»ларнинг тўрқовоғига садаф қадатиб, сувдонига дўдана осиб қўярдик.

Ҳай-хай-хай! Бедана уриштиришда санга тенг келадургон жиррақини учратмаганман, ютсанг – ютганинг, иш чаппа кетаётганини пайқасанг, қилдан қийиқ топиб, тўпаланг чиқарардинг. Ертегирмондаги катта олатасирда бир номард кўзингга бигиз синчиб, истарангга путур етказганидан ҳали-ҳали ачиниб юраман. Хотининг ҳам ўшандан кейин сандан кўнгилсиз бўлиб кетиб қолувди. Бунинг устига манам учинчи хотинимни талоқ қўйиб, прастўй-халастўй юрардим. Чойхона бизга ҳам рўзғор, ҳам хотин бўп қолувди. Э, садағаси кетай, деб қўяман баъзида, ўша кунларам бир давр экан – кунда беданавозлик, кунда ошхўрлик...

Ҳай дариф, кейинчалик ўртамизга ола ит оралади. Эрақчасига айтадургон бўлсам, ошначиликнинг бузилишига кўпроқ ўзим айбдорман. Сан ғарибга вафо қилмаган ўша юзсиз хотинга уйланиб нима қилардим ман аҳмоқ? Ўзинг биласан, бу дардисар ҳам аввалгилардан беш баттар чикди. Ҳалиям аҳвол шу – тиши тўкилсаям, тили тийилмайди. Тўрқовоққа

сопқўйсанг, манаман деган «тезотар»ингни қочиради хумпар. Шундан зап кутилиб кетгансан-да, ошна.

Омадинг бор экан, кам бўлмадинг. Фарғона канолини кавлашда каёқдана назарга тушиб, кўп ўтмай, калхўзга бургадур бўпкетдинг. Пилонинг тўлавурди, сан семиравурдинг – ошхўрликда ёпилмаган қовурғаларинг бургадурликда ёпилди. Номингни газеталарда кўриб қолсам, бағоят қувонардим, бир йўла суратингниям кўшиб ёпиштиришмаганидан афсусланардим. Кейин ўйлаб кўриб, суратга тушишдан ўзинг ийманган бўлсанг керак, деб тахмин қилдим. Тўғри-да, бир кўзинг ожизлигини эл-юртга ошкор қилиб, жинни бўпсанми?

Одамларга аралашиб, маъқул иш қилган экансан, калхўз битта сигир етаклатиб, сани пенсияга узатди. Мана, охири тўйида беш пуд гуруч дамланадургон каттакон бир маҳаллага оқсоқол бўлиб ўтирибсан. Тутун чиққан жой борки, санга атаб алоҳида тугун тугиб кўйилади. Хайрият дейиш керак, маҳалладагилар инсофли, устингдан ёзадургон одам йўқ...

Эски қайсарлигинг кўзиб, «хўш, мақсадинг нима ўзи», деб сўраб қолишинг мумкин. Мақсадимни энди айтаман.

Шу десанг, равоатнинг ёнига меҳмону мусофирларнинг ҳожатини чиқарадургон бир хужра қуришни кўпдан ният қилиб юрардим. Охир вақти-соати келиб, шу иншоотнинг пойдеворига минг дона куйдирилган ғишт бостириб, беш мингта гувалак юмалаттириб кўйдим. Ёлғизқўллик курсин, буёғига жиндай қийналиб қолдим.

Дўстим Сулаймонжон, агар малол келмаса, узунҳовуз атрофида беҳуда савлат тўкиб турган мирзатераклардан бир нечасини худо йўлига кестириб берсанг. Бу – биринчиси. Иккинчи ўриндаги илтимосим шуки, уста Абдуқаҳҳорни савоб ишга сафарбар этиб, хужранинг ёғоч-чўпини тиклагач, эски қадрдонлик ҳурмати девор ҳашарига ўзинг бош-қош бўлмасанг, маҳаллада мани юз қилиб ҳовлимга қадам босадургон банда йўқ. Баҳонада, бу анжумандан фойдаланиб, ҳашарга келган ёш-ялангларга сан забардастнинг калхўз тузишдаги майда-чуйда хизматларингни бўяб-бўрттириб гапириб берган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: собиқ жонажон улфатинг
Аспан-самовар

19 май.

ШОВВОЗ ИЗВОШЧИ ЁКИ ТЎРТИНЧИ АРИЗА

*Қишлоқ ижроқўмининг раисаси
ўртоқ Поччаевага шу маҳкаманинг собиқ
ходими Аспан-извошдан*

АРИЙЗАНОМА

Мугузинг қайилгур Адовлип Гитлер қизил Масковга лашкар тортмасдан бурун ҳозир сан бошқариб турган ана шу маҳкамада салкам уч йил извош минганман. Буни сан билмайсан, раҳматли отанг биларди буни. У киши ўша пайтларда идорамиз яқинидаги мискарлик дўқонида тирикчилик ўтказарди. Гоҳида унга извошимни ювдириб, мўмай чойчақа берардим, шунда у «санга мандан қайтмаса, болаларимдан қайтсин», деб дуо қиларди. Фаришталар омин деган экан, мана, энди санга ишим тушиб турибди.

У вақтларда извош миниш ҳозир шопирлик қилишдан ўн чандон оғир, юз чандон масъулиятли эди. Энди ҳамма йўллар асфал, мошинага ёғни қўйиб, искўрисини тўғри урсанг, айтган жойингга ғувиллатиб элтиб қўяди. Ман извош миниб, итнинг кунини кўрмадим, мундоғроқ бўлдим. Байталлар қари, ем-хашак танқис. Бунинг устига, Маҳрамбойваччадан тортиб олингандан кейин яна ўттиз ташкилотнинг дарвозасини кўрган манжалақи извош кунда бир ишқал чиқариб туради дегин. Отбоқарам, извошчиам, слейсариям ўзим.

Бир куни десанг, қизим, райондан трактўрларнинг катта хўжайни кепқолди. Мошинасидан тушди-ю, келинаянгга бор, деб шопирини изига қайтарди. Бошида тўнғизтери шапка, қўлтиғида лўлаболишдек попка, белида наганбоп тасма, оёғида кавалериска хиром. Раисимиз тиззалагудек аҳволда бориб, қўш қўлини узатган эди, у бурун жийирганича иккита бармоғини чўзди. Бошқалар-ку, атрофда эмаклаб юришибди.

Ана шундай мартабали одам ҳам ман рўлавоё бўлган извошга чиқиб ўтирди. Ёнида раисимиз. Улардан буйруқ олиб, байталлар бошини «Байналминал» калхўзига бурдим. Ўша даврдаги йўллар яёв юрганниам ичак-чавоғини аралаштирадургон аҳволда эди. Қирчиндаги туяўрқач йўлдан лўки-лўк бораётганимизда, извош хунасанинг орқа ғилдираги чиқиб кетса бўладими. Ана томоша-ю, мана томоша. Аввал меҳмон ағдарилди, кейин хўжайиним. Хайриятки, раисимиз ўша куни ичмаган экан, хушёрлик қилиб, вақтида бошлиқнинг тагига кириб олди.

Қарасам, иш чатоқ. Бошимни суянчикқа уриб қонатдим-у, чалаўлик одамдай миқ этмай ётавердим. Раис ўрнидан туриб, бурнидан лой қоқди. Катта хўжайин гандираклаганича келиб, ерда ётган ғилдиракни тепди, «хе балонингга фалоним», деб сасиб қўйди. Бир кўзимни қия очиб, барини кўриб турган бўлсам ҳам, ўша сулайганимча миқ этмадим. Шунақа қилмасам бўлмасди, замон нозик эди. Бошлиқлар истаса, янгироқ дўппи кийганиам кулоқ деб, кўзи олароқни халқ душмани деб, сургун қилворишарди...

У даврдаги гапларни гапиравурсанг, жабру жафонинг поёни йўқ. Ҳартугур, мақсадга ўтайлик, қизим. Қариганда бошпанага зориқиб, раотнинг шундоққина ёнига тўққиз тўсинли бир хужрача қурган эдим. Пойдеворига минг дона куйдирилган ғишт босиб, синчига тўрт арава ёғоч, деворларига беш мингта гувалак харжладим. Ёлғизқўллик курсин, томни ёпишга келганда, ҳамёним бужмайиб қолди. Агар малол келмаса, оғир замонларда ижроқўм юмушларига камарбаста турганимни ҳисобга олиб, томимни истандартнўй тунука билан ёпиб берсанг. Баҳонада, том ёпадургон усталарга ҳукуматимизнинг меҳнатқашларга қилаётган одамгарчиликлари

хақида гапириб, уларни сиёсий томондан анчагина пухталаб қўйган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: ижроқўмнинг собиқ
ходими Аспан-извош.

28 ийюн.

ҚИЗИЛЎРДАДА ЯРАЛАНГАН АСКАР ЁКИ БЕШИНЧИ АРИЗА

*Район ваянкаматининг каттакони
патпалқўмник Иван Назаринга собиқ
прўнтавой саллот Аспан-ярадордан*

АРИЙЗАНОМА

Издаравия жилаю, тавариш камандур! Мани танимасалар, таниб қўйсинлар – собиқ прўнтавой саллот, ҳозир маҳаллада ўзига яраша обрў орттирган бир граждон ўзларига хат жўнатиб турибди.

Ман десангиз, уруш бошланган дастлабки кунлардаёқ ижроқўмдаги ишимдан тезда бўшаб олиб, қачон армияга чақиришаркин деб, жоним ҳалак кутиб юрдим. Ҳар куни пўштачининг ёқасини ғижимлайманки, манга повуска борми, деб. Ахийри қаторга қўшишмаганидан қаттиқ ўпкалаб, кезаргонлик қилмасам бўғилиб ўладургон даражага етдим. Кейин билсам, уйдан чиқибман-у, орқамдан повуска келиб, ман гўсхўрни доғда қолдирибди.

Саёҳат – ўз йўлига. Очдан ўлмаслик учун йўл-йўлакай мардикорчилик қилишгаям тўғри келди. Шу тариқа, йиллар ўтганини билмай қолибман. Бир куни мани Марғилонда тутиб олишиб, сан дизертурсан дейишса бўладими? Ким дизертур деб, улардан баланд сапчиган бўлдим. Сан қўлимга аптамат бер-чи, ман ўша пашистни нима қиларкинман, дедим. Қани, кўрамиз-да, дейишиб, аккашни урушга жўнатишди.

Вағўнда кетяпман-у, бировнинг қовунпоясига қапа тиккан душмонни ўйлаб, зардам қайнайди денг. Отангдан қолган ўрмонингда кўзиқоринингни йиғиб юравермайсанми, зоти паст, деб куюнаман. Тўғри-да, тили бошқа юртда пошшо бўлганингдаям, барибир силқиндилегингча қолаверасан.

Ман аламзада қачон прўнтга бориб бўмбабоз самолёт минаркинман деб, вағўннинг томида бетоқат боряпганимда, хачирдан тарқаган паравўзимиз Қизилўрдада таққа тўхтаганича туриб қолди. Бир темирйўлчи мастравойдан: «Што такўй, вей?»- деб сўрадим. Мастравой илжайиб қўйиб, «твой уже апаздал», деб ўтиб кетди.

Қарангки, краснўй армия биз кетаётганимиздан беҳабар яна қаттиқ урушга кириб, Гирмоннинг пойтахтини кўққисдан олиб қўйибди. Душмонга осмондан бўмба ташлаш ман шўрликка насиб бўлмади.

Иккинчи томондан, саллотларимиз урушда ютганидан суюндим. Қопчикдаги ёнғоқларимни вокзолдаги мусофирларга арзонрок тарқатворақолай деб, вағўннинг томидан сакраганимни биламан,

шошилишда истрелканинг устига тушиб, оёкни тарашаёриш қилдим. Ҳушимга келиб қарасам, атрофим тўла дўхтир.

Хулласи калом, Адовлип Гитлернинг аҳмоқлиги туфайли соппа-соғ оёғим уч жойидан дарз кетиб, иккинчи грубий инвалит бўлиб қолдим. Аммо, бекор ётгим келмай, мана неча йилдирки, бозор-учарларга жамоатчилик асосида аралашиб, совет меҳнаткашларининг ҳожатини чиқариб юрибман...

Майли, муддаога ўтайлик. Ман нотавон равотнинг шундоққина ёнига тўққиз тўсинли хужра солиб, томига истандартнўй тунука босган эдим. Хужранинг олд томони очик, атрофида дераза йўқлиги туфайли баайни гаражга ўхшаб қолди. Агар малол келмаса, ҳукуматнинг бус-бутунлиги йўлида чап оёғимни пачоқлаганимни ҳисобга олиб, ман ватанпарварга битта «Запарожиз» деган лўккавой мошинани раҳматнома қилиб беришингизни сўрайман. Баҳонада, ана шу мошина билан бошқа районлардаги бозорларга етиб бориб, давлатимизнинг прўнтавойларга кўрсатаётган катта ғамхўрликлари тўғрисида даллолу харидорларга гапириб берган бўлардим.

Сиздан ёрдам кутиб: собиқ прўнтавой саллот
Аспан-ярадор.

4 август.

РАЙСОБЕСГА ПЎПИСА ЁКИ ОЛТИНЧИ АРИЗА

*Райсабзининг бошлиғи Алайдин Салайдининга
ҳукумат учун катта хизматлар қилқўйган
Аспан-ветерондан*

АРИЙЗАНОМА

Ман ким – қишлоқда биринчи кашшоф, биринчи камсамўл бўлиб юриб, кейинчалик «Қизил чойхона»га мудирлик қилиб, ундан сўғин қишлоқ ижроқўмига масъул ишга ўтиб, охири Гирмон урушидан фахрий чўлоқ бўлиб қайтган юртпарвар инсондурман.

Замон ўзгариб, домлалар қўлига адабчўп олмайдургон бўлгандан кейин ҳам, талай батракваччалар мактабга боришдан безиллаб юраверди, Шўрога зехни ўткир, китоб кўрган кадрлар зарурлигини қишлоқда биринчи бўлиб ман тушундим. Қўйлагим йўқлигини баҳона қилиб ўтирмай, эгнимга ўз ихтиёрим билан қоп кийиб, ўқишга қатнай бошладим, кашшоф бўлдим. Ана ундан сўғин, бошқа болалар мандан ўрнак олишди.

Ман камсамўл бўлган пайтларимдаям давр бежо эди, иштонбоғингни попуги қизғишроқ бўлса, сани болшибекка чиқариб, уйингга ўт қўядургонлар топиларди. Қўйнидаги носқовокни юрак дегучилар ўзича ғўдайиб юраверсин, гапни мандан эшит, ука: мана санларга културной ревалутся дедим-у, қишлоқда биринчи бўлиб шапка кийдим. Энди бошга тушган кўргилардан сўрасанг, онам оқ қилмади-ю, мундоғроқ бўлди, Идрис қори каминани нималар деб сўкканини очик ёзадургон бўлсам, уятдан қоғоз қизаради.

«Қизил чойхона»га мудирлик қилган вақтимда давлатга янада кўп фойдам тегди. Орқамиздан ола боқиб, пинҳон жағ силаб юрган контурлар ҳалиям топилиб туришига қарамай, ман Маркс бобойнинг жўрнолдан қирқилган суратини чойхонанинг тўрисига илиб кўйишдан кўрқмадим. Бундан ташқари, ҳар хил газеталарни хонтахталарга ёйиб, ташвиқот ишларини авж олдирдим.

Кейинчалик мани қишлоқ ижроқўмига масъул ишга ўтказишди. Ижроқўм раиси иккаламиз извошга чиқиб олиб, кечани кеча, кундузни кундуз демай, калхўзма-калхўз изғиб юрардик. Пахтани ўтга бостирган ялқовлар билан ўша жойнинг ўзида ёкалашиб қолардик. Чунончи, бундайларга ҳайфсан бериш учун мажлис чақириб ўтиришга вақтимиз йўқ эди.

Тобора обрўйим ортиб бораётган бир пайтда, Гирмон пашистларининг лашқари карнай-сурнай билан устимизга ёпирилиб келаётганини эшитиб, уларни бағоят ёмон кўриб қолдим. Белни қирқ жойдан тугиб, ишимдан шартга жавоб олдим. Э пашист, санки ўзинг ёмонликни бошлабсан, энди мандан хафа бўлма, деб дабраволиска бўлиб урушга кетдим. Оёғим синса ҳам, юрагим бутун қолиб, енгилмасдан қайтдим.

Сан нимани кўрибсан, ука? Омадинг бор экан, яхши замонда туғилиб, бахмал кўрпада катта бўлдинг. Мактабдаям, институтдаям сани текин ўқитиб, тагинга пуржинали курси бериб кўйган экан, давлатга раҳмат дегин. Ана шундай давлатни қуришга жонини тикканлардан биттаси ман бўламан...

Муддаога ўтадургон бўлсак, кўриб турганингдек, эл-юртга кўп фидойиликлар қилган рустамзодаларданман. Йўқса, манга бепилиска гараж қуришиб, бунинг устига, ғойибдан «Запарожиз» мошинасини бериб кўйишмасди. Сан ана шуларни ҳисобга олиб, манга бериладургон пенсияни ошириш чорасини кўр. Ҳозирча, вилоят аҳамиятига молик деб расмийлаштирсанг ҳам майли, республиканикени кейинроқ гаплашамиз.

Сандан ўн кун ичида жавоб олмасам, устингдан тепароққа ёзишга тўғри келади. Пухта ўйлаб ол, ука.

Сандан жавоб кутиб: ҳукумат учун
катта хизматлар қипқўйган Аспан-ветерон.

30 декабур.

1977-1979 йиллар.

СОТТИ САТАНГ ҲАЁТИДАН

ЧОЙХОНАДА

Буёққа ўтир, гражданин Абдукарим. Пажалиста, нондан ол. Ие, сеники каймоқли патирми? Нў, нў! Қани, ўшани ушатгин-чи бўлмаса.

Хў-ў-ш, тракторингда ҳалиям далаларни гуллаиб юрибсанми? Филтрни тез-тез янгилаб турсанг бас, мотор эшакдай ишлайверади. Вот, асосий масала қаерда!

Техникани сувдек биламан, ўттизинчи йилларда МТСга¹ директор бўлганман. У маҳалларда колхозларга трактор берсак, оёғимизнинг тагига туя сўйишарди. Биз туяни еб тамомлардикки, тошбақанамо тракторлар десанг битта картани шудгордан чиқаролмай хуноб қиларди.

Даже, қирқинчи йиллардаги тракторларниям ҳафсаласи сустроқ эди. Ўзи техниканинг аҳволи нима-ю, улардан тўғри фойдаланмагансан деб, мендек одамни ишдан уришди. Шуми собиқ кавалерисга оқибат дедим-у, юқорига қаратиб хат юмалантирдим. Анча урди-сурдидан кейин, колхозга раис бўлволдик.

Ақлли одамнинг душмани кўп бўлади, эллигинчи йилларда пайт пойлаб туриб, яна тагимга сув қуйишди. Бош табелчиликка тушдим. Аммо, шуниям кўришолмади, ичасан деб бўйнимга айб қўйишди-я. Энг прастўй баҳона, тўғрими? Агар ичмаганимда, чекасан ёки бошқа нарса қиласан деб ковушимни тўғрилашарди барибир.

Хўп, харашў, айбимиз ҳам бор деяйлик. Хўш, мен билан сени тергайдиганлар ўзлари ичишмайди деб ўйлаяпсанми? Ўхў-ў-ў, ўзлари бундан баттар ишларниям қилишади. Масъул постларда ишлаганман, ҳаммаси тирноғимнинг устида. Ҳамма гап шундаки, ўша қалбаки покизаларни палахмонга солиб ирғитиш учун ҳозирча етарли фактимиз йўқ.

Агар заметка қилиб юрган бўлсанг, кейинги пайтда ўзимизга ўхшаган ватанпарварлар четда қолиб, замон шоирники бўп кетди – сатрига қараб пул ишлашяпти. Тунов куни почтага кирсам, қўшнимнинг тўққизинчида ўқийдиган муштдеккина қизи битта каптансяни узатди-ю, давлатнинг бир неча сўм маблағини ўзлаштириб кетди. Суриштириб кўрсам, бу зумраша ўнинчида ўқийдиган ўспиринларга атаб шеър ёзиб тураркан. Ана сенга тараққиёт!

Почтадан чиқдим-у, тўғри магазинга кириб, учта қалам, ўнта дафтар олдим. Ҳеч шеър ёзиб кўрганмисан, гражданин Абдукарим? Ёзиш-ку чепуха, энг қийини уни публикация қилиш. Газетачилардан таниш орттирмасанг, ўлсаям босишмайди, вассалом. Вот, асосий масала қаерда.

Район газетасига кечанинг ўзида тўртта ғазал олиб кирдим. Бирини ўпоқ, бирини сўпоқ қилишди. Қани энди, шунақада поччанг газетада ишласа-ю, ёзганларингни опанг орқали узатиб тураверсанг.

Бошингни ортиқча кампасир қилмай, яхшиси, ғазалларимдан биттасини сенга ўқиб берақолай. Алангламай, бўёққа кулоқ сол:

Қора қошинг бурнингда туташибди-ку, вой-дод,
Причўсканг ўзингга ярашибди-ку, вой-дод.

Осмондаги турналар жойида таққа тўхтаб,
Сув тагидан бақалар қарашибди-ку, вой-дод.

---

¹ 1. МТС – машина-трактор станцияси.

Сотти Сагатович Суннатовни адо қилма,
Бошқа ошиқлар бирлашибди-ку, вой-дод.

Ўзи лўнда, мазмуни жудаям чуқур, тўғрими? Газетадаги буйракатга шуям ёқмади. Янглишмасам, кейинги вақтда у мени вапше кўролмайд боляпти. Чунки, ўзи бундан ўтказиб ёзолмайди-да.

Шунақа ноҳақлик қилишаверса, бир кунмас-бир куни ёзишни шартга тўхтатиб қўйишим мумкин. Хўш, унда нима бўлади? Газетачиларга қолса-ку, битта шоирнинг камайгани фойда. Лекин, одамлар-чи? Шўринг қурғур оддий одамларга мендек ғазалхонни ким топиб беради? Вот, асосий масала қаерда.

Нега бунақа бетоқат бўляпсан? Ғазалнинг мағзини чақолмадинг шекилли, гражданин Абдукарим? Хижолат тортмай қўяқол, сен-ку тракторчисан, бунақанги маънодор ғазални ҳатто биринчи класс шофёрларингга дарровда тушунавермайди.

Ҳа, айтгандай, ўзинг ҳам шофёр бўп кетмасайдинг. Машинада кўп пахта териб, мукофотга «Жигули» олганмишсан? Маладес, эшитиб хурсанд бўлдим. Биз отда чопиб юриб шундақа ажойиб замонни қуриб қўйдик, сенлар даврни суравер энди.

Машичанг шу атрофдами ўзи? Оёғини кўриб қўйсак, қалай бўларкин? Ғир этиб пивохонага борамиз-у, бир-иккитадан қурушкани бўшатиб, баҳонада машинаниям ювган бўламиз. Рулдаман десанг, майли, сени улушингниям ўзим оламан. Энг муҳими – пиво тугаб қолмаган бўлса бас. Вот, асосий масала қаерда.

КЎЧАДА

Ўв, гражданин! Граж... Ғассолвоймисан? Мўйлов муборак бўлсин. Зўрға танидим. Хиёл қори дастлаб соқол қўйганида, ити таниёлмай, илгидан олганди.

Вапше, менам сени ёшингда мўйлов қўйганман. МТСга директор эдим ўшанда. Ҳалиям қора экинга сувчидирсан? Ничево, ука, баридан муҳими – тани сихатлик. Вот, асосий масала қаерда.

Қўлинггаги сўмкадан хулоса чиқариш мумкинки, магазинга қараб кетяпсан. Танлаган йўлинг тўғри, кутубхонаю дўконларга тез-тез бориб, халқаро аҳвол билан ички савдони кузатиб туриш керак. Мен дунёни кўпроқ телевизўр орқали пайпаслаб бораман. Яқинда бир аперис... то ест, атейис бола чиқиб, баъзи таниқли авлиёлар ҳам уч-тўрттадан хотин олган, дейди. Значит, улар анча ошириб юборишган. Мана, биз ҳатто колхозга раис бўлиб, икки марта чимилдиққа киришга зўрға ҳаддимиз сиғди. Учтинчисига оғиз очганимизни биламиз, фирқалик билетимиз «пир-р» этганича марказга учди. Анча-мунча дон сепиб кўрдик, қайтиб келмади.

Ўшанда кимга киннам кирганини топ-чи. Ўтган йили буғдойингни қайси чумоли ўғирлаганини топсанг топасанки, бу ипнинг учига етолмайсан.

Бўпти, ўзим айтақолай. Ҳозир тепангда бармоқ сараклатиб турган Зайтун Ғирдавсовна у маҳалларда орқамдан пизиллаб юрарди. Илжайма. Бугунги аҳволимга қарайсан-да? Ошиқлигимдаги туришимни кўрсанг –

хиром этикдек тарсиллайман. Гиламга оёқ артиб, қопдан ҳамён осган даврларим. Зайтун опангни сўрасанг, маданият уйида биринчи нўмерли ўйинчи. Айниқса, «Тановар»га йўрғалаганда, поездни релсидан чиқарворарди.

Холадимга¹ етдим деганимда, севгим хазон бўлди. Пешанамга шу таннознинг портрети чизилмаган экан, ука.

Ўша фожиага атаб бир шеър қоралаганман. Мен ўқиб берай, сен кўлингга рўмолча олиб эшитиб тур.

Қулоқ сол, эй Зайтун отли санаммў-ў, санам,
Кўпни куйдирдинг, ёндим менаммў-ў, менам.

Бу оламда ўзим лойиқ эдим-ку васлингга,
Заказнўйдек менбоп эдинг сенаммў-ў, сенам.

Сотти Сагатович Суннатовга энадек табаррук эдинг,
Бизни айирдилар... Вой, энаммў-ў, энам!

Маладес, гражданин Ғассол, дийданг қаттиқ экан, йиғламадинг. Юрагинг ғиппа ушлаб қолишидан кўрқиб турувдим. Чунки, буни хотинимга ўқиб берганимда, қориб турган хамирага боши санчилганича қимирламай қолувди.

Тақдир экан, Сотти аканг Мажнунликка ярамагандан кейин, Зайтун опанг ҳам Лайлиликни йиғиштириб, депутат бўпкетди. Баттол раҳбарлар шундай нарсани ишлатиб қаритишди. Менга текканда, уйда бўрсикдек бўлиб, кашта тикиб ўтирарди. Вот, асосий масала қаерда.

Сени нега тўхтатдим ўзи?

Ҳа, айтгандай, агар магазинга кетаётган бўлсанг, кичик бир хизмат бор. Қоғоз тугаб қолиб, эрталабдан буён ўзимни қаерга осишни билмай юрибман. Ке энди, дардимни олгин, ука. Ортган майда пулингга тўрттагина дафтар опкелиб берсанг, шеърхонлар келгусида сенга завўтнинг мўрисидек ҳайкал кўйишади. Кўркма, ҳақингни еб кетмайман. Биронта ғазалим босилса, гонорардан узилиш бўпкетармиз...

Нима деддинг? Медпўнкта кетяпман? Нозикроқ жойингга чипқон чиққандир-да? Ие, баданингга эшакем тошган бўлса, медпўнкта бало борми? Кечаси оғилхонага кириб, этагингда эшака ем берсанг, тошмаларинг уч кунда қайтади. Мабодо, эшак топилмаса, майли, унда дўхтирга бор.

Между прочим, Хиёл қорига учрашсанг ҳам бўлади. Дами ниҳоятда ўткир – «куф» деса карни тузатади, «суф» деса соқовни.

Ҳой, шошмай тургин...

Э, бор-е, билганингдан қолма-е! Аслида-ку, сенга ўхшаганларга нутқимни хор қилмаслигим керак. Лекин, анқов гражданиларни кўрганда, «Э, хўш!»- деб кўйиш шоир халқининг бурчи. Вот, асосий масала қаерда.

---

¹ Фарғонада ЗАГСни холадим (хохладим) ҳам дейишади.

РЎЗГОРДА

Шундоқ қилиб, хотингинам, паловниям урволдик. Байрамингга путур етмасин деб, тузи пастлигини айтиб ўтирмадим.

Қанақа байрам деганинг нимаси? Биласан-ку, ҳар пайшанба-бозор уйимизда шеър базми...

Қаёққа, хов? Ҳе, тезда рангинг ўчмай ўлгур! Қимирлама деяпман! Нима, битта ўзимга керакми ижодим? Сен паразитлар маърифатли бўлгин деб, кечаси билан қиличнинг тиғида юриб чиқаман. Дорбоздан фарқим шуки, у оёқдан тойиши мумкин, мен тилдан. Ўтир яхшиликча! Қани, эшитмай кўрчи!

... Ҳа, гап шундоқ бўпти, гражданин хотин. Майли, хоҳласанг паркувга ёнбошла. Аммо, пинакка кетсанг, хафа қиламан. Капгир қозонда-ю, шоир мухлислар орасида истарали. Вот, асосий масала қаерда.

Бурноқ кунни нега қорним ғижимлади, биласанми? Ўшанда Бўстон чўлоқ бир арбузни «ёр-ёр» билан кўтариб кепқолди. Гузарда бўғизлаб едик. Кечаси азобини тортгандан кейин билдимки, пўчоғидан уруғигача ғирт дори экан. Мана сенга электропикация плюс химизация!

Ана шундан тажангланиб, передавўй гражданский руҳда ўткир нарса ёздим. Чойни хўриллатмасдан, кулоқни динкайтир.

Магазинга келибди арбуз, э маладес,
Сотибди уни Назар кўккўз, э маладес.

Битта арбуз олиб сўйсак, ғиж-ғиж селитра,
Кўркмай едик қип-қизил туз, э маладес.

Сотти Сагатович Суннатовга иситма чиқди,
Келақол, дўмбоқ дўхтир қиз, э маладес.

Эснама! Эснама деяпман! Ҳа, эсизгина шеър. Сенларга «Сўнгги ахборот» ҳам ҳайф. Энди билдимки, тўртта хотин олганлар тўғри қилган экан. Охири биттаси эслироқ чиқади-да.

Ҳалиям кечмас, мени шунақа хўрлайверсанг, бошига китоб қўйиб ухлайдиганини ахтариб, шартта уйдан жилвораман. Кичкина шу қишлоқда янги Амирийни етиштирган худо, водий бўйича бирорта Нодираниям яратгандир.

Воҳ, пешанам қурсин! Адабиётни-ку эчки карамни билганчалик биласан, ҳеч бўлмаганда, девонимни оққа кўчиришни эпласанг экан. Ўзингга маълум, почерким анча бепардоз. Адабиёт газетасига шеър юборсам, уёқдан хат келди: «Чизиб жўнатган расмингизга тушунмадик», деб. Бошқа газетадагилар бўлса: «Бизга атаган нарсаларингизни рус алфавитида ёзинг», дейишибди. Худди оламда ўзбек алфавитиям бордек гапиришади. Охирида битта машқимни Бухалчанинг неварасига диктўпга қилиб, «Ёш куч»га қаратиб ҳайдадим. Кўп ўтмай: «Шеърингизни олдик, лекин ёшлар ҳақида бўлмагани учун қолдирилди», деган жавоб келди. Хатни ўқиб, суюниб

кетдим – юборган нарсам шеър эканлигини ниҳоят тан олишибди. Шеърим борлиги исботландими, демак, шоирман. Вот, асосий масала қаерда.

Мана, талабларингга биноан деб, ўша жўрнолга мос ғазал битиб кўйдим. Бунисиниям яйраб эшит.

Бир камсамўлкани севдим, суқланиб турсам турай,
Уйланиб, яхши йўлга шу қизни бурсам бурай.

Оҳ дедим, сўнг воҳ дедим, фортичкадан бир боқ дедим,
Мактабнинг деразаларига мўралаб юрсам юрай.

Ишқ йўлида таваккал қил, Сотти Сағатович Суннатов,
Шартга этикни чўткалаб, камсамўлга кирсам кирай.

Ву, паразит! Ву, паразит! Хуррак отяпсан-ку! Тумов-пучқоқлигингни пеш қилма. Нима, оддий бурун тортишни хурракдан ажратолмай қолдимми? Ижодкорлар айн моментда любой нарсани пайқайди. Ҳе, бамаза чопончангдан ўргилдим!

Бизга жуда увол. Шоир зоти борки, шўрликни сенга ўхшаган зимистонлар гумдон қилади – гоҳ юракни кемирасан, гоҳ асабни. Мен дастингдан ҳалок бўламан, сен ажали билан кетди деб дезинформация тарқатасан. Ўлимдан-ку кўрқмайман, аммо келиб-келиб сен попишакка қурбон бўлганим алам қилади. Ҳаром ўлганга яраша, Амирий ошатган ошдан тикилиб ўлсанг-да. Вот, асосий масала қаерда.

РЕДАКЦИЯДА

Ҳа, бетгачопар, ҳалиям абадий ходим бўлиб ўтирибсанми? Номни жуда топиб кўйишган-да, мингта шоир газетангда шеърини чиқаролмай ўлиб кетади, сен юз йил шундай тураверасан.

Сенда инсоф борми ўзи? Душанба куни ташлаб кетган шеъримни сешанбадаёқ конвертга тиқиб, уйимга жўнатибсан-а. Жиғилдонни ўйласам, олдингга келиб ўтирмасдим, шеърхон гражданиларга куйиндим. Чунки, санъат – халқники. Вот, асосий масала қаерда.

Мана, ёзган хатингни қара, хўрозқанд ўрашга арзимаиди. Яна «Ўртоқ» деб бошлабсан. Сендақаларга ўртоқ бўлиш уёқда турсин, аталахудойигаям бирга бормайман.

Гапни чўзмайлик, менга чесний айт, давлатимизга дўстмисан, ё ички контурмисан? Қайта қуриш ҳақидаги шеъримни мажақлаш учун осмондан парашўтсиз ташлабсан-ку. Буни бошқатдан бир эшитиб кўргин, актуваллик бундан ортиқ бўладими?

Ноқулайдир тўпалонда молга ўхшаб четда туриш,
Турғунликка қарши бирдан эълон қилсам керак уруш.

Афсус, ҳалиям аёлларда ошкоралик етишмайди,
Мазмуни тўқ савол берсак, яхши эмас гапни буриш.

Бордир Сотти Сагатович Суннатовнинг бир орзуси,
Уям бўлса, товуғининг катагини Қайта қуриш.

Шундай пролетарский назм турганда, қандайдир Рангин Ғамгин деган боланинг таъзияга ўхшаган шеърини босиб юрибсан. Ўша шоиринг топган ваҳмагап шуки, бир содда деҳқон бутефоснинг тақиқланганидан суюниб, хориждан келтирилган бошқа заҳарнинг идишини ноғора қилиб чалаётганмиш. Шу ҳайрон қоладиган нарсами? Ҳаммага маълум-ку – нима, капиталистлар бизга заҳар жўнатмай, асал жўнатармиди?

Э, ўчир пописингни, олдинда одам ўтирибди. Ўзинг пўстакдан сал каттароқ районнинг рўмолчадек газетасида ишлайсан, бурнинг намунча булутда? Агар, областда ишлаб қолсанг, отанг пропускасини кўрсатиб гаплашаркан-да?

Ўчдими пописинг? Энди хушингни жамла, сенга ёқмаган манави ғазалининг мағзини ўзим чақиб берай.

Самалўтлар учиринди турганда тайёр лайлак, э-воҳ!
Бозорда картишка кам, подприлавкадир чойнак, э-воҳ!

Қоровулдан министрғача халқ мулкани талаб ётар,
Охири аспал кўчаларниям ташиб кетишса керак, э-воҳ!

Яна зўр гапларни айтардим, ажойиб жувон ўтиб қолди,
Сотти Сагатович Суннатовга беринг кўзойнак, э-воҳ!

Бир қарашда – кичкина асар, лекин камровнинг кенглигини қара: бўлар-бўлмас олимларга кесатик, сабзавотчиликнинг бугунги аҳволи, савдодаги найрангларни чўчимай фош этиш, ҳукумат раҳбарларини ташмачиликдек катта хавф мавжудлигидан огоҳлантириш ва ниҳоят гражданча пок севги таронаси.

Шундай нарсани тушунмай, «бу шеърни ўз-ўзига танқид руҳида қайта кўриб чиқишингиз керак», дебсан. Лоақал, «илтимос қиламан» десанг, тилиннга чечак чиқармиди? Бўйингга галстук таққандан кейин, юмшоқсўз бўлишга чидагин-да. Мана, бизда галстук йўқ, хоҳласак, айниб сўкинамитиз, хоҳласак, шапалоқ тортворамиз.

Ҳа, бўпти, ўша ўз-ўзини танқидингдан келиб чиқиб, баъзи шеърларда битта-яримта камчилик ҳам бор дейлик. Аммо, айна қаҳратон арафасида пелитон-ғазалимни брак қилишга қандай қўлинг борди?

Қиш кепқолди, фермаларни тузатиш керак, анқовлар,
Том билан ром бор-йўқлигини кузатиш керак, анқовлар.

«Ватандан сутни аяманг, ўртоқ сигирлар!» дебон,
Бузуқ деворни шиор билан безатиш керак, анқовлар

Сотти Сагатович Суннатов дер: сарёғ кутар шаҳарлик,
Ўзинг ема, уларга узатиш керак, анқовлар.

Яна афтингни тириштирасан-а. Ҳов, нега биронтанг Сотти Сагатовични тушунолмайсан? Айбим ўзимга хослигимми? Ҳаммага ўхшатиб ёзиш, ҳатто, пандавақи хотинимнинг кўлидан келиши мумкин. Жаҳонга чиқаман деган эркак шоир хотиндан баландроқ ёза олиши шарт. Вот, асосий масала қаерда!

ТҶЙДА

Саломимиз совға бўлсин мана шу тўйга,
Ўхшатинглар қариндошдан келган кўйга.

Икки дунёда камлик кўрмайин деганлар, бу шеърга гулдиратиб қарсак урсин.

Раҳмат, граждaнлар! Сизлардан илҳом олиб, шу маҳаллада шоирликка кўтарилдим, ҳаммага севимли бўлдим. Албатта, бундан хурсандман. Янаям грандийўзний ютуқларга эришишим мумкин эди, «нў» дейиш керакки, редакциялардаги «бўм-бўм»лар адабиётга сизчалик ақли етмайди. Вот, асосий масала қаерда.

Вақтнинг пириллаб ўтишини қаранг, МТСга директорлигимда Тўхтавой тушмагур кетмонсопидан йўғонроқ ўспирин эди. Колхозга раислик қилган давримда уни отбоқарликка олиб, меҳнатда тарбияладим, бош табелчилигимда иш ҳақини қонуний ёзиб бериб турдим. Натижада, болачақали бўлди. Мана, дўппи бир айлангунча, бугун кенжа ўғлига хотин олиб беряпти.

Тўхтавой бир хивич эди, хода бўлди,
Ёнига ва бўйига ўсиб, ота бўлди.

Фарзандлари кўпайиб борди, қиёс қилсак –
Бир кўчқору бир совлиқдан пода бўлди.

Қишлоққа маданият келиб, тўйда шеър ўқиш
Сотти Сагатович Суннатовга мўда бўлди.

Бунисигаям қарасак чалган граждaнлар муродига етсин.

Келинг, дўстлар, куёвбола билан келинчакни яхшилаб томоша қилайлик. Ана, иккаласиям бахтиёр. Чунки, ҳозир далада айни бригадирларнинг кетини кана чакқан давр бўлишига қарамай, бу икки ёш тўй баҳонасида кетмон чопиғидан қутулиб, камида уч кун чимилдикда жон сақлаб ётади. Буям бўлса, замоннинг бағри кенглигидан, ўртоқлар.

Бу ёшларга, айниқса, мен жуда ҳавас қиламан. Бинобарин, ўзим рўшнолик кўрмай ўсдим, одамга ўхшаб културнийроқ турмуш қуролмадим. Икки марта севишмасдан уйланганимни кўпчилик яхши билади. Учинчисига чин муҳаббат кўйганимда, кўйнимдан ёримни, чўнтагимдан партия

билетимни суғириб кетишди. Энди билсам, бу шахсан Сталин бошлаган игво экан, ҳозир ҳамма газета уни уриб ётибди.

Қора чакмонда келиб, тинчимни юлди правакация,
Ишимниям, ишқимниям расво қилди правакация.

Фабрикалар бўз ва чит ўрнига ғийбат тўқиб,
Растаю пештахталарга тўлди правакация.

Сотти Сагатович Суннатов ҳозирча саломатдур,
Ҳозирча сал гумдон бўлди правакация.

Қарсак чалган гражданлар ўлгунча омон бўлсин.

Э, раҳмат. Энди билдимки, ичиб ёзилган шеърни ичиб эшитган яхши. Ўзи базмни чапани хўрозларга чиқарган, саҳардан бомдодгача тирикчиликка тирмашганнинг бети қурсин.

Мана, Аспан атторни олсак, сақичу кўзмўнчокдан бошқани танаймай дунёдан ўтди. Оғир ётган вақтида рўмолчага тўртта беҳи тугиб, кўргани кирсам, кўзи осмонда, қўли картмонда. Аҳвол сўраганим сайин картмонни маҳкамроқ чангаллайди денг. Зора, гап қовушса деб, шеърхонликка ўтдим. Ўша ғазални эшитинг.

Гўр жудаям совуқдир, кафан юпқадир,
Гўёки қишда кийилган ёзги юбкадир.

Тупроққа кўмилиб ётасан ўзинг қалтираб,
Мункару Накир келар гурзиси ялтираб.

Оёғингдан дўзах томон судрашгани дам,
Сотти Сагатович Суннатовдан кутмагин ёрдам.

Шўрлик Аспан аттор картмонга илҳақ бўлиб, шундай касалбоп шеърни охиригача эшитолмай кетди...

Бас, болалар, бировнинг ўлгани айтилганда, қарсак чалинмайди. Бу – бир. Иккинчидан, тўйнинг кечқурунги қисмига аралашиб юришларинг унчалик шарт эмас. Агар мени деб келган бўлсанглар, майли, болаларга ёзганимдан битта ўқиб берай, кейин яхшиликча тарқалинглар.

Казбек тоғнинг чўққисида
Арчалар бор, арчалар.
Кенг ва озода боғчамизда
Дарчалар бор, дарчалар.

«Ура!» деб қичқирган боланинг иштончаси кўпаяверсин.

Баракалла, азаматлар! Илойим, мана шу куёв билан келингаям сиздақа чуғурчиқлардан бир галаси насиб қилсин. Ҳаммаси соғ-саломат улғайиб,

бири МТСга директор, бошқаси раис ёки бош табелчи бўлиб етишсин. Балки, биронтасидан ҳатто шоир чиқар. Аммо, муҳими бу эмас. Пажалуй, ишнинг катта-кичиги йўқ. Ишқилиб, ҳар ким касбини мендек севсин, мендек уддаласин. Вот, асосий масала қаерда.

АХЛАТХОНАДА

Салом бердик, кадрли гадой тўралар. «Район ахлатхонасига хуш келибсиз!» демоқчи эмасман, мақсадим – яхшиликча келишиб олиш, кўп эмас, кунига бир ярим сўм атрофидаги сарфимни кўтариб туришларингга тўғри келади. Вот, асосий масала қаерда.

Ҳа, пиёнистаман! Бир маҳаллар МТСга директор бўлган одам шу аҳволга тушиб қолдим. Аммо, минг афсуски, гадойчилик қилиш ҳозирги касбимга тўғри келмайди – шоирман.

У томонга, бу томонга қаранг-қаранг,
Янги йилнинг соатлари даранг-даранг.

Ёш-яланглар бангиларни чўчитишиб,
Осмонга мушак отишар варанг-варанг.

Сотти Сагатович Суннатовга улфат топинг,
Стаканни уриштирсин жаранг-жаранг.

Буни янги йил куни шахсан ўзим ёзганман. Ҳойнаҳой, Мирзақандни танирсизлар? Ана ўша безделник бунга гувоҳ.

Мени тўғри тушунинглар, гадой тўралар! Ҳар қандай даромаддан солиқ олинади, сизлар ҳам умумдават қонунидан чиқиб кетманглар, дейман. Нима? Солиқни участкавойга узатиб турибмиз, дейсизми? Нў-ў! Бу солиқ эмас, жаноблар, бу – чистий пора. Бу қонунпарварлик эмас, қонунбузарлик. Участкавойга орқа қилиб, мендан кутулмоқчи бўлганлар қаттиқ адашади – кўлимда қаламим бор, ҳаммангизни беспошадний фош қиламан! Билмасам экан, сизлар на урушда инвалид бўлгансиз, на меҳнатда. Бирингиз мастликда поезд билан тўкнашиб, оёқдан ажрагансиз; иккинчингиз киссавурликда оломонтепкига қолиб, букри бўлгансиз; бошқангиз пивахонада қаншарга шиша еб, кўздан ажрагансиз. Категорический огоҳлантириб қўяй, мен ёзган пелитонни редактордан қайтариб олишга бир ярим сўм пора ниҳоятда камлик қилади. Вот, асосий масала қаерда! Фаросатни ишлатиш керак, гадой тўралар!

Аё дўстлар, тополмадим серфаросат одамни,
Токи менга қуллуқ қилса кўрганда шляпамни.

Мендан кулар эркак-хотин маданиятни қилишиб хор,
Ваҳоланки, кител кийдим, бўйнимда галстук бор.

Безор бўлиб, маҳалладан олиб кетсам агарда бош,
Сотти Сагатович Суннатовни эслаб йиғла, эй қаламқош.

Бунисиниям шахсан ўзим тўқиганман, жаноблар. Текин эшитишга уялмайсизларми, шу шеърнинг ўзи бир ярим сўмга арзимайдими? Қолаверса, бештасизлар, бир ярим сўм ҳар биттангизга бор-йўғи ўттиз тийиндан тушади. Шуям пулми, гадой тўралар? Так что, паслик қилиб ўтирманглар.

Агар КПССнинг кейинги съездини матбуотдан кузатган бўлсангиз, юртимиздаги ҳар қайси граждандан бошқаларга ғамхўр, ҳамма билан аҳил, мухтожларга кўмакдош бўлиши зарурлиги уқтирилди. Бизга ўхшаган эски кавалерисларни қадрлаш кераклиги алоҳида таъкидланди.

Эй ветеран, нега бунча қовоғинг солингандир?
Балки инсоний ҳуқуқинг тўсатдан тортиб олингандир?

Папоқ кийиб қон кечдинг, ҳамма оғирликларга чидаб,
Алам қилар, ўша ботир нега бугун ялингандир?

Съездда янграган қарсақлар ҳукумат шаънига эрмас,
Сотти Сагатович Суннатовнинг сабрига қойил чалингандир!

Аҳвол шунақа, гадой тўралар! Бош оғриб, яна элликта отгим келяпти. Бундан чиқдики, тирикман. Бесфордонний дўхтирлар бўлса, энди ям ичсанг акончателний ўласан, деб бундан беш йил олдин мени кўрқитишга уринишган. Йўқ, биз ўлмаймиз, аксинча, биз ҳали кўпнинг бошига етишимиз мумкин. Бунга шароит туғилса бас. Вот, асосий масала қаерда!

1980-1988 йиллар

МИРЗАҚАНД НАЙНОВНИНГ ҲАСРАТЛАРИ

1. ГЎЛАХЛИКДА

Хотинга ёлчимадим, ошна. Биласан, устимга шолча ёпинсам, беқасамдек ярашадиган суксурпўрма йигитлардан эдим. Пандавоқилигимни қараки, келиб-келиб, ана шу пучданакка илашибман. У билан ўнта кўрпа йиртиб, битгаям бола кўрмадим. Ҳеч бўлмаса, қиз-пиз туғиб бергандаям, сен ғарибларга атаб каттакон бир ош дамлардимки, уни товоққа боссак, устидан ит сакраб ўтолмасди.

Буниси етмагандек, у падари қусурнинг жаҳли ўттиз қопу, нози қирқ лаган дегин. Ўтган пайшанбада итфеъллиги ниҳоят бошига етиб, эрим деса оғзи тўладиган мендек шоввозидан айрилиб қолди. Энди дардини дуторга айтиб ўтиргандир.

Ҳамма ғалва Эсон-эчкининг тўйидан бошланди. Арақ-винони шампаннинг устидан аралаш тортиб, пивани газак қилган эканман, бир пайт товонимдан иситма бошланиб, бошимдан ҳовур кўтарилди. Гандирақлаб

бориб, каллани биринчи учраган пақирга суқибман. Унга ортиб қолган қовурманинг сувини ағдаришган экан, бурнимга ёғ тикилиб, мўйловим кулоққа ёпишиб қолди. Пақирдан бошни суғурганимни биламан, атрофдаги болалар додлаганларича тўрт тарафга тирқираб кетишди. Шунда маҳалланинг оқсоқоли ёнимга келиб, «маҳаллий ҳукумат номидан буюраман, тўйдан дарров қорангни ўчир», деди. Тўйда ҳукумат нима қилади, деб ёқасидан олгандим, бир-иккита бўйни йўғон хай-хайлаб орага суқилди. Бўлмаса, ўттиз икки тишини рўмолчасига тугиб берардим.

Уйга азонталаш етиб борибман. Равотга суянволиб, хотинни бўралаб қақираман дегин, қани энди у хумпарвачча товуш берса. Шайтоним кўзиб, оёқдаги кирзавой билан дарвозани футбол қилвордим. Агар гўрни шунақа тепаласанг, минг йиллик ўлик мозорни ташлаб қочади.

Хотиним шанғиллаганича келиб дарвозани очди-ю, афти-ангоримни кўриб, ўсма чапланган қоши валасапеднинг рўлига ўхшаб қолди. Товушимдан таниб, ўзига келгандан кейин, ачитиб бир гап айтган эди, мен саситиб сўқишга тушдим. Шунда у аламига чидолмай, етти пуштимни безовта қиладиган шилтароқ бир қочирик қистирди. Ана энди аккаш енг шимарайин-у, сен томоша қил. Обжувознинг шоли янчишини кўрганмисан?

Ўша тўпалондаёқ хотинни тўққиз талоқ қилиб, шартта уйни ташлаб кетдим. Шу-шу, яримхаластўйман. Бахтимизга ота-бувамиздан қолган чойхоналар боракан, номардга мухтож бўлмай, буқадек лорсиллаб юрибмиз.

Қани, менга айт-чи, бошлиғингдан юқорироқдаги хўжайинларгаям буйруқ берворадиган каттаконинг бир кунда неччи маҳал палов ейди? Пичоғим гаровдаки, ўшанинг ҳам кунига икки маҳалдан оширолмайди. Чойхонада қайнаган қозон борки, ундан бир коса чўтал оламиз. Менга ўхшаган экстраклас качигарлар магазинда елкалиг-у, бозорда таламон.

Яшаш дегани манагинақа бўпти, ошна. Сенам юрибсан-да хотинга калиш ахтариб. Хў, кўзингни оч, галварс, беш кунлик дунёда ойликка ишлаб нима қиласан? Сен нотавонгаям туманда бирорта чойхона топилиб қолар. Қўйворсанг-чи ўша бедаво хотинни.

2. ҲАП, СЕНИМИ, СИЧҚОН

Илонпадар хотин билан орани очиқ қилганимдан кейин Мўсақўзининг чойхонасида гўлахлакка ўрнашволиб, туппа-тузук яшаб юрувдим. Санстансия деган ножинс идоранинг инспектури ишнинг белига тепди. Дурустроқ ювинмагансан деб, мени бехос ишдан уриб ташлади-я.

Таъбимга тўғри келадиганроқ жойлардан иш суриштириб кўрдим. Сабзавот базасига борсам, ошқовоқ омборининг қоровуллиги бор, дейишди. Унақа жойда ишлаш итимга ор, мушугимга номус.

Охири туман ижрокўмидаги бир танишимнинг олдига бориб, аҳволни тушунтирдим... Танишинг ким дейсанми? Ўртоқ Ҳожиматов деган одам бор ижрокўмда... Ие, уни биласанми ҳали? Гапинг тўғри, ҳозирча қоровуллик қияпти.

Хуллас, бориб аҳволни тушунтирдим. У десанг, хитойча пиёладаги чойни хўриллатиб, тумандаги ҳар хил идораларга бирма-бир телепўн қилишга тушди. Бу ёқда мен унга қараб, «олифтачилигингдан ўргилдим,

гапингни икки пулга оладиган аҳмоқ ҳам бормикин», деб ичимдан тугиниб ўтирибман. Бир маҳал у турупкани «шақ» эткизиб жойига қўйди-ю, «қўл остимиздагилардан биттаси сени ишга оладиган бўлди», деб қолди.

– Эски ўзбек ҳаммомининг бир бўлагиди сичқонларга қарши курашадиган идора очилган, – деди у. – Тўғри ўша жойга бориб, бошлиғига учрашасан.

Ҳаммомга бориб, сичқон ўлдирадиганларнинг бошлиғини суриштирдим. Тепасига «Хотинлар учун» деб ёзиб қўйилган эшикни кўрсатишди. Оёғим тортиб-тортмай ичкарига кирсам, башанг кийинган истарасиз одам тамакини буруқсатганича телевизўр кўриб ўтирибди. Салом берган эдим, у худди ўртамизда божачилик бордек, менга ўқрайиб туриб: «Мирзақандмисан?» – деб сўради. «Ҳа, Мирзақандман», дедим. «Сен ариза ёз, мен қўл қўяман», деб қоғоз-қалам узатди.

Отамизнинг дуосини олганаканмиз, мана, бир юмаланиб, масъул ходим бўлиб қолдик... Бунақа илжайма, давлатнинг ишига аралашган одам борки, ҳаммаси масъул.

Янги касбнинг сирлариниям аллақачон липпага қистирдик. Қиладиган ишим – у идорага бориб, полнинг тешигидан дори юмалатаман, бу омборга бориб, кандикларни маргумушга тўлдираман. Ишқилиб, қўлимдаги қоғозга муҳр уриб беришса бўлди.

Бундан ташқари, баъзан тумандаги газета ёки радио орқали ташвиқот юргизиб, одамларни сичқонларга қарши қайраб турамыз. Байрамдан олдин «Халқ мулкани текин еб ётган кемирувчиларга ёппа қирон келтирайлик!» деган шиор ёздириб, марказий кўчага илиб қўйгандик, хўжайинлар уни дарров олдириб ташлашибди.

Уни қўй, буни қўй, қайси омборда нечта кандик борлигини ҳисоб-китоб қилиб чиқадиган тафтишчининг йўқлигига суюнаман. Тўққизта тешикка дори уриб, қоғозга тўқсонга деб ёзганингдаям, сен ҳақсан. Ҳар куни бир-икки ўрам маргумушни орттириб қоламан. Иккита хонадонга кириб, тўртта кавакка дори юмалатиб қўйсам, энг паскаши қўлимга бештакиликни тутқазади.

Уйингда сичқон-пичқон йўқми, ишқилиб? Ҳай-ҳай-ҳай, капгирдан бошқасини ғажиб бўлишди дегин? Тилиннга куйдирги чиққанми, хумбош, шуни менга олдинроқ айтсанг, ўлармидинг? Агар ҳамёнингда шамол ўйнамаётган бўлса, магазиндан дарров битта «Зубровка» опчиқ-чи. Кейин сичқонларни менга қўйиб берасан!

3. ИСТЕЪФО

Аҳвол сўраб нима қиласан? Кўриб турибсан-ку аҳволни. Икки ҳафтадан бери аравани куруққа чоптириб юрибман. Сичқон ўлдириш обрўйимга тўғри келмаслигини тушуниб, ўзим истеъфо бердим.

Гапимга ишонмаяпсан шекилли? Сабаби бўлмаса, тентак терақдан тушмайди, демоқчисан-да? Ростини айтсам, бир нарсадан машмаша чиқиб қолди-ю, шуни баҳона қилиб, шартта ишни йиғиштирдим.

Билсанг керак, пиллахонанинг орқасидаги кунгирадор уйда гўринг гуллагур Парпи партизонинг беваси туради. Садди хоним дейишади уни. Ўғли илмлироқ хотинга илакишиб, шаҳарда қопкетган.

Сичқонқирар идорага ишга кирганимдан икки ҳафтача кейин ана ўша бева мени туйқус кўчада тўсиб, ичкарига имлади. Уёқ-буёққа қараб кўйиб, орқасидан ҳовлига кирдим. Дардини суриштирсам, бечоранинг ертўласини сичқонлар чайқовбозор қилворишибди, дегин. Аямай, беш-ўн сўмлик маргумушни уриб ташладим.

Шу-шу, бир оёғим ўша хонадондан узилмай қолди. Мен маргумуш ёғдириб чарчамайман, митти ўғриваччалар жавон ғажишдан тийилмайди. Қандингни ур, деб кўяман сичқонларга. Садди хонимдан бели синмаган червонлар оқиб тургандан кейин, иш топилганига шукур қиласан-да.

Шунақа экан, ўша хониминг битта мушук боқса, Асакаси кетадими, дейишинг мумкин. Ишонмасанг, ишиб ўларсан, беванинг, ҳафсаласи келса, кўчқорни оладиган мушуги бор. Лекин, бўйнига лентир тасма бойлаб, кумуш ликопчадан сут ичадиган ўша бароқ, сичқон тутиш уёқда турсин, сен билан менга ўхшаганларни оёғида кўрсатади.

Бир куни ишдан келаётсам, Садди хонимнинг равати ёнида дўхтирмошина турибди. Хавотир олиб, ичкарига кирдим. Кирсам, хонзодадан тараган ҳалиги мушук каравотда сулайиб ётибди. Анави оқтепалик дўхтиринг мотамда-ю, Садди хоним хун-бийрон. Кипригимга туприк ёпиштириб, уларга секин биқин солдим.

– Мушук маргумушдан ўлган сичқонни еб заҳарланибди, – деди дўхтир.

Садди хоним менга ёвқараш қилган вақтда гапнинг пайнави лойқаланишдан кўрқиб, ростакамига йиғлаб юбордим. Беванинг кўнгли юмшади.

Дўхтир кетгандан кейин, кайф устида муллачасига чўкка уриб, мушукка кинна ёйишга тушдим. Мен киннани тугатдим-у, бароқваччаям асфаласопилинга жўнади. Ўзинг ўйлаб кўргин-а, ўлик мушукка пуржинали каравотда ётишни ким кўйибди? У ҳаромининг думидан ушлаб туриб, деразадан паррак қилдим. Шунда Садди хоним «маргумушдан ўлдирганинг етмай, шўрликни энди ахлатга ирғитасанми», деб акангни бўғизлагудек бўлди. Мен шилдирбош десанг, бевага таскин бермоқчи бўпман-у, «ёлғиз қолдим деб куйинмасинлар, Садди бону, мана, бизам сўққабошмиз» деб юборибман. Ана энди сурнайбозликни кўр. «Сен саёқвачча нимага шама қияпсан», деб нақ башарамга сачрайди дегин. Хайриятки, билагидан ушлаганим йўқ. Бунақалар бирпасда бўйнингга истатия илиб ташлайди.

Эртаси ишга борсам, хўжайиннинг турқи туман. Садди хоним унга кўнғироқ қилиб, эринмай астар-аврамни ағдарибди. Иззатнинг борида аризани ёзиб, тўнни елкага ташладим. Энди ўт ўчирадиганларга ишга кирсамми деб юрибман. Ухлаганингга қараб мояна тўлашади азаматлар.

Айтгандай, ўзинг қалайсан? Чўлга кетган гектарчи ўғлингдан мўмайроқ пул келгандирки, бурунни бир қарич кўтарибсан. Бунақа нарсани юлмаган номард. Манави тангага бир сўлкавой қўшсанг, «Портвейн»нинг онаси

ўпмаганидан беришади. Сурлик қилмай борақол энди. Ўзим кирай десам, магазинчидан уч литр қарзим бор.

4. РЎЗҒОРНИ ҚЎМСАШ

Э, бормисан, ошна? Паққос гузарга чикмай қўйдинг-ку. Билсам-билмасам, ё уйда ичишга ўргангансан, ё чапаки даромадинг касод.

«Ҳосилот»га тобинг қалай? Олифтачиликни қўйиб тур, важоҳатингдан сезяпманки, юз элликта босгинг бор. Ма, ич! Текинники тешиб чиқармиди? Ёнбошлаволиб, бир дардимизни дўмбира қилайлик энди.

Ишдан гапирмасанг-чи. Бош омон бўлса, иш топиш дўппи алмаштиришга ўхшаган бир нарса. Америкадамидикки, иш сўраб ўн йил очиридда ётсанг.

Ҳамма гап дидингга тўғри келадиган ишни топишда. Тунов куни десанг, бир ишни кўндаланг қилишди. Молбозорнинг ёнидаги омборни биларсан? Ўшанга юкчи керак бўпқолибди. Нарса келса, мошинадан туширасан, кетадиганни мошинага юклайсан. Эшитибок, тарвузим кўлтиғимдан тушди. Бунақа ишлар учун, ана, эшак деган алоҳида махлук яратиб қўйилибди.

Кечанинг ўзида бирданига иккита иш рўпара келди. Аввалига Убай қассоб йўлимни тўсиб, «менга ўринбосар бўлмайсанми», деб қолди. Унамадим. Биласан, у хумпарвачча ўзиям ичмайди, бировгаям қуймайди. Кейин Тўхта новвой учраб, «менга кўмир-пўмир ташиб турсанг-чи», дейди. Унга мўр-малах бўлгандан кўра, эшакаравада ҳуштак чуриллатиб, болачоқлардан шиша тўплаганим дурустмасми?

Айтгандай, бирорта арава топсанг-чи, валаки саланг. Раҳматли қайнатангники бекорга ағдармашоти бўлиб ётгандир, қайнанангга ўхшаб... Хўп десанг, ўшани эпақага келтирамиз. Мана, хўтик биздан, даромад арра. Мадийёр мазанг ана шу шишаларнинг орқасидан от сўйиб тўй қилди-я.

Азбаройи ишлаганингга яраша, кундалик носпулинг чиқиб турса... Лаббай? Масалан, сичқон ўлдириб юрган давримда кафтим қичишмай туриб, кўлимга пул қистиришарди. Шунақа жойда беш-ўн йил босиб ишласанг, пул билан одамнинг оғзини ёрадиган бўласан.

Белим энди қўшбелбоғ кўрганда, Садди хониминг пайтавамга курт тушириб ўтирибди-ку. Ожиза халқи ёппасига инсофсиз бўлишини билардим, аммо бунақанги жодугар етти ухлаб тушимга кирмаганди.

Мундоқ ўйлаб қаралса, қайтам ўзимизнинг маржалар кирчимол экан. Қўйворган хотиним десанг, калтаклаган сарим семирарди. Тилидан кетмаса, ўшандай нарсани талоқ қилармидим? Мўйловга оқ оралаганда, мўрчада яқтак ювиш менга ҳавас бўптими?

...Хў, хумпарвачча, шунча оғзингни пойладимки, хотининг билан яраштириб қўяй ҳам демайсан. Кўнгил учун бир ўртага тушсанг, қисилиб ўлармидинг? «Ҳосилот»ни майдаласам, ликқа-ликқа ютишга устасан-у, жонимга қуйганингни кўрмадим. Ҳе, ўша сендақанги прахаднўй ошнадан ўргилиб қўйдим.

5. МУҲОКАМАДА – ШЎРВА МАСАЛАСИ

Ҳай, ҳа-а-й... Соқолни қирдириб, ит ялаган мистовокдек ярқираб кетибсан-ку. Бўйнингни бўйинтуруқдек қилиб, ҳалиям хотиндан носга пул сўраб юргандирсан? Қани, мундоқ биқинга келиб, эшитганларингни кўрганга ўхшатиб лофла-чи.

Мунча кўзинг ғилдирайди? Елкага парпаша беқасам ташлаб, оёққа кийиктеридан ағдарма кийганимга хавфсирама. Ўғирлаган бўлсам, нон урсин. Телванинг ишини худо ўнглабди, деганлар. Бизникиям шунақа бўлди.

Ўзинг биласан, бир томондан қиш, бир томондан ётоқнинг тайини йўқ – кўлни кўйинда иситиб, бурунни булдуруққа тоблаб юрувдик. Бир куни болалардан калхўзга бепул кино келганини эшитиб, клубга қараб бораётсам, идоранинг олдида раис учраб қолди. Ҳол-аҳвол суриштириб, товукхонада пойлоқчилик қилмайсанми, деб сўради. Майли, дедим. Раис тоғанг гапи ерда қолмаганидан хурсанд бўпкетиб, «кечқурун бизникига кир, сарупони сал куёвпоччалаштириб қўяйлик», деди. Мана, ясан-тусанни кўриб турибсан.

Хуллас, товукхонадаман. Мен қоровул, Зайнаб кампир товукбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ.

Кўп жойда ишладим-у, бунақанги хира хўжайинни биринчи учратишим. Ўзимиз бор-йўғи уч кишимиз. Шунга қарамай, кунора мажлис чақиради.

Душанба куни йиғилиш қилиб, товукхонада «Ҳурмат тахтаси» ташкил этсак, деб қолди. Биз маъқулладик. Саттор бужур десанг ўша куниёқ деворга сарлавҳадор тахта қоқиб, унга ўзининг портрейтини кашаклаб қўйди. Хўш деган савол туғилади – ҳамма ишни у киши қиптилар-у, Зайнаб кампир иккаламиз тўйимизга рўмолча тўкибмиз-да?

Кеча яна мажлис бўлди. Зайнаб кампир тумов бўлиб ишга келмагани учун, пастда битта ўзим ўтирдим. «Ўртоқлар! – деб гап бошлади Саттор бужур. Сўппайганимча унинг кўзига тикилдим. – Бугунги йиғилишда ортиқча штатларни қисқартириш масаласини кўрамиз», деди у. Бунга эшитиб, пўканимга пўкиллоқ кирди. Биламанки, Зайнаб кампирни ишдан олишмайди, куёви калхўзда бош молқочирар. Ўзи инсоф билан ишдан кетган бошлиқни ҳали ҳеч ким кўрмаган. «Уйинг куйибди-ку, Мирзақанд!» – деб қўйдим ўзимча. Кейин билсам, хайрият, гап бошқа ёқда экан.

– Ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, беш юзта товуғимизга беш юз тўқсон битта хўроз тўғри келяпти, – деб гапнинг пайнавини очди Саттор бужур. – Дон-дунларни исроф қилмаслик учун хўрозларнинг штатини аямай қисқартириш керак, деган таклифим бор.

Мен алмак-жалмак чапак урганча: «Орамизда текинхўрларга ўрин йўқ!» – деб бақирдим.

Ўзинг айтгин-а, шу арзимаган нарса учун мажлис чақириб, одамни ишдан қолдириш яхшими? Гапни айлантриб ўтирмай, бекорчиликда шўрва-пўрва ичиб турайлик деб қўяверса, бизда жиғилдон йўқмидики, дамани қайирсак.

Мана, бугунам битта бабоқнинг оёғини осмондан қилиб қозонга чўқтирдик. Шунақаям эзилиб пишибди жонивор, суягини итга бергани қизғанасан.

Кўлинг бўшаганда, шўрвахўрликка бориб турсанг-чи, хумпарвачча. Сенга айтиб кўяйин, Саттор бужур сурункасига оқидан уради. Тагин пастлигинг кўзиб, вино кўтариб бормагин, хўжайиннинг олдида мени хижолатга кўясан-а. Ҳозирги одамлар кимлигингни улфатингга қараб баҳолайдиган бўпкетишган.

6. ТЎРТ СЎМЛИК ТУЗОҚ

Ие, тирикмисан, ошна? Тез-тез гузарга чиқиб турсанг, молия солиқ солармиди сенга?

Кеча «Чашма»ни майдалаб ўтириб, сени ўйловдим – шу топда ёнимда бўлса, винодан отволиб, етти пуштимни авлиёга йўярди деб. Ризқинг кўшилмаган экан, ўзим поклаб қўйдим.

Ҳалиям тонтиғлигинг қолмабди-да, аввал саломатликни сўрасанг-чи. Дуч келди дегунча, участкавойга ўхшаб ишни суриштирасан-а.

Сенга айтувдим шекилли, уч киши тўпланволиб, калхўзнинг товукхонасини гуллаиб юрувдик – мен пойлоқчи, Зайнаб кампир товукбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ...

Қараки, худойим шу амалниям кўп кўрди менга. Бозор куни товукхонада битта ўзим қолиб, хўжаҳордиқ қилиб ётсам, бир сўтак тухум сўраб кепқолди. Тухум аммангнинг катагида бўлади, демокчи бўлувдимки, у туллаквачча бир сўмликка учталикни мингаштириб, секин қўлимга қистирди. Ҳимматингдан аканг дедим-у, халтасини тухумга тўлатиб бердим. Пайти келса, пақирлаб пуллаганмиз, шундаям калхўзнинг пойдевори шўрламаган.

Тухумхўрлар десанг бири яримтага узатади, бошқаси кўпроққа. Бозор кўрганлари бизни овора қилиб ўтирмай, ўша нарсани бирийўла ўзлари опкелишиб, ишни силлиққина битириб кетишади.

Ҳай, энди аввалги гапга қайтайлик. Бояги қилиғи совуқ қўлимдан халтани олиб, «охири тузоққа илиндинг-ку, ҳаромхўр», деса бўладими. Хўш, ўзинг кимсан, палаги сўлиган, десам, халқ кантрўлининг қизил дафтарчасини кўрсатди. Кўрдимки, иш пачава. «Тухумни қаердан ўғирладинг, хунаса», деб шартта ёқасини ғижимладим. Шунда у «муттаҳамликни йиғиштир, гувоҳ тепада турибди», деди. Бу хумпарвачча парвардигорга шама қилди-ёв деб юқорига мундоқ қарасам, дарвоза ёнидаги қайрағочнинг устида бир чалатуғма хурпайиб ўтирибди. Қўлидаги дурбинли асбоб билан акангни шақира-шукур расмга оляпти.

Эртаси куни Саттор бужур мажлис чақириб, ишимни олатасир муҳокама қилди. «Мирзақанд ишдан кетсин дегучилар менга қўшилсин», деб қўлини кўтарди. Зайнаб кампир бетарап турди. Мен қарши чиқдим. Учаламиз жанжаллашиб кетдик. Охири Саттор бужурнинг қулоқ тубига қаратиб тортишга тўғри кепқолди. Уям мени бир-икки юмдалаган бўлди.

Ўзинг ўйлаб кўр-чи, хўжайиннинг қашқасини чиқариб қўйиб, яна қанақасига у билан бирга ишлайсан? Барибир йўқ нарсдан баҳона топиб, учирма қилворади. Бир жуфт жўжаҳўрозни қўйнимга урдим-у, ишдан кетвордим.

Яратганга шукур, эсон-омон баҳорга чиқволдик. Бундан буёғига, битта тўнинг бўлса, ариқнинг бўйи мусофирхона, толнинг таги карвонсарой.

Ўзинг дурустмисан? Кўзинг тўғнаб қолганидан билсак бўладики, бошинг шаробга қоронғи бўптирибди. Физ этиб Нишон буқоқникига кириб чиқмайсанми, ошна? Эшитишимча, куёви тоғдан қимиз опкелганмиш. Тўғри кириб бориб, Каримбердининг тўйида Мирзақанд сенга ўзининг олдидаги винодан қуйиб узатганакан, ўшанинг ҳақиға жичча қимиз бераркансан, дегин. Бермаса, ўзини буёққа бошлаб чиқ. Қорнидан нақ ўша винони суғурволаман-а.

7. ҲОТАМТОЙЛИК

Кўзингга игнаучуқ чиққанми дейман, куппа-кундузи мендай ошнангни кўрмай ўтиб кетяпсан? Ё картмонингга пул тушиб, босар-тусарингни билмай қолдингми?

Яна бир-икки ҳафтадан кейин Мирзақандга салом берадиган бўпқоласан ҳамманг. Тўлан гўрков қариб, метин уришга ярамай қолганмиш. Маҳалла шу лавозимга мени кўтарадиганга ўхшаб турибди. Гўрковликни бўйинга олсам, манаман деганинг ҳам бир кунмас бир кун мунғайганича кўлимдан ўтасан. Кимга кенг гўр керак бўлса, пажалиска, ҳозирдан кўнглимни овласин.

Анави Сотти сатанг мени кўрса, бурнини жийириб ўтади дегин. Биқинига битта қозиқмихлаш қилсанг, ўн кун шопирма атала ичиб ётадиган ҳоли бор. Шапкасига қувонади-да. Ана ўшаларинг, қазоси етиб, кўлимга тушиб қолса, охирати куйди деявер. Оёғи андақкина қиблага мойилон қилинса, қиёматгача жаҳаннамдан чиқмайди.

Расамати билан гапирганда, бу одамларинг, гўрков уёқда турсин, тангриданам кўрқмайдиган бўпкетишди. Бизга ўхшаганларга хайр-садақа киптуриш ўрнига, ўзимизни шиляпти. Ҳатто, қарзини тўламайди-я бу хумпарваччалар.

Масалан, Жамил тунгонини олайлик, бир ойдан бери қарзини узмай, мени хуноб қилади. Ҳар куни турумини тепалайман, у падари қусур уйида йўқ-да.

Бир куни у билан шаҳардан бирга келувдик. Мошинакирага майдам йўқ деб, акангни қирқ тийинга туширди. Умрида бутун пулни кўрганмикин ўзи? Ўғлимдан бервораман деганича, ўша-ўша қорасини кўрсатмайди. Нима, пул завўтим бормидики, учраган тунгонига патта олиб бераверсам.

Ҳозирам ўшаникидан келяпман. Уйига етгунча ўйлаб бордим – қирқ тийиннинг бир қисмини пивага харжлаб, бир қисмига қурут шимийман деб. Дарвозани муштласам, еттинчи калишни судраб яна хотини чиқди. Ўзинг биласан, хотин зотидан пул сўрашдан кўра, кўппакдан суяк тилаган яхши. Мўйловни шалвиратиб, секин орқага қайтдим.

Биз-ку хотамтойлик қилиб ҳаммага қарз бериб юрибмиз. Хўш, бизга ким одамгарчилик қипти?

Кеча гузарга чиқсам, Шоди билан Мўса битта обдаставинони тановворга ўйнатишяпти. Ассалому алайкум, биродарлар, десам, ўзларини карликка солишди. Сўрашмай ўтсам хафа бўлишмасин деб, уларга қараб юрдим. Бурилганимни кўриб, Шоди нокас шишанинг тагидагини шартта

пиёлага ағдарди-ю, бир кўтаришда илонютди қилди. Ҳали сенлардан аҳвол сўрамоқчи бўлдимми деб, иккаласиниям ўсал қилганимча изимга қайтвордим. Қалай, тузлабманми?

Ие, намунча томоғинг ғижирлайди? Ёғланмаган замбарғалтакка ўхшайсан-а. Давосини айтайми? Саримсоқни кўй ёғига қовуриб туриб, оқидан икки пиёла тортволсанг, тозаланган мўридай бўпқоласан.

Уйингда думба ёғи бордир? Ундай бўлса, зикналик қилмасдан, тезда магазинга кириб чиқ. Саримсоқ, майли, биздан бўлсин. Энг олдин саломатликни ўйлагин, ошна.

8. ЯРАШИШ ОШИ

Ёнимда ҳемири йўқ дегин? Хотинга зарбинг бўлмагандан кейин, аҳвол шу-да. У қаргадан тарқаганлар тез-тез талқонтуйди қиптурулса, азборойи калтакдан қутулиш учун эрига пивапули бериб, гузарга қувадиган бўлишади. Йўли бор-да, ошна.

Турмуш қуриб, эркакчиликнинг даврини мана биз сурдик. Бурнимизга пашша қўнса, хотинга буюрардик, ҳайда буни, деб.

Сен-ку бир чувринди нарсасан. Арманиска канякни олтин тишнинг орасидан сузадиган тўраваччаларингам, пайти келса, хўжайкасига ўсма сиқишади.

Ҳачирга арава тиркаб, кирасинфурушлик қилган давримда бир бошлиғимиз бўларди. Савлатига қарасанг, йўталиши етмиш сўм туради дейсан. Шуям хонзодасини кўрди дегунча, сурнайга ўйнайдиган илондек эшилишга тушарди. Давлат одамгарчилик қилиб, тагингга лўккавой бериб кўйганидан кейин, ёғи етган жойгача қочмайсанми бунақа хотиндан, деб бўғилардим ўзимча.

Ҳамма айбни эркакка ағдарамиз-у, мундоқ қаралса, ҳозирги йигитларгаям қийин бўпкетди. Бу мактаб кўрган қизларинг астарликка яраса, ўлай агар.

Тунов кун автобўсда бир қашқарбалдоқ таққаннинг ёнига ўтириб қолдим. Қулоғидаги ўша тилло ҳисобга олинмаса, ўзини чалпакка ўраб берсанг, ит емайди. Шуям бозорвошига етгунча эрининг гўрига ғишт ташиди. «Бу золимнинг дастидан адо бўлдим – ўзим кир ювиб, ўзим нон ёпаман», дейди. Буларга қўйиб берсанг, бир кунмас бир кун... Қулоғингни яқинроқ тутсанг-чи... Ҳа деявер. Шунақаям қилишади, хех-хех-хе...

Мана, ҳозирги бошлиғимни олайлик. Ўзи хотин киши-ю, ўнта эркакни тўқим солмай минади.

Қаерда ишляяпсан дейсанми? Айтганим йўқмиди сенга? Эшитгандирсан, туман марказида қизларни ҳамшира қилиб чиқарадиган мактабхона очилган. Ана ўша жойда боғбон бўпқолдим. Ҳайит паранг раҳматлининг тўнғич қизи бизга директир. Бир замонлар отаси билан қошиқ олишганман. Шуниям юз қилмай, кеча акангни кўпчиликнинг ичида димламага босди.

Гулларга сув қуйиб юриб, оч қоринга битта «Юмалоқ»ни уриб қўйибман. Оёқдан олди хумпарвачча. Кирпидек ғужанак бўлиб, ажрикка

юмалаб қолдим. Боғнинг этагидан бир хужра беришган менга. Шунга қараб эмаклашгаям ҳафсалам келмади.

Бир пайт, йигитлар кўрса: «Отаси қанча сўраркин?» деб қоладиган иккита оққандек ҳамшира замбил кўтарганича мен тарафга келаверди. Бу қанақа ўйин, товукчаларим, деб сўраган эдим, лат еганларни касалхонага ташишни ўрганиямиз, дейишди. Тузукроқ қарасам, замбилда сигирдай бир қиз ёнбошлаб боряпти. Ҳоли хароблар буёқда қолиб, замбилни бекорчилар банд қипти-ку, дедим. Хуллас, бир кучоқдан гул узволарсизлар деб, уларни хужрагача кира қилдим.

Хужрада битта уйқини уриб, бошнинг тормизини сал бўшатиб турувдимки, директир чақиряпти деб қолишди. Борсам, «мактабнинг гули нега талон-тарож бўларкан», деб пўписани пахса бўйи қилди. Битта «ҳайфсан» билан зўрға қутулиб чиқдим.

Машойихларнинг гапи тўғри, хотин зотидан яхшилик чиқмайди. Ўзимникини вақтида талоқ қўйиб, зап донишмандлик қилганман-да.

Айтгандай, эрталаб Мадал банги учраб, «хотининг билан гаплашсам, кўнгли борга ўхшайди, битта ярашув оши қилгин-у, Ҳафиз қорини опкелиб, никоҳлатиб қўяйин», деб қолди. Авраб-авраб, охири йўлга солди-да мени. Кўрамиз, ярашса ярашди, нозини оширса, унга патхалимчилик қиладиган гўсхўр йўқ...

Э, тавба, ўзи-ку мени деб ўлиб юрибди, яна шарт қўйганига куяйми. Ярашадиган бўлса, аввал ичишни ташласин, деганмиш.

Шу десанг, ошна, бошим бўш истаконга ўхшаб қолди. Бир ёқда хотин пошшо, бир ёқда шиша хоним. Бири биридан тортимли. Нима дейсан, унисига суйкансаммикин, бунисигами?

Иккаласининг ҳам хуморига войдод!

1978 йил.

МУНДАРИЖА

ЯНГИ ЗАМОН КУЛГИЛАРИ

Патийдин
Қора бодринг
Шилиқабилиқ
Судхўрнинг зиёфати
Серкахоним
Пидбўл
Кў лақабли боғкурси
Хориж радиоси ва ... калиш
Походдўқ
Зиёлича олишув
Олий табақали меҳмонлар
Олтин васвасаси
Ортиғалининг ўзгинаси
Охирги седанатут қиссаси
Ғилай сичқон
Талабларга биноан
Энг истеъдодли ўлик
Бузоқ гувоҳликка чақирилсин!
Мишмишали
Хусусий кўприкча
«Вал... валай...»
Бабангида

ЭСКИ ЗАМОН КУЛГИЛАРИ

Дардингни стадионда айт
Ошқовоксиз сатира
Ерликлар
Қийғиракнинг шамоли
Тўғон Такаевнинг қошиқбози
Ола-була шарф
Ўшанинг эримикан?
Пўписанинг оғирлиги қанча?
Импўртбоп йигит
Бақаларнинг нияти бузук
Кемага тушганнинг жони бир
Нокдаун
Даволаниш
Ресторанда танишганлар

Шубха
Сўлим хиёбонда
Пойгакдагилар
Томоққа тақаладиган гап
Тушунтириш хати
Марайим ғижжак
Бугунча байрам
Маданий зўравонлик
Минг сўмлик пўстак
XX аср талончилиги
Нишон бузоқ ва ритмик гимнастика
Шумқадам
Тутунфуруш
Совиган кўнгил
Тўнни тескари кийиш
Касофати темиртак
Зиёдботирдан бошқаси топилади
Менга тил ўргатмоқчи бўлишгани
Шомурод хасибфурушнинг футболга боргани
ТошвойТАГ
Чакалакзор афсонаси
Уста Гулматнинг жумбоғи
Қувиш
Эҳ, лаънати омбор
Ҳалокатдан асровчилар
«Ҳемма Малина»
Хизматчилик-да, хизматчилик
Эҳ, шўрлик эркаклар!
Аёллар ва хаёллар
Аспан атторнинг аризалари
Сотти сатанг ҳаётидан
Мирзақанд найновнинг ҳасратлари.

(АНВАР ОБИДЖОНнинг ҳажвий тўплами ичида турли саҳифаларга сочиб бериладиган қўшимчалар)

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиариғимизда ўта ажабтовур ҳулқ-атворли кишилари билан машхур бўлган иккита қишлоқ бор. Биз уларни шу қадар севиб-эъзозлаймизки, ўз номлари четда қолиб, бирини Шакарқишлоққа, иккинчисини Ширинқишлоққа айлантириб юборганмиз.

х х х

Шакарқишлоқ чегарасини кесиб ўтувчи сершағал йўлнинг четига: «СТОП! ОЁҚ АРТИБ КИРИЛСИН!»- деб ёзиб қўйилган.

х х х

Ширинқишлоқнинг чегарасида эса: «ҚИШЛОҚҚА КИРАЁТИБ, ЭШАГИНГНИ ЮВИНТИРИБ ОЛ»- деган огоҳлантирув тахтасига дуч келасиз.

х х х

Ойнаи жаҳон янги русум бўлган чоғларда шакарқишлоқликлар антеннани уй ичига ўрнатиб, телевизорни томдаги баланд ёғоч устунга осиб қўйишган экан.

х х х

Ҳатто оташкуракни қизининг сепига асрашни ёқтирадиган ширинқишлоқликлар сандиққа сиғмайди деб, яқингачаям енгил автомашина олишмас эди.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиариқда асосан уч нарсдан мўмайроқ фойда кўрадилар – маҳсулот етиштириб сотишдан, ёввойи ўрдакларни отишдан, меҳмонга бориб ётишдан.

х х х

Олтиариқликлар асосан уч нарсдан кўпроқ зиён кўрадилар – экинга тушган ширадан, қарзини узмайдиган жўрадан, меҳмонга келган «хўра»дан.

х х х

Касалхонада даволанаётган Одил акага дўхтир бундан буён спиртли ичимликларга яқин йўламасликни тайинлабди. Одил аканинг бу гапдан капалаги учиб: «Нима-а? Умуман ичмаслигим керакми?»- дея

наъра тортган экан, унинг овчиликка ҳавасмандлигини яхши билган дўхтир: «Жуда қўмсаб қолсангиз, ана борингки, овга чиққан пайтда оз-моз ичишингиз мумкин», деб сал ён берибди.

Одил ака касалхонадан чиққач, шаробхўрликни яна кунига давом эттираверибди. Бироқ, аввалгидан фарқи шуки, энди у уйда ҳам, меҳмондорчиликда ҳам елкага милтиқ тақиб ўтириб ичадиган бўлибди.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Шакарқишлоқ аҳолисининг кўпчилигини пучуқлар ташкил этгани учун, бу ўрамда бурундор кимсаларга алоҳида эҳтиром билан қарашади. Бошқа ерлардаги кирачи транспортларда ёши катталарни ҳурматлаш лозимлиги уқтирилса, Шакарқишлоқдаги автобусларнинг ичига «Бурни катталарга жой беринг!» деб ёзиб қўйилган.

х х х

Ширинқишлоқ аҳлининг аксарияти эса, бўйчан-бўйчан кишилардир. Шу боис, Тиркаш пакана қўчага чиқса, тепасига тахтача қоқилган таёқни баланд кўтариб юраркан. Тахтачага бундоқ сўзлар битилган экан: «Хўшшайма! Пастдаям одам бор!»

х х х

Олтиариқ бодринг ва турупдан ташқари новвогтаъм узумлари билан ҳам донг таратган.

Абдулла қизиқ енгил машинасига ўн яшиқ узум босиб, Марғилон бозорига олиб борибди. Кўпга таниқли бўлгани учун гоҳ униси, гоҳ буниси қучоқ очиб келиб, у билан қуюқ кўришаверибди. Бунақа харидорлардан пул олишга кимнинг ҳам бети чидарди, ўн яшиқ узумдан тўққиз яшиғи «қадрдон»ларни сийлашга кетибди. Ёнидаги олмафуруш: «Худо берган йигитсиз-да, қаерга борманг, ҳурматдасиз», деса, Абдулла қизиқ лоҳас жавоб қилибди:

- Ҳа, ҳурмат қиладиганларнинг кўплиги катта бахт... агар узум сотмаётган бўлсанг.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Шакарқишлоқлик дурадгор семиз хотинини рандалашга уриниб кўрган экан.

х х х

Ширинқишлоқлик сартарош бичиқчи қўшнисининг ўзигамас, ўткир қайчисига ошиқ бўлиб уйланган экан.

х х х

Хонқизлик Ҳошим-танбур полосонлик Мамадали-ғижжакни меҳмонга чақирибди. Ўтиришда буниси танбурни, униси ғижжакни турли ривоятлар асосида кўпиртиб мақташга тушибди. Иттифоқо, шу даврада Абдулла қассоб ҳам ўтирган экан. Унинг Аъзамбой деган ўғли армиядан гитара чалишни ўрганиб келиб, қўшнилари кўп бесарамжон қилганини қисқача айтиб ўтгач, кўз юмиб тебранганича дебди:

- Оҳ,оҳ,оҳ! Мен сизларга айтсам, азизлар, аямай деворга урилса, гитарадан ҳам ниҳоятда ширали овоз чиқаркан.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқ қаерда?

- Шакарқишлоқ ариқнинг суви камая бориб, бирдан дарёга айланадиган жойда. Ширинқишлоқ эса, ёруғлик Ойнинг орқа томонидан тушадиган нуқтага жойлашган.

х х х

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқнинг рамзий байроқлари қанақа?

- Шакарқишлоқники оқ, Ширинқишлоқники оппоқ.

х х х

Раҳмон аканинг оғзидан сигарет ариганини кўриш ҳали ҳеч кимга насиб этмаган. Исмининг ортига «сигарет» лақаби қўшиб айтиладиган зот Олтиариқ бўйича битталигидан Полосон аҳли ғурурланиб юради.

Айтишларича, у ухлаган чоғда, хуморбосдига ис олиб туриш учун, сигарети сўнган муштукни тишлаб ётаркан. Сартарош унинг ўнг юзидаги соқолни қираётганида, сигаретни оғзининг чап томонига олиб тураркан. Ҳаммомга тушса, оғзидаги сигаретни ҳўл қилмаслик учун фақат жағидан пастини ювар экан...

Бир куни Раҳмон-сигарет томорқасидаги баланд ёнғоқнинг устига чиқиб мева қоқишни бошлабди-ю, туйқус оёғи тойиб, гурсиллаганича ерга йиқилибди. Уйдагилар югуриб боришса, иланғижон аҳволда ётган одам лаб орасидаги ўчиқ сигаретни бир-икки тортиб кўриб: «Гугурт чакворингла-а-р», дермиш.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиариқликларни қувонтирадигани – тўйда кийдирилган чопон, қўйларини бозорда ўтмайдиган бодрингни олиб боқадиган чўпон, эрига туруп опкелишни тайинлайдиган жувон.

х х х

Олтиариқликларни аччиғлантирадигани – тиш ўтмайдиган бодам, ошга туруп қўшиб емайдиган одам, бодринг бозорига яқин йўламайдиган мадам.

х х х

Довруқли ишбилармон Ҳокимназарбек футболнинг ашаддий ишқибози, ўзи қойилмақом хужумчилардан. Полосон қишлоғига ўз маблағи ҳисобидан ҳашаматли стадион ҳам қуриб берди.

Бир куни қарасам, қишлоқ командасининг ўйновчи тренери Тиллават оқсаб юрибди. Сабабини сўраган эдим, кеча беш ярим тайм футбол ўйнаб, оёғимда оёқ қолмади, деди. Футбол дегани икки тайм ўйналарди шекилли, десам, у қовоқ уйганича жавоб қилди:

- Бошқа жойларда шунақа. Бизда то Ҳокимназар гол урмагунча ўйин тугамайди...

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Кун ортиқча қизиб кетса, шакарқишлоқликлар катта гулхан ёқиб, тутуннинг соясида ўтиришади.

х х х

Ширинқишлоқликлар ёмғирда ташқарига чиқмоқчи бўлса, бошларига элак ёпиб олишади.

х х х

Абдубанноб Охунжоний ошнаси Одил Бобойнинг уйига борса, ковоқ- тумшуғи осилиб ўтирганмиш. Боисини сўраган экан, Одил ака: «Уришқоқ даканг хўрозим тўсатдан ўлиб қолди», деб мунгланибди. Ҳозир келаман, деб чиқиб кетган Абдубанноб ака бирпасдан сўнг йигирматача одамни ортидан эргаштириб қайтибди. Уй эгасининг энсаси қотиб: «Булар ким?»- деб сўраса, Абдубанноб ака шундай изох берибди:

- Буниси мулла, буниси ювғичи, буниси гўрков, қолганлари жанозачилар...

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиарикда энг кўп учрайдигани – туруп сотаётган Аваз, узум ташиётган «Дамас», бодринг юкланган «КамАЗ».

х х х

Олтиарикда энг кам учрайдигани – хурмони чўқиб кўрмаган жўжа, чети сўритоксиз кўча, ҳажга бормаган хўжа.

х х х

Шакарқишлоқлик ширинқишлоқликни саволга тутибди:

- Ҳа, қаёқдан?
- Бозордан. Сигиримни сотиб, манави иккита эшакни олдим.
- Эшакларни нима қиласан?
- Уларда сигиримга даладан хашак ташийман.
- Ийе! Сигиримни сотдим деяпсан-ку?
- Бир қишга етадиган хашакни тўплаволай, кейин эшакларни сотиб, яна сигир олавераман-да, акаси бўйидан.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиарикда энг қадрланадигани – оиланинг улуғи, бодрингнинг уруғи, сандикдаги «қуруғи».

х х х

Олтиарикда энг қадрсизи – чўлнинг сувсиз ариғи, бодрингларнинг сариғи, ҳамёнларнинг «ориғи».

х х х

Бозор Эгам икки гапга уч сўкиш қўшиб ишлатадиган киши бўлгани учун «қантовуз» (қанд оғиз) деган лақаб орттирган эди.

Йигитлигида ота-онаси бир қизга «оқ кийиб», фотиҳа тўйига хозирлик кўришаётганида, бўлажак келиннинг қариндоши уни йўлда тўхтатиб: «Эшитишимча, оғзингиз пешароқ эмиш, укам. Энди сал эпақага келинг, тили ёмон эркакка хотин чидамайди», деб насихат қилибди. Шунда Бозор-қантовуз ўзини зўр бериб оқлашга тушибди:

- Тўғри, бўш қўйилса, бу онангни эмгур тил одамни пашшанинг хотидан ўтказиб, бурганинг липпасидан чиқаради. Локин, бизда бунақа хунаса одат йўқ... Ўзи мени сизга қайси энағар ёмонлади?

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Шакарқишлоқлик болалар боларини тутиб, қассобга олиб боришади – шуни сўйиб беринг, гўшти сизга, асали бизга, деб.

х х х

Ширинқишлоқлик қизалоқлар овчига ялинишади – бу сафар бизга балдоқ отиб келинг, деб.

х х х

Шоир Шухрат оға депутатликка номзод бўлиб Олтиарикдаги сайловчилар билан учрашувга борганида, туман газетида гоҳ тўрт-беш қатор хабари, гоҳ «замонабон тўртлик»лари босилиб турадиган бир зот унга шеърини дафтарини тутқазиб, «камтарона» сўз қотибди:

- Мени биров мавлоно Асқад Мухторга қиёсласа, биров мавлоно Мақсуд Шайхзодага ўхшатади. Шеърларимга кўз ташлаб, шу масалага ўзлари ойдинлик киритиб берсалар деганидим.

Шухрат оға дафтарнинг айрим жойларига кўз югуртиб чиққач, мулойим тарзда пичинг қилибди:

- Жудаям ўзига хос шоир экансиз, тақсир. Ёзганларингизни ўқиб, сизни мавлоналарнинг бирортасигаям ўхшатмадим.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Бир шакарқишлоқлик «қўшнимнинг буқаси ғаркўз», деб сигирининг юзига чиммат тутиб қўйган экан.

х х х

Бир ширинқишлоқлик янги туғилган хўтикчасига «Туғилиш гувоҳномаси» олмоқчи бўлиб, тегишли маҳкамага борган экан.

х х х

Қўшнимиз Тўравой тоға ҳалол, ҳақиқатчи, айни чоғда, чўрткесар, сўзи қўпол киши эди. Ўзидан каттароқларни ҳисобга олмаганда, хаммани бирдек сенсирарди.

Тўравой тоға колхозда бригадирлигида унинг қўлида кўп вақт ишлаган Ҳусанбой-туядан шундай бир таърифни эшитган эдим:

- Тўравой ака тушмагур одамлар ишлаётган жойга бориб қолса, «хорманглар» десам ҳам сизлаганга ўтиши мумкин деб, «хорма хамманг», дер эди.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиариқликлар бошқа жойлардан келин олмасликка уринишади – бодринг ўстиришни билмайди, деб.

х х х

Олтиариқликлар четга қиз узатмасликка тиришадилар – эртанги бодринг етиштириш сирлари бошқа жойларга ям тарқалмасин, деб.

х х х

Олтиариқни энг узок муддат бошқарганлар қаторида турувчи Нўмонжон ака қўл остидаги ходимларидан бири хотини билан ажрашмоқчи бўлаётганини эшитиб, уни қаттиқ тергаб берибди. Юраги така-пука бўлган ходим: «Очиғини айтсам, хотинни бутунлай қўйвориш ниятим йўқ, у лаънатига билдирмасдан бошқаси билан шунчаки никоҳдан ўтиб, тинчроқ яшасаммикин девдим», дея чучмалланибди.

- Калта ўйлама, каллаварам!- деб жеркибди Нўмонжон ака.- Битта бодрингчи эркакка иккита бодрингхўр хотин кўплик қилади.

Бу танбеҳ ғирт олтиариқча бўлгани боис, хомтама «куёвтўра» ўша захотиёқ ниятидан қайтган экан.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Шакарқишлоқлик Ўрозмат ўнг билагини доим пашшахонадан ташқарига чиқариб ухларкан – чивин чақиб, кафтимни қичиштира, эртага қўлимга пул тушади, деб.

х х х

Ширинқишлоқлик Ғилдирмат ой-куни яқинлашиб қолган бўғоз сигирини шаҳар туғуруқхонасига етаклаб борган экан.

х х х

Қишлоқдошимиз Мамасодиқ-ювғичи энг машхур ғассоллардан бўлиб, кўримли қад-қомати, ёқимли чехраси, покиза кийиниши билан ёдимизда қолган.

У биров билан сўрашганда, чиройли жилмайиб туриб, мулойим товушда аҳвол суриштиришга тушар, тотли дуолар айтиб хайрлашар эди. Агар бирон-бир олифта унга писандсиз қўл узатгудек бўлса, тўсатдан авзойи бузилар, овози ҳам дағаллашар ва кўзини совуқ чакнатганича, кинояли илжайиб дерди:

- Ё... чўмиламизми?

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиариқликларнинг ёқтирадигани – кўтарамачи харидор, овқат танламайдиган мардикор, томорқа берадиган амалдор.

х х х

Олтиариқликларнинг хушламайдигани – туруп экилмаган бўш майдон, бодрингпояга кирган хайвон, узумнинг яшиқлари тахланмаган айвон.

х х х

Ардоқли шоиримиз Эркин Воҳидов ноиб сифатида Олтиариқдаги бир учрашувга келганида, сайловчилардан бири маҳаллада ичимлик суви масаласи яхши эмаслигидан шикоят қилди. Эркин ака «сизларда умуман сув йўқми», деса, «борликка бор-у...» деб, «қувур керакми» деса, «қувур етарлику-я...» деб мужмал-мужмал жавоб қайтара бошлади. Тоқати тоқ бўлган Эркин ака: «Дадил гапираверинг, ё бирон-бир ташаббусингизга кимдир тўсқинлик қиляптими», деб сўраган эди, арзғўй: «Бизни-ку биров «кишт» дегани йўғ-у, ишни барибир уёққаям, бўёққаям силжитолмай турибмиз-да», дея яна дудмалланди.

Бу гапдан кейин, шахматнинг ашаддий мухлиси бўлган Эркин ака енгил нафас олиб, деди:

- Мана энди тушундим. Пот вазиятга тушиб қолдим демайсизми, азизим.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Олтиариқликлар меҳмон келса, ҳатто, жонларини беришади... лекин, бодринг уруғини эмас.

х х х

Олтиариқлик оталар ўғилларига шундай насиҳат қилишади: «Дўстингни сотма! Аммо, туруп дўст эмас».

х х х

Машҳур тадбиркор Ҳокимназарбек ёшлигида хусусий «КамАЗ»ига мева босибди-да, Мирзарасул билан Азизбекни ёнига ўтиргизиб, Россияга йўл олибди. Эртаси куни тунда яйдоқ чўлдан кетиб боришаётса, машинанинг чап ёнидан нимадир зувиллаганича қувиб ўтиб, қоронғида кўздан ғойиб бўлибди. «Ух! Тулки-ку!»- дебди Мирзарасул. «Тулки бунақа тез чополмайди, бўри бу», деб эътироз билдирибди Азизбек. Ҳокимназар эса, машинани шошмасдан тўхтатиб, дебди:

- Орқадаги жуфт балонлардан биттаси чиқиб, олдимизга ўтиб кетди. Қани, тушиб ғилдиракни қидиринглар.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

Шакарқишлоқдаги мактабнинг «Тирик бурчак»ка ажратилган хонасида якшанба кунлари ғозлару товуқлар, қўйлару эчкилар сотилар эмиш.

х х х

Ширинқишлоқдаги мухташам бино пештоқига: «Беморлар учун ўзига ўзи хизмат кўрсатиш касалхонаси» деб ёзиб қўйилган дейишади.

х х х

Тошқўрғонлик Аливойни оғайнилари европачалаштириб, «Эдик» деб чақиришади. Бу чалкашликдан таажжубланиб: «Нега Алиқ эмас, Эдик?»- деб сўрасангиз, қитмир улфатлари илжайганларича жўр бўлиб жавоб қиладилар:

- Лақаби «эшак»-да!

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

- Олтиариқликлар асосан нима билан шуғулланишади?
- Сувни семиртириб, ёзда бодринг, қишда туруп деб сотишади.

х х х

- Олтиариқда нега йўлбарслар яшамайди?
- Бодрингни чумчукдан қўришни ҳозирча мушуклар бемалол эплаб туришибди.

х х х

Саид Аҳмад домла олтиариқлик Маматожи тоға билан жуда қалин эди. Бир гал Олтиариққа борганида, Маматожи тоға сафарда юргани боис, ўғли Қодиржон аканикида меҳмон бўлди.

Ўтиришдагилардан бири қайсидир хасадгўй, ифвогар кимса ҳақида гапириб: «Бунақа одамларни итдай калтаклаб, эсини киритиш керакмикин», деб ғижинди. Қодиржон аканинг турли хайрияларга тез-тез бош қўшиб туриши, кўпгина савобли ишларга ҳомийлик қилиб келаётганини яхши билган Саид Аҳмад домла ўша куюнчак йигитга қараб деди:

- Айтаётган одамингизни ўзингиз дўппослаб қўяқолинг, иним. Ана, Қодиржон ҳомий бўлади.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

- Шакарқишлоқнинг ўз кинохонаси борми?
- Дўқивой тажанг хотинини қувиб келиб, қишлоқнинг қаерида тутса, ўша ер кинохона.

х х х

- Қаҳвахона Ширинқишлоқнинг қайси тарафида?
- Ўлжа пиённинг «масканим майхонада» деган хиргойиси қаёқдан эшитилса, ўша ёқда.

х х х

Мозортагилик Абдурахмон гўрков жуда қизиқ киши эди. Қишлоқда соатига битта ўлик чиқаётгандек, доимо шошиб юарди. Совуқ ҳазиллари турли гурунгларида хануз латифа бўлиб яшамокда.

Йўлда танишлар учраб қолса, Абдурахмон тоға апил-тапил қўришиб, иккала қўлини кўксига босганича орқага тисариларди ва шип этиб ғойиб бўлишдан олдин: «Бўпти... Кутаман!» - деб қўярди.

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

- Шакарқишлоқ билан Ширинқишлоқдаги аёлларнинг муסיқага хаваси қалай?

- Жуда баланд! Булари чирмандани «такатумғалвир» деб, улари танбурни «динғирчўмич» деб эъзозлашади.

х х х

- Эркакларнинг Шакарқишлоқ ёки Ширинқишлоқдан эканлигини қандай ажратиш мумкин?

- Нос сўрасангиз, шакарқишлоқлик ўзини карликка солиб тураверади, ширинқишлоқлик шунчаки эшитмагандек бўлиб ўтиб кетади.

х х х

Олтиарикдаги кабобчиларнинг энг тотлиқўли раҳматли Малик ака эди. Пазандалигининг сирини билмоқчи бўлганларга: «Ҳамма гап зира-зирвакни меъёрида қўшиб, гўштнинг сўлига яхшилаб сингдиришда», дерди-ю, сўзга нуқта қўярди.

Малик аканинг ичкиликка майли кучлироқ эди, масаллиғни тайёрлаб бергач, эрталабданок «отиб» олиб, лола-лола бўлганича бир четда сузилиб ўтираверар, қолган ишни ўспирин ўғли бажарарди. Ишгаям,гапгаям чечан бўлган ўғил эса, кўрадаги кабобни елпиётиб, ўтган-кетганга қитмирона қичқириб қўярди:

- Кепқолинг! Кабоб ҳам тайёр, дадам ҳам тайёр!

«ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ»ДАН

- Олтиарикдан қачон фазогир чиқади?

- Бошқа бир сайёрада туруп бозори борлиги маълум бўлганида.

х х х

- Олтиарик Ўзбекистоннинг пойтахти бўлиши мумкинми?

- Бу қисман бор гап. Бодринг пишгунча Олтиарик Фарғона вилоятига бўйсунди. Бодринг пишгандан кейин, бутун республика Олтиарикқа қараб қолади.

х х х

Олтиарикликни саволга тутишибди:

- Турупни етиштириш осонроқми, бодрингними?

Олтиариклик сирли сузилиб, жавоб қилибди:

- Юк ортилган туядан «барханда тепага чиқиш осонми, пастга тушишми», деб сўрашибди. Шунда туя «тепага чиқишним энасини ўпай, пастга тушишним», деган экан. Ҳм... мана шунақа...

(АНВАР ОБИДЖОНнинг ҳажвий тўпламидаги фотосуратлар остига бериладиган тагсўзлар).

1. Ўринбой ака – кўшниларининг энг қувноғи. 2007 йил.
2. Саид Аҳмад домла яна латифа бошладилар. 1999 йил.
3. Марғилонда шеърят базми. 2007 йил.
4. Мен 60 да, онам 85 ёшдалар. 2007 йил.
5. Устоз Эркин Воҳидов кутлови. 2007 йил.
6. Ишбилармон Абдубанноб ва қишлоғимиз ёшларига стадион қуриб берган машҳур тадбиркор Ҳокимназарбек билан. 2009 йил.
7. Маҳалламиз чойхонасида. 2007 йил.
8. Олтиариқнинг Абдулла қизиғи билан. 2007 йил.
9. Фарғонада кимлардир жилмая бошласа...
10. ...барчанинг яйраб қулишига баҳона топилади.
11. Болаларнинг суюкли адиби Худойберди Тўхтабоев гурунгида. 2007 йил.
12. Ўғилларим билан. 2006 йил.
13. Маҳалламиз болалари орасида. 2007 йил.
14. Қишлоғимиз деҳқонларининг дастёрига айланган агрофирма ходимлари билан. 2009 йил.
15. Бастакор дўстим Анор Назаров билан. 2007 йил.
16. Бу – оиламизнинг бир қисми холос. 2007 йил.